नवेशाङ्ग

श्रीगणेशायनमः नाकेनाकेशमुख्याः सुरवरनिवहाः संतियेऽनंतसंख्याजात्यामाख्यात्यमीषांकथमपिचमनः पूर्वकंवाङ्मदी
या एकंहित्वैकदंतंसकलसुराशिरः संघसंघर्षितांघ्रिं शीघ्रंभक्तेष्टसिद्धिप्रदमिहहिसुरंसादरंतंनमामि १ मल्लारिंकुलनायकं र
विमुखान्खेटांश्चनत्वागुरोः स्मृत्वापादयुगंह्यवाप्यचततः कंचित्सुबोधांशकं मल्लारिर्ग्रहलाघवस्यकुरुतेटीकांसमद्वासनांयस्मा
दल्पमतिश्चकुंठितमतिः स्यात्पूर्ववैचित्र्यवाक् २ मध्यस्फुटास्तोदयवक्रपूर्वकर्माखिलंयद्गणितेखगोत्थं जीवाधनुः संश्रयकंविना
तन्नस्यादयंनिश्चयएवगोले ३ कथमत्रकृतंविनाधनुर्ज्यैखगकर्माखिलमल्पकर्मणा उपपत्तिविचारणाविधौगणकामंदधियोविमो
हिताः ४ तस्माद्वृत्त्युपपत्तिमस्यविमलांतन्मोहनाशायतां ज्ञात्वामन्मतिकौशलाञ्चगणकाः पश्यंतुतुष्यंतुते हेवर्यागणकाविलो
क्ययदिहाशुद्धंचसंशोध्यतांकिंवाप्रार्थनयापरोपकृतिषुस्वाभाविकस्तद्गुणः ५ अथहारबंधइलोकेनगणाधीशः स्तूयते त्रैकालंका
लकालंभजभजरजनीनायकोयत्प्रियस्त्वंजंतोसंतोषतोहित्रिनयनजनकंनाकलोकप्रकर्षं गेयज्ञंयज्वयज्ञंवरसुराशिरसासेवितांवि
त्तविद्यादातारंताम्रताभंभवभवनवशोनोनरोनम्रनत्या ६ अथश्लोकस्यार्थः सुगमः तथापिबालावबोधार्थंसंक्षेपतोमयैवोच्यते हे
जंतो प्राणिन्तंताम्रताभं सिंदूरवर्णंगणाधीशंहीति निश्चयेनसंतोषतोभजभजसेवयसेवयेति सकः यस्यनम्रनत्यानम्रनमस्का
रेणनरः पुरुषः भवः संसारः सएवयद्भवनंतस्यवशः वश्योनोस्यात् मुक्तएवस्यादित्यभिप्रायः तमेवविशेषणद्वारास्तौति त्रिपुर

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्पत्तिस्थितिनाशकालेषुवर्तते सतथात्रिकालावस्थायिनमविनाशिनमित्यर्थः कालमपिकलयत्याकलयतिसतथापुन स्सकः र
जनीनायकः रात्रिनाथश्चंद्रमाः यस्याप्रियःसुहृत् तत्सुहृत्त्वंतु चतुर्थीव्रतादौप्रसिद्धम् त्रिनयनोजनकोयस्यतांशिवतनयामित्यर्थःय
द्वा त्रिनयनस्यजनकंपितरंगणेशंतत्सृष्टिकथनेगणेशाच्छंकरोभूदितिगणेशकल्पादौप्रसिद्धं नाकलोकेस्वर्गलोकेप्रकर्षः उत्कर्षो
यस्यतंगेयज्ञंगेयंगायनंजानातीतितथागायनादिसंगीतशास्त्रप्रवर्तकं यज्वयज्ञंयज्वनांयागकर्तॄणांयज्ञंयज्ञरूपंयज्ञांशभोक्तारमि
त्यर्थः वरसुरशिरसावराः सुराःश्रेष्ठाइंद्रादयः देवास्तेषांशिरसामस्तकेनसेवितंवित्तविद्यादातारंवित्तंद्रव्यंविद्याश्चतुर्दशपुराण
न्यायमीमांसाधर्मशास्त्रांगमिश्रिताःवेदाः स्थानानिविद्यानांधर्मस्यचचतुर्दशेति तद्दातारं अभीष्टफलप्रदायकमित्यर्थः अथश्री
मज्जलधितटनिकटस्थितनानोपवनविराजितनंदिग्रामाभिधाननगरनिवासिसकलभूपतिसेवितचरणयुगलकमलगणिताटवीवि
घट्टनपटुतराखिलदैवविन्मातंगकुंभपीठलुंठनोत्कंठकंठीरवश्रीमद्गुमारमणचरणद्वयपंकजावाप्तमहामतिवैभवदैववित्केशवदैव
ज्ञात्मजाः गणेशदैवज्ञवर्याः ग्रहलाघवाख्यंग्रहकरणंचिकीर्षवस्तत्रादौनिर्विघ्नेन ग्रंथसमाप्तिप्रचयगमनाभ्यांशिष्टाचार
परिपालनायाशीर्नमस्कारवस्तुनिर्देशात्मकानां मंगलादीनिमंगलमध्यानिमंगलांतानिशास्त्राणिप्रथयन्तइतिशिष्टनियमाच्चा
त्रवस्तुनिर्देशरूपमंगलसहितंग्रंथारंभंवसंततिलकवृत्तेनाहुः ६ श्रुतिर्वेदःजयतिसर्वोत्कर्षेणवर्ततेतामेवाविशेषणद्वारास्तौति किं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

विशिष्टाकेशवस्यविष्णोर्वाक् यस्यनिःश्वासितवेदाइत्याद्युक्तत्वात् ज्योतिषस्तेजसःप्रकाशकस्यगुणत्रयातीतस्यतेजोरूपस्यपर
ब्रह्मणः प्रबोधोज्ञानंतंजनयत्युत्पादयतीतितथा मायावेष्टितस्यजंतोर्देहात्ममानिनः असौदेहोनश्वरः आत्मानित्योव्यापकः नि
राकारइत्यादिज्ञानंवैदिककर्मद्वाराश्रवणमनननिदिध्यासनसाक्षात्कारैर्भवतीत्यर्थः किंकृत्वातत्सूक्तकर्मचरणैः तस्यांश्रुतौ सुष्ठु
उक्तानियानिसंध्यास्नानदानजपहोमयज्ञादीनिकर्माणितेषांचरणैराचरणैः अनुष्ठानैश्चित्तंमनः संशोध्यशुद्धंकृत्वायतःमनः शुद्धौ

ज्योतिःप्रबोधजननीपरिशोध्यचित्तंतत्सूक्तकर्मचरणैर्गहनार्थपूर्णास्वल्पाक्षरापिचतदंशकृतैरुपायैर्व्य
क्तीकृताजयतिकेशववाक्श्रुतिश्च ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

जातायामेवात्मज्ञानंभवति गहनार्थेनगंभीरार्थेनपूर्णाअर्थपूर्णाचेत्तर्हिबव्हक्षरास्यात्तदपिनयतःस्वल्पाक्षरास्वल्पान्यक्षराणिय
स्यांसानन्वत्रपूर्णास्वल्पाक्षरायाश्रुतिस्तस्याः अर्थावबोधःकस्यापिनस्यात् अर्थावबोधंविनाश्रुत्युक्तकर्माचरणंकथंस्यात् अतए
वाह तदंशकृतैस्तस्यपरमेश्वरस्ययेंशाः रावणाद्यास्तैःकृताःयेउपायाः रावणभाष्यादयस्तैर्व्यक्तीकृताप्रकटीकृताश्रावणभाष्या
द्यवलोकनेनतदुक्तकर्माचरणंसम्यगेवस्यात् इतिविष्णुपक्षेअथपितृपक्षेकेशवस्यपितुर्वाक्ग्रहकौतुकादिग्रंथरूपाजयतीति तामे

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

वविशेषणद्वारास्तौति श्रुतिसमानायथावेदोक्तंकर्मकार्यमेवसत्यत्वात्तथेयंकेशववागपिज्योतिषाग्रहनक्षत्राणांप्रबोधज्ञानंजनय
तीतितथा किंकृत्वा तस्यांकेशववाचिसूक्तानियानिग्रहसाधनादीनिकर्माणितैश्चितंमनः संशोध्यगहनार्थेनपूर्णा स्वल्पाक्षराच त
दंशाः तच्छिष्याः तैःकृताःयेउपायाः टीकाद्याःतैः प्रकटीकृताः १ अथयथार्थभक्त्याभक्तैः रामस्मरणंकर्तव्यंगणकैरपिकरणस्म
रणंकर्तव्यमित्यादिविषमवृत्तेनाह हेशिष्यविष्णुरूपंस्मरव्यापनशीलोविष्णुः तस्यभगवतोरूपंआगमोक्तं चतुर्भुजादिस्मरमन
सिधेहिननुव्यापकस्यनिराकारस्यपरब्रह्मणः रूपमेवनास्तिकस्यस्मरणंकर्तव्यमिति यदुक्तंश्रीमद्भागवते ननामरूपेगुणजन्म

परिभग्नसमौर्विकेशचापंदृढगुणहारलसत्सुवृत्तबाहु सुफलप्रदमात्तनृपभंततस्मररामंकरणंचविष्णुरूपं २

कर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणइत्यादि एवंसंदेहंकेचिदापादयंतिअत्रोच्यतेप्रकृतेः परेणनिराकारेणइदं विश्वंस्वमाययासृष्टं
मायासत्वरजस्तमोगुणात्मिकातेगुणाः परब्रह्मणिनगुणातीतत्वात् अतइयंसृष्ट्यादिमायाकेवलंभगवत्प्रयुक्तैव परेभगवतिना
स्त्येव अतइदंआब्रह्मादिपिपीलिकांतंसकलंत्वसत्यंसगुणत्वात् अतइदंवेदोक्तमखिलंकर्मकांडमसत्यं यतः यद्यत्कर्मतत्तत्प्रा
णिसाध्यंप्राणिनस्तुमायारूपिणोऽसत्वाः ननएकेनवेदेन यदुक्तंकर्मकांडंतदसत्यंज्ञानकांडमुपनिषद्भागारव्यंसत्यं एवंकथंस्यात्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उभयोः सत्यत्वमसत्यत्वंवावक्तव्यंसत्यंअसत्येनैवकर्मकांडेनकल्पितभगवद्रूपादिसेवनेनसत्यस्यव्यापकस्यपरब्रह्मणः ज्ञानंभ
वतियथामिथ्याभूते प्रतिबिंबेसत्यबिंबानुमापकत्वं एवंभगवद्रूपंअसत्यमपिसत्यमेवकल्पितं तथाबालानांप्रथममक्षरज्ञानार्थं
ओंकारशिक्षायांवर्तुलपाषाणादिस्थाप्यते तद्वन्मायावेष्टितलोकानां सत्यप्राप्त्यर्थंभगवद्रूपंदारुपाषाणमृदादिजनितंचतुर्भुजद्वि
भुजैकदंतादिकल्प्यते तदपियुक्तंउक्तंचयोगवासिष्ठे अक्षरावगमलब्धयेयथास्थूलवर्तुलदृषत्परिग्रहः शुद्धबुद्धपरिलब्धयेतथा
दारुमृन्मयशिलामयार्चनं इतितदेवविशेषणद्वारेणविशिनष्टिपरिभग्नंकृतशकलं मौर्विकयाजीवयासहईशस्यशंकरस्यचापंधनु
र्येनतत्तथाजनकेनराज्ञास्वगृहेशंकरधनुरात्रीयंप्रतिज्ञाकृतायएतद्धनुः सज्यंकरिष्यति तस्मैजानकींकन्यांदास्यामीति एवंभगव
तारामेणतत्सज्जीकृत्वाशकलीकृतमितिरामायणादौप्रसिद्धंदृढाःगुणारज्जवोयस्मिन् सचासौहारश्चतेनलसच्छोभमानं सुतरांवृ
त्तौवर्तुलौबाहूयस्यतत्तथा सुष्टुफलंमोक्षादितत् प्रकर्षेणददातीतितथा आत्ताअंगीकृतानुः मनुष्यस्यप्रभायेनतत्तथा मनुष्यदेहधा
रिणमित्यर्थः अथकरणपक्षेहेगणककरणंस्मर तदेवविशेषणद्वारास्तौति ईशंग्रहकर्तव्यतायांसमर्थंयच्चापंमौर्विकयाजीवयासह
परिभग्नंयस्मिन्तत् अस्मिन्करणेधनुर्ज्येनकृनेइत्यर्थः दृढाःअपवर्तिताःगुणाः हाराः येतैर्लसत् सुष्टुवृत्तौबाहूयस्मिन् तत् यत्रग्रं
थेवृत्तंसाधितमस्ति तत्तुचंद्रमंदकेंद्रंबाहुः भुजःप्रसिद्धः सुफलंग्रहणादिज्ञानरूपं फलं प्रददाति तथा आत्तानुः शंकोः प्रभाछा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यायस्मिन्‌तत्तथा अत्रशंकुछायासाधनमपिकृतमस्तीत्यर्थः राममंमनोरमंनानाछंदोभिः २ अथपूर्वकृतग्रंथेभ्योस्यवैशिष्टयंद्योतय
न् तदारंभप्रयोजनंचदर्शयन्नाह यतः प्रयोजनादिकथनंविनाग्रंथपठनादौप्रवृत्तिर्नस्यात् उक्तंच सिद्धिः श्रोतृप्रवृत्तीनां संबंधक
थनाद्यतः तस्मात्सर्वेषुशास्त्रेषुसंबंधः पूर्वमुच्यतेकिमेवात्राभिधेयंस्यादिति पृष्टस्तुकेनचित् यदिनप्रोच्यतेतस्मैफलशून्यंतुतद्भ
वेत् सर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् यावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्केननगृह्यते इतिवृद्धोपदेशंमत्वावदति अहंगणेशः त

यद्यप्यकार्षुरुरवःकरणानिधीरास्तेषुज्यकाधनुरपास्यनसिद्धिरस्मात् ज्याचापकर्मरहितंसुलघुप्रकारं
कर्तुंग्रहप्रकरणंस्फुटमुद्यतोस्मि ॥ ३ ॥

थापिग्रहप्रकरणंग्रहाः ग्रहसंबंधीनिग्रहणोदयास्तादीनिकर्माणिप्राक्रियंतेसाध्यंते यस्मिन्निितितत्कर्तुंउद्यतः उदयंप्राप्तोस्मिय
त्रकल्पादेर्ग्रहानयनंससिद्धांतः यत्रयुगादेर्ग्रहानयनंतत्तंत्रं यत्रशकात्ग्रहानयनंतत्करणंग्रहकरणमित्यनेनशकात्ग्रहानयनंक
रोमीति सूचितंतथापिकथं यद्यपिउरवःमहांतोधीराः गर्गाद्याऋषयः भास्कराचार्याद्याचार्याश्चकरणानिअकार्षुः चक्रुः परंतेषुज्य
काधनुः अपास्यजीवाधनुषीत्यक्त्वाग्रहादिसिद्धिर्यस्मान्नभवति अस्माद्धेतोः इदंमयाक्रियतेकिंविशिष्टं ज्याजीवाचापंधनुः ॥ ३

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

एतत्कर्मभ्यांरहितंसुतरांलघुप्रकारंस्फुटंस्पष्टार्थं ३ अथप्रकृतंग्रहाणांसाधनंतदर्थमहर्गणंवृत्तद्वयेनसाधयति द्व्यब्धींद्रोनितेति शकोवर्तमानशालीवाहनशकयातवर्षगणः द्व्यब्धींद्रोनितः द्वौअब्धयश्चत्वारः इंद्राश्चतुर्दशतैर्द्विचत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतै १४४२ रूनितोवर्जितः सन्ग्रंथारंभमारभ्येष्टकालपर्यंतंवर्षसमूहः स्यात् सईशैरेकादशभिः ११ हृत्भक्तः एकस्थंयत्फलंत च्चक्राख्यंचक्रसंज्ञंरविहतशेषकंरविभिर्द्वादशभिः १२ गुणितंयच्छेषकंतत् चैत्राद्यैः चैत्रमारभ्येष्टकालपर्यंतंगतमासैर्युक्तम्तत्पृ

द्व्यब्धींद्रोनितशकईशहृत्फलंस्याच्चक्राख्यंरविहतशेषकंतुयुक्तम्चैत्राद्यैःपृथगमुतः सद्द्विघ्नचक्राद्दिग्यु क्तादमरफलाधिमासयुक्तम् ॥ ४ ॥

थकस्थाप्यंअमुतः पृथक्स्थात् सद्द्विघ्नचक्रात् द्वाभ्यांहन्यतेतत्द्विघ्नंएवंभूतंयच्चक्रंतेनसहितादिति ततोदिग्भिः १० युक्तात्अ मरैस्त्रयस्त्रिंशाद्भिः ३३ भक्ताद्यत्फलंतेधिमासाः तैःतत्पृथकस्थंयुक्तंमासगणः स्यात्ततस्तत्खत्रिघ्नंत्रिंशत् ३० गुणितंसत्शुद्धप्र तिपदमारभ्ययावत्यइष्टकालपर्यंतंतिथयोगतास्ताभिर्युक्युक्तंकार्यंततस्तदेवानिरग्रचक्रांगांशाढ्यंनिरग्रोनिःशेषोनामैकस्थोयच्च क्रस्यांगांशः षडंशस्तेनाढ्यंयुक्तंतत्पृथक्स्थाप्यअमुतः पृथक्स्थात् आब्धिषट्कलब्धैः अब्धयश्चत्वारः षट्कंषट्एभिः चतुःषष्टि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मिते ६४ भक्तात्यलब्धाऊनाहाः क्षयदिवसास्तैः पृथक्स्थंवियुतंहीनंअहर्गणः अन्हादिवसानांसावनानांगणः समूहोभवेत्
सोहर्गणः शरैःपंचभिःहतंगुणितंयच्चक्रंतेनयुक्युक्तः सप्ततष्टः यच्छेषंतन्मितः अब्जात्चंद्रमागतस्तत्दिनजोवारः स्यात्चेन्नतर्हि
सोहर्गणः वारार्थंसैकोनिरेकोवाकर्तव्यः उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ अभीष्टवारार्थमहर्गणश्चेत्सैकोनिरेकस्तिथयोपितद्वदितिअ
त्रोपपत्तिः अत्रग्रंथारंभेद्विचत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतमितः १४४२ शक आसीत् तच्छकमारभ्यग्रहानयनार्थंअनेनशकेने
ष्टशकऊनीकृतोगतवर्षगणः सौरोजातः यदुक्तं वर्षायनर्तुयुगपूर्वकमत्रसौरादिति अतस्तेषांवर्षाणांमासीकरणार्थमनुपातः
यद्येकस्मिन्वर्षेद्वादशसौरमासाभवंति तदेष्टसौरवर्षैः किमितिवर्षाणांद्वादशगुणोरूपंहरः तस्याविकृतत्वान्नाशः अत्रकेचिन्मा
सानांचांद्रत्वंभ्रममारोप्यद्वादशमासाः संवत्सरइतिश्रुतेः वैयधिकरण्यमापादयंते तदसत् अत्रमासाः सौराएवयतश्चांद्र
मासानांवर्षमध्येसावयवत्वमस्ति अतस्तेनपठिताः सौरास्तुसूर्याद्वादशराशिभोगेनद्वादशएवभवंति अतः श्रुतिरियंसमीचीना
इयंआचार्येणबहुषुवर्षेष्वहर्गणबाहुल्यंस्यादतोलाघवार्थं शिष्यक्लेशभयार्थंचप्रथमंवर्षाणियानितान्येवैकादशतष्टानिकृतानिय
ल्लब्धंतस्यचक्रसंज्ञाकृतायच्छेषंतद्द्वादशगुणितं सत्मासाः कृताः तेसौरमासाः चक्रादिमारभ्येष्टशकपर्यंतंजाताः ततोयन्मासी
योहर्गणः साध्यते चैत्रादिमारभ्यतन्मासावधियेयातमासास्तद्युक्तास्तन्मासावधिस्युरिति अत्रक्रियावैषम्यंगणितदुष्टत्वंचद्द

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्यते यतो वर्षाणिद्वादशगुणितानिसौरमासाश्चैत्रादियातमासाश्चांद्राः अन्यजात्योर्योगसंभवात्कथंस्यात् अत्र प्रथमंसौरमासेभ्यःअधिमासानानीयसर्वेषुसंयोज्यचांद्राः कार्याः तेषुचैत्रादिचांद्रायोज्याः अत्राचार्येणपूर्वंभिन्नजात्योर्योगःकृतः तत्राधिशेषकमधिकंजातं अतोधिमासानयने अधिशेषंत्यक्तं अधिकत्वात् तद्यथाचैत्रादिचांद्राणांसौरीकरणार्थमधिशेषंन्यूनीकर्तव्यंयतः एकस्मिन्वर्षेसौरदिनेभ्यश्चांद्रदिनानिएकादशाधिकानिदृश्यंतेएवमधिमासाः सावयवायोज्याः अनुपातस्यसावयवत्वात् तत्राधिशेषंयोज्यं अत्रोनंतुल्ययोर्धनर्णयोर्नाशः अतः सौरमासेभ्यश्चांद्रानयनं यदिकल्पसौरमासैः ५१८४०००००० कल्पाधिमासाः १५९३३००००० लभ्यंतेतदेष्टसौरमासैः किमिति अत्रकल्पाधिमासैः कल्पसौरमासेषुभक्तेषुलब्धं ३२ । १६ । ४ एभिर्मासैरेकोधिमासः उक्तंचब्रह्मसिद्धांतेद्वात्रिंशद्भिर्गतैर्मासैर्दिनैः षोडशभिस्तथा घटिकानांचतुष्केणपतातिह्यधिमासकइति ततोनुपातः यद्येभिर्मासै ३२ । १६ । ४ रेकोधिमासस्तदेष्टैः किमिति अत्राचार्येण सुखार्थं हरस्थाने त्रयस्त्रिंशदेव गृहीताः एवंमासेभ्यःअमरफलाधिमासयुक्तमित्युक्तं अत्रग्रंथारंभेदशभिर्मासैरधिमासोभूत् अतोदिग्युक्तादिति इदं स्थूलंरहस्यस्थूलत्वात् तदंतरंसाध्यते एकं चक्रमेकादशवर्षात्मकं तद्द्वादशगुणितंजातामासाः १३२ तेभ्यः कल्पाद्यनुपातेनजाताः ४।३ त्रयस्त्रिंशद्भक्तेषुजाताः ४ अत्रांतरंएकचक्रेद्विमासतुल्यंततोनुपातः यद्येकस्मिन्चक्रेद्विमासतुल्यमंतरंतदेष्टचक्रैः किं अतः सद्द

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ग्रचक्रादिति एवमधिमासयुक्ताः सौराश्चांद्रमासगणोजातः ततो दिनीकरणार्थमनुपातः यद्येकमासस्यत्रिंशद्दिनानि तदेष्ट
मासैः किंअतोमासास्त्रिंशद्गुणाः रूपहरस्याविकृतत्वान्नाशः एवंजाताश्चंद्रदिवसास्तेतन्मासशुक्लप्रतिपदादिपर्यंतंइष्टातिथिक
रणार्थं गतातिथियुगितिततोनुपातः कल्पचांद्रैः १६०२९९९००००००० कल्पदिनक्षयाः २५०८२५४००००लभ्यंतेतदेष्ट
चांद्रैः किमितिकल्पदिनक्षयैः कल्पचांद्रेषुभक्तेषुलब्धं ६३।५४।३२ यद्येभिर्दिनैरेकोदिनक्षयस्तदेष्टैःकिमितिअत्राचार्येणहर

खत्रिघ्नंगततिथियुङ्निरग्रचक्रांगांशाढ्यंपृथगमुतोब्धिषट्कलब्धैः ऊनाहैर्वियुतमहर्गणोभवेद्वैवारः
स्याच्छरहतचक्रयुग्गणोब्जात् ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ स्थानेचतुः षष्टिरेवधृता

एवं चतुःषष्टी भक्ताः चांद्रादिनक्षयाः स्युरिति अत्रांतरज्ञानंचक्रषट्कैवर्षाणि ६६ एषांदिनानि २४४८० एकत्र ६३।५४।३२ए
भिरेकत्वच ६४ एभिर्भक्तेलब्धेफले २८३।३८२ अवयवत्यागः तेनानुपातः यदिषड्भिश्चक्रैरेकादिनतुल्यमंतरंतदेष्टचक्रैःकिमि
ति अतोनिरग्रचक्रांगांशयुक्कार्य इत्युपपन्नं एवंदिनक्षयाच्चांद्रेषुऊनाः कार्याःयतोवर्षमध्येचांद्रादिवसेभ्यः सावनदिनानिपंचदिना
ल्पकानिदृश्यंते अतउक्तंऊनाहैर्वियुतमिति अत्रादिनक्षयाः सावयवाग्राह्यास्तेनगृहीताःयतःसावयवादिनक्षयोनचांद्रेषुकृतेष्वहर्ग ॥ ५ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

णः तिथ्यंतकालीनःस्यात् गततिथियुक्तत्वात् ग्रहाः सूर्योदयिकाः कर्तव्याःएवंतिथ्यंतसूर्योदययोर्मध्येदिनक्षयशेषमेवतत्तेषुयो ज्यं यतस्तिथ्यंतादग्रेसूर्योदयः पूर्वंवियोज्यमधुनायोज्यंतुल्यत्वात्तयोर्नाशः उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ तिथ्यंतसूर्योदययोस्तुमध्ये सदैवतिष्ठत्यवमावशेषं त्यक्तेनतेनोदयकालिकः स्यात्तिथ्यंतकालेद्युगणोन्यथात्विति एवंसावनोहर्गणोजातः सप्ततष्टःसन्‌अ ब्दाद्वारःस्यात्‌यथाग्रंथादौसोमवारआसीत् अत्रचक्रादिनानि ४०१६सप्ततष्टानिशेषं ५ तत्रानुपातः यद्येकचक्रेपंचवाराअंतरंत

खविधुतानभवास्तरणेर्ध्रुवः खमनलारसवार्द्धयईश्वराः सितरुचोभमुखोथखगायमौशरकृतागदितो विधुतुंगजः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

देष्टचक्रेः किमितिअतःशरहतचक्रयुगिति ४१५ एवमहर्गणंप्रसाध्येदानींश्लोकद्वयेनध्रुवानाहखविध्विातिशैलाद्वाविति तरणेःसूर्य स्यभमुखः भानिराशयोमुखेयस्यसतथाराश्याद्यः अयंध्रुवःस्यात् अयंकःखविधुतानभवाःखं०विधुः १ तानान्येकोनपंचाशत्‌४९ भवाः एकादश११ सितरुचः सिताशुभ्रारुक्‌दीप्तिर्यस्यतस्यचंद्रस्यध्रुवः खंशून्यं० अनलास्त्रयः ३ रसवार्धयःरसाः षट् ६ वा र्धयश्चत्वारः ४ एवंषट्‌चत्वारिंशत् ४६ ईश्वराः ११ अत्रसर्वत्रांकानांवामतोगतिन्यायः विधुतुंगजः विधोश्चंद्रस्ययत्तुंगंमंदोच्चं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तस्यध्रुवोगादितउक्तः खगाः ग्रहाः नव ९ यमौद्वौ २ शरकृताः शराः पंचकृताश्चत्वारः एवंपंचचत्वारिंशत् ४५ ॥ ६ ॥
अगोराहोर्ध्रुवः शैलाः कुलाचलाः सप्त ७ द्वौप्रसिद्धौ २ खशराः खंशून्यंशराः पंचएवं पंचाशत् ५० क्षितिभुवः क्षितेर्भ
वतीतिक्षितिभूः तस्यमंगलस्यायंध्रुवः भूः एकः १ तत्त्वानिपंचविंशतिः २५ दंताःद्वात्रिंशत् ३२ विदःबुधस्यकेंद्रस्यायंध्रुवः
अब्धयश्चत्वारः ४ गुणास्त्रयः ३ उडूनिनक्षत्राणिसप्तविंशतिः २७ सुराणांदेवानांगुरोः बृहस्पतेः ध्रुवःखंशून्यं० षड्च

शैलाद्वौखचराअगोः क्षितिभुवोभूतत्त्वदंताविदःकेंद्रस्याब्धिगुणोडवःसुरगुरोः खंषड्यमावस्विलाः द्रा
केंद्रस्यभृगोः कुशक्रयमलाराश्यादिकोथोशनेः शैलाः पंचभुवोयमब्धयइमेथक्षेपकः कथ्यते ॥ ७ ॥

माः षट्प्रसिद्धाः यमौद्वौएवंषाड्विंशतिः २६ वस्विलाःवसव अष्टौइलापृथ्वीएकाएवमष्टादश १८ भृगोःशुक्रस्ययद्द्राक्केंद्रंशीघ्र
केंद्रंतस्यध्रुवः कुः एकः १ शक्राः चतुर्दश १४ यमलौद्वौ २ शनेरपिराश्याद्योयंध्रुवः शैलाः सप्त ७ पंचभुवः पंचदश १५ यमा
ब्धयः यमौद्वौ अब्धयश्चत्वारः एवंद्विचत्वारिंशत् ४२ एतेग्रहध्रुवाराश्याद्याः अत्रोपपत्तिः अत्राचार्येणएकादशतष्टानिवर्षाणिकृ
त्वाहर्गणानयनंकृतंएवंयोहर्गणः सएकादशवर्षमध्यस्थएव तदुत्पन्नायेग्रहाः तेएकादशवर्षमध्यएवभवंतिअतोयावंतिचक्रा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

णिभुक्तानितेषांग्रहानानीयएतेषुग्रहेषुप्रक्षिप्यग्रंथशकादिमारभ्यग्रहाः स्युरिति एवमाचार्येणएकमितचक्रादेकादशवर्षात्मकात् ग्रहाः साधिताः तेयथाकल्पसौरवर्षैः कल्पग्रहभगणाः तदैकादशवर्षैः कतीति अत्रागतानां भगणानांप्रयोजनाभावात् राश्या द्याएवगृहीताः तेषांध्रुवसंज्ञाकृतास्थिरत्वात् राश्याद्याएवगृहीताः तेषामहर्गणं प्रसादपूर्वकरणोक्तरीत्याग्रहाः साधिताः तेग्रहे षुयोज्याः अत्राचार्येणद्वादशराशिशुद्धान्कृत्वाध्रुवसंज्ञाःकृताः अतोदिनगणागतग्रहेषुध्रुवावियोज्याइत्यग्रेउक्तमस्ति चक्रशुद्ध

रुद्रागोब्जाःकुवेदास्तपनइहविधौशूलिनोगोभुवःषट्तुंगोक्षात्यष्टिदेवास्तमसिखमुडवोष्टाग्नयोयोमहीजे
दिक्शैलाष्टकेंद्रेविभकलनभवंपूजितेद्युश्विभूयाःशौक्रेकेंद्रेगृहाद्योद्रिनखनवशनौगोतिथिस्वर्गतुल्यः ॥ ८ ॥

त्वात् अत्रबालावबोधार्थधूलीकर्म एकादशवर्षाणामयमहर्गणः ४०१६ अतःअयमहर्गणोविश्वगुणस्त्रिखार्कैर्भक्तइत्यादिनाजा तोमध्यमोरविः ११।२८।१०।४९ अयंद्वादशशुद्धोजातोरविध्रुवः ० ।१।४९। ११ एवंसर्वेषांग्रहाणां ध्रुवा उत्पाद्याःएवंध्रुवानुक्त्वा क्षेपकमाह अथेति अथशब्दोनंतरवाची ध्रुवकथनानंतरंक्षेपकः कथ्यतेइत्यर्थः ॥ ७ ॥ रुद्राइतितपनेसूर्ये तपनः सवितारविरित्य भिधानात् गृहाद्यः गृहा राशयः आदौयस्येतिराश्याद्यः क्षेपकः स्यात् रुद्राः एकादश ११ गोब्जः गावः नवअब्जः चंद्रःएकः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१ एवमेकोनविंशतिः १९ कुवेदाः कुरेकः वेदाश्चत्वारः एवमेकचत्वारिंशत् ४१ इतिविधौचंद्रे शूलिनः एकादश ११ गोभुवः एकोन
विंशतिः १९ षट्प्रसिद्धाः ६ तुंगेचंद्रमंदोच्चे अक्षाः पंच ५ अत्यष्टयः सप्तदश १७ देवास्त्रयस्त्रिंशत् ३३ तमसिराहौखंशून्यं ०
उडवः सप्तविंशतिः २७ अष्टाग्नयः अष्टत्रिंशत् ३८ अथोराहुक्षेपककथनानंतरंमहीजेभौमेदिशोदश १० शैलाःसप्त ७ अष्टौप्र
सिद्धाः ८ ज्ञकेंद्रेबुधशीघ्रकेंद्रे विभकलनवभं विगताः भकलाः सप्तविंशतिकलायस्मात् एवंभूतंयन्नवभंराशिनवकंतत्तेनराश्य
ष्टकं ८ एकोनत्रिंशद्भागः २९ त्रयस्त्रिंशत्कलाः ३३ श्चेतिपूजितेगुरौ अद्रयःसप्त ७ अश्विनौद्वौ २ भूपाः षोडश १६ शौक्रे शु

दिनगणभवखेटश्चक्रनिघ्नध्रुवोनोदिवसकृदुदयेस्वक्षेपयुङ्मध्यमःस्यात् ॥

क्रस्येदंतस्मिन् शुक्रकेंद्रेद्रिनखनवअद्रयः सप्त ७ नखाः विंशतिः २० नवप्रसिद्धाः ९ शनौगोतिथिस्वर्गतुल्यः गावानव ९ ति
थयःपंचदश १५ स्वर्गाएकविंशतिः २१ एभिस्तुल्यःशनिक्षेपकःस्यात् अत्रगृहाद्यंइतिसर्वत्रसंबध्यते अत्रोपपत्तिःयेत्रगृहाःतेग्रंथा
रंभमारभ्यजाताःअतोग्रंथारंभग्रहाअत्रयोज्याः तेऽल्पादितःस्युरितितत्साधनं यथाब्धयब्धींद्रतुल्यं १४४२ शकंप्रकल्प्यचैत्रशुक्लप्र
तिपदिसूर्यौदयिकामध्यमाग्रहायस्मात्तस्मात् पक्षाद्येयेघटंतेतत्तत्पक्षेभ्यस्तेतेसाधितास्तेषांक्षेपकसंज्ञाकृतायतः क्षिप्यतेसौक्षेपः
अस्यग्रहेपुक्षेप्यत्वात् क्षेपकत्वं ८ एवंक्षेपकानुक्त्वाक्रमप्राप्तं अहर्गणात् मध्यमग्रहानयनमाह दिनगणेति दिनगणादहर्गणात्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भवउत्पन्नोवक्ष्यमाणरीत्याहर्गणात् साधितो ग्रहश्चक्रेणानिघ्नोगुणितोयो ध्रुवस्तेनऊनःस्वस्यक्षेपोयउक्तस्तेनयुक्तादिवसःकृतः
सूर्यस्यउदयेमध्यमःस्यात्लंकायांमध्यमार्कोदयासन्नसमयेमध्यमोग्रहःस्यादित्यभिप्रायःउक्तंचसिद्धांतशिरोमणौदशशिरःपुरि
मध्यमभा स्करेक्षितिजसन्निधिगेसतिमध्यमइति अयमुदयांतरसंस्कृत ःसन्लंकामध्यमार्कोदयकालिकोभवति उदयांतरंतुस्व
ल्पत्वादाचार्येणत्यक्तमतोनदोषःतस्यस्वदेशीयकरणार्थंसंस्कारमाहनिजनिजेतिनिजंनिजंस्वीयंस्वीयंयत्पुरंग्रहक र्तुर्गणकस्यय
न्नगरंतच्चरेखाच अनयोरंतर्मध्येस्थितोवर्तमानोयोयोजनोघःयोजनानांसमूहस्तस्मात् योरसैःषड्भिर्लवः तेनमिताःयाःलिप्ताः

निजनिजपुररेखांतस्थिताद्योजनौघाद्रसलवमितलिप्ताः स्वर्णमिंदौपरेप्राक् ॥ ९ ॥

यत्कलादिंद्विस्थंफलंतत् इंदौचंद्रेस्वधनंऋणंहीनंचकार्यं कस्मिन्सति परेप्राक्रेखातःस्वदेशेसति पश्चिमायांधनंपूर्वस्यामृणमि
त्यर्थः अत्रपूर्वस्योपपत्तिः पूर्वमेवोक्तास्ति उत्तरार्धस्योपपत्तिर्यथा यः कृतोलंकायांमध्यमोग्रहः सस्वदेशीयः कर्तव्यःअ
तोदेशांतरंदेयंतद्देशांतरंद्विविधंपूर्वापरंयाम्योत्तरंच याम्योत्तरंयत्तच्चरं तच्चरेखार्कोदयलंकार्कोदययोरंतरं तदेवप्रतिपादयि
ष्यतिपूर्वापररेखार्कोदययोरंतररेखामध्येरखाभुवइतिशेषः उक्तंचासिद्धांतशिरोमणौ यल्लंकोज्जायिनीपुरोपरिकुरु क्षेत्रादिदे

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शान् स्पृशत् सूत्रंमेरुगतंबुधैर्निगदितंसामध्यरेखाभुवइति अत्ररेखार्कोदयात् स्वार्कोदयः कदाभविष्यति इतिज्ञानार्थमुपया
लंकायांउक्तःपरमोभूपरिधिःसप्तारिनंदाब्धितुल्यः ४९६७ मेरौपरिधेरभावःमध्येनपातःसयथालंकायामपज्याभावालंबज्यापर
मात्रिज्यातुल्याअतः यदित्रिज्यातुल्ययालंबज्ययाअयमुक्तोभूपरिधिस्तदेष्टज्यालंबज्ययाकिमितिलंबज्यायाः सर्वत्रात्रिज्यातो
ल्पत्वात् उक्तात्सर्वत्रोनएवभूपरिधिः स्यादतः सुखार्थमष्टचत्वारिंशच्छतमितोगृहीतः ४८०० ततोनुपातः यद्येभिः परिधियोज
नैः ४८०० ग्रहोगतिकलाः क्रामति तदेष्टैः रेखास्वदेशांतरयोजनैः किमिति अत्रायंसंस्कारश्चंद्रस्यैवकृतः अन्येषांगतेरल्पत्वा

स्वखनगलवहीनोद्युव्रजोज्ञार्क शुक्राःखतिथिहृतगणोनालिप्तिकास्वं ॥

न्नकृतः स्वल्पांतरत्वात् कर्मगौरवभयात् त्यक्तमतोनदोषाय उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ स्वल्पांतरत्वाबहूपयोगात् प्रसिद्धभावा
च्चबहुप्रयासात्ग्रंथस्यतज्ज्ञैर्गुरुताभयेनयस्त्यज्यतेर्थोनसदूषणायेति अतोरेखास्वदेशांतरयोजनानांगतिः ७९० गुणः परिधिः
४८०० हरः गुणहरौगुणेनापवर्तितौजातोहरः षट् ६ अतउक्तं निजनिजेत्यादि धनर्णोपपत्तिर्यथा येग्रहास्तेमध्यरेखोदयजाः
मध्यरेखातः पूर्वदेशेरेखोदयात् पूर्वं सूर्योदयः अतः ऋणंक्रियतेरेखायाः पश्चिमदेशेस्थितानां रेखोदयानंतरंस्वार्कोदयः अतः
धनंक्रियतइत्युपपन्नं ॥९॥ अथसूर्यबुधशुक्रचंद्रानेकवृत्तेनसाधयति स्वखनगेति स्वस्याहर्गणस्यैवखनगलवः सप्तत्यंशः तेनहीं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नोद्युव्रजोहर्गणः सएव अर्कज्ञशुक्राः सूर्यबुधशुक्राः भागाद्याः स्युस्तेषामयंसंस्कारः लिप्तिकासुकलासुखतिथिहृतेनगणेनसार्धशतभक्ताहर्गणेनऊनाइतिएतदुक्तंभवति॥अहर्गणः सप्तत्या ७० भाज्यः फलंभागाः यच्छेषंतत् षष्ठ्यागुण्यंपुनः सप्तत्या ७० भाज्यंफलंकलाः पुनर्यच्छेषंतत्षष्ठि ६० गुणितंसप्तति ७० भक्तंफलंविकलाः तेनअंशादिना अहर्गणोहीनः कार्यः ततोहर्गणः सार्धशतेन १५० भाज्यःफलंकलाः शेषंषष्टि ६० गुणंसार्द्धशत १५० भक्तंफलंविकलाः तेनकलादीनातत्फलंहीनंसत्भागाद्या मध्यमाःसूर्यबुधशुक्रास्युरिति अत्रविकलाःषष्ठ्याभाज्याःफलंमूलंकलासुयोज्यंकलाअपिषष्टिभक्ताःफलंभागेषुयोज्यं कलाअपि

शकाद्याःगणमनुहृतिरिंदुःस्याद्द्विभूभागहीनःखमनुहृतगणोनोलिप्तिकास्वांशपूर्वः॥१० षष्टिभक्ताःफलंभागेषु

योज्यंभागास्त्रिंशद्भक्ताःफलंराशयःस्युःततस्तत्रचक्रहतःस्वध्रुवकोहीनःकार्यःक्षेपःसंयोज्यः ततस्तद्राशयोद्वादशभक्ताभगणाःस्युस्तेप्रयोजनाभावात्याज्याःरविराव्होर्भगणाग्रहणेपूर्वेशानयनार्थोपयुक्ताःसंतिअतस्तेस्थाप्याःअत्रोपपत्तिःअत्रपूर्वगत्याग्रहसाधनंकर्तव्यं तत्रपूर्वगतिज्ञानोपायोयथा पूर्वंब्रह्मणाचैत्रादौरविवारेभचक्रंक्रांतिमंडलादिवृत्ताढ्यंप्रवहानिलेपश्चिमगतौक्षिप्तं तत्र ग्रहाः प्रवहानिलवशेनभचक्रंक्रामयित्वाभिन्नभिन्नयापूर्वगत्यास्वस्थानात् किंचित्किंचिच्चलिताः एवंप्रत्यहंविलोक्यमानेग्रहाणां

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पूर्वगतिर्भिन्नाभिन्नादृष्टाअत्रग्रहानयनेकश्चिदुपायोनदृश्यतेप्रातिदिनंविलक्षणगतित्वात् तत्रेत्थंब्रह्मणाविरचितंगोलंचक्रविक
लांकितंकृत्वाप्रत्यहंग्रहावेधिताः एवमद्यतनश्वस्तनयोरंतरंग्रहस्यगतिः एवंग्रहभगणभोगपर्यंतंग्रहगतीरानीयतासुमध्येयाप
रमाधिकागतिर्याचपरमाल्पातयोर्योगार्धंमध्यगतिः सैवांगीकृतासादुः साध्यासूक्ष्माणांविकलाकोट्यंशादीनामलक्ष्यत्वात् सा
स्थूलाजातासैवांगीकृताएवंकियत्यपिकालेजातेवसिष्ठादिभिर्विलोक्यमानेगतेरंतरंदृष्टं एवमन्यैरपिआर्यभट्टब्रह्मगुप्तभास्कराद्यै
स्तथैवयुक्त्यागनयोभिन्नादृष्टास्तेभ्योभगणाअपिसाधितास्तेयथा यद्येकदिनेनैतावतीगतिस्तदाकल्पादिनैः किमिति एवंसिद्धां
तेग्रहभगणाः भिन्नाभिन्नाः पाठपठितास्तेतत्कालमेवघटंतेस्म इदानींमहदंतारिताद्दृश्यंते उक्तंचवराहसंहितायाः उक्ताभावेविकृ
तिः प्रत्यक्षपरीक्षणैर्व्यक्तरिति वसिष्ठसिद्धांतेपिइत्थंमांडव्यसंक्षेपादुक्तंशास्त्रंमयोदितंविस्त्रस्तोरविचंद्राद्यैर्भविष्यतियुगेयुगे यु
गेयुगेमहतिकालेविस्त्रंसनंविस्त्रास्तिः शिथिलत्वमितियावत् उक्तंचसूर्यसिद्धांते शास्त्रमाद्यंतदेवेदंयत्पूर्वंप्राहभास्करः युगानांप
रिवर्तनकालभेदोत्रकेवलंब्रह्मसिद्धांतेपि ध्यानग्रहोपदेशाद्बीजंज्ञात्वासुदैवज्ञैः तत्संस्कृतग्रहेभ्यः कर्तव्यौनिर्णयादेशाविति अमु
नाचार्येणनलिकाबंधेनग्रहामावेध्यग्रहांतराणिकृतानिलाक्षितानि तद्यथा सौरपक्षीयः सूर्यचंद्रोच्चंचनवकालान्यूनासौरपक्षीयः
चंद्रोघटते आर्यपक्षीयाभौमगुरुराहवः बुधकेंद्रंब्रह्मपक्षीयं आर्यपक्षीयाशनिः पंचांशाधिकोघटते शुककेंद्रंतुब्रह्मपक्षीयार्यपक्षीय

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

योर्योगार्धतुल्यंघटते अस्मिन्काले एतेदृग्गोचराः एवमग्रेपिभाविष्यन्महागणकैर्नालिकाबंधादिनाग्रहवेधकृत्वा अंतराणिलक्षायि त्वाग्रहकरणानिकार्याणीत्यग्रेग्रंथसमाप्तावाचार्येणाप्युक्तमास्ति अतोस्मिन्काले अत्रत्याएवग्रहाघटंते एवमनयावर्तमानघटनया ज्ञातामध्यमारविगतिर्भागाद्या ०।५९।८।१०।१७।९ तत्रानुपातः यद्येकदिनेनैतावतीगतिस्तदाहर्गणेनकिमिति अहर्गणस्यग तिः गुणः अत्रखंडगुणनार्थं गतेरेकंखंडंगत्यपेक्षयाअधिकंगृहीतं ०।५९।८।३४।१७।९ अस्यापिएको धृतः अंतरं ०।०।५।५१। २५।४२।५१ अनेनाहर्गणोगुण्यः रूपगुणाहर्गणाच्छोध्यः अत्रकर्मगौरवंलाघवार्थगुण्यः रूपगुणाहर्गणाच्छोध्यः अत्रकर्मगौ रवं लाघवार्थमिदं ०।०।५१।२५।४२।५१ यथैकसंख्यंस्यात्तथाकेनापिगुण्यंएवंसप्तति ७० गुणितेरूर्ध्वंरूपं १ निःशेषं भवतिअ तोगुणोरूपगुणः सप्ततिभक्तः फलेनरूपगुणोहर्गणोहीनः यतोधिकंगृहीतं उभयत्ररूपतुल्यस्यगुणस्याविकृतत्वान्नाशः एवं स्व खनगलवहीनइति अथगतेरपेक्षयाधिकंगृहीतंयत्खंडं ०।०।०।२४।०।० अनेनगणोगुण्यः फलंखौहीनंकार्यंअधिकत्वात् अत्रा पिलाघवार्थमिदखतिथिभिः १५० सवर्णिनजातंकलास्थानेरूपं १ अतः कलासुखतिथिहृतगणोनइतियामध्यमार्कगतिः सैव बुधशुक्रयोर्दृष्टा अतो रविबुधशुक्रामध्यमास्तएव अथचंद्रंसाधयति गणमनुहातिरितिगणोहर्गणः मनश्चतुर्दश १४ अनयोर्ह तिर्नामचतुर्दशगुणोहर्गणः अंशपूर्वोभागाद्यः इंदुश्चंद्रःस्यात्किंविशिष्टः स्वाद्रिभूभागेनस्वसप्तदशांगेन १७ हीनः कार्यः पुन

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लिप्तिकासुकलासुखमनुभिश्चत्वारिंशदधिकशतेन १४० हतोगणस्तेनोनः सकार्यइत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रचंद्रस्यमध्यमाग तिः १३।१४।३४।५१।५६।८ अनयागणोगुण्यः तत्रगतेरधिकंखंडंगृहीतं १३।१०।३५।१७।३८।५१ अत्रापिलाघवार्थंपूर्णाश्चतुर्दशगृहीताः अतउक्तं गणमनुहतिरिति इदंचतुर्दशभ्यः कियदल्पमस्तीतिचतुर्दशशुद्धं ०।४९।२४।४२।२१९ इदंसप्तदशगुणितं जातंऊर्ध्वस्थाने १४ अत्रोभयत्रचतुर्दशतुल्यगुणो अतः स्वाद्रिभूभागहीनइत्युक्तं ततोगतेरपेक्षयायत् गृहीतमधिकंखंडंतदिदं

नवहतदिनसंघश्चंद्रतुंगंलवाद्यंभवतिखनगद्युव्रजोपेतलिप्तं नवकुभिरिषुवेदैर्घस्रसंघाद्विधाप्तात्फललवक
लिकैक्यंस्याद्गुश्चक्रशुद्धः ॥ ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

०।०।०।२५।४२।५१ खमनुभिः सवर्णितंजातंकलास्थानेरूपंसगुणःखमनवोहरः रूपगुणस्याविकृतत्वात् खमनुहतगणोनोलिप्तिकास्विति स्वस्वध्रुवस्वस्वक्षेपसंस्कारः सर्वेषांग्रहाणांकार्यएव ॥ १० ॥ इतिचंद्रंप्रसाध्येदानींचंद्रोच्चराह्वोःसाधनमेकवृत्तेनाहनवहतेतिनवभिः ९ हतोभक्तोयोदिनसंघोहर्गणः सएवलवाद्यं चंद्रतुंगंचंद्रमंदोच्चंभवतिकिंविशिष्टंखनगैःसप्तत्या ७०भक्तोयोद्युव्रजोहर्गणस्तेनउपेतायुक्तालिप्ताःकलायस्यतत्तथागणस्यसप्तत्यंशेनकलाविकलारूपेणयुक्तमित्यर्थःअत्रोपपत्तिःमंदोच्चशीघ्रोच्चा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दिगतिज्ञानंतत्स्थानंचाग्रेकरणोपत्तौसविस्तरंवक्ष्यामः अत्रतुकेवलामुच्चगतिमंगीकृत्योपपत्तिरुच्यतेतत्रचंद्रोच्चगतिः०।६।४०।
५१।२५।४३ अत्रैकंखंडंगतेर्न्यूनंगृहीतं ०।६।४० अनेनगणोगुण्यः तत्रलाघवार्थमिदंनव ९ सवर्णितंजातमूर्ध्वस्थानेरूपं सग
णोविकृतत्वात्यक्तः अतोनवहृतइत्युक्त अवशिष्टंखंडं ०।५१।२५।४३ इदंसप्तति ७० सवर्णितंजातंउर्ध्वंकलास्थानेरूपं १
अतः खनगभक्तद्युव्रजोयेतालिप्तामिति यतः पूर्वखंडंन्यूनं गृहीतं अतोयुक्तं एवंचंद्रोच्चप्रसाध्ये दानींराहुप्रसाधयतिनवकुभिरि
षुवेदैरितिनवकूभिः एकोनविंशत्या १९ इषुवेदैः चइषवः पंचवेदाश्चत्वारः ऋग्वेदाद्याप्रसिद्धाः एभिः पंचचत्वारिंशद्भिः ४५ द्वि
धागणात् आप्तात्गणः एकत्रएकोनविंशतिभक्ताः अंशादिफलंग्राह्यं अन्यत्रचपंचचत्वारिंशद्भक्तःफलंकलाद्यं एवंफललवकलि
कैक्यं उभयोर्भागादिककलादिकफलयोर्योगः चक्रशुद्धौद्वादश १२ शुद्धस्ततोध्रुवक्षेपसंस्कृत अगुः राहुः स्यादित्यर्थःअत्रो
पपत्तिः राहुनामपातः पातोनामक्रांतिमंडलयोःसन्यासः सूर्योयस्मिन्वृत्ते भ्रमतितत्क्रांतिवृत्तंक्रांतिमंडलात् ग्रहोयावतांतरेण
दृश्यतेतस्यांतरस्यशरसंज्ञाकृता एवंरविव्यतिरिक्ताः सर्वेग्रहाः क्रांतिमंडलेनभ्रमंतिशरतुल्यांतरेणग्रहाः यत्रभ्रमतितद्वृत्तस्य
विमंडलसंज्ञाकृता एवंक्रांतिवृत्त शरवृत्तसंपातस्यविलोमगतिर्दृष्टातज्ज्ञानंयथागोले पूर्वसंपातादन्यसंपातः कियद्भिर्भागैःपृष्ठ
तोदृष्टस्तेभागाः षष्टि ६० गुणाः कलाः ततोनुपातः यद्येभिः संपातद्वयांतरादिनैः एताः अंतरकलाः लभ्यंते तदैकादिनेनकतीति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लब्धापातस्यविलोमगतिः अन्येषांग्रहाणांपातसाधनंनोक्तं यतस्तेषांगति र्विशेषेणापिविकलानलभ्यंते अतश्चंद्रपातएवसाध्यते तद्गतिः ०।३।१०।४८।२५।१५अतोनुपातात् अनयागुणोगुण्यःअत्रगत्तेरपेक्षयाऊनं खंडंधृतं०।३।९।२८।२५।१५ अनेनसावयवेनखंडेनगणोगुण्यः इतिकर्मगौरवं अतोलाघवार्थंइदमेकोनविंशत्या १९ सवर्णितंजातमूर्ध्वस्थानेरूपं १ एवंनवकुभिः गणोभाज्यः फलंभागाअवशिष्टंगतिखंडं ०।०।१।२०।०।० इर्णितंजातंकलास्थानेरूपं १ अतइषुवेदैर्भक्तइतिकलैक्यंकार्यं यतः पूर्वखं

दिघ्नोद्विधादिनगणोंककुभिस्त्रिशैलैर्भक्तः फलांशककलाविवरंकुजः स्यात् त्रिघ्नोगणः स्ववसुदृग्लवयुग्जशीघ्रंलवाद्यहिगुणाप्तगणोनलिप्तं ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

डंगतेरूनंधृतं एवंजातः पातः सएव ॥ ११ ॥ पातंप्रसाध्येदानींभौमंबुधशीघ्रोच्चंचैकंवृत्तेनसाधयति दिघ्नइति दिनगणोदिघ्नोदिग्भिर्दशभिर्हन्यतेगुण्यतेसतथा एवंभूतोद्विधास्थानद्वयेस्थाप्यः एकत्रांककुभिः अंकः नवकुरेकएवमेकोनविंशत्या १९ भक्तः अन्यत्रच त्रिशैलास्त्रयः प्रसिद्धाःशैलाः सप्तएवांत्रिसप्ततत्या ७३ भक्ता फलांशककलाविवरंपूर्वकलमात्रांशाः भागाद्यंद्वितीयंकलाः तयोर्विवरंअंतरंकुजोभौमः स्यात् अत्रोपपत्तिः भौमगतिः ०।३१।२६।३१।३।३६ अत्राधिकंखंडंगृहीतं ०३१।३४।४४।१२।

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३६ अनेनगणोगुण्यः अत्रलाघवार्थमिदमेकोनविंशत्यासवर्णितंजाताभागस्थानेदश अत्तउक्तदिघ्नोगणः अंककुभिर्भाज्यइति
अस्मात् खंडात्गतिमपास्यशेषं खंडं ०।०।८।१३।९ इदंत्रिसप्तत्यासवर्णितं जाताः कलास्थानेदश १०उभयत्रदशतुल्योगुणो
ऽतोदिघ्नोद्विधेत्युक्तंफलयोरंतरंकार्यं यतः पूर्वखंडगतेराधिकंधृतंएवंभौमसाधनंकृत्वेदानींबुधशीघ्रकेंद्रसाधनमाहत्रिघ्नइतित्रिभि
र्हन्यतेगुण्यते सतथाएवंभूतोयोगणः सस्ववसुदृग्लवयुक्स्वस्यात्रिगुणिताहर्गणस्ययोवसुदृग्भिद्वाविंशत्या २८ लवोभाग
स्तेनसएवत्रिगुणितोगणोयुग्युक्तः सन्लवादिभावादिज्ञस्यबुधस्यशीघ्रकेंद्रंस्यात् किंविशिष्टअहिगुणाप्तगणोनलिप्तं अह

ग्घुपिंडोर्कभक्तोलवाद्योगुरुःस्याद्घुपिंडात्स्वशैलाप्तलिप्ताविहीनः

योष्टौगुणास्त्रयः एवमष्टात्रिंशद्भि ३८ राप्तोभक्तोयोगणस्तेनऊनाः लिप्ताःकलायस्येति ततथागणस्याष्टात्रिंशद्भागोद्विस्थः कलादि
स्तेनतदूनंकार्यमित्यर्थःअत्रोपपत्तिःबुधशीघ्रकेंद्रगतिः ३।६।२४।८।७।१३ अनयागणोगुण्यइत्येकंखंडंत्रयः ३ त्रिभिर्गुण्य अतस्त्रि
घ्नोगणइति अवशिष्टखंडंकिंचिदाधिकंगृहीतं ०।६।२५।४२।५१।२५ अनेनगणोगुण्यइत्यत्रेदमष्टाविंशत्या२८सवर्णितंभागस्थाने
त्रयः३उभयत्रापिगुणस्त्रितुल्यःअतःस्ववसुदृग्लवयुगगिति अत्राधिकमेवतत्खंडं ०।०।१।३४।४४।१२ इदंअष्टात्रिंशद्भिः३८सवर्णि
तंजातंकलास्थानेरूपं १ तस्याविकृतत्वादाहिगुणाप्तगणोनलिप्तमितिपूर्वखंडमधिकंगृहीतंगृहीतंअतइदंहीनंकृतं ॥ १२ ॥ एवंबु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

धशीघ्रकेंद्रंचैकवृत्तेनसाधयतिद्युपिंडइति द्युपिंडोहर्गणः अर्कैर्द्वादशभि १२ र्भक्तःसन्लवाद्योभागाद्योनागाद्योगुरुर्बृहस्पतिः स्यात्किंविशिष्टःद्युपिंडात् अहर्गणात्खशैलैःसप्तत्या ७० आप्तालब्धायालिप्ताः कलाः कलाःकलादिद्विस्थं फलंतेनफलेन विहीनोविवर्जितः कार्यइत्यर्थः अत्रोपपत्तिः ०।४।५९।८।३४।१७ अनयागुणोगुण्यइति अत्रैकंखंडं ०।५ इदंद्वादशभिः १२ सवर्णितं जातं भागस्थानेरूपं १ हरस्थाने द्वादश अतउक्तंद्यु पिंडोर्कभक्तइति अस्माद्गतिमपास्यशेषं ०।०।०।५९।२५।४३ इदंसप्ततिसवर्णितंजातंकलास्थानेरूपं१हरस्थानेसप्ततिः७०पूर्वखंडमधिकं गृहीतं अतउक्तं खशैलाप्तालिप्ताविहीनइति अथ

त्रिनिघ्नाद्युपिंडाद्द्विधाक्षैःशक्रभाब्जैरवाप्तांशयोगो भृगोराशुकेंद्रं॥१३॥ शुक्रकेंद्रंसाधयति त्रिनिघ्न्याद्युपिंडाद्द्विधे तित्रिभि ३ र्हन्यते गुण्यतेएवंभूतोयोद्युपिंडोऽहर्गणस्तस्मात्द्विधास्थानद्वयेस्थापितात्एकत्रअक्षैः पंचभि ५रन्यत्रचक्रिभाब्जैः कुरेकः इभाअष्टौअब्जएकःएभिरेकाशीत्यधिकशतामितैरंकैः १८१ अवाप्तांशयोगः अवाप्ताःलब्धाःयेअंशास्तेषांयोगो :भृगोःशुक्रस्य शीघ्रकेंद्रंभवतिअत्रोपपत्तिः शुक्रशीघ्रकेंद्रस्यगतिः ०।३६।५९।४०।६।३७ अनयागणोगुण्यः अत्रैकंखंडं०।३६ इदंपंचाभिःसवर्णितंजातंभागस्थानेत्रयं ३ हरस्थानेपंच ५ अतउक्तंत्रिनिघ्नाद्युपिंडात् अक्षभक्तात् अवाप्तांशाइति अवशिष्टंखंडं०।०।५९ ॥ १२ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

।४०।६।३७ इदमेकाशीत्याधिकशतेन १८१ सवर्णितं अत्रापिजातंअत्रापिजातंभागस्थानेत्रयं ५ उभयत्रापिगणस्त्रिभिर्गुण्यः एकत्रपंचभि ५ र्भाज्यएकत्रचैकाशीत्याधिकशतेन १८१ भाज्यः फलैक्यंकार्यमेवयतः पूर्वखंडंन्यूनंगृहीतमस्तिअतएवोक्तंत्रिनिघ्नाद्युपिंडादित्यादि ॥ १३ ॥ अथेदानींश्लोकार्धेनशनिंसाधयति खाग्न्युद्धृतइति दिनगणोऽहर्गणः खाग्निभिस्त्रिंशद्भि ३० रुद्धृतोभक्तःसन्अंशमुखोभागाद्यःशनिस्यात्किंविशिष्टःषट्पंचभूहृतगणात् षट्पंचाशदधिकशत १५६ भक्ताहर्गणात् फललिप्तिकाः

स्वाग्न्युद्धृतोद्दिनगणोंशमुखः शनिः स्यात्षट्पंचभूद्धृतगणात्फललिप्तिकाढ्यः गोक्षागजारविगतिः शशिनोऽभ्रगोश्वाः पंचाग्नयोथषडिलाब्धयउच्चभुक्तिः ॥ १४ ॥ ॥ ॥ ॥

यत्कलादिद्विस्थंफलं तेनआढ्योयुक्तः शनिःस्यादित्यर्थअत्रोपपत्तिःशनेर्मध्यमागतिः ०।२।०।२३।४।३७ अनयागत्याअहर्गणोगुण्यइतिअत्रैकंखंडंगृहीतं ०।२ इदंत्रिशतासवर्णितंभागस्थानेरूपं १ जातंतस्याविकृतत्वात्खाग्न्युद्धृतोदिनगणइत्युपपन्नं एतत्गंडंगतेरपास्यशे ०।०।०।२३।४।३७ इदंषट्पंचाशदधिकशतसवर्णितंजातंकलास्थानेरूपं १ तस्याप्यविकृतत्वात् षट्पंचभूहृतगणादित्युक्तंफलयोर्योगः कार्योयतः पूर्वखंडेगतेरूनंधृतंअतउक्तंफललिप्तिकाढ्यइतिएवंरेखार्कोदयकालीनान् मध्यमान्ग्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 हान्प्रसाध्येदानींसार्द्धश्लोकेनमध्यमग्रहाणांदिनगतीः कलाद्यावदति गोक्षाइतिराहोरिति इयंकालाद्यारविगतिः गोऽक्षाःगावो
 नवअक्षाः पंचएवमेकोनषष्टिः ५९ कलाःगजाअष्टौ ८ विकलाःशशिनश्चंद्रस्येयंगतिः अभ्रगोश्वाः अभ्रंशून्यंगावोनवअश्वाः स
प्तएवंनवत्यधिकशतसप्त क्रमिताः ७९० कलाःपंचाग्नयः पंचत्रिंशत् ३५ विकलाः अथशब्दोऽनंतरवाचीचंद्रगतिकथनानंतरं इयं
उच्चभुक्तिचंद्रमंदोच्चगतिः षट् ६ कलाइलाएकः अब्धयश्चत्वारएवमेकचत्वारिंशत् ४१ विकलाः ॥ '१४ ॥ राहोःइयंगतिःत्रय ३

राहोस्त्रयंकुशशिनोऽसृजइंदुरामास्तर्काश्विनोज्ञचलकेंद्रजवोऽर्यहिक्ष्माः लिप्ताजिनाविकलिकाश्चगुरोः
शराःखंशुक्राशुकेंद्रगतिरद्रिगुणाःशनेर्दं॥१५॥ कलाःकुशशिनःएकादश११विकलाः असृजौभौमस्यइंदुरामाः एक
त्रिंशत् ३१ कलाःतर्काश्विनस्तर्काःषट्अश्विनौद्वौएवंषड्विंशतिः २६ विकलाःज्ञस्यबुधस्ययश्चलकेंद्रंशीघ्रकेंद्रंतस्यजवोगतिरियं
अर्यहिक्ष्माःअरयःषट्कामक्रोधादयःअहयःअष्टौक्ष्माएकःएवंषडशीत्याधिकशतामिताः १८६ कलाःजिनाश्चतुर्विंशति २४ विक
लाःगुरोर्बृहस्पतेःशराःपंचः ५ कलाःखंशून्यं०विकलाःशुक्रस्य यदाशुकेंद्रंशीघ्रकेंद्रंतस्यगतिः अद्रिगुणाः अद्रयःसप्तगुणास्त्रय
एवंसप्तत्रिंशत् ३७ कलाःविकलाभावः शनैर्द्वेकलेतस्यापिविकलाभावःएताः ग्रहाणांमध्यमगतयः प्रत्यहंमध्यमाः ग्रहाःएताः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कलाः पूर्वगत्याक्रामतीतिभावः आसांगतिकलानांज्ञानोपायवासनापूर्वमेवप्रतिपादितास्तितथापिबालावबोधार्थंविस्तार्योच्य
ते रूपमहर्गणंप्रकल्प्यसर्वेग्रहाःपूर्वोक्तवमध्यमाः साधितास्ताएवगतिकलाः राशिवृत्तस्यएतावतीः कलाःप्रत्यहंप्राच्यांग्रहाः
पृथकपृथकस्वस्वकक्षायांक्रामंतीतिभावः तत्कथंराशिमंडलंप्रवाहानिलेक्षिप्तंअतिवेगेनानियतंपश्चिमाभिमुखंभ्रमति शीघ्रमं
दभेदेनभिन्नगत्याग्रहाविचरंतीतियद्येवंतर्हितेषांग्रहणामेकमार्गस्थानांमध्यमगतेः शीघ्रत्वमंदत्वमित्यन्यथात्वंकथंसंभवतीति
अतः पृथक्पृथक्मार्गगताभ्रमंतीतिभावः गतेर्विसदृशत्वंकस्मादित्युच्यते येहिभूमेरासन्नः सस्वल्पेनकालेनभगणंभुंक्तेतस्य
शीघ्रगतित्वंसंभवति योहिदूरगः समहताकालेनेति तस्मात्तस्यमंदगतित्वमिति एकस्मादेकस्मादन्योऽन्योमंदगतिः संभव
तितथाचोक्तं सिद्धांतशिरोमणौकक्षाः सर्वाअपिदिविषदांचक्रालिप्ताांकितास्तावृत्तेलघ्व्योलघुनिमहातिस्युर्महस्तश्चालिप्ताः तस्म
देतेशशिजभृगुजादित्यभौमेज्यमंदामंदाक्रांताइवशशधराद्भ्रांतियांतः क्रमेणेति एवंग्रहणांकक्षाः सप्तग्रहकक्षोपरि अष्टमंनक्ष
त्रमंडलं तत्रसमाद्वादशराशयः तदंशास्तेक्षत्रांशास्तस्यपूर्वाभिमुखनियतगतेरभावः प्रवहानिलाक्षिप्तं पश्चिमाभिमुखमेवपरि
भ्रमतीति तदाराश्यंशकलाद्यवयवभोगवशात् ग्रहाणांशीघ्रमंदत्वमुक्तं ननुयोहियोजनात्मकोदिनगतिर्मार्गः ससर्वेषांग्रहाणां
समानएव अतएवाहभास्करः समागतिस्तुयोजनैर्नभःसदासदाभवेत् कलादिकल्पनावशाम्मृदुर्द्रुताचसास्मृतेति अत्रभचक्रंएक

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 त्रस्थिरत्वेनस्थातुंनशक्नोति अतः किंचित्प्राक्पश्चादपिचलतीत्यवगम्यते कस्माद्विषुवायनचिन्होदयस्थानांनैकत्वावस्थित
 त्वात् विषुवायनचिन्हानिस्वदेशस्थानादतिक्रांतानिदृश्यंतेतदाचक्रंप्रत्यक्चवलितंभवति अनागतप्राक्तानितदाप्राक्चलितामि
तिज्ञेयं अतउक्तं सूर्यसिद्धांते प्राक्चक्रंचलितंहीनेछायार्कात्करणागते अंतराशैः समावर्त्यपश्चाच्छेषैस्तदाधिकइति कस्मा
त्स्थानात्प्राक्पश्चाच्चलितंदृश्यते यथायत्रविषयेदक्षिणोत्तरध्रुवौक्षितिजस्थौभवतः सनिरक्षदेशस्तस्मिन्समयेपूर्वापरवृत्तंतद्विषु
वद्वृत्तसंज्ञंततोयस्मिन्मार्गेरविः पूर्वगत्याद्वादशराशीन्भुंक्तेतद्वृत्तस्यक्रांतिमंडलसंज्ञाकृता एवमुभयोः क्रांतिवृत्तविषुवद्वृत्तयोः ष
डंतरेपातद्वयंवर्ततेसौसंपातोराशिमंडलेमेषादितुलादिसंज्ञौ तयोर्विषुवत्संपातयोः प्रागपरत्राक्षितिजस्थयोस्त्रिभितोद्विषुवद्वृनाद
क्षिणोत्तरतश्चतुर्विंशत्यंशांतरेक्रांतिस्तद्दक्षिणोत्तरवृत्तयोः संपातद्वयंतन्मृगकर्कादिसंज्ञं अनयोरयनचिन्हसंज्ञाकृता एवंविषुवाय
नचिन्हचतुष्टयंराशिमंडलस्थंप्रत्यग्भ्रमणवशात् क्षितिजेयत्रोदेतितत्रतत्रक्षितिजेपितेषांताएवसंज्ञाः कृताः तस्माद्भचक्रंचलित
मित्यवगम्यते यथासर्वोपरिराशिमंडलं तत्रद्वादशराशीन्समानान् सावयवान् परिकल्प्य भूमध्यात्तदवयवप्रापीनिसूत्राणिसं
लक्ष्याणियस्मिन् यस्मिन्सूत्रेस्वकक्षास्थितोग्रहस्तिष्ठतिसतस्मिन्राशौतदंशाद्यवयवस्थोज्ञेय एवंश्रीब्रह्मणाराशिचक्रंसनक्षत्रं
तदधिष्ठितंग्रहकक्षासहितंदक्षिणोत्तरध्रुवयोर्बध्वातत्रसर्वान्ग्रहान्मेषादिचिन्हसूत्रगान्संस्थाप्य एवंभवचक्रंसृष्ट्वाप्रवहानिलस्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

पश्चिमाभिमुखभ्रमत्वेनियुक्तं ग्रहास्तुपूर्वाभिमुखभ्रमत्वेनियुक्ताः ततः सर्वेग्रहाः स्वस्वमार्गप्रत्यग्भ्रमंतोऽपिपूर्वाभिमुखंएकादश सहस्राणिअष्टशतानिच पादोनषष्टिसहितानियोजनानिपूर्वाभिमुखंप्रत्यहंगंतुंप्रवृत्ताःउक्तंच सृष्टाभचक्रमित्यादि तत्रस्वस्वक क्षास्थितलिप्तानांलघुमहत्वात् लिप्तावशेनशीघ्रमंदत्वमुच्चवशेनचगतनामुपपन्नं तत्रभचक्रस्य प्राक्पश्चाच्चलनंतेऽयनांशाएव तद्वशेन तत्रस्थितराशीनां विषुवद्वृत्तात् दक्षिणोत्तरदूरासन्नत्वं यावद्भिरंशैर्भवति तेषामंशानांक्रांतिसंज्ञा तत्रक्रांतिवशेन

सौरोऽर्कोऽपिविधूच्चमंककलिकोनाब्जोगुरुस्त्वार्यजोसृग्राहूचकुजज्ञकेंद्रकमथार्येसेषुभागःशनि शौक्रंकें
द्रमजार्यमध्यगामितिमेयांतिदृक्तुल्यतांसिद्धैस्तैरिहपर्वधर्मनयसत्कार्यादिकंत्वादिशेत् ॥ १६ ॥ ॥ ॥

यत्कर्मक्रियतेतत्सायनगृहादेवकर्तुंप्रयुज्यते तेषामवस्थितेरयनांशाः येषांमतेराशिचक्रंभचक्रादन्यत्रास्थितंतेषां साधनमेव प्र माणंस्वस्वगतिकलानामुपपत्तिरेवमपिसंक्षिप्तोक्तापूर्वप्रतिपादितप्रमेयाच ॥ १५ ॥ अथकस्मिन्पक्षेकोग्रहाघटतेइत्येकवृत्तेना ह सौरइति अर्कःसूर्यःसौरः सौरपक्षीयोघटतइतिसर्वत्र विधूच्चमपिसौरपक्षीयंअंककलाभिर्नव ९ कलाभिरूनोऽब्जश्चंद्रः सौर पक्षीय गुरुरार्यज आर्यपक्षीयोगुरुरित्यर्थःअसृग्राहूमंगलराहुचार्यपक्षीयौ केब्रह्मपक्षेजायते ततथाएवंभूतंज्ञस्यबुधस्यकेंद्रं अ

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 थशब्दोऽनंतरवाची आर्यैआर्यपक्षे शनिः सेषुभागः पंच ५ भागयुक्तोघटते शुक्रस्येदंशौक्रं एवंभूतंयत्केंद्रंतत् अजार्यमध्यगं
 अजोब्रह्माआर्यः प्रसिद्धः अनयोः पक्षौतयोर्मध्येगच्छतीतितथाउभयोः पक्षयोः प्रसाध्यतद्योगार्द्धतुल्यंघटतइत्यर्थः इतितेभ्यः
पक्षेभ्यः साधिताइमेग्रहाः दृशितुल्यांदृग्गणितैक्यंयांतिप्राप्नुवंतीति एवंग्रहणोदयास्तजातकादौग्रहाणांसाधनंबहुभ्योग्रंथेभ्यः
कर्तव्यमिति जडकर्मदृष्ट्वाआचार्योलाघवार्थममुंग्रंथं कृतवान् तैर्गृहैरिहास्मिन्ग्रंथेसिद्धैः पर्वधर्मनयसत्कार्यादिकंपर्वग्रहणंध

दोस्त्रिभोनंत्रिभोर्ध्वंविशेष्यंरसैश्चक्रतोऽकाधिकंस्याद्भुजोनंत्रिभं कोटिरेकैककंत्रित्रिभैः स्यात्पदंसूर्यमं
दोञ्चमष्टाङ्कयोंशाभवेत् ॥ १७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

र्मोयज्ञानुष्टानैकादशीव्रतादिकः नयो नीतिः राजनीतिदंडनीत्याधिकः सत्कार्यंशुभकार्यंव्रतबंधविवाहादि एभ्योग्रंथेभ्यः एत
दुत्पन्नतिथ्यादेरेवादिशेत् अयंभावः एकादश्यादिनिर्णयः अस्मादेवातिथेः कार्यः जातकादिषुसर्वत्रग्रहाः अत्रत्याएवग्राह्याः य
तोयस्मिन् यस्मिन्काले यद्दृग्गणितैक्यकृत्तदवग्राह्यं घटमानत्वात् अत्रयुक्तिग्रहांतरलक्षणोपायश्चपूर्वमेवप्रतिपादितोस्ति ॥
॥ १६ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायां ग्रहलाघवस्यजातंखगानामितिमध्यकर्म ॥ ॥ इतिश्री

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गणेशदैवज्ञकृतग्रहलाघवस्यटीकायांमध्यमग्रहसाधनाधिकारः प्रथमःसमाप्तः ॥ ॥ अथरविचंद्रस्पष्टीकरणपंचांगानयनाधि
कारोऽयास्यायते तत्रादौभुजकोटिपदार्कं मंदोच्चानांसाधनमेकवृत्तेनाहदोरिति त्रिभाद्राशित्रया ३ दूनंयत्केंद्रंग्रहादिवासएवदो
र्भुजः स्यात् त्रिभाद्राशित्रयादूर्ध्वमधिकंचेत्तर्हिरसैः षड्भिः ६ विश्लेष्यं अंतरितं कार्यंचेत्त्रिभाधिकं षड्भोनं षड्भाच्छोध्यंषड्भा
धिकं नवपर्यंतंषड्भोनंभुजःस्यात् अंकतोनव ९ राशिभ्योऽधिकंचेत्तदाचक्रतो द्वादशराशिभ्यः शोध्यंभुजः स्यात् भुजोनं भजे
नऊनं त्रिभंराशित्रयंकोटिः स्यात् त्रित्रिभैस्त्रिभिस्त्रिभिराशिभिरेकैकंपदंस्यादतद्यथा प्रथमंराशित्रयंविषमंपदंस्यात् ततोद्विती
यं समपदंततस्तृतीयंविषमंपदंचतुर्थंसमपदमित्यर्थः अत्रोपपत्तिः तत्रादौदोर्ज्याकोटिज्यास्वरूपमुच्यते समायांभूमौइष्टत्रिज्या
व्यासार्द्धेनवृत्तंदिगंकितंकृत्वाषष्ठ्याधिक शतत्रयमितान् ३६० भागानंकयेत् तत्रतिर्यगूर्ध्वरेखेच एवंचतुर्भागाःस्युस्तेषांपदसं
ज्ञाएवंचक्रेचत्वारिपदानि तत्रैकैकस्मिन्पदेनवतिनवतिभागाः प्रथमपदे यद्गतंसएवदोः द्वितीये एष्यंदोः एष्यत्वार्थंषड्भशुद्धं
उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ अयुग्मेपदेयातमेष्यंतु युग्मेभुजःबाहुहीनं त्रिभंकोटिरुक्तेति अत्रदोर्ज्याकोटिज्येएकपदमध्ये अतोदो
स्त्रिभात् शुद्धः कोटिर्भवतीति युक्तमुक्तं एवंभुजकोटिपदान् प्रसाध्येदानीं सूर्यमंदोच्चंवदति सूर्यमंदोच्चमिति सूर्यस्यमंदोच्चं अष्टा
द्रयोष्टसप्तति ७८ मिताभागाभवेत् राशिद्वयमष्टादशभागा २।१८ इत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अहर्गणात्साधितोयोग्रहः समध्यमः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यतोयत्रवेधेनाकाशेविलोक्यमानेतावान्ग्रहोनदृष्टः किंचिदंतरंदृष्टप्रत्यहंगतेर्विसदृशत्वात् एवंप्रत्यहंग्रहान् गोलेनचक्रयंत्रेणवा
विध्वा अहर्गणोत्पन्नमध्यमग्रहवेधितस्पष्टग्रहयोरंतराणि साधितानि एवं प्रत्यहं ग्रहाणांयाम्योत्तरगमनानिक्रांतिमंडलाद्या
वद्धागमितानि दृष्टानितानिशरसंज्ञानिज्ञातानि एवंपरमशरपरमाल्पशरयोर्योगार्द्धंमध्यमः शरोज्ञातः तएवग्रहाणांशराः अग्रे
आचार्येणोदयास्ताधिकारे पठिताः संतिततोऽनुपातेनेष्टशरः प्रसाधितोस्ति सयथा यदि त्रिज्यातुल्यसपातग्रहदोर्ज्ये याएते
शरास्तदेष्टदोर्ज्ययाकइति एवंदोर्ज्यात्रिज्याभक्ता पठितशरगुणाइष्टशरःस्यात् सोपिग्रहस्थानीयः ग्रहस्थानानित्रीणितद्वृत्ता
निचमध्यमोग्रहः मंदप्रतिमंडलेऽस्तीतिकल्पना मंदस्पष्टोग्रहः शीघ्रप्रतिमंडलभ्रमतीति स्पष्टोग्रहः स्वस्वविमंडलेऽस्तीति
कल्प्यते शरःसाधितो मंदस्पष्टग्रहात् यतः पाताः प्रतिमंडलस्थावेधिताः संति अतःशराः शीघ्रप्रतिमंडलस्थग्रहस्थानीयास्त
त्रशीघ्रकर्णोव्यासार्द्धेतदग्रेशराः साधितास्तेतु त्रिज्याग्रस्थानीयाः कार्याः ज्यारूपत्वात् अतोद्वितीयोनुपातःयादशीघ्रकर्णाग्रेअ
यंशरस्तदात्रिज्याग्रेकःपूर्वं त्रिज्याहरः इदानींगुणः तुल्यत्वात्तयोर्नाशः एवंदोर्ज्यापठितशरगुणाशीघ्रकरणभक्ताशरःस्यात्शीघ्र
कर्णोनामकिंतदुच्यतेदोर्ज्याभुजःकोटिजांत्यफलज्ययोर्मृगकर्क्यादिकेंद्रेयद्योगांतरंसाकोटिः तद्वर्गैक्यपदंकर्णः तस्यकर्णस्य
त्रिज्यातः परममूनाधिकंयदंतरंसांत्यफलज्यैवतद्धनुः परमंफलमित्यर्थः अत्रशराद्विलोमविधिनाकर्णः साधितः सयथादोर्ज्याप

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ठितशरगुणाशीघ्रकर्णेन परमाधिकेनयावद्भज्यतेतावत्परमल्पशरोभवति परमाल्पशीघ्रकर्णेन यावद्भज्यतेतावत्परमाधिकश
रोभवति अतोवैपरीत्यात् दोर्ज्यात्रिज्यातुल्यापठितशरगुणापरमाधिकशरेणपरमाल्पशरेणचभक्तासती क्रमेणपरमाल्पपरमा
धिकौशीघ्रकर्णौलभ्येतेउभयत्रत्रिज्ययासहांतरेकृतेजाता परमशीघ्रफलज्यातुल्यैवतस्याःधनुःपरमंशीघ्रफलं एवंयद्दिनजाच्छ
रादेवंशीघ्रफलंसाधितंतद्दिनजंमध्यग्रहस्पष्टग्रहांतरमपिज्ञात्वेदमंतरंपरमफलंशीघ्रफलतुल्यंनासीत्अतोन्यत्फलंकल्प्यं मध्य
स्पष्टांतरंफलयोगः अस्मात्परमंशीघ्रफलं विशोध्यजातंद्वितीयंफलंतस्यमंदफलसंज्ञाकृता एवंप्रत्यहंविलोक्यमानेयस्मिन्दिनेप
रमंमंदफलंतस्यग्रहस्यदोर्ज्यात्रिज्याभूत् पुनर्दृष्टिप्रतीत्यर्थंविलोक्यमानेपरमफलस्थानेदोर्ज्याग्रहस्यत्रिज्यातुल्यानाभूत् परम
फलदिनेदोर्ययात्रिज्यातुल्ययाभवितव्यं परमत्वात् सानजाताअतस्तस्मिन्ग्रहेनथोनंकार्यं यथाराशित्रयंभुजःस्यात् यन्न्यूनंका
र्यंतस्योच्चसंज्ञामंदफलशीघ्रफलानयनेमंदोच्चशीघ्रोच्चसंज्ञेकृतेपुनर्विलोक्यमाने तावतोच्चेनपरमत्वंनभवति अतस्तस्योच्चस्यमंद
गतिर्ज्ञाता तत्रोपायोयथाअद्यतनश्वस्तनमंदस्पष्टग्रहयोरंतरालंमंदस्पष्टागतिः स्पष्टयोरंतरालंस्पष्टागतिः एवमुभयोरुच्चयोरंत
रंकृत्वानुपातः कृतः सयथायद्येभिःपरमफलांतरदिनैः एतावत्यउच्चांतरकलालभ्यंते तदैकेनदिनेनकेतिज्ञातेमंदोच्चशीघ्रोच्चगती
एवंमंदोच्चगतिश्चंद्रस्यैव अन्येषांवर्षेणापिविकलानोत्पद्यतेअस्याःगतेःकल्पेउच्चभगणाः पठितास्तेयथायद्येकादिनेनैतावतीग

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तिस्तदाकल्पकुदिनैः किमितिएवप्रसाध्योच्चभगणाः सिद्धाःपाठपठितास्तएव सूर्यस्यकल्पेमंदोच्चभगणाः ४८० कल्पसौरवर्षै रेतेभगणालभ्यंतेतदाकल्पगताब्दैः किमितिअनुपाताद्ग्रंथादौखेर्मंदोच्चं २।१७।५६।४१ सप्तभिर्वर्षैःखेर्मंदोच्चगतिरेका १ विकलालभ्यते अतआचार्येणस्थिरंनिबद्धंबहुकालेनयेगणकतिलकाउत्पत्स्यंते तेअनेनैवानुपातेनरचयिष्यंति एवंमंदोच्चशीघ्रोच्चवासनासर्वेषांग्रहाणांसंक्षिप्तोक्ताग्रंथविस्तरभयात् ॥ १७ ॥ एवंसूर्यमंदोच्चमुक्त्वेदानींकेंद्रंसूर्यमंदफलसाधनंचैकवृत्तेनाह मंदोच्च

मंदोच्चंग्रहवर्जितंनिगदितंकेंद्रंतदाख्यंबुधैःकेंद्रेस्यात्स्वमृणंफलंक्रियतुलाद्येथोविधेयंखेः ॥ केंद्रंतद्भुजभा
गखेचरलवोनघ्नानखास्तेपृथक्कृतद्वांशोननगेषुभिःपरिहृतास्तैंशादिकंस्यात्फलं ॥ १८ ॥ ॥ ॥

मिति ग्रहेणवर्जितंहीनं यन्मंदोच्चंतत्तदाख्यंमंदमेव आख्यानामयस्येति मंदकेंद्रंबुधैरतींद्रियदृग्भिराचार्यैर्निगदितंप्रोक्तंक्रियतुलाद्येकेंद्रेक्रियोमेषस्तुलाप्रसिद्धा एतदाद्येकेंद्रेफलंमंदफलंशीघ्रफलंवावक्ष्यमाणंस्वमृणंस्यात् एतदुक्तंभवति केंद्रेमेषादिषड्राशिस्थेफलंधनं तुलादिषड्राशिस्थेफलंऋणं अत्रकेंद्रवासना मंदोच्चस्यात्पगतित्वात् ग्रहगतिबाहुल्याच्चमंदोच्चरहितोग्रहःकृतस्तस्यकेंद्रसंज्ञाअत्रमुहुर्व्यावृत्तितः केंद्रशब्दस्यार्थोनज्ञायतेकेंद्रशब्देनवृत्तस्यमध्यमुच्यते अथग्रहस्फुटस्थानंज्ञातुंबुद्धिमद्भिरा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द्यैरतींद्रियज्ञैर्यंत्रादिवेधेनवृत्तत्रयंकल्पितंतेषांयानिमध्यचिन्हानितानिकेंद्रसंज्ञानि वृत्तस्यमध्यंकिलकेंद्रमुक्तमिति भास्कराचार्यवचनात् प्रथमंकक्षावृत्तंतत्परिधौद्वितीयंमंदनीचोच्चवृत्तं तत्परिधौतृतीयंशीघ्रनीचोच्चवृत्तंतत्परिधौग्रहः सभूमध्याद्राशिमंडलगामिसूत्रस्थोयस्मिन्राश्यवयवेदृश्यते तत्रस्थःस्फुटोज्ञेयःकक्षापरिधिस्थितमंदनीचोच्चवृत्तपरिधौशीघ्रनीचोच्चवृत्तमध्यपरिधिज्ञानायमंदकेंद्रंकल्पितंभूमध्याद्दूरेनीचोच्चवृत्तस्ययः प्रदेशस्तस्योच्चसंज्ञातदुच्चंयावद्ग्रहाद्विशोध्यते तावन्मंदनीचोच्चवृत्तयोरंतरज्ञानंभवति तस्मादपि शीघ्रनीचोच्चवृत्तपरिधावस्थितस्फुटज्ञानाय शीघ्रकेंद्रंकल्पितं तस्मिन्केंद्रचिन्हेंग्रहस्तिष्ठतीतिभावः यद्यप्यत्रग्रहभगणापेक्षयामंदोच्चभगणाअल्पाइति मंदोच्चेनहीनोग्रहो मंदकेंद्रमितिवक्तुमुचितं तथापिग्रहवर्जितमुच्चंकेंद्रमिति यदुक्तंतदपि भगणानां प्रयोजनाभावाद्दोर्ज्यादिसाम्येन फलेपिवैलक्षण्याभावादेकोत्त्यामांदचलफलयोर्धनर्णताकथनलाघवाच्च युक्तमेवेतिध्येयं एवंकेंद्रवासना अथकेंद्रकथनानंतरं रविमंदफलं साधयति तद्भुजभागखेचरलवोनघ्नानखाइति तस्यरविमंदकेंद्रस्ययेभुजभागास्तेषांयः खेचरलवोनवमांश ९ स्तेनऊनायेनखाविंशति २० मितास्ते तेनैव नवमांशेनगुण्यास्ततस्तेपृथक् अन्यत्रैकांतेस्थाप्यास्तेषांगोंशेन नवमांशेनोनायेनगेषवः सप्तपंचाशत् ५७ तैर्लब्धांशैः परिहृताभक्तास्ते पृथक्स्थाः अंशादिकंभागादिकं रवेमंदफलंस्यात् अत्रोपपत्तिः समायांभूमावभीष्टत्रिज्यामितेनकर्कटेनवृत्तमालिख्यदिगंकितंकु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र्यात् पूर्वात्प्रभृतिमेषादीन् राशीन्परिकल्प्यराशौचत्रिंशद्भागानंकयेत् ततोग्रहमंदोच्चंयत्रराशौभागेलिप्तायांवर्ततेतत्रचिन्हंकु
त्वाततोभूमध्यंयावद्रेखांकुर्यात् तत्रमध्यात् ग्रहपरममंदफलपरिणतसूत्रं प्रतीपंनिःसार्यचिन्हंकार्यंततश्चिन्हात् पूर्वंकर्कटेनयद्वृ
त्तमुत्पद्यतेतन्मंदप्रतिमंडलंतत्रयत्रात्युच्चतातत्रोच्चव्यपदेशः एतदपिपूर्ववदत्युच्चतायांराश्यादिभिरंकयेत् एवंस्थितेकक्षायांग्र
होयत्रवर्ततेमध्यमस्तत्रचिन्हंकारयेत् ततोहिपरममंदफलज्यात्यासार्द्धेनतत्परिणतेनयद्वृत्तमुत्पद्यते तन्मंदनीचोच्चवृत्तंतद्भागांकि
तंच ततःप्रतिमंडलोच्चप्रदेशात् तद्वृत्तमनुलोमंग्रहप्रवेशमानीयग्रहचिन्हेतस्यमध्यंकारयेत् एवंस्थितेपरितःप्रतिमंडलपरिधेश्च
संपातोयस्तत्रपारमार्थिकोग्रहः ननुसंपातत्रयंतिष्ठति तेषांमध्येकतमेनैवंभवितव्यं अत्रोच्यते उच्चरेखायाः कक्षामंडलपरिधेस्त्र
यः संपातास्तस्माददतिदूरे मध्यमोग्रहः स्थितस्तावत्येवदूरेप्रतिमंडलगतोच्चतोभुजज्या गृहीताकक्षामंडलप्रतिमंडलयोस्तुल्या
भवति सा भुजज्यास्वमंदपरिधिवृतेतच्चापंमंदफलं अत्ररवेर्मंदपरिध्यंशाः १३।४३।४२ अस्मादनुपातः यदिभांशपरिधे ३६०
स्त्रिज्यामितं १२० व्यासार्द्धंलभ्यते तदाएषांपरिधिभागानांकिमितितेषांत्रिज्या १२० गुणोभगणांशा ३६० भागहारः अत्रगु
णहारौगुणेनापवर्त्यहरस्थानेत्रयोलब्धास्तस्मात्रिभक्ताः परिधयःपरिधीनांव्यासार्द्धानिस्युःताः परमफलज्याः एवंरवेः परमफ ॥१८॥
लज्या ४।३४।३४ अस्याधनुःसूर्यस्यपरममंदफलं २।१०।४५ एवंचंद्रादीनामपि परममंदफलानिसाध्यानि इयंफलोपपत्तिः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पूर्वोक्तफलयुक्तिमूला अथेष्टफलंसाध्यते तत्रत्रिज्यातुल्ययादो ज्यैयायदेदंपरमंमंदफलंतदेष्टकेंद्रदोर्ज्यया किमिति एवमष्टफला
निसाध्यानि तत्राचार्येणास्मिन्ग्रंथे धनुर्ज्येनसाधिते जीवांविनाफलादिसिद्धिर्नस्यात् भागेभ्यस्तैराशिकासंभवान् वृत्तक्षेत्रे य
त्परिध्याश्रितं तत्त्रैराशिकेननसिद्ध्यति वर्गात्मकत्वात् अतएवाह भास्करः वर्गंवर्गपदंधनंधनपदंसंत्यज्ययद्गण्यतेतत्त्रैराशिकमि
ति अतोजीवांविनाफलसिद्धिर्नअत्रधनुर्ज्येनक्रियेतेइत्याचार्येणग्रंथादौप्रतिज्ञाकृतास्ति फलसिद्धिरपिकृतास्ति तत्रकायुक्तिरि
तिकेचिदल्पमतयोऽत्रमुह्यंति अत्रोच्यतेतत्राचार्येणजीवाप्रतिफलंखंडैर्विना फलमध्येसाधितमस्तिउक्तंच कोट्यंशवर्गेणतदंघ्रि
णाचाद्विधोनयुक्ताः खखभूगजाश्च ८१०० आद्योगुणस्तेनगुणाः खसूर्या १२० स्त्वन्योहरस्तेनहृताः क्रमज्याः अथवाभुजभा
गानांनवांशक ऊनाहताद्वाविंशतिः २२ खार्क १२० मितेव्यासार्द्धक्रमज्याभवति अत्राचार्येण रविमंदफलानयनेत्रिज्याशत
१०० मिताधृताततइष्टजीवासाधिता सायथा परमभुजांशानवतिः ९० एषांनवांशेन १० विंशति २० रूना १० ततस्तैनैवह
ताजातात्रिज्या १०० एवमिष्टभावेभ्योऽपिइष्टाजीवास्यात् अतएवोक्तं तद्भुजभागखेचरलवोनघ्नानखाइति इयंत्रिज्याकेनभक्ता
परमंमंदफलंस्यात् अतइयमेवपरमफलभक्ताजातोहारः सावयवः ४५।५३।२० अत्रलाघवार्थंनगेषवो गृहीताः अत्रहरांतर
११।६।४० मिदंनवभिः सवर्णितंजातमूर्ध्वस्थानेनिः शेषं शतं १०० सवात्रिज्याएवंदोर्ज्यानवांशहीननगेषुभिर्भक्तालब्धंफलं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यात् अतउक्तंतेपृथगित्यादि अथधनर्णोपपत्तिमाह मंदप्रतिमंडलपरिधेर्मंदोच्चपरिधेश्च संपाताद्यत्सूत्रंभूमध्यंनीयते तस्यकक्षा मंडलपरिधेश्च मध्यमग्रहादपरेणसंपातस्तत्रपारमार्थिकोग्रहःसचमध्यादूनोऽपरेणस्थितत्वात्मध्यमग्रहस्यकक्षायाः सूत्रयोगस्यच यदंतरंतत्फलं अतस्तेनोनोमध्यमःस्फुटोभवति प्रथमपदेभुजज्यावर्द्धतेद्वितीयपदे प्रथमानीतंफलमपचीयते तच्चाल्पंभवति पदादर्वा क्यदांतेचतुल्यं तुल्यत्वात् ऋणधनयोर्नाशेसति फलाभावस्तृतीयपदे भुक्तस्यभुजज्याभवति तत्रमध्यग्रहप्रदेशे प्र

विधोः केंद्रदोर्भागषष्ठोननिघ्नाः खरामाः पृथक्तन्नखांशोनितैश्च रसाक्षैर्हतास्तेलवाद्यं फलंस्याद्रवी
दूरस्फूटौसंस्कृतौस्तश्चताभ्यां ॥१९॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तिमंडलोच्च प्रदेशान्नीचोच्चवृत्तंयावदानीयते तस्यकक्षापरिधेश्चयः संपातः समध्यग्रहात्पूर्वेणैवभवति तस्यम ध्यग्रहस्यचांतरंफलं तेनमध्यमोऽधिकः सन् स्फुटोभवति स्फूटग्रहात्मध्यस्योनत्वात् तृतीयपदेभुजज्यावर्द्धते फलमपिवर्द्धतेचतुर्थपदेफलमपचीयते पदांते फलाभावःअतोमेषादिकेंद्रेऋणं तुलादिकेंद्रे धनमित्युपपन्नंपरामिदंमृदूच्चेनहीनोग्रहोमंदकेंद्रमितिपक्षेच कल्प्यते इहतुकेंद्रस्येवव्यत्यस्तत्वाद्धनर्णत्वयोरपिव्यत्यासेनभाव्यं अतउक्तं केंद्रेस्यात्स्वमृणं फलं क्रियंतुलाद्यइति ॥१८॥ एवंरविमंदफ ॥१९॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लंप्रसाध्येदानीमेकवृत्तेनचंद्रफलंसाधयति विधोरिति विधोश्चंद्रस्ययत्केंद्रंतस्य दोष्णो भुजस्यभागस्तेषांषष्ठेनषडंशेन ऊना रहितानिघ्नागुणिताश्चखरामास्त्रिंशत् ३० तेपृथग्भिन्नस्थानेस्थाप्यास्तेषांपृथक्स्थानां योनखांशोविंशत्यंशस्तेनोनितैः रसाक्षैःषट् पंचाशाद्भिः ५६ स्तेपृथक्स्थाहताभक्ताःसंतोलवाद्यभागाद्यं त्रिस्थं चंद्रमंदफलं स्यात् ताभ्यांस्वस्वमंदफलाभ्यां संस्कृतौ सूर्यचंद्रौ धनंचेत्तदायुक्तावृणंचेत्तदाहीनौतौ स्फुटौ स्पष्टौस्तः अत्रोपपत्तिः परमंचंद्रफलंभागाद्यं ५।१।४० अत्रचंद्रमंदफलानयनेत्रि ज्यापंचविंशत्यधिकशतद्वयमिता धृता यावद्यावदधिकातावत्तावत् फलस्यसूक्ष्मत्वं अतः सूक्ष्मत्वार्थमेतावतीत्रिज्या २२५ प

केंद्रस्यकोटिलवखाश्विलवोनानिघ्नारुद्राखेस्त्रिकुहताः शनिनोद्धिनिघ्ना ः

रमभागानवतिः ९० अत्रैषांभुजभागानांषडंशेन १५ ऊनास्त्रिंशत् १५ ततस्तेनैवहतापरमदाज्र्याभवति २२५ एवमिष्टभाग भ्योपीष्टजीवान्भवति अतउक्तकेंद्रदोर्भागषष्ठोनानि घ्नाः खरामाइतिसात्रिज्याकेनभक्ता परमंमंदफलंस्यादितिज्ञानार्थंपरम फलेनैवभक्ताजातोहरःसावयवः ४।४५।० असौसावयवोतोलाघवार्थंरसाक्षागृहीताः अनयोरंतरं ११।१५।० एतद्विंशत्या२० सवर्णितंत्रिज्याभवति २२५ अतएवोक्तंतन्नखांशोनितैःरसाक्षैस्तद्धताइति स्वस्वमंदफलसंस्कृतावेवसूर्येंदूस्फुटौभवतस्तयोःशीघ्र फलाभावात् १९ एवंसूर्यचंद्रयोःस्फुटत्वमुक्त्वेदानींतयोर्गतिस्पष्टीकरणमेकवृत्तेनाहकेंद्रस्येतिकेंद्रस्यखेर्वाचंद्रस्य यन्मंदकेंद्रंतस्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कोटिलवोभुजोनंत्रिभंकोटिस्तस्यालवाःभागास्तेषांयःखाश्विलवोविंशत्यंशस्तेनऊनाहीनानिघ्नागुणिताश्चरुद्राएकादश ११का
र्याः ततश्चेद्रवेस्तदात्रिकुभिस्त्रयोदश१३भिर्हृताभक्ताःसंतोखेर्गतिफलंकलाद्यंस्यात् शशिनश्चंद्रस्यचेत्तर्हिद्विनिघ्नाद्वाभ्यांविहन्य
तेगुण्यतेतथाभूताःसतःस्वांगांशकेनसहितायुक्तास्तच्चंद्रगतेः फलंतत्फलद्वयंस्वस्वमध्यमगतौकुलीरमृगषट्गतेकेंद्रेकुलीरःकर्कः
मृगोमकरः ततःषट्केधनर्णंकार्यंकर्कादिषड्राशिस्थेकेंद्रेऋणंकार्यंसागतिः स्फुटाभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अद्यतनश्वस्तनस्पष्ट
ग्रहयोरंतरंस्पष्टगतिस्तथाद्यतनश्वस्तनयोर्ग्रहफलयोरंतरंगतिफलंतज्ज्ञानार्थमुपायः प्रथमपदादौभुजज्याशून्यंतत्वग्रहफलमपि

स्वांगांशकेनसहिताश्चगतौधनर्णंकेंद्रेकुलीरमृगषट्कगतेस्फुटासा २०

परमंयथायथाग्रहफलस्यवृद्धिस्तथातथागतिफलस्यपरमत्वंकोटिज्याभावेगतिफलाभावः अतःकेंद्रंकोटिज्यातोगतिफलसाधनं
कर्तुंयुज्यतेतद्यथा अत्रोभयत्रापित्रिज्यासपादैकोनत्रिंशन्मिता २९।१५ धृतातत्साधनंयथाकोटिभागानांपरिमाणं ९० नखांशे
न ४।३० ऊनारुद्रास्ततोहनाजातास्त्रिज्या २९।१५ एवमिष्टांशेभ्यइष्टास्यादेवअतएवोक्तं कोटिलवखाश्विलवोननिघ्नाइतितता
दोर्ज्यांतः फलसाधनंरवेः परमंगतिफलं २।१५ त्रिज्या २९।२५ केनभक्तासतीदंस्यादतस्तेनात्रिज्याभक्ताजातोहरस्त्रयोदश ॥२०॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१३ अतोखेस्त्रिकुहृताइति एवंचंद्रस्यपरमंगतिफलं ६८।१५ अत्रदोर्ज्याकेनगुणितासतीदंफलंस्यादतास्त्रिज्याभक्तंफलंजातंगुण स्थाने २।२० अत्रद्वावेवगृहीतौअतउक्तंशशिनोद्विनिघ्नाइति एवंद्विगुणत्रिज्यायांजातं ५८।३० अस्यपरमगतिफलस्यचांतर मिदं९।४५षड्भिःसवर्णितंजातंतत्तुल्यमेव अतः स्वांगांशकेनसहिताइति तच्चंद्रगतेः फलं तत्फलद्वयं स्वस्वमध्यमगतौदेयं एवं स्फुटागतिः अथधनर्णोपपत्तिः तत्रतावदुच्चोनोग्रहः केंद्रमित्यस्मिन्पक्षे मकरादिकेंद्रेग्रहस्यधनफलस्यापचयान्मृगादिकेंद्रे ग

मेषादिगेसायनभागसूर्य्येदिनार्द्धभायापलभाभवेत्सा त्रिस्थाहतास्युर्दशभिर्भुजंगैर्दिग्भिश्चराद्धानिगु णोद्धृतांत्या ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तिफलमृणंवर्द्धतेमेषादिकेंद्रेग्रहस्यऋणफलवृद्धौसत्यांमेषादिकेंद्रेगतिफलमृणमपचीयते अतोमृगादिकेषड्भेकेंद्रेगतिफलमृणंक र्क्यादिकेंद्रेग्रहस्यऋणफलह्रासेगतेर्द्धनफलंवर्द्धते तुलादित्रयेकेंद्रेग्रहधनफलवृद्धौगतेः फलमपचीयते अतः कर्क्यादिषड्भेधन मितियुक्तं ग्रहोनमुच्चंकेंद्रमित्यस्मिन्नपिपक्षेमकरादित्रिके ऋणफलवृद्धिर्मेषादित्रिकेधनफलह्रासःअतोमकरादिषड्भेगतिफलमृ णमेवएवंकर्क्यादिषट्के धनमिति अतोयुक्तमुक्तं धनर्णंकेंद्रकुलीरमृगषट्कगतेइति ॥ २० ॥ एवंरविचंद्रगतिस्पष्टीकरणंकृत्वेदानीं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

फलभांचरखंडकानिचैकवृत्तेनाह मेषादिगइति अयनस्यभागाअयनांशाःअग्रेवक्ष्यमाणास्तैः सहवर्तमानोयुक्तोयःसूर्यस्तास्मि
न्सूर्येमेषादिगेराशिभागकलादिना शून्यमितेसतितस्मिन्दिनेदिनार्द्धेमध्यान्हेसमभुविद्वादशांगुलशंकुर्निवेश्यः शंकुलक्षणमुक्तं
भास्करेणसमतलमस्तकपरिधिर्भ्रमसिद्धोदंतिदंतजःशंकुरितिएवंतस्यशंकोर्मध्यान्हेभाछायायाभवतिसापलभाभवेदित्यर्थःसाप
लभात्रिस्था त्रिषुस्थानेषुतिष्ठतीति त्रिस्थादशभि १० र्भुजंगैरष्टाभि८र्दिग्भि १० र्हतागुणितातर्तोतिमागुणैस्त्रिभि३रुद्धृताभक्ता
सतीत्रीणिचरखंडकानिभवंति अत्रोपपत्तिः सायनसूर्योयद्दिनेमेषादौतद्दिनेसूर्यस्यनाडिकामंडलेस्थितिः नाडिकामंडलंलंकापू
र्वापरं अतस्तद्दिनेमध्यान्हेलंकायांशंकुछायानास्ति खमध्यस्थितत्वात् अन्यदेशेतुपूर्वापरं सममंडलमतस्तद्दिनेऽपिमध्यान्हे
ऽन्यदेशेशंकुच्छायांभवतिसैवपलभातस्याः पलभाविषुवतीतिचपर्यायौ एवमत्रैकांगुलांपलभांप्रकल्प्यअक्षप्रभासगुणितापरम
ज्येत्याद्युक्तप्रकारेणराशित्रयस्यचराणि प्रसाध्यतान्यधोऽधः शुद्धानिजातानिचरखंडानि १०।८।३ ततोऽनुपातः यद्येकांगुलया
क्षप्रभयाएतावन्मितानिचरखंडकानितदेष्टाक्षप्रभयाकानीति एवमक्षप्रभात्रिस्थाएभिः पृथग्गुणिताहरेणहतासतीष्टचरखंडानि
भवंतीति अत्रैतत्त्रैराशिकंसुखार्थमंगीकृतंअप्राप्तावपिप्राप्तिः कृता वृत्तक्षेत्रेपरिध्याश्रितत्वात् अतोविरोधः प्रतिभाति सवक्तुंन ॥२१॥
शक्यतेयन्महद्भिराचार्यैरंगीकृतं तद्दोषयुक्तमप्यदुष्टं यावदष्टांगुलाक्षप्रभाता वदंतरंनास्तितत्परतः सांतराणिभवंति इति बुद्धि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मद्भिर्विलोक्यं ॥ २१ ॥ अथचरसाधनमेकवृत्तेनाहस्यादिति सायनोऽयनांशयुक्तोयउष्णांशुः सूर्यस्तस्यभुजस्तस्यऋक्षाणिराशयस्तत्संख्यानियानिचरार्धानिचरखंडानितेषांयोगोलवैर्भागैर्भोग्यस्यखंडस्ययोघातोगुणनंतस्मात् याखाग्न्याप्तिस्त्रिंशद्भागाप्तिस्तयायुक्तः सखंडयोगश्चरंपलात्मकंस्यात् तच्चरंतपनेसूर्येतुलाजषट्केधनर्णंस्यात् तुलादिषट्केधनंमेषादिषट्केऋणं इदमुदये सूर्योदयकालीनग्रहसाधने अयं विधिरिति अस्ते सायंकालीनग्रहसाधने अन्यथा उक्तवैपरीत्यं तुलादारुणंमेषादौधनं अ

स्यात्सायनोष्णांशुभुजर्क्षसंख्याचरार्धयोगोलवभोग्यघातात् खाग्न्याप्तियुक्तस्तुचरंधनर्णंतुलाजषट्के
तपनेऽन्यथास्ते ॥ २२ ॥ ॥ ॥

त्रोपपत्तिः चरंनामलंकार्कोदयरेखार्कोदय योरंतरं अतस्तद्दक्षिणोत्तरं तत्साधनायोपायः अत्रप्रतिराशिखंडानिसंत्यतोभुजराशिमितयोगःकर्तव्यःशेषात्त्रैराशिकंयदित्रिंशद्भिः३०भागैरेष्यखंडतुल्यंचरंलभ्यतेतदाशेषभागैःकिमितिसुगमं अथधनर्णोपपत्तिः जाताग्रहालंकार्कोदयकालीनारेखार्कोदयकालीनाः कार्यास्तत्रलंकायांयत्क्षितिजं तस्योन्मंडलसंज्ञाअन्यदेशीयस्याक्षितिजस्य क्षितिजसंज्ञैवउत्तरगोले उन्मंडलार्कोदयात् पूर्वंक्षितिजार्कोदयस्यभूतत्वात् उन्मंडलास्तात्पश्चात् क्षितिजास्तमयोयतःक्षितिजा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दुपर्युन्मंडलं अतउत्तरगोलेउदयेचरमृणंअस्तेचधनंदाक्षिणगोलेऽस्माद्विपरीतं तद्यथा उन्मंडलाकेंदियानंतरं क्षितिजार्कोदयस्य भूतत्वात् उन्मंडलास्तमयात्पूर्वं क्षितिजास्तमयोयतः क्षितिजादधउन्मंडलं अतोदक्षिणगोलेउदयेचरं धनमस्तेऽऋणमित्युपपन्नं ॥२२॥अथास्यचरस्यसंस्कारंसूर्येंद्वोश्चंद्रेद्युमणिफलसंस्कारमयनांशसाधनंचैकवृत्तेनाहदेयमिति तदानीतंचरंपलात्मकं अरुणे सूर्येवि लिप्तिकासुविकलासुदेयं नदेवचरंद्विगुणंसत्नवोद्धृतंनव ९ भक्तंमध्येंदौमध्यमचंद्रेकलासुदेयंभाप्तंसप्तविंशति २७

देयंतच्चरमरुणेविलिप्तिकासुमध्येंदौद्विगुणनवोद्धृतंकलासु भाप्तंचद्युमणिफलंलवेऽथवेदाब्ध्यब्ध्यूनःखरस

हृतःशकोयनांशाः ॥ २३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ भंक्तयद्युमिाणफंलर्सूयस्यंमदफंलत

दपियथागतं घनणेभागेषुदेयंततः स्वमदफलंदेयंसस्फुटश्चंद्रः स्यात् अथसूर्येंदुस्फुटीकरणानंतरं अयनांशान्साधयति श कोवर्तमानः शालिवाहनशकः वेदाब्ध्यूनश्चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुःशत ४४४ हीनस्ततःखरसहृतःषष्टि ६० भक्तोऽयनांशःस्युः अत्रोपपत्तिः यदानीतंचरंपलात्मकं तद्ग्रहाणांस्वस्वगतिवशाद्देयं तद्यथा यदहोरात्रपलै ३६०० रेभिर्गतिकलालभ्यंतेतदेष्ट चरफलैः किमितिएवंसर्वेषांग्रहाणांदेयं तत्राचार्येणायंसंस्कारोरवींद्वोरेवकृतः अन्येषांस्वल्पगतित्वात् स्वल्पांतरत्वात्यक्तः तत्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

रविगतिःषष्टि ६० तुल्यातयापरिवर्तितेचरफलानिषष्ठ्याभाज्यानीतिजातंएवंताः कलाविकलार्थंषष्टिगुणाः षष्टितुल्ययोर्गुणह
रयोनांशेकृतेचरपलतुल्याएवविकला रवौदेयाइत्युपपन्नं एवंचरपलानांचंद्रमध्यगति ७९० गुंणः हरः सएव ३६०० अत्रगु
णहरौगुणार्द्धेनापवर्त्यजातोगुणः २ हरःकिंचिदधिकानवतेसुखार्थंनैवगृहीनाः अतोद्विगुणंनव ९ भक्तंचरंचंद्रेकलासुदेवमिति
युक्तमुक्तंअथदोः फलोपपत्तिः देशांतरफलेनस्वदेशमध्यमार्कोदयकालीनाग्रहः कृताः सूर्यस्यमंदफलेनस्फुटार्कोदयकालीनाः
क्रियंतेअस्माकंस्फुटार्कोदयेनभवितव्यं मध्यमार्कस्यादृश्यत्वात् अतस्त्रैराशिकं यदिचक्रकलाभि २१६०० नित्यप्रवहानिले
न पश्चान्नीयमानाभिर्ग्रहाअहोरात्रवृत्तेनस्वीयगतितुल्याः कलाः स्वव्यापारेणप्रापयंति तदारविमंदफलकलाभिरपरेणनीय
मानाभिः किमितिफलंग्रहेषुऋणधनमतः क्रियतेऋणफलेर्कस्फुटास्योनत्वात् भुजफलेनोनाःसतः स्फुटार्कोदयकालीनाभवंति
धनकालेस्फुटांकाधिकत्वात् मध्यमार्कात् फलेनाधिकाःसंतः स्फुटार्कोदयकालिकाभवंति एवमत्राचर्येणायंसंस्कारश्चंद्रस्यैवकृतः
गतिबाहुल्यात् अन्येषांस्वल्पगतित्वान्नोक्ताः एवंरविफलंलवाद्यंषष्टिगुणंकालाद्यंस्यात्तच्चंद्रमध्यगत्यागुण्यंएवंगुणघातोगुणः
४७१४३।५ चक्रकला २१६०० हारोलवादिफलार्थंषष्टि ६० श्चएवंहरघातोहरः १२९६००० गुणहारौगुणेनापवर्त्यजातोह
रः २७ अतउक्तंभाप्तंचद्युमणिफलंलवइति अथायनांशोपपत्तिः इष्टदिनेदिनार्द्धेयंत्रादिवेधेनसावयवानुन्नतांन्प्रअसाध्यतान्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नवतेर्विंशोध्यशेषांशस्त्वांशयोरेकान्यदिशोरंतरंयोगंविधायतेभ्यः क्रांतिभागेभ्यःक्रांतिखंडकश्चापंकुर्यात् ससायनसूर्यस्यभु
जःस्यात् तत्कालिकगणितागतस्फुटार्कस्यापिभुजः कार्यस्तद्भुजप्राग्भुजयोरंतरंतेऽयनांशाः यदिगणितागतान्मध्याद्भुजोऽधि
कस्तदानेधनाख्याः ऊनास्तदाऋणख्याएव अत्रोपलब्धिरेववासनाएषांप्रतिवर्षमेकैकाकलाउत्पद्यते चतुश्चत्वारिंशदधिकच
तुःशत ४४४ मितेशकेऽयनांशाभावोभूत् प्रतिवर्षकलावृद्धिः अतोवेदाब्ध्यब्ध्यूनेशकेयावंतिवर्षाणितावत्यएवापनांशकलास्ताः

भक्ताब्ध्यर्कांविधोर्लवायमकुभिर्याताततिथिः स्यात्फलंशेषंयातमिदंहरात्प्रपतितं भोग्यंविलिप्तास्तयोः भु
क्त्योरंतभाजिताश्चघटिकायातैष्यकासुः क्रमात्पूर्वार्द्धंकरणंभवाद्गततिथिर्द्विघ्न्यद्रितष्टाभवेत् ॥ २४ ॥

षष्टिभक्ताभायाः स्युः अतः खरसहृदिति चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतवर्षै १४४० परमायनचलनस्यव्यावृत्तिर्भवति तत्रयस्मि
न्पक्षेकलोपचयस्तस्मिन्पक्षेचतुर्विंशत्यंशाः परमायनचलनांशाः यस्मिन्पक्षेचतुःपंचाश ५४ द्विकलाउपचीयंतेतत्पक्षेसप्तविंश
त्यं २७ शाःपरमाउत्पद्यंतेअष्टादशशत १८०० वर्षमध्येएवमेषाञ्चयापंचयवशात् प्रागपरवशाच्च धनर्णसंभवः स्यात् ॥२३॥
॥ २३ ॥ एवं स्पष्टार्कोदयकालीनौ स्पष्टौ सूर्यचंद्रौ कृत्वेदानीं तिथिनक्षत्रयोगकरणसाधनं वृत्तद्वयेन करोति भक्ता

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

इति तादिति विगतोऽर्कः सूर्योयस्मादेवं भूतौयोविधुश्चंद्रतस्यलवाराशीन् त्रिंशतासंगुण्यभागेषुसंयोज्यसर्वे भागाः कार्याः तेयमकुभिद्वादशभिर्भक्ताः संतोयत्फलतत्तुल्यायातातिथिः स्यात् यच्छेषंतदपियातंतत् हरात्द्वादशमितात् पतितंशोधितंसत् भोग्यंस्यात् तयोर्गतगम्यपोर्विलिप्ताविकला. भुक्त्योः सूर्यचंद्रगतत्योर्यदंतरंतेनभाजिताः लब्धं याते ष्यकाघटिकाः क्रमाद्भवंति यातकलासुहतासुयातघटिकाः पूर्वदिनेतस्याएवतिथेर्भुक्तघटिकाः स्युः एवमेष्यकलासुएष्याः तस्मिन्दिनेसूर्योदयमारभ्यतिथेर्घटिकाः स्युरित्यर्थः अथकरणंसाधयति गततिथिर्द्विघ्नीद्विगुणा अद्रिभिः सप्तभि ७ स्तष्टाभक्तासतीतिथेः पूर्वार्द्धेकरणंवर्तमानंस्यात् तदेवसैकंएकयुक्तंसत् अपरेदलेतिथेरुत्तरार्द्धेस्यात् अथस्थिरकरणचतुष्टयस्योनिवशमाह कृष्णभूतोत्तरादर्धात् कृष्णः कृष्णपक्षः तस्ययोभूतश्चतुर्दशीतस्याः उत्तरार्द्धात् शकुनेप्रभृति चत्वारिकरणानि स्युः एतदुक्तंभवति कृष्णपक्षेचतुर्दश्युत्तरार्द्धेशकुनिः अमापूर्वार्द्धेचतुष्पादं अपरार्द्धेनागं आद्येप्रतिपद्दलेकिंस्तुघ्नंनामकरणं एतानिस्थिराणिचत्वारि अथकरणकथनानंतरंविधोश्चंद्रस्य तथा सार्कसितगोः सूर्यचंद्रयोगस्यलिप्ताः कलाः खखवाष्टोघृताः अष्टशत ८०० भक्ताः फलंक्रमात् यातेभयुतीनक्षत्रयोगौभवतः चंद्राज्जातंनक्षत्रयागाद्योगइतितयोर्नक्षत्रयोगयोर्गतैष्येयत्शेषंतदेवगतं हरादष्टशतमितात् शोधितं एष्यं ते षष्टिगुणेनक्षत्रार्थे इंद्रोश्चंद्रस्य भुक्त्यागत्यागत्याहतेभक्तेयोगार्थेसूर्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चंद्रयोः जवैक्येनगतियोगेनभक्ते क्रमात्तयोर्यातैष्यानाड्यः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः दर्शांतेसूर्यचंद्रौसमौभवतः दर्शः सूर्येंदुसं गमइतिस्मरणात् ततोदर्शांताच्चंद्रोबहुगातित्वादग्रेयाति पुनरमांतेसमौ तयोरंतरेचांद्रमासः दर्शावधिश्चांद्रमसोहिमासइतिस्म रणात् तयोरंतरांत्रिंशत्तिथयःत्रिंशत्तिथिभिर्यदिभांशतुल्यं३६०सूर्यचंद्रांतरंलभ्यते तदैकतिथ्याकिमितिज्ञाताद्द्वादशभागाः१२एक तिथौसूर्यचंद्रांतरं यदिद्वादशभागतु ल्येनरविचंद्रांतरेणैकातिथिःतदेष्टसूर्यचंद्रांतरभागैःकियत्यइति अत्रसूर्यगत्याधिका चंद्रगति

तत्सकैत्वंदपरेलेथशकुनेःस्युःकृष्णभूतोत्तरादर्धाच्चाथविधोश्चंसार्कसितगौलिप्ताःखखाष्टोद्धृताःयातेस्तो भयुतीक्रमाद्गगनषस्मिघ्नेगतै ष्येतयोरिंदोर्भुक्तिहृतेजवैक्यविहृतेयातैष्युनाड्यःक्रमात् ॥२५॥ ॥ रतोऽ्य

र्कविधोर्लवाय मकुभिर्भक्ताइति ततोयच्छेषंयत् यातं ग्रहभुक्तत्वात् ततोहितद्द्वादशशुद्धंभोग्यंस्यात् एवंततोघटिकाज्ञानार्थमनु पातःयदिगत्यंतरकलाभिः षष्टिघटिकास्तदागतैष्यकलाभिः किमितिकलाः षष्टिगुणाविकलाः स्युः अतोयातैष्यविकलाः ग त्यंतरकलाभक्ताः तिथियातैष्यघटिकाः स्युरित्युपपन्नं अथकरणोपपत्तिः एकातिथौकरणद्वयमित्यागमः ततोनुपातः यद्येकति थ्याकरणद्वयंतदेष्टमिथ्याकमिति अतस्तिथिर्द्विगुणा कदाचित्सप्ताधिकास्यात् करणानिसप्तव अतःसप्ततष्टाशेषमितं शुक्लप्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तिपदादितोगतातीथिग्रहणात् किंस्तुघ्नादिकंकरणंवर्तमानतिथिपूर्वार्द्धगतंस्यात् तद्बवादितोगणनार्थं निरंकंकार्थंवर्तमानत्वार्थं
चसैकामिति तुल्ययोर्धनर्णक्षेप्ययोरेकयोर्नाशेशेषमितमेववर्तमानतिथिपूर्वार्द्धेवर्तमानकरणमितियुक्तं तदैवसैकमुत्तरार्द्धेस्यादि
ति प्रत्यक्षसिद्धं शकुन्यादिकरणचतुष्टयसंस्थानमागमप्रमाणकं अथनक्षत्रयोगसाधनोपपत्तिः समस्तोभपंजरोद्वादशराशि
भिर्व्याप्तस्तथासप्तविंशतिनक्षत्रैश्च अतोभगणकलानामेकनक्षत्रकरणायानुपातः यदिसप्तविंशतिनक्षत्रैश्चैककला २१६००भ
वतितदैकनक्षत्रेणकिमिति अतोजातोष्टशतकलाः ८०० अष्टशतकलाभिरेकंनक्षत्रं तदेष्टग्रहकलाभिः कियंतीतिलब्धंगतनक्ष
त्राणिशेषंभुक्तंहरशुद्धंभोग्यंस्यादेवं ततोन्योऽनुऽपातः यदिचंद्रगतिकलाभिः षष्टिघटिकास्तदागतैष्यकलाभिः काइतिकलाः ष
ष्टिगुणाः विकलाः ताश्चंद्रगतिभक्ताः नक्षत्रगतैष्यघटिकाः स्युरित्युपपन्नं अथयोगवासनारविचंद्रयोर्मिलितयोर्यन्नक्षत्रंसयोग
इत्युच्यते अतोऽत्रयुक्तिर्नक्षत्रवत् गतगम्यघटिकार्थमनुपातोगतियोगेनकर्तुंयुज्यते योगानयनत्वादिति प्रत्यक्षोपपत्तिः दैवज्ञव
र्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाह्वयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्यजातोरवींद्वोः स्फुटताधिकारः ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्री
सकलागमाचार्यवर्यगणेशदैवज्ञकृतग्रहलाघवस्यटीकायांदैवज्ञवर्यदिवाकरात्मजमल्लारिदैवज्ञ विरचितायांरविचंद्रस्पष्टीकरणा
धिकारोद्वितीयः २ अथपंचतारास्पष्टीकरणाधिकारोव्याख्यायते तत्रादौभौमादीनांसिद्धानिशीघ्रफलानिपंचवृत्तेनवदति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

खमिति ९ क्षितिभुवोभौमस्यचलांकाः शीघ्रफलस्यतेंकाः स्युःखंशून्यं० अष्टमरुतःअष्टपंचाशत्५८अद्रिभूभुवः सप्तदशाधिकं शतं ११७ उदध्यगोर्थ्यः चतुःसप्तत्यधिकंशतं १७४ अष्टदृहशः अष्टाविंशत्याधिकंशतद्वयं २२८ नवनगाश्विनः एकोनाशीत्य धिकंशतद्वयं २७९ अक्षदशनाः पंचविंशत्यधिकत्रिशती ३२५ शरांगाग्नयः पंचषष्ट्यधिकत्रिशती ३६५ गुणांकदहनाः त्रिनव त्यधिकत्रिशती ३९३ खखाब्धयः चतुःशती ४०० इभांगरामाः अष्टषष्ट्यधिकत्रिशती ३६८ नवांबुधिदृशः एकोनपंचाशदधि

खमष्टमरुतोऽद्रिभूभुवउदध्यगोर्थ्योष्टदृक्दृशोनवनगाश्विनोऽक्षदशनाः शरांगाग्नयः गुणांकदहनाः ख खाब्धयइभांगरामाःक्रमान्नवांबुधिदृशोनभःक्षितिभवश्चलांकाइमे ॥ १ ॥ ॥ ॥

कद्विशती २४९ नभःशुन्यं० एते भौमस्यविदोःबुधस्य एतेशीघ्रांकाः खंशून्यं० भूकृता एकचत्वारिंशत् ४१ कुवसवएकाशीतिः ८१ अद्रिभवाः सप्तदशाधिकशतं ११७ खतिथ्यः सार्द्धशतं १५० अष्टाद्रींदवः अष्टसप्तत्यधिकशतं १७८ नवनवक्षितयः ए कोनाद्विशती १९९ अर्कपक्षाः द्वादशयुक्तद्विशती २१२ अर्काश्विनस्तएव २१२ शरखगक्षितयः पंचोनद्विशती १९५ अक्षति क्ष्यः पंचपंचाशदधिकंशतं १५५ गोष्टौएकोननवतिः ८९ खंशून्यं० एतेबुधस्य गुरोर्बृहस्पतेः एतेशीघ्रांकाः खंशून्यं० तत्त्वाने

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पंचविंशतिः २५ नगाब्धयः सप्तचत्वारिंशत् ४७ अष्टषट्काः अष्टषष्टिः ६८ पंचेभाः पंचाशीतिः ८५ गजखेचराः अष्टनवतिः ९८ रसाशाः षड्धिकं शतं १०६ नगाशाः अष्टोत्तरशतं १०८ द्विदिशः १०२ द्व्युत्तरशतंनवाद्रयः एकोननवतिः ८९ षट्षष्टिः ६६ षट्गुणाःषट्त्रिंशत् ३६ नभः शून्यं० भृगुजनेः शुक्रस्यैतेशीघ्रांकाः खंशून्यं० अङ्ग्यंगैस्तुल्पाः अकाःत्रिषष्टिः ६३ रसयमभुवः षट्त्रिंशत्याधिकशतं १३६ षट्कधृतयः षडशीत्यधिकशतं १८६ अरिसिद्धाः षट्चत्वारिंशत्याधिकाद्विशती २४६ पक्षा

खंभूकृताः कुवसवोद्रिभवाः खतिथ्योऽष्टाद्रींदवो नवनवाक्षितयोर्कपक्षाः अर्काश्विनःशरखगाक्षितयोक्ष
तिथ्योगोष्टौखमाशुफलजाः स्युरिमेविदोंकाः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥

भ्राग्नयः द्व्यधिक त्रिशती ३०२ उदधिनाराचदहनाः उदधयश्चत्वारः नाराचा. बाणाः पंचदहनाः अग्नयस्त्रयः एवंचतुः पंचाशदधिकात्रिशाती ३५४ द्विशून्योदन्वंतःद्व्यधिकचतुः शती ४०२ खजलधिकृताः चत्वारिंशदधिकचतुः शती ४४० भूरसकृताः एकषष्ठ्यधिकचतुः शती ४६१ त्रिवेदोदन्वंतः त्रिचत्वारिंशदधिकचतुःशती ४४३ रसयमगुणाः षड्विंशत्र्यधिकात्रिशती ३२६ खंशून्यं० एतेशुक्रस्य आर्केः शनेः एतेशीघ्रांकाः खंशून्यं० इषुक्षितयः पंचदश १५ गजाश्विनोऽष्टाविंशतिः २८ गोदहनाः एकोन

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चत्वारिंशत् ३९ नागकृता अष्टचत्वारिंशत् ४८ पयोधिबाणाश्चतुः पंचाशत् ५४ द्विर्द्विवारमगेषुमितः सप्तपंचाशत् ५७ ५७ हु
ताशबाणास्त्रिपंचाशत् ५३ शरवेदाः पंचचत्वारिंशत् ४५ त्रिगुणास्त्रयस्त्रिंशत् ३३ धृतिरष्टादश १८ खंशून्यंएतेशनेः शीघ्रांकाःअ
त्रोपपत्तिः अत्रग्रहस्पष्टीकरणार्थंग्रहाणामसकृन्मंदफलानिशीघ्रफलानिप्रसाध्यतत्संस्कृतोग्रहःस्पष्टोभवतितद्यथाप्रथमंशीघ्रफ
लंप्रसाध्यंशीघ्रकेंद्रस्यदोर्ज्याकोटिज्येविधायततःकोटिज्यांत्यफलज्ययोःकर्कमृगादिकेंद्रे अंतरयोगौक्रमेणसाकोटिःदोर्ज्याभुजःत

खंतत्त्वानिनगाब्धयोऽष्टषट्काः पंचभागजखेचरारसाशाः नागाशाद्विदिशोनवाहयः षट्षष्टिः षट्कगु
णानभोगुरोःस्युः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ तस्तत्कृ

त्योर्योगपदमितिशीघ्रकर्णःप्रसाध्यःततोऽनुपातद्वयात्फलंयदित्रिज्यातुल्ययाशीघ्रकेंद्रदोर्ज्ययापरमंशीघ्रफलज्यातुल्यंफलंलभ्ये
ततदेष्टयाकिमितिततोऽन्योनुपातः यदिशीघ्रकर्णाग्रेइदंफलंतदात्रिज्याग्रेकिमितित्रिज्यातुल्ययोर्गुणहरयोर्नाशेशीघ्रकेंद्रद्रोर्ज्या
अंत्यफलज्यागुणाशीघ्रकर्णभक्ताइष्टफलज्याभवतीति तद्धनुःशीघ्रफलं अत्रेदंजडकर्मदृष्ट्वा आचार्येणशीघ्रकेंद्रंपंचदशभागवृद्ध्या ॥ २६ ॥
प्रकल्प्यशीघ्रफलानिप्रसाध्यतानिसावयवान्यतादृशगुणानि राशिषट्कमध्येद्वादश सर्वेषांग्रहाणांपृथक् पृथगुक्तादितानि तत्रमं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दावबोधार्थंधूलीकर्मप्रतीत्योच्यते तत्रप्रथमंभौमशीघ्रफलानयनार्थंशून्यंशीघ्रकेंद्रंप्रकल्प्यजातं शीघ्रमूलमपिशून्यंभुजाभावात्
एवंद्वितीयशीघ्रांकोत्पत्तौशीघ्रकेंद्रंपंचदशभागः १५ अस्यदोर्ज्या ३१ कोटिज्या ११५।३० भौमस्यपरमशीघ्रफलज्या ७७ अ
न्यैर्भास्कराद्यैः भूकुंजरा ८१ उक्ता अस्मिन्कालेआचार्यैणएतावतीज्ञाता अतइयंकोटिज्या ११५।३० परेणानेन ७७ द्वाभ्यां
चगुणिता १७७८७ अनयाखाभ्राब्धिशकै १४४०० युतापरकृति र्युक्ताकृता ३८११६ अत्रपरकृतिर्युक्तवत्कृता क्वचिदूनापि

खमभ्र्यंगैस्तुल्यारसयमभुवःषटधृतयोऽरिसिद्धाःपक्षाभ्राग्नयउदधिनाराचदहनाः द्विशून्योदन्वंतःखज
लधिकृताभूरसकृतास्त्रिवेदोदन्वंतोरसयमगुणाःखंभृगुजने:॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥

कर्तव्याएवमस्याः मूलंजातः शीघ्रकर्णाः १९५।७ परेण ७७ दोर्ज्या ३१ गुणिताजाता २३८७ इयंकर्णेनभक्ताजाता १२।
१३ अस्याः धनुःशीघ्रंफलंभागाद्यं ५०।४८ एतत्सावयवमतोदशगुणंजातमेकस्थाने ५८ अतोभौमस्यांकोद्वितीयोऽष्टमरुतइ
त्युक्तः एवमग्रेपि पंचदशभागवृद्ध्याशीघ्रकेंद्रंप्रकल्प्य सर्वेषांशीघ्रांकाः अत्रदोर्ज्याकोटिज्ये राशित्रयमध्येऽतोराशित्रयमध्येषडे
वशीघ्रांकावक्तव्याः कथमत्रषट्राशिमध्येद्वादशोक्ताःउच्यते इदंशीघ्रफलंकर्णाश्रितं कर्णस्यपरमाधिक्यंत्रिभेनभवति किंचिद

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

धिकेनैवत्रिभेणभवति कर्णात्यल्पतातुद्वितीयत्रिभेऊनएवभवति एवंषट्राशिमध्येकर्णऱ्हासवृद्धीअतः शीघ्रफलानयनेपदंत्रिभा
दूनाधिकंभवति तद्यथा प्रथमंपदंत्रिभंशीघ्र फलांशैराधिकं द्वितीयंशीघ्रफलांशोनंतृतीयंशीघ्रफलांशोनंचतुर्थंशीघ्रफलांशाधिकमि
ति अतएवोक्तं सिद्धांतशिरोमणौ चापेनशीघ्रांत्यफलज्यकायाः त्रिभंयुतोनोनयुतंपदानि दोस्तेषुयातैष्यभयुग्मयुग्मइति अतःष

खमिषुक्षितयोगजाश्विनागोदहनानागकृतापयोधिबाणाः द्विरगेषुमिताहुताशबाणाःशरवेदास्त्रिगुणा
धृतिःखमार्कैः ॥ ५ ॥ भौमार्कीज्यविहीनमध्यमरविःस्या त्स्वांशुकेंद्रंतुविद्भृग्वोरुक्तमिदंरसोर्ध्वमिनभा
च्छुद्धंतदंशादिनैः भक्ताः खादिफलंक्रमादिहगतांकोसौक्षयद्ध्याहताच्छेषाद्वाणकुलब्धिहीनयु गयंदि
गृहद्लुवाद्यंफलं ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ट्राशिमध्ये उक्तानिषट्राशिभागाः अशीत्यधिकशतंअतएते पंचदशभक्ताः द्वादशैवांकाभवंति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥ ५ ॥ एवं
शीघ्रफलांकानुक्त्केदानींतत्कर्तव्यतामेकवृत्तेनाह भौमेति भौमो मंगल आर्किः शनिरिज्योगुरुः एभिर्विहीनोमध्यमरविः स्वस्य
आशुकेंद्रंशीघ्रकेंद्रंभवति विद्भृग्वोः शीघ्रकेंद्रंअहर्गणादुक्तमस्ति एतदकेंद्रंचेद्रसोर्ध्वंषड्राश्यधिकंतर्हिइनभाद्द्वादशराशिभ्यः शु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द्वंतस्यांशाः दिनैः पंचदशभि १५ भक्ताः संतः खादिफलंक्रमात् खंशून्यं आदिर्यस्येति एवंभूतोयःफलक्रमस्तस्मादसौगतांकः अध्यांकेनसह अंतरेक्रियमाणेयः क्षयोवावृद्धिः स्यात्तयाहताद्गुणिताच्छेषाद्बाणकुलब्धिः पंचदशांशस्तेनक्षयेहीनौवृद्धौयुक्तः कार्यः असौदिग्हृद्दशभक्तः भागाद्यंशीघ्रफलंभवति तन्मेषादिकेंद्रेधनंतुलादिकेंद्रेऋणंपूर्वमेवोक्तमस्तिःअत्रोपपत्तिःयदिपंचदश भागैरेकः शीघ्रांकस्तदेष्टैःकेंद्रभोगैःकिं एवंयल्लब्धंतन्मितोगतःस्यात् ततःशेषः अनुपातःयदिपंचदशभागैः गतैष्यांतरतुल्यान्हा

खङ्गोश्विनोद्रिमरुतोऽक्षगजानवाशः सिद्धेंदवःखदहनाक्षितयोऽसृजोंकाः मांदाबुधस्यखमिनाः कुदृशो ऽष्टपक्षादेवाः शरानलमितारसवन्हयः स्युः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

सर्धिर्लभ्यतेतदाशेषांशैः किमितिफलेनक्षयेहीनः वृद्धौयुक्तः गतांकः कार्यएवततोदशगुणांकाः संत्यतोदशभिर्भक्तोभागाद्यंशीघ्र फलंभवतिइत्युपपन्नं ॥ ६ ॥ एवंशीघ्रांकानुक्त्केदानींमांदांकान् मंदकेंद्रसाधनंचवृत्तद्वयेनाह खमितिखेंद्रर्क्षाणीति असृजोभौमस्यै ते मांदान्मंदफलांकाः स्युः खंशून्यं०गोश्विनः एकोनत्रिंशत् २९ अद्रिमरुतः सप्तपंचाशत् ५७ अक्षगजाः पंचाशीतिः ८५ न वाशानवोत्तरशतं १०९सिद्देंदवश्चतुर्विंशत्यधिकशतं १२४ खदहनाक्षितयः त्रिंशदधिकशतं १३० बुधस्यैतेखं०इनाद्वादश १२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कुद्दशएकविंशतिः २१ अष्टपक्षाः अष्टाविंशति २८ देवास्त्रयस्त्रिंशत् ३३ शरानलमिताः पंचत्रिंशन्मिताः ३५ रसवन्हयः षट्त्रिंशत् ३६ गुरोरेते खंशून्यं ०इंद्राश्चतुर्दश १४ ऋक्षाणिसप्तविंशतिः २७ नवाग्नयएकोनचत्वारिंशत् ३९ अहयः अष्टौउदधयश्चत्वारः एवमष्टचत्वारिंशत्४८अक्षाक्षाः पंचपंचाशत् ५५ नगाक्षाःसप्तपंचाशत्५७अथशुक्रस्यअभ्रंशून्यं०रसाःषट्६ईशाःएकादश११ विश्वेत्रयोदश १३ मनवश्चतुर्दश १४ द्विः द्विवारंबाणचंद्राः पंचदश १५। १५ अथशनेः खंशून्यं ० गोब्ज एकोनविंशतिः

खेंद्रर्क्षाणिनवाग्नयोह्यदधयोऽक्षाक्षानगाक्षागुरोः शुक्रस्याभ्ररसेशविश्वमनवोद्विर्बाणचंद्राःक्रमात् खं
गोब्जाःखकृताःखषट्नगनगागोष्टौत्रिनंदाःशनेःशुद्धोब्ध्यद्रिषडग्निनागगृहतः स्यान्मंद्रकेंद्रंकुजात् ॥८॥

१९ खकृताश्चत्वारिंशत् ४० खषट्षष्टिः ६० नगनगाः सप्तसप्ततिः ७७ गोष्टौएकोननवतिः ८९ त्रिनंदाः त्रिनवतिः ९३ ग्रहक्रमात् अब्ध्यद्रिषडाग्निनागगृहतः शुद्धः कुजाद्भौममारभ्यमंदकेंद्रंस्यात् एतदुक्तंभवति अब्धयश्चत्वारो ४ राशयः भौममंदोच्चं अद्रयः सप्त ७ राशयोबुधस्यषट् ६ गुरोः अग्नयस्त्रयः ३ शुक्रस्यनागाअष्टौ८ राशयः शनेः एवंस्वस्वमंदोच्चात् ग्रहः शोधितोमंदकेंद्रंभवेदिति अत्रोपपत्तिः मंदोच्चकेंद्रवासनामंदफलपरमत्वज्ञानवासनाच पूर्वमेवोक्ताअत्रमंदफलानयनेराशित्रयमे ॥ २८ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

वपदंगृहीतं तत्कथं कर्णानंगीकारात् अहो अत्रशीघ्रफलार्थंकर्णोगृहीतः मंदफलार्थंनगृहीतः सकथं कर्णोहिग्रहकक्षायाव्या
सार्द्धं एवंमंदकर्णोमंदप्रतिमंडलेव्यासार्द्धंशीघ्रकर्णः शीघ्रप्रतिमंडलेव्यासार्द्धं एवंयत्साधितंमंदफलंतन्मध्यमात् मध्यमोमंदप्र
तिमंडलेऽतोजातंमंदफलंमंदकर्णाग्रस्थानीयं अतोमंदफलानयनेमंदकर्णोपिग्राह्यः ससर्वैरपिनांगीकृतस्तत्रग्रहकर्णाग्रहणेए
कं कारणं वक्तव्यं शीघ्रफलान्मंदफलस्योनत्वात् मंदकर्माणि कर्णोन गृहीतः एवंचेत्तर्हिस्वल्पेऽपिशीघ्रफलेकर्णोगृह्यते तदधि
केमंदफलेनगृह्यते एवंकथं अतो त्रयुक्त्याहेतुज्ञानंनैवभवति फलववासनाविचित्रास्ति एतादृशेनैवकर्मणा आकाशेग्रहस्पष्टत्वं
दृश्यते अतः प्रत्यक्षप्रमाणोपलब्ध्याएतत्कृतमिति वक्तव्यं सर्वंनिरवद्यं उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ स्वल्पांतरत्वान्मृदुकर्मणिहक
र्णः कृतोनेतिचकेचिदूचुनाशंकनीयं नचलेकिमित्थंयतोविचित्रा फलवासनात्रेतिअत्रत्रिज्यातुल्ययामंदकेंद्रदोर्ज्ययायदिपरमंमं
दफलंतदेष्टदोर्ज्यया किमिति एवंपंचदशभागवृद्ध्यामंदकेंद्रंप्रकल्प्य अनयायुक्त्यामंदफलानि प्रसाध्यानितानिसावयवान्यतो
दशगुणानिकृत्वाराशित्रयमध्येग्रहाणांपृथक्पृथक्षडंकाः मांदाः भवंतीत्युपपन्नं अत्रधूलीकर्मप्रथमांको भुजाभावाच्छून्यं ततः
पंचदश १५ भागास्तेषांज्या ३१ भौममंदपरमफलेनगुणिताजाता ३४७।१२ इयंखार्क १२० भक्ताजातंफलं २।५४ इदंसावय
वत्वाद्दशगुणं २९ जातोभौमस्यद्वितीयोमांदांकः एवंसर्वेषांसर्वैकाउत्पादनीयाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

एवंमांदांकानविधायेदानींमंदफलकर्तव्यताप्रकारमेक वृत्तेनाह मृद्विति मृदुकेंद्रस्ययेभुजभागास्तेदिनैः पंचदशभिः १५ आप्ता भक्ताः संतोयत्फलंतन्मितः प्रगतः अंकस्यात् तेनगतांकेनऊनितोयएष्योंकः सपरिशेषेणशेषभागैर्हतोगुणितस्तस्माद्याद्दिनाप्तिः पंचदशभागः तेनयुक्तः सगतांकस्ततोदशभक्तः अंशकादिभागादिमंदफलंभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिरनुपातद्वयेनयदिपंचदशभागैरेकोमांदांकस्तदेष्टैर्मंदकेंद्रांशैः किमिति अतोगतांशादिनाप्तागतांकः स्यादितिशेषादनुपात. यदिपंचदशभागैरेतावतीग

मृदुकेंद्रभुजांशकादिनाप्ताःफलमंकाः प्रगतस्तदूनितैष्यः परिशेषहतोदिनाप्तियुक्तोदशभक्तःफलमंशकादिमांदं ॥ ९ ॥ प्राङ्मध्यमेचलफलस्यदलंविदध्यात्तस्माच्चमांदमखिलंविदधीतमध्ये द्राक्केंद्रकेऽपिचविलोममतश्चशीघ्रंसर्वंचतत्रविदधीतभवेत्स्फुटोसौ ॥ १० ॥ तैष्यांतरतुल्यावृद्धिर्लभ्यतेतदाशेषांशैःकिमितिअंकादिगुणिताः

संत्यतस्तद्दशभिर्भाज्यंभवंतीत्युपपन्नं ॥ ९ ॥ एवंशीघ्रफलमंदफलसाधनमुक्त्वेदानींग्रहेकथंसंस्कार्यमित्येकवृत्तेनाह प्रागिति प्राक् आदौ अहर्गणोत्पन्नमध्यमेग्रहेचलफलस्यशीघ्रफलस्यदलमर्द्धं यथागतधनर्णंप्रदद्यात् तस्माद्दत्तशीघ्रार्द्धात् मांदमंदफलं साध्यं तदखिलमपिमध्यफलं मध्यमे अहर्गणोत्पन्ने यथागतं विदधीत कुर्वीत तन्मंदफलंद्राक्केंद्रशीघ्रकेंद्रेपूर्वकृतेवि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लोमंविपरीतंधनर्णंदेयं। अतोमंदफलसंस्कृतशीघ्रकेंद्रात् शीघ्रफलंसाध्यं तत् सर्वंतस्मिन्दत्तमंदफलेविदधीतकुर्वीत असौग्रहः स्फुटोभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः प्रत्यक्षोपलब्धिरेव ॥ १० ॥ एवंग्रहस्पष्टत्वमभिधायेदानींगतिमंदस्पष्टतामेकवृत्तेनाह मांदांकांतरमिति आर्किः शनिः असृक्भौमः गुरुर्बृहस्पतिः एषांमंदफलानयने यत्कृतंमांदांकांतरं तत्क्रमेणबाणनगैःपंचसप्तत्या ७५ शरैः पंचभिः ५ स्वरामैस्त्रिंशद्भि ३० भंक्तंलब्धंकलाद्यंतत्गतिमंदफलंस्यात् विद्भृग्वोः बुधशुक्रयोः मांदांकांतरंद्वि २

मांदांकांतरमार्क्यसृग्गुरूणांभक्तंबाणनगैःशरैःस्वरामैःविद्भृग्वोर्द्विहताशुगोद्धृतंतद्द्यात्प्राग्वदितौमृदुस्फुटासा ॥ ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

हतंसत् आशुगैःपंचभि ५ उद्धृतंफलंस्यात् तत्प्राग्वत्इतौमध्यगतौदद्यात् साम्रदुस्फुटागतिर्भवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः प्रतिपादितप्रमेया तथापिकिंचिदुच्यते अत्रग्रहफलाभावेगतिफलं परमंग्रहफल परमत्वेगतिफलाभावः ग्रहफलभावस्तुभुजादौ तत्रमांदांकांतरमपिपरमं तत्रगतिफलानि मांदानि परमाणि कलादीनि लक्षितानि भौम ५।४८ बुध ४।४८ गुरु २८ शुक्र २।२४ शनि १५ एभ्योनुपातः यदिमांदांकांतरेणप्रथमांकतुल्येन एतानि तदेष्टकानीति एवमिष्टमांदांकांतरं एभिः परमफले

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गुण्यंपरममांदांकांतरैराद्यांकतुल्यैर्भाज्यं एवंसर्वत्र गुणहरौगुणेनापवर्तिताजाताः भौमादीनांहराः भौ ५ बु २।३० गु ३० शु
२।३० श ७५ एवंभौमगुरुशनीनांहराः निरवयवाः अतोमांदांकांतरमेभिर्भाज्यमिति बुधशुक्रयोर्हरौ सावयवावतस्तौद्वि २
सवर्णितौ जातौ समावेव ५ अतस्तयोर्द्विहताशु गोद्धृतमिति एवमेतत् मंदफलं मध्यमगतौदेयं सामंदस्पष्टागतिर्भवतीत्युपप
न्नं अत्रगतिफलधनर्णत्ववासनापूर्वोक्तैवज्ञातव्या ॥ ११ ॥ अथगतेः स्पष्टत्वमेकवृत्तेनवदति भौमादिति भौमान्मंगलमारभ्य

भौमाच्चलांकविवरंशरहृत्स्वबाणांशाढ्यंत्रिहृत्कृतहृतंद्विगुणाक्षभक्तं तद्धीनयुक्क्षयचयेतुमृदुस्फुटास्या
त्स्पष्टाथचेद्बहुऋणात्पतितातुवक्रा ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यच्चलांकानांशीघ्रांकानांविवरं द्वितीयशीघ्रफलानयनार्थंकृतमस्तितत्क्रमात् शरैःपंचभिः हृत्भक्तं भौमस्यस्वबाणांशेनस्वपंचां
शेनयुक्तंबुधस्य त्रिहृत्त्रि ३ भक्तंगुरोः कृतहृच्चतु ४ भक्तंशुक्रस्यद्वि २ हृतंद्विगुणंसत् अक्षभक्तंपंच ५ भक्तंशनेः तत्गतेः शीघ्र
फरं स्यात् सामृदुस्फुटागतिस्तेन फलेनक्षयचयेहीनयुक् क्षयेहीनाचयेयुक्तासतीस्पष्टाभवेत् अथचेद्दणफलंबहुगतेर्नशुध्यति त ॥ ३० ॥
दासागतिरेवफलात्शोध्या शेषंवक्रगतिःस्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिर्गतिमंदफलवत् अत्रशीघ्रफलांतरंगतेः शीघ्रफलंतत्रानुपा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तः यदिपंचदशभागकलाप्रमाणेन ९००इदंशीघ्रांकांतरं तदाशीघ्रकेंद्रगतिकलाप्रमाणेनाकिमिति ततःशीघ्रांकानांदश १० गुणि
तत्वात् तद्दशभिर्भाज्यंकलार्थंच षष्ट्यागुण्यं एवंशीघ्रांकांतरस्यहरघातोहरः ९०००षष्टि ६० र्गुणःगुणहरौगुणेनापवर्त्यजातोह
रः १५० केंद्रगतिर्गुणोस्ति अत्रभौमगुरु शुक्राणांकेंद्रगतिभिराभिः२८।५४।३७सार्द्धशते १५० हरेभक्तेजाताहराः ५।३।४ बुध
केंद्रगतिर्गुणः१८६ अत्रगणहरौत्रिंशतापवर्तितौजातोगुणः६।हरः५योराशिः षड्भिः६गुण्यते पंच५भिर्भज्यतेसस्वबाणांशाढ्यए
वभवति तथाशनेर्गतिः ५७ अत्रगुणहरौगुणार्द्धेनापवर्त्यजातोगुणः २ हरः५ अतोद्विहताक्षभक्तं शीघ्रांकांतरं शनेर्गतिफलंस्यादि

शुक्रारयोश्चलभवोंत्यगतोयदांकः शेषांशकाश्चपतिताःपृथगक्षभूभ्यः त्युपपन्नं एव

मेतत् मंदफलंमंदस्पष्टगतौदेयंस्पष्टास्यादेव तत्रधनर्णोपपत्तिः अंकांतरे अग्रेचेत्क्षयः तदाग्रहेस्वल्पत्वात् गतिरपिन्यूना
अग्रेचेद्वृद्धिस्तदाग्रहेफलाधिकत्वात् स्पष्टगतिरधिका अतः क्षयवृद्धौऋणधनसंज्ञोक्ताचेत्फलंमंदस्पष्टगतेर्नशुध्यति तदाविप
रीतशोधनेन विपरीतगतिर्वक्रागतिर्भवतीत्युपपन्नं वक्रत्ववासनामग्रेसविस्तरांवक्ष्यामः॥ १२ ॥ अथभौमशुक्रयोरंत्यशीघ्रां
कागमे ग्रहेंतरं भवतीत्यतस्तत्र विशेषफलमेकवृत्तेनाह शुक्रेति शुक्रः प्रसिद्धः आरोभौमः एतयोरन्यतरस्यचलभवः शीघ्रफ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लोत्थः अंकः यदा अंत्यगतः स्यात्तदा येशेषांशाः पंचदशभक्तावशिष्टाः शीघ्रकेंद्रंभागाः ते अन्यत्रपृथक्स्थाप्याः अक्षभूभ्यः पंचदशभ्यः १५ एकत्रपतिताः शोधिताः तयोः पृथक्स्थभागशोधितभागयो र्मध्येये ८ अल्पाः तेग्राह्यास्तेभृगोः शुक्रस्यात्रि ३ विहृताः त्रिभक्ताः असृजः अक्षैः पंचभि ५ र्भक्ताः भागादिलब्धंग्राह्यं तत्स्वशीघ्रफलवत् धनर्णंस्पष्टग्रहेदेयं तौभौमशुक्रौ स्फुटौस्पष्टौभवतः एवंशीघ्रफलांत्यांकागमे अत्यांकतुल्यऱ्हासानुपातात् अंतरंजातं तद्भौमशुक्रयोरेवांकबहुत्वादुक्तं अन्येषा मप्यंतरमस्ति तत्स्वल्पत्वान्नोक्तं अत्रोपपत्तिः अंत्यांकः पंचषष्ट्यधिकशत १६५ मितशीघ्रकेंद्रभागांते अशीत्यधिकशत १८०

येल्पाभृगो स्त्रिविहृताअसृजोऽक्षभक्तादेयाःस्वशीघ्रफलवत्स्फुटयोःस्फुटौतौ ॥ १३॥

भागांतशून्य० तुल्यः पंचदशभागानां मध्यः सार्द्धाः सप्त ७।३० तेष्वंतरंभौमस्य १।३० शुक्रस्य २।३० अतोनुपातार्थंसार्द्ध सप्तभागाल्पप्रयोजनात् पंचदशशुद्धाभागाः तयोरल्पाः गृहीताः यदिसार्द्धभागैरंतरेभौमशुक्रयोरेतेलभ्यंते तदैभिर्भागैः किं उभयत्रापि सार्द्धसप्तहरः स्वस्वांतरेगुणौगुणहरौगुणाभ्यामपवर्त्यजातौहरौ मंगल ५ शुक्र ३ आभ्यांतेलब्धभागाः भाज्याः ॥३१॥ फलंशीघ्रफलं संबंधित्वात् स्पष्टयोःशीघ्रफलवद्धनर्णंकार्यमित्युपपन्नं परंतु अनेनापिविशेषफलेन संस्कृतौ भौमशुक्रौमहांतारि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तौदृश्येते अंत्यांकबाहुल्यात् अत्रसुधीभिः एकांत्यांकमध्येत्रींश्चतुरोवा अंकान् कृत्वाशीघ्रफलसिद्धिः कर्तव्याफलसाधनार्थं सूत्रंमयोक्तं कुजासितचपलांकोंत्यस्तदाशेषभागत्रिलवमितग्गतांक स्तत्परांकांतरेण विनिहतनिजशेषादाग्नि ३ भागेनहीनः सच दशविहृतः स्यादंशपूर्वंफलंहि १ शीघ्रांकाः कुसुतस्यगोजिनामिताद्यंकेंदवोंगेंद्रकाः शून्याशाद्विशराश्वखंत्वथभृगोस्तर्काश्विरामास्तथाशून्यांगाश्विमितागजांबरदशोब्धींद्रानवाश्वाश्वखंदेयंतच्चपलंफलं हिसकलं मंदस्फुटेस्यात्स्फुटः२॥१३॥अथतत्रैवांत्यां

कुजबुधभृगुजानांचेश्चलांकोंतिमःस्याद्दशहतपरिशेषांशानगाद्यग्निभक्ताः फलमिषुदहनैर्युक्सप्तगोभिस्त्रिबाणैर्भवतिगातिफलंतत्स्यात्तदानैवपू ॥ १४ ॥ ॥ कागमंनने भौमबुधशुक्रगतिनामपिविशे

षमेकवृत्तेनाह कुजेति भौमबुधशुक्राणांशीघ्रांकोयदि अंतिमः स्यात् तदादशभिर्हतागुणिताये परिशेषांशास्तेनगाद्यग्निभक्ताः भौमस्यसप्तभक्ताः बुधस्यापिसप्तभक्ताः शुक्रस्यत्रिभक्ताः यत्फलंकलाद्यंतद्भौमस्यइषुदहनैः पंचात्रिंशद्भिर्युक्तंबुधस्यसप्तगोभिः सप्तनवत्यायुक्तं शुक्रस्यात्रिबाणैः त्रिपंचाशता ५३ युक्तंतत्तेषांगतेः शीघ्रफलंभवतितदापूर्वंभौमचलांकविवरमित्यादिप्रकारेणामितं तन्नग्राह्यं अनेनैवफलेनगतिःस्पष्टा चलांकविवरमित्यादिप्रकारेणनकर्तव्याअत्रप्रत्यक्षोपलाब्धिरेववासना ॥ १४ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

०	१	२	३	४	५	६
२४९	१९२	१४६	१००	५२	०	भौम.
३२६	२६०	२०८	१४४	७९	०	शुक्र.

अथवक्रमार्गपरिज्ञानार्थं शीघ्रकेंद्रभागान् वृत्तेनाह त्रिनृपैरिति कुजाद्याः भौमाद्याः पंचग्रहाः क्रमात् एभिः चंद्रकेंद्रभोगैः वक्रंवक्रारंभंयांति त्रिनृपैः त्रिषष्ट्यधिकशतेन १६३शरजिष्णुभिःपंचचत्वारिंशदधिकशतेन १४५शरार्कैःसपादशतेन १२५नगभूपैः सप्तशष्ट्यधिकशतेन १६७ त्रिभवैः त्रयोदशाधिकशतेन ११३ एतैर्भागैर्भगणात् चक्रभागेभ्यः ३६०पतितैः शेषांशतुल्य

त्रिनृपैःशरजिष्णुभिःशरार्कैर्नगभूपै स्त्रिभवैः क्रमात्कुजाद्याः चलकेंद्रकैः प्रयांतिवक्रं भगणात्तैःपतितैर्व्रजंतिमार्गं ॥ १५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स्वभागैर्मार्गंव्रजंतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः ग्रहस्यवक्रारंभेमार्गारंभेचगतिः शून्यं यदोच्चगतिसमाकेंद्रगतिस्तदैव अत्रग्रहाणांशीघ्रोच्चगतिर्ज्ञातैवास्ति तयास्पष्टकेंद्रगतितुल्ययाभवितव्यं अत्रोदाहरणार्थंभौमस्यशीघ्रोच्चगतिः ५९।८ तथातस्यमध्यमागतिः ३१।२६ केंद्रगतिः २७।४२ इयं तथा शीघ्रफलकोटिज्ययागुण्याशीघ्रकर्णेनभाज्या यथाउच्चगतेः समास्यात् तच्छीघ्रफलंकस्मात् केंद्रात् सिध्यतीतिविलोमेनशीघ्रकेंद्रंजायते अतस्तेशीघ्रकेंद्रांशाः स्थिराउक्ताः तएवचक्रशुद्धाः मार्गभागाःस्युः यतश्चक्र ॥३२॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मध्येद्विवारंगतेरभावः॥१५॥अथोदयास्तयोः शीघ्रभागानेकवृत्तेनाह क्षितिजइति अष्टयमैः अष्टाविंशत्यंशैः शीघ्रकेंद्रस्यभौमःपू र्वेपूर्वस्यांदिशिउदेति उदयंप्राप्नोतिइंद्रैश्चतुर्दशाभिःगुरुः रविजः शनिः सप्तचंद्रैः सप्तदशभिः स्वस्वोदयभागसंविहीनैःभगणांशै कृत्वा अपरत्रपश्चिमायांते क्रमेण अस्तंयांतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः पूर्ववत्कक्षावृत्तनीचोच्चवृत्तप्रतिमंडलानि विनिर्दिशेत् भौमगुरुश नीनांरविः शीघ्रोच्चं बुधशुक्रयो रपिसाधितमस्ति अतोरवेः समसूत्रस्थोयदाग्रहोभवति तदापरमोस्तमयः तदाद्यंतौ कलांशौ

क्षितिजोष्टयमैरुदेति पूर्वेगुरुरिंद्रैरविजस्तुसप्तचंद्रैः स्वस्वोदयभागसंविहीनैर्भगणांशै ३६० रपरत्रयां तिचास्तं ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

भवतः अतएवोदयास्तमयेरवेरस्तमनानंतरंग्रहोदृश्यते शीघ्रत्वात् रविरस्तमासादयति तेनपश्चादस्तः उदयेशीघ्रत्वात् रवेरुदयात्प्रथमंदृश्यते तस्मात्प्रागुदयइत्युक्तं बुधशुक्रौतुवक्रिणौपश्चादस्तंव्रजतःतयोर्विलोमगतित्वाद्रवेः प्राग्गतित्वाच्च अतएववक्रिणोः प्रागुदयः तयोरपरगतित्वाद्रवेः प्राग्गतित्वात् यदाधिकगतीभवतस्तदाशीघ्रत्वात् रविमासादयतः तस्मात्पूर्वास्तः तावेवशीघ्रगतित्वात् सूर्यंत्यक्त्वाग्रतोगच्छतः अतएवास्तंगतेर्के पश्चिमायांतयोरुदयः उदयास्ताध्यायेयेकलांशाः उक्ताः स्पष्टा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 कांतदंशांतरितेग्रहेउदयोऽस्तोवास्यात् सस्थूलः इह यच्छीघ्रकेंद्रमुक्तं तन्मंदस्पष्टमध्याकांतरंस्यात् यथाभौमस्याष्टाविंश
 तिभागैः एकादशभागाः फलं तैरधिकोभौमोर्को यावच्छोध्यते तावत्सप्तदशभागा १७ भवंति अतस्तावत्केंद्रउदयःएभिश्च
क्रशुद्धैरस्तः स्यात्यतोऽत्रैभिर्भागैः ३३२ फलमेकादशभागाः तैरधिकोर्कोयावच्छोध्यते तावत्सप्तदशभागांतरंस्यात् एवंस
र्वेषां ॥ १६ ॥ अथबुधशुक्रयोरुदयास्तकेंद्रांशानेकवृत्तेनाह खशरैरिति परेपश्चिमायांदिशिज्ञभृग्वोः बुधशुक्रयोः उदयःखश

खशरैश्चजिनैःपरेज्ञभृग्वोरुदयोऽस्तोऽक्षदिनैर्नगाद्रिभूभिः उदयोऽक्षनखैस्त्र्यहींदुभिःप्रागस्तोदिग्दहनैश्च
षट्सुरैः स्यात् ॥ १७ ॥ वक्रोदयादिगदितांशकतोऽधिकाल्पाः केंद्रांशकाः क्षितिसुताद्द्विगुणास्त्रिभक्ताः
सांकांशकादशयतांगहृताः कुभक्तावक्राद्यमासदिवसैः क्रमशोगतैष्यं ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥

रैः ५० जिनैः २४ क्रमात्स्यात् तत्रैवास्तं अक्षदिनैः पंचपंचाशदधिकशतमितैः १५५ नगाद्रिभूभिः सप्तसप्तत्यधिकशतमितैः
१७७ प्राक्पूर्वदिशितयोरुदयः अक्षनखैः पंचाधिकशतद्वयेन २०५ अहींदुभिः त्र्यशीत्यधिकशतेन १८३ तत्रास्तः दिक्दहनैः
दशाधिकशतत्रयेण ३१० षट्सुरैः षट्त्रिंशदधिकशतत्रयेण ३३६ स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः पूर्वमेवप्रतिपादिता ॥ १७ ॥
इदानीं वक्रमार्गादिदिनज्ञानमेकवृत्तेनाह वक्रोदयादीति वक्रोदयास्तमार्गाणांये गदितांशाउक्तशीघ्रकेंद्रभागाः तेभ्यः अधि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

का अल्पाइष्टदिने येकेंद्रभागाः स्युस्तदातेक्षितिसुतात् एभिर्हरैर्भाज्याः इष्टकेंद्रांशोक्तकेंद्रांशांतरांशाःभौमस्यद्विहताबुधस्य त्रिभक्ताः गुरोःसाकांशकाःसनवमांशाः शुक्रस्यदशहताःसंतोंगैःषड्भिर्हृताभक्ताःशनैःकुभक्ताअविकृताएव आप्तैर्लब्धैर्दिवसैर्वक्राद्यं वक्रादयमार्गादिकं गतैष्यंस्यात् चेदिष्टकेंद्रांशाउक्तेभ्योऽधिकास्तदागतं अल्पास्तदागम्यमित्यर्थः अत्रोपपत्तिःसुगमा तथापिकिं उक्तशीघ्रकेंद्रतुल्यंयदा शीघ्रकेंद्रंस्यात्तत्कालेउदयास्ताद्यंस्यादेवऊनाधिके ऽनुपातः यदिशीघ्रकेंद्रगतिकलाभिरेकंदिनं तदांतरभागकलाभिः किमतोंतरभागानांकलार्थंसर्वत्रषष्टिर्गुणः स्वकेंद्रगतिर्हरः तत्राचार्येणलाघवार्थंस्वल्पांतरत्वात् शीघ्रकेंद्रगत

पूर्वास्तादुदयः परेनृजुगतिस्तोयास्तमैंद्युद्गमोमार्गोस्तोत्रचदंतदंतदहनाष्टघाज्याशदंतैर्दिनैः चांद्रिस्तत्परतत्परंत्वथ भृगोस्तद्वद्विमास्याततोऽष्टाभिर्व्यंघ्रिभुवांघ्रिणाविचरणैकेनाष्टमासैःक्रमात् ॥ १९ ॥ ॥

योमध्यमाएवगृहीताः तत्रभौमस्य शीघ्रकेंद्रगतिः २७।४२ अत्रगुणहरौहरेणापवर्त्यजातोगुणः २ बुधशीघ्रकेंद्रगतिः १८९।२४ गुणहरौगुणेनापवर्त्यजातोहरः ३ गुरोः ५४ गुणहरौषड्भिरपवर्तितौगुणः १० हरः ९ योराशिर्दशभिर्गुण्यते नवभिर्भज्यते सस्वनवमांशाधिक एवभवति एवंशुक्रस्यशीघ्रकेंद्रगतिः ३७ अत्रगुणहरौषड्भिरपवर्त्यगुण. १० हरः ६ अतोदशहतांगहृताः एवंशनेः शीघ्रकेंद्रगतिः ५७।८ गुणहरयोः साम्यात्कुभक्ताइति लब्धैर्दिनैर्वक्राद्यंगतैष्यंस्यादित्युपपन्नं ॥ १८ ॥ अ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

थबुधशुक्रयोर्मध्यमानिवक्रमार्गोदयास्तदिनानिसिद्धान्येकवृत्तेनवदति पूर्वास्तादिति पूर्वास्तात्परे पश्चिमायामुदयःततोऽनृजुग
तिर्वक्रं ततस्तोयास्तंपश्चिमास्तं ततःऐंद्युद्गमः ततोमार्गः ततः पूर्वास्तः चांद्रेः बुधस्यतत्परतत्परं एभिर्दिनैर्यथाक्रमंस्यात् ए
तैःकैस्ताने वाहदंताद्वात्रिंशत्३२पुनस्तएव३२दहनास्त्रयः३अष्टिःषोडश१६अज्याशाःअग्नयस्त्रयः ३दंताद्वात्रिंशत्३२एभिर्दिनैर
रिति अथभृगोः शुक्रस्यतद्वत् तेनैवक्रमेणैभिर्दिनैरुदयाद्यंस्यात् द्विमास्यामासद्वयेन ततोष्टाभिरष्टमासैर्ऽथांघ्रिभुवाद्वाविंशतिदि

भौमस्यास्तादुदयकुटिलर्जुत्वमौढ्यंक्रमात्स्यान्मासैर्वेदैरथदशमितैर्लोचनाभ्यांचदिग्भिः जीवस्योर्व्या
सचरणयुगैः सागरैः सांघ्रिवेदैः सांघ्र्येकेनत्रियुगदहनैरर्द्धयुक्तैस्तथार्कैः ॥२० ॥ ॥ नैः अंघ्रिणादिना

ष्टकेनविचरणैकेनद्वाविंशतिदिनैः अष्टमासैःअत्रोपपत्तिःपूर्वास्तशीघ्रकेंद्रांशः पश्चिमोदयशीघ्रकेंद्रांशकेभ्योयावदंतरितास्ताव
दंशनांकलाः केंद्रगतिभक्ताः दिनानिस्युः एवंवक्रमार्गादीनामपितत्तत्केंद्रांतराद्दिनानिस्युरित्युपपन्नं ॥ १९ ॥ अथभौमगु
रुशनीनामुदयास्तवक्रमार्गदिनानि वृत्तेनाह भौमस्येति भौमस्यअस्तात्उदयः ततःकुटिलंवक्रं ततःऋजुत्वं मार्गत्वंमौढ्य ॥ ३४ ॥
मस्तं इदंक्रमात्स्यात् मासैर्वेदैश्चतुर्भिः ४ अथदश १० मितैर्लोचनाभ्यांद्वाभ्यां २ दिग्भिर्दशभिः १० इतिजीवस्यगुरोस्त

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

देवास्ताद्यंउर्व्याएकमासेनसचरणयुगैः सपादचतुर्मासैः सागरैश्चतुर्भिः सांघ्रिवेदैः सपादचतुर्भिस्तथार्कैः सांघ्र्येकेन सपादैक मासेन अर्द्धयुक्तैस्त्रियुगदहनैः सार्द्धत्रिभिसार्द्धचतुर्भिः सार्द्धत्रिभिः क्रमात्स्यादित्यर्थः एतानिमध्यमानिस्पष्टानितेभ्यः किंचिदू नाधिकानिभवंति स्थूलत्वेनजनव्यवहारार्थमेतान्युक्तानि अत्रोपपत्तिः पूर्वमेवप्रतिपादिता दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्य सुतेन मल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्य जातः कुजादिस्फुटताधिकारः ॥ २० ॥ इतिश्रीसकलागमाचार्यवर्यगणेशदैव

लंकोदयाविघटिकागजभानिगोंक दस्रास्त्रिपक्षदहनाःक्रमगोत्क्रमस्थाः हीनान्विताश्चरदलैःक्रमगोत्क्र मस्थैर्मेषादितोघटतउत्क्रमतस्त्विमेस्युः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ज्ञकृतग्रहलाघवस्यटीकायांदैवज्ञवर्यदिवाकरात्मजमल्लारिदैवज्ञविरचितायां भौमादिस्पष्टीकरणाधिकारस्तृतीयः ॥ ३ ॥ अथत्रिप्रश्नाध्यायोव्याख्यायते त्रयः प्रश्नाअत्राधिकारेकथ्यंतइतित्रिप्रश्नः तेकेदिग्देशकालास्तेषांपरिज्ञानमिति दिग्देशका लादिभिरिष्टसमयादिकमवबुध्यते तदुच्यते तत्रादौ लग्नोपयोगित्वाल्लंकोदयास्तेभ्यः स्वदेशीयकरणंचैकवृत्तेनाह लंकोदयाइ ति एतेविघटिकाः पलात्मकाः लंकोदयाः स्युस्तानेवाहगजभानि अष्टसप्तत्यधिकशतद्वयं २७८ गोंकदस्राः एकोनत्रिंशती

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

२९९ त्रिपक्षदहनाः त्रयोविंशत्यधिकत्रिशती ३२३ एतेमेषादीनां त्रयाणा तएवोत्क्रमस्थाः कर्कादित्रयाणां एतेचरदलैः स्वदे
शीयचरखंडकैः क्रमगोत्क्रमस्थैः हीनान्विताःकार्याः क्रमस्थैःस्त्रिभिःक्रतस्थास्त्रयोहीनाः उत्क्रमस्थैस्त्रिभिरुक्रमस्थास्त्रयोयुक्ताः
संतोमेषादितोमेषमारभ्य षण्णांराशीनामुदयाःस्युः एतएवोक्रमतोघटतस्तुलातः षट्उदयाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः क्रांतिवृत्त
क्षेत्रविभागेनद्वादशराशयस्तुल्यप्रमाणाएवभवंति नाडीवृत्तेकालांशविभागेन सर्वेराशयः उदयंति निरक्षेतन्नाडीवृत्तंसमंपूर्वापू
र्वापरंसममंडलवद्भ्रमति क्रांतिमंडलंच दक्षिणोत्तरतस्तिरश्चीनमुदेति क्रांतिवृत्तस्थोमेषोयावत्तिरश्चीनउदेति तावद्विषुवद्वृत्तेष्टाविं
शतिभागाः किंचिन्न्यूनाएवंसर्वेपि साधनोपायोयथा सिद्धांतोक्तबृहज्ज्ययैवमेषादीनांत्रयाणांस्वक्रांत्यग्रेषु त्रीणिस्वाहोरात्रवृ
त्तानिविषुववत् उत्तरतोबध्नीयात् तथातुलादिकानां विषुवद्वृत्ततोदक्षिणतस्त्रीणिस्वाहोरात्रवृत्तानिस्वक्रांत्यग्रेषुबध्नीयात् तत्क्रांति
मंडलेमेषांते सूत्रस्यैकं अग्रंबध्वाद्वितीयमग्रंमीनादौ बध्नीयात् एवंवृषमिथुनांतयोः सूत्राग्रेबध्वा तयोर्द्वितीयाग्रकेकुंभमकरादौब
ध्नीयात् तेषांसूत्राणांयान्यर्द्धानि तानिक्रमेणमेषवृषमिथुनांतानांजीवास्तएवमीनकुंभमकराणां ततस्ताभिः कर्कटसूत्राद्विषुवत्क
ल्पनं मध्येत्रीणिवृत्तानि कृत्वानिष्पादयेत् तत्रस्वजीवाकर्णः स्वक्रांतिज्यायाम्योत्तराभुजः कोटिरूर्ध्वाधरानज्ञायते मेषवृषयोः ॥ ३५ ॥
मिथुनज्यया यद्वृत्तमुत्पद्यते तद्याम्योत्तरवृत्तमेवभवति तत्रैवोर्ध्वाधराकोटिः स्वाहोरात्रव्यासार्द्धतुल्याभवति मेषवृषयोरूर्ध्वाको

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

टिः स्वाहोरात्रेणज्ञायते तत्परिज्ञानायानुपातद्वयं तद्यथा यदिमिथुनज्यात्रिज्याकर्णस्यमिथुनस्वाहोरात्रवृत्तव्यासार्द्धतुल्योर्ध्वा
धरकोटिस्तदामेषज्याकर्णेनकेति ततोव्यासार्द्धवृत्तपरिणामायाद्वितयांत्रिराशिकं यदिमेषस्यस्वाहोरात्रवृत्ते एतावतीकोटिस्तदा
त्रिज्यावृत्तेकिमिति एवंप्रथमंत्रिज्यागुणोनंतरं हरतुल्यत्वात्तयोर्नाशेकृते मिथुनस्वाहोरात्रव्यासार्द्धस्यमेषज्यागुणः मेषस्याहो
रात्रवृत्तव्यासार्द्धहरः फलंमेषस्यवृत्तेव्यासार्द्धे ऊर्ध्वाकोटिः एवंवृषमिथुनयोः कोटिसाध्येकोटिफलानां ज्यारूपाणांधनूंषिकर्त
व्यानियतोवृत्तगत्याक्रांतिमडलमुदेति अतोधनुःकरणं मिथुनकोट्याउदयंत्यामेषवृषावप्युदयतः अतोवृषचापंमिथुनचापाद्वि
शोध्यते मिथुनोदयः प्राणाःस्युः मेषोदयप्राणायथागताएव तेचैतेमेषे १६७० वृषे १७९३ मिथुने १९३७ एतेषट्भक्ताः पला
निःस्युः यतःषड्भिरसुभिरेकंपलं एवंजातागजभानीत्यादयः मेषज्याकर्णःसन्निहितत्वान्मेषकोट्याउदेतिवृषज्याकर्णः किंचि
द्विप्रकृष्टत्वात् महत्यावृषकोट्याउदेति मिथुनज्याकर्णेविषुवन्मंडलादातिदूरेस्थितत्वात् तिर्यक्त्वेनातिमहत्यामिथुनकोट्याउदे
ति ततोमिथुनांतादिभ्यांकर्कटाद्यंतौ समावतोमिथुनोदयप्राणाः कर्कोदयःस्यात् एवंवृषमेषांतादिभ्यां सिंहकन्याद्यंतौसमौ
अतोवृषमेषसमौसिंहकर्कौद्वितीयमंडलार्द्धस्यविषुवतोदक्षिणेनस्थितत्वात् मेषाद्युदयानामुत्क्रमेणोदयप्राणास्तुलादिषुभवंति
एवंनिरक्षदेशेअन्यथायदिविषुवद्वृत्तेराशयः स्युस्तदापंचघटिकाराश्युदयाः स्युः राशयश्चापमंडलेतस्माद्भिन्नप्राणाः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्युदयानिरक्षेस्युः एतत्सर्वंयथास्थितेनिरक्षगोलेदर्शयेत् अथस्वदेशोदयोपपत्तिःअक्षवशाद्विषुवद्वृत्तमपितिर्यग्भवति तद्वशान्मे
षादीनां स्वाहोरात्राण्यपि तिर्यग्भवंति अतो मेषादयः स्वचरार्द्धैर्वियुज्यंते मेषादयास्तिर्यक्कर्णरूपाः कर्णाच्च कोटिरल्पास्यात्
क्रमाच्चदलहीनाः स्वदेशोदयाःस्युः अतोविषुवन्मंडलपादेन चरदलहीनेनायमपवृत्तपादः प्रथमंउदेतिकर्कादयः व्यस्तैः च
रदलैर्युक्ताः क्रियंतेयतस्तेषांविपरीतं तिर्यक्त्वंतेउत्क्रमचरखंडयुक्ताः कर्कादीनांत्रयाणामुदयाः स्युरिति अतः क्रांतिवृत्तपा

तत्कालार्कः सायनः स्वोदयघ्नाभोग्यांशाः खत्र्यु ३० द्धृताभोग्यकालः एवंयातांशैर्भवेद्यातकालोभो
ग्यः शोध्योभीष्टनाडीपलेभ्यः ॥२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

दोद्विती यश्चरदलयुक्तेन विषुवद्वृत्तपादेनोदेतीत्युपपन्नं द्वितीयपादवत्तृतीयः प्रथमवच्चतुर्थोपि वृत्तपादउदेति उक्तंच च
भास्करीयेसिद्धांते मेषादेर्मिथुनांता न्नाडीभिस्तिथिमिताभिरुद्वलयेलगति कुजेतदधः स्थेप्रथमं ताभिश्चरोनाभिः १ कन्यांता
द्धनुषोंतस्तिथिमितनाडीभिरुद्धृते लगतिकुजेचोर्ध्वस्थेपश्चात्ताभिश्चराढ्याभिः २ एवमत्रसंक्षिप्तोदयोपपत्तिर्विस्तरभयादुक्ता ॥ ॥ ३६ ॥
॥ १ ॥ अथलग्नसाधनमाह यस्मिन्कालेलग्नंसाध्यते तत्कालीनः सूर्यः सायनः अयनांशयुक्तः कार्यः अस्यसूर्यस्य राशिवशा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द्यः स्वदेशीयः उदयस्तेनभोग्यांशाः रवेस्त्रिंशत्च्युताः भुक्तभागाः गुण्याः खऽग्निहतास्त्रिंशद्भक्ताः संतः कलाद्योरवेर्भोग्यकालः स्यात् एवंअमुनैवप्रकारेणसायनस्ययातांशैः भुक्तभागैर्यातकालोभुक्तकालःस्यात् सयथाउदयगुणाभुक्तभागास्त्रिंशद्भक्ताः इति लग्नभुक्तकालार्थमिदमुक्तं भोग्यःकालः इष्टघटीनांपलेभ्यः शोध्यः ॥ २ ॥ ततःकिंविधेयामित्यतआह तदनु तदनंतरंग्रहोदयान् तदग्रराश्युदयान् तस्मात् कालात्जहीहियावंतः शुध्यंतितावतः शोधयेदित्यर्थः यत्शेषंतत्गगनगुणघ्नंत्रिंशद्धृणं अशुद्धनोदये

तदनुजहीहिग्रहोदयांश्चशेषंगगनगुणघ्नमशुद्धहृल्लवाद्यं सहि
तमजादिगृहैरशुद्धपूर्वैर्भवातिविलग्नमदोयनांशहीनम् ॥ ३ ॥

नहृतं भक्तंलवाद्यंभागाद्यं यल्लब्धंतत् अजादिग्रहैः अशुद्धपूर्वैःसहितं अशुद्धोदयतः पूर्वेयावंतोमेषादयोराशयस्तेतस्यऊर्ध्वंस्थानेस्थाप्याः तदयनांशहीनंसत्तात्कालिकंराश्यादिकंलग्नंभवतीतिव्याख्या अत्रोपपत्तिःसुगमाक्रमसिद्धा तथापिकिंचिदुच्यते अभीष्टकालेयःक्रांतिमंडलं प्रदेशः क्षितिजेलग्नस्तल्लग्नमित्युच्यते उक्तंचासिद्धांते यत्रलग्नमपमंडलं कुजेतद्गृहाद्यमिहलग्नमुच्यते तच्चलग्नमवधेः साध्यं अवधिस्तुरविः तस्यमंडलेस्थितत्वात् सदैव रव्युदये रविरेवलग्नं तस्यपूर्वगा..त्वेन तात्कालिकत्वंक्रियते

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रवहाक्षिप्तमपमंडलंइष्टघटीषुप्रत्यक्चलितं तदाक्षितिजेऽपमंडलप्रदेशोलग्नस्तत् ज्ञानायोपायः सायनार्केण यद्भोग्यं तत्रकालः
साध्यते यदित्रिंशद्भागैः ३० रव्याक्रांतोदयपलानिलभ्यंते तदाभोग्यभागैः किमिति एवंसत् भोग्यफलानि इष्टघटीपलेभ्यः
शोध्यानि ततो यच्छेषंतस्मादुदयाः शोध्याः यावंतः शुध्यंति तावंतः राशयःरवौयोज्याः यतोरविराशितोग्रे लग्नस्यैतावंतोराश
योजाताः तेतुअशुद्धपूर्वामेषादयोराशयएवभवंति शुद्धशेषपलेभ्यों शानयनवासनानुपाताद्यथा यदिअशुद्धोदयपलैस्त्रिंशद्भागाः

भोग्यतोल्पेष्टकालात्खरामाहतात्स्वोदयाप्तांशयुग्भास्करः स्यात्तनुःअ
र्कभोग्यस्तनोर्भुक्तकालान्वितोयुक्तमध्योदयोभीष्टकालोभवेत् ॥ ४ ॥

लभ्यंतेतदाशेषपलैःकिमिति फलं भागादितदशुद्धपूर्वमेषादिराशियुक्तंलग्नंस्यादेवतत्रायनांशाहीनाःकार्यायतःपूर्वंयोजिताःसंति
पूर्वमुदयग्रहणार्थं अयनांशायोज्या एवयतःसर्वाणिविषुवायनचिन्हानिसायनान्येव॥३॥अथभोग्याल्पकालेलग्नसाधनमाह भो
ग्यतोभोग्यकालतःअल्पेष्टकालात्खरामाहतात् त्रिंशद्गुणात्स्वोदयेनस्वराश्युदयेनहतात्तस्माद्येआप्तांशाः लब्धभागास्तद्युक्तो
भास्कररस्तनुर्लग्नंस्यात् अत्रोपपत्तिःयद्युदयपलैस्त्रिंशद्भागास्तदेष्टकालपलैःकिमितिसुगमा अथलग्नादिष्टकालसाधनमाह अर्क

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यसायनस्ययोभोग्यकालःसः तनोर्लग्नस्यसायनस्यभुक्तकालेनअन्वितःयुक्तः ततःयुक्ताःमध्योदयाः यत्रसतथा सूर्यस्यराश्यु दयादग्रेलग्नराश्युदयात्पूर्वंतउदयास्तद्युक्तः सन् अभीष्टकालोभवेदित्यर्थः अत्रोपपत्तिः इष्टकालेसूर्याद्युदयपर्यंतं इष्टकालोवर्त ते रविभोग्यभागानांकालस्तदग्रतोराश्युदयास्ततस्तदनु भुक्तकालेतेषायोगइष्टकालोभवतीतिसुगमं प्रत्यक्षंगोलेचदृश्यते ॥ ॥ ४ ॥ अथसूर्यलग्नेयदैकराशिस्थे तदेष्टकालानयनमाह यदिसायनौलग्नसूर्यौएकराशिस्थौतदातदंशानांयदंतरं तेनहतौगुणि

यदितनुदिननाथावेकराशौतदंशांतरहतउदयः स्यात्खाग्निहृत्स्विष्टकालः
इनतउदयऊनश्चेत्सशोध्योद्युरात्र्यान्निशितुसहसभार्कात्स्यात्तनूरिष्टकाले ॥ ५ ॥ ॥

तोयः स्वोदयः सखाग्निहृत्त्रिंशद्भक्तः इष्टकालःस्यात् इननः सूर्यादुदयोलग्नंचदूनंतदासकालः तदंशांतरहतउदय इत्यादिना साधितः कालइत्यर्थः द्युरात्रात्षष्टेः शोध्यः एतदुक्तंभवति अर्कोदयात्पूर्वंकिल लग्नमर्कादूनंभवति तत्रकालानयनेसायनौ ल ग्नार्कौयदिभिन्नराशिस्थौभवतस्तदार्कभोग्यस्तनोर्भुक्तकालान्वितइत्यनेनकालंसाधयेत् यदिचैकराशिगौतदा तदंशांतरहतउ दय इत्यादिनाकालः समायातिरात्रिशेषः अर्कोदयात् घटिज्ञानार्थं सषष्ठः शोध्यः रात्रिगतघटिज्ञानाय रात्रिमानाद्वाशोध्य.

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अतएवाहुः शोध्योद्युरात्रादथवाजन्याइति निशिरात्रौरससभार्कात्सषड्भसूर्यात् इष्टकालेतनूर्लग्नंस्यादिति अत्रोपपत्तिः य
दित्रिंशद्भिर्भागैः सूर्याधिष्ठितोदयपलानिलभ्यंते तदातयोरंतरांशैः किमिति फलमिष्टकालः स्यात् सूर्याल्लग्नेऊनेसूर्योदयात्पूर्व
मेवभविष्यति अतःसकलः षष्टिशुद्धइत्युक्तं रात्रौलग्नसाधनार्थंरविःसषड्भः कार्यएवयतःप्रागपरत्रक्षितिजयोरंतरेषट्राशयए
वभवंति अतउदयलग्नंषट्राशियुक्तं अस्तलग्नंभवति यतउक्तं सिद्धांतयोभ्युदेतिसमयेनयेनतत् सप्तमोस्तमुपयातितेनच॥५॥

गोलौस्तःसौम्ययाम्यौक्रियधटरसभेखेचरेथायनेतेनक्रात्कीटाच्चषड्भेथचरपलयुतोनास्तुपंचेंदुनाड्यः
घस्रार्द्धंगोलयोःस्यात्तद्युतखगुणाःस्यान्निशार्द्धंत्वथाक्षच्छायेषुघ्नचक्षभायाःकृतिदशमलवोनायमाशाप
लांशाः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अथगोलायनकथनंदिनरात्रिपलांशसाधनमेकवृत्तेनाह खेचरेसायनेग्रहेक्रियधटरसभेसौम्ययाम्यौगोलौस्तः मेषादिषट्राशि
स्थेउत्तरगोलः तुलादिषट्राशिस्थेदक्षिणगोलः नक्रात्षड्भेमकरादिषड्भेउत्तरायणं कर्कात्षड्भेदक्षिणायनं अस्योपपत्तिः

क्रांत्यभावोयत्रसगोलादिः क्रांत्यभावः सायनभुजाभावे भुजाभावामेषादौतुलादौ अतस्तौगोलसंधी मेषादिषट्राशयः भच

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

क्रेउत्तरार्द्धेसंत्यतउत्तरगोलः तुलादयोदक्षिणार्द्धेतः सदक्षिणगोलइति यत्रपरमक्रांतिः सोयनसंधिः परमक्रांतिस्तुभुजपर
मत्वे भुजपरमत्वंचकर्कादौ मकरादौ चभवत्यतस्तावयनसंधी अथदिनरात्रीसाधयति पंचेंदुनाड्यः पंचदशघटिकाः गो
लयोः चरपलयुतोनाःउत्तरगोले युक्ता दक्षिणगोलेहीनाःतत् घस्रार्द्धं दिनार्द्धं स्यात् तेनअयुताखगुणाःत्रिंशत् निशार्द्धं रा
त्रिदलंस्यात् तेद्विगुणेदिनरात्रिमाने भवतइत्यर्थत एवसिद्धं अस्योपपत्तिः निरक्षदेशे अहोरात्रवृत्ते उन्मंडलान् याम्यो
त्तरवृत्तसंपातं यावत्सदा पंचदशघटिकाः भवंति क्षितिजोन्मंडलयोरेकत्वात् तथा प्रवहाक्षिप्तचक्रस्य समपूर्वापरभ्रमण
त्वात् अन्यदेशे क्षितिजोन्मंडलयोर्भिन्नत्वात् तदंतरविनाडीभिः ऊनाधिकाः पंचदशघटिकाः संभवंति उन्मंडलक्षितिज
योरंतरंचरंउक्तं च भास्कराचार्येण उन्मंडलक्ष्मावलयांतराले द्युरात्रवृत्ते चरखंडकाल इति उत्तरगोले यन्मंडलादधः क्षिति
जं स्थितं तस्माच्चरेणाधिकाः पंचदशघटिकाः क्रियंते तद्दिनार्द्धं स्यात् याम्येतु उन्मंडलादूर्ध्वं क्षितिजं तस्मात्तदूना एव
दिनदलंस्यात् ततस्तत् त्रिंशच्छुद्धं रात्रिदलंस्यादेवतेद्विगुणे दिनरात्रिमानेक्षितिजादस्तं क्षितिजंयावत् अहोरात्रवृत्तेयावत्य
घटिकास्तावद्दिनंक्षितिजादौविभागादस्तक्षितिजपर्यंतंरात्रिमानंतत्सर्वं गोलोपरिदर्शयेत् वासनामात्रमुक्तं अथेति अक्षच्छायाप
लभाइषुघ्नीपंचगुणाअक्षभायाः कृतेः वर्गस्ययोदशमलवस्तेनऊनासतीयमाशायादक्षिणदिशःपलांशाः अक्षांशाःस्युः अत्रोपप

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्तिः यदिपलकर्णेपलभाभुजः तदात्रिज्याकर्णेकः पलमक्षज्यातद्धनुरक्षांशाः जाताः धनुरानयनवासनापूर्वोक्तैव अत्रैकांगलांपल
भांप्रकल्प्यअक्षांशाः साधिताः ४।५४ यद्येकांगुलयापलभयाएतेतदेष्टयाकइति एभिःपलांशाः गुण्याइत्यत्रैषांपंचैवगृहीताः अ
तःपंचगुणपलभापलांशाइति अधिकंखंडंगृहीतमिदं ०।६ इदंपलभवर्गेस्यदशमांशेनसमं अतस्तदूनाएवकार्याः अधिकस्यगृ
हीतत्वात् तेसदादक्षिणाएव यतोलंकातः उत्तरेसममंडलान्नाडिकामंडलंदक्षिणतएवसदावर्तते लंकातोदक्षिणेमनुष्यसंचारएव

यातःशेषः प्राक्परत्रोन्नतःस्यात्कालस्तेनोनंद्युखंडंनतंस्यात् ॥
अक्षच्छायावर्गतत्त्वांशयुक्तोमार्तंडःस्यादंगुलाद्योक्षकर्णः ॥ ७ ॥

नास्ति अतस्तेनोक्तः ॥ ६ ॥ अथनतोन्नतसाधनमाह प्राक्पूर्वकालेयातः भुक्तः कालः उन्नतः स्यात् अपरत्रपश्चिमकपालेशेष
उर्वरितः उन्नतकालःस्यात् तेनऊनंद्युखंडंदिनार्द्धंनतः कालःस्यात् अत्रोपपत्तिः दिनकरकरनिकरनिहत तमसोनभसोवृत्ताका
रतैवप्रतिभासते तस्ययाम्योत्तरवृत्तमवधिंकृत्वाद्धेकपाले परिकल्पिते तत्रयतस्थोरविरुदयं याति तत्पूर्वकपालंयत्रास्तमुपया ॥ ३९ ॥
ति तत्पश्चिमकपालं यतोरविरेवपूर्वादिदिगभिव्यंजकः ततः पूर्वक्षितिजाद्यावताभीष्टकालेन रविरुन्नतस्तावानुन्नतकालइत्यभि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

धीयते अपरकपालेस्तक्षितिजाद्यावान् शेषकालः सउन्नतकालः स्यात् उन्नतंकालंदिनार्द्धादपास्ययः शेषकालः तेनरविर्मध्या न्हतोनतोभवति अपरकाले रविदिनार्द्धयोरंतरेयः कालः सएवनतोभवति मध्यान्हाद्रवेस्तावताकालेन नतत्वादिति अथाक्षकर्णसाधनमाह अथअक्षच्छायायाः पलभायाः योवर्गस्तस्यतत्वांशः पंचविंशत्यंशःतेनयुक्तः मार्तंडः द्वादशअंगुलाद्यः अक्षकर्णः स्यात् अत्रोपपत्तिः पलभाभुजः द्वादशांगुलशंकुः कोटिःपलकर्णः कर्णएवंपलभा वर्गोद्वादशवर्गयुक्तः तस्यमूलंपलकर्णःस्यात्

वेदेशाःशरहृच्चराढ्यरहिताः सौम्यानुदग्गोलयोर्हारोथोघटिकार्धयुक् नतकृतेद्व्यंशःसमारव्यःस्मृतः चे
त्सार्द्धत्रिकुतोनतंयदधिकंवेदाहतंतद्वियुक् स्पष्टोसौतदयुक् हरस्त्वभिमतः स्यादक्षकर्णोद्धृतः ॥ ८ ॥

अत्रैकांगुलपलभायांजातः पलकर्णः १२।२।२४ अस्माद्द्वादशविशोध्यशेषं० ।२। २४ इदंपलभावर्गतत्त्वांशतुल्यं अतस्त द्युक्तः द्वादशपलकर्णःस्यादित्युपपन्नं ॥ ७ ॥ अथेष्टच्छायासाधनार्थंहारमाह वेदेशाः चतुर्दशाधिकशतामिताः शरहृच्चरेणपंचभक्तचरेणसौम्यानुदग्गोलयोः आढ्यरहिताः उत्तरगोलेयुक्ताः दक्षिणेरहिताः संतःहारःस्यात् अथहारकथनानंतरं घटिकार्द्धयुक् त्रिंशत्पलयुक्यन्नतंतस्ययाकृतिः तस्याःयोद्व्यंशः अर्द्धांशः समारव्यः स्मृतः अत्रोपपत्तिः अत्रगोले अहोरात्रवृत्ते क्षितिजसंपा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तयोर्बद्धं सूत्रंतदुदयास्तसूत्रं एवमुन्मंडलसंपातयोर्बद्धं तदहोरात्रव्यासमसूत्रं तदुदयास्तसूत्रयोः अंतरंकुज्यैव अथयाम्योत्तर
वृत्तसंपातयोर्बद्धंतन्मितंतस्यव्याससूत्रं तयोर्व्याससूत्रयोर्यः संपातस्तस्मादुपरितनंखंडं द्युज्यासाउत्तरगोले अधस्तनयाकु
ज्यया युतायावत् क्रियते तावद्दिनार्द्धे अर्कोदयास्तसूत्रयोरंतरं स्यात् दक्षिणेतुकुज्ययाहीनायतः तत्रोदयास्तसूत्रादधः कु
ज्यायदर्कोदयास्तसूत्रयोरंतरं सात्रहृतिरित्युच्यते एवमंत्यापि चरज्ययात्रिज्यायुतोनादिनार्द्धांत्यास्यात् अहोरात्रव्यासार्द्धे
त्रिज्यातुल्यैरंकैरंक्यते तावत् त्रिज्यातुल्यं भवतितैरंकैर्यावत् कुज्यागुण्यते तावच्चरज्यातुल्याभवति अतश्चरज्यया त्रिज्या
युतोनांत्यासंज्ञाभवति नांत्याहृत्योः क्षेत्रसंस्थानभेदः किंतुअंकानांगुरुलघुत्वात् केवलः संख्याकृतो भेदइत्युपपन्नं तत्रताव
त् अंत्यार्द्धेचरज्यासाध्या सायथाचरफलानि षष्टिभक्तानि नाड्यः स्युः ताः षट्गुणाः भागाःस्युः तेद्विगुणाजीवाः अत्रचरप
लानांहरः ६० गुणद्वयघातोगुणः १२ गुणहरयोर्गुणेनापवर्तितयोः लब्धाः पंच अतउक्तं शरहृच्चरेणेति शरहृच्चरंचरज्याजा
ता तयात्रिज्यासौम्ययाम्यगोलयोः क्रमेणयुतोनाकार्या अत्राचार्येणत्रिज्यावेदेशमिताधृता अतोवेदेशाइति एवंजातादिना
र्द्धांत्यातस्याः हरसंज्ञाकृता इयंदिनार्द्धांत्यानतोत्क्रमज्ययाहीनासतीष्टांत्यास्यात् एवमत्र ततोत्क्रमज्याघटिकार्धयुक्तस्य नत ॥ ४० ॥
स्यवर्गेणदलितेनतुल्याभवति अत्रप्रतीत्यर्थंकल्पितंततं ५ इदंषड्गुणमंशाः ३० एषांखार्क १२० मितेव्यासार्द्धेउत्क्रमज्या

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

१६ यदिखार्कमितेऽयासार्द्धे इयंतदावेदेशतुल्येकेतिजाताः १५।१२ घटिकार्द्धसंयुक्तंनतं ५।३० अस्यवर्गः ३०।१५ तदर्धं १५।७ एवंस्वल्पांतराजाता नतोत्क्रमज्यैवतस्याः समसंज्ञाकृता चेन्नतंसार्द्धत्रयोदशाधिकंस्यात्तदातत्सार्द्धत्रयोदशहीनं कृत्वायदधिकं तद्देदैश्चतुर्भिः आहतंगुणितंतेनावियुक् हीनः समारव्यः स्फुटः स्यात् तेनसमारव्येन अयुक्हीनः हरः अक्षकर्णेनउद्धृतोभक्तः इष्टहरः स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रसमाभिधायानतोत्क्रमज्यासाधिता सासार्द्धत्रयोदशनतपर्यंतंभवति

दिघ्नाक्षभाहतचरंस्वगुणांद्विनिघ्नंस्वेष्वंशयुग्युगभवाम्बितमत्रभाज्यः कर्णोऽगुला
दिकइहेष्टहराप्तभाज्यः कर्णार्कवर्गविवरात्पदमिष्टभास्यात् ॥ ९ ॥ छ ॥ छ ॥

ततः परंसांतरा अत्रकल्पितंनतं १४।३० अस्यनतस्यवेदेशतुल्याइति ११४ त्रिज्यायामुत्क्रमज्या १०८।३० घटिकार्धयुक्तनतस्य १५ वर्गोद्ध्याप्तः ११२।३० अत्रानयोरंतरंचत्वारः ४ तदंतरमेकघटिकायांचतुर्मितं तत्रानुपातः यद्येकघटिकायां चत्वारोंतरंतदेष्टेन सार्द्धत्रयोदशाधिकेननतेनाकिमिति फलंहीनंकार्यं अधिकभूतत्वात् ततस्तेनहीनोहरइष्टहरः स्यात् यतोनतोत्क्रमज्याहीनादिनार्द्धात्या इष्टांत्याभवति साइष्टहरसंज्ञाअत्राक्षकरणभजने युक्तिस्त्वनुपदमेवस्पष्टीकरिष्यते ॥ ८ ॥ अथ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भाज्यसाधनमाह दिग्नाक्षभयादशगुणपलभयाहतं चरंस्वगुणंवर्गितं ततोद्विनिघ्नंद्विगुणंसत् स्वेष्वंशकेनपंचसांशेनयुक् ततो
युगभवैः अन्वितंसत्भाज्योभवति अत्रोपपत्तिः अथभाज्यस्वरूपमुच्यते इष्टहरसंज्ञेष्टांत्याज्ञानास्ति तस्याः हतिकरणायानु
पातः त्रिज्यावृत्तेइयमंत्या तदाद्युज्यावृत्तेकेतिजातेष्टहतिः पलकर्णेद्वादशकोटिस्तदेष्टहतिकर्णेकेतिजातइष्टशंकुः शंकुकोटौ क
र्णस्त्रिज्या तदाद्वादशकौटौकइति जातइष्टकर्णः एवमत्रत्रिज्यावर्गस्यपलकर्णोगुणः द्युज्येष्टांत्याघातोहरः तेनत्रिज्यावर्गोद्युज्या
भक्तः पलस्यभाज्यसंज्ञाकृता तत्रपरमाल्पद्युज्यया १०८।४० त्रिज्यावर्गेभक्तेजातः परमोभाज्यः ३१।२० खार्कमितेऽत्या
सार्द्धेऽयंतदावेदेशमिते कइतिजातोभाज्यः १२४।४५ सभाज्यः पलकर्णगुणः इष्टांत्याभक्तः कार्यः तत्रपलकर्णेनगुणेनगुणह
रापवर्तितौ एवंपलकर्णभक्तेष्टांत्यैवेष्टहरसंज्ञाकृता अतइष्टंहराप्तभाज्यइष्टकर्णः स्यादित्युपपन्नं अस्यसाधनप्रक्रियाद्युज्या
क्रांतिज्याकुज्याभिर्विनानासिद्ध्यति तत्प्रक्रियागौरवं अतोनुकल्पेन दिग्नाक्षभयेत्यादिनाभाज्योज्ञातः अनुकल्पः सयथा ए
कांगुलपलभायांखंडत्रययोगः परमंचरं २१२० इदंदशगुणपलभा भक्तं २।८ वर्गितं ४।४३ द्विगुणं ९।६ इदंस्वपंचांश
युतं १०।५५ वेदेशयुतःसएवभाज्यइति प्रतीतिःअयंभाज्योहरहतोभीष्टकर्णोभवति इतियुक्तिःपूर्वमेवोक्ता कर्णार्कवर्गविवरा ॥ ४१ ॥
त्कर्णवर्गद्वादशवर्गांतरान्मूलंइष्टभा इष्टच्छायास्यात् अस्योपपत्तिःछायाभुजः द्वादशांगुलशंकुः कोटिःछायाकर्णः कर्णः अतः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कोटिकर्णयोर्वर्गांतरमूलं छाया भवतीत्युपपन्नं ॥ ९ ॥ अथेष्टछायातो विलोमविधिना कर्णाद्यानयनमाह अर्कभा कृतियुतेः पदं द्वादश वर्गच्छाया वर्गयोगान्मूलं कर्णः स्यात् तेन कर्णेन भक्तो भाज्यः अभीष्टहरः स्यात् तस्याः पलकर्णेन सह यो घातो गुणनं तेन मध्यो हरो रहितः ततो द्व्याहतः द्विगुणितः सचेद्वेदांकधराधिकः तदापृथक्स्था

कर्णः स्यात्पदमर्कभाकृतियुतेस्तद्भक्तभाज्यो हरेभीष्टस्तत्पलकर्णघातरहितो मध्यो हरोद्व्याहतः
चेद्वेदांकधराधिकः पृथुगतोवेदांकभूताद्गुणाप्त्याढ्यस्तस्य पदं घटीमुखमतंस्यादर्धनाडीवियुक् ॥ १० ॥
चत्वारिंशदशीतिरद्रिकुभुवःक्ष्मेंदवोभूधृतीषट्खाक्षीगिजिनाश्विनोंगाविकृतीखाब्ध्यश्विनः सायनात्
खेटाद्दोर्लवदिग्लव प्रमगतोंकोसौनदूनागता च्छेषघ्नाद्दशलब्धियुक्दशहृतोंशाद्योऽपमः स्यात्स्वदिक् ॥ ११ ॥

प्यः अतोस्माद्वेदांकभूतात् पृथक्स्थात् यागुणाप्तिः तयाआढ्यःकार्यःनोचेद्यथास्थितएव तस्यमूलं घटीमुखं घटिकादिकंनतं स्यात् परंतु तन्नतमूर्धनाड्या त्रिंशत्पलैर्वियुक्हीनंकार्यमित्यर्थः अत्रोपपत्तिः विलोमविधिनाप्रसिद्धैव ॥ १० ॥ अथक्रांतिसाधनमाह सायनात् अयनांशयुक्तात्खेटात् ग्रहात् दोर्लवाभुजभागास्तेषांदिग्लवोदशमांशः तेनप्रमः संमितः गतः अंकः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यात् ततस्तेनगतांकेनऊनात् आगतात् अग्रांकात् शेषघ्नात् शेषांशगुणितात् यादशलब्धिः तयागतांकः युक्युक्तः ततोदशभ
क्तः अंशाद्यः भागाद्यः स्वदिक् सायनग्रहगोलदिक् अपमःक्रांतिः स्यात् चत्वारिंशत् ४० अशीतिः ८० ॥ अद्रिकुभुवः सप्त
दशाधिकशतं ११७॥ कक्षेंदवः एकपंचाशदधिकशतं १५१ भूधृतीएकाशीत्यधिकशतं १८१ षट्खाक्षिणि २०६ षडधिक
शतद्वयंजिनाश्विः चतुर्विंशत्यधिकशतद्वयं २२४ अंगाविकृतीषट्त्रिंशदाधिकशतद्वयं २३६ खाब्ध्यश्विनः चत्वारिंशदधिकशतद्व
यं २४० एतेनवांकाः स्युरिति अत्रोपपत्तिः ग्रहोयैर्भागैर्विषुवद्वृत्ताद्दक्षिणोत्तरगमनंकरोतितेक्रांत्यंशाः क्रमणंक्रांतिः तस्यअंशइ
त्यन्वर्थनामविषुवद्वृत्तंयद्वर्ततेतान्निरक्षेसमंपूर्वापरमित्यर्थः मेषतुलादिस्थोग्रहस्तस्मिन्वृत्तेतिष्ठन्भ्रमतिमेषादयः षट्तस्योत्तरार्द्धे
तुलादिकादक्षिणाएवनतुमेषादिषड्राशयः उत्तरतश्चैकत्रावतिष्ठंतोभ्रमंतीति किंतुमेषादिराशित्रयंयावत् प्रतिक्षणमुत्तरतः क्रमेण
चतुर्विंशत्यंशान् यावदहोरात्रवृत्तेपरिभ्रमन्गच्छतिततः परावर्त्यराशित्रयंकन्यांतंयावत्तेनैवमार्गेण पुनस्तदेवविषुवद्वृत्तमाश्रय
ति एवंतुलादेर्दक्षिणतएवराशित्रयंगत्वापुनस्तेनैवयथापरावर्त्यतदेवविषुवद्वृत्तंमेषादिस्थएवाश्रयति एवंभगोलेतद्दिक्स्थक्रांति
रितिपरिभाषा एवंसूर्यस्य अन्योन्यंग्रहनक्षत्राणांस्वस्वविमंडलानुगतत्वात् गोलार्धयोर्वैपरीत्यसंभवः स्यादिति तद्यथा विषु ॥४२॥
वद्वृत्तातिवृत्तांत्तिरश्चीनंवर्तते तयोर्मेषतुलादौसंपातद्वयं तत्रक्रांत्यभावः मकरमर्कटादौपरमंदक्षिणोत्तरंचतुर्विंशत्यंशांतरं तत्रक्रां

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तेपरमत्वं एवंतिरश्चीनात् क्रातिमंडलादपिग्रहमंडलंतिरश्चीनंवर्तते तयोः स्वक्षेपपातेसषड्भेद्द संपातौतर त्रिभेंतरेपरमंविक्षेपांशतुल्यंदक्षिणोत्तरमंतरंविक्षेपः एवंपृथक्ग्रहनक्षत्राणांविमंडानितिरश्चीनानिवर्तंते तत्क्षेपवशात् गोलान्यत्वसंभवः स्यादित्युपपन्नं तदुक्तंसिद्धांतशिरोमणौ नाडिकामंडलात्तिर्यगेवापमः क्रांतिवृत्तावधिः क्रांतिवृत्ताच्छरः क्षेपवृत्तावधिस्तिर्यगेवंस्फुटोनाडिकावृत्तखेटां तरालेपमः १ अतः शरसंस्कृतास्पष्टाक्रांतिः स्यादित्यग्रेआचार्येणाप्युक्तमस्ति अत्रगुणकभाजकोपपत्तिर्यथा

षट्षडिषुद्धिह भिरर्धैः खेटभुजांशदिनांशमितैक्यं
शेषहतैष्यदिनांशयुतंवांशाद्यपमः सुखसंख्यवहत्यै ॥ १२ ॥

यदित्रिज्यातुल्यभुजज्ययापरमक्रांतिज्यातदेष्टदोर्ज्ययाकिमिति फलंक्रांतिज्यातद्धनुः क्रांतिः स्यात् अत्राचार्येणलाघवार्थंदशभुजभागानांअनेनैवविधिनाक्रांत्यंशाः साधिताः तेसावयवाः जाताः अतोदशगुणाः कृत्वापठिताः. ततोंतरेनुपातः यदिदशभिर्भागैरेकोलभ्यते तदेष्टांशैः किमिति फलमितिगतांकः स्यात् शेषादप्यनुपातः यदिदशभिर्भागैर्गतैष्यांतरंलभ्यते तदाशेषांशैः किमिति फलंगतांकेयुक्तंकार्यं साक्रांतिः स्यात् परंदशगुणाततोदशभक्तेत्युपपन्नं ॥ ११ ॥ अथलाघवार्थंस्थूलंक्रांतिसाधनमाह

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

एभिरर्धैः खंडैः कृत्वाखेटस्य सायनग्रहस्ययेभुजांशाः भुजभागास्तेषांयोदिनांशः पंचदशांशः तन्मितखंडैक्यंकार्यं तच्छेषेणहतं यत् एष्यंभोग्यखंडं तस्ययोदिनांशः पंचदशांशः तेनयुतंतत् अंशादिअपमः भागादिक्रांतिः सुखेनसंव्यवहृतिः व्यवहारः तदर्थंस्यात् अत्रोपपत्तिः अत्रतुपंचदशभागानांक्रांतयोभागादिकाः साधिताः तत्रानुपातः यदिपंचदशभागैरेकं खंडंतदाभुजभागैः किमितिलब्धंगतखंडानांयोगमिताक्रांतिः शेषादनुपातः पंचदशांशैर्यदिभोग्यखंडंलभ्यते तदाशेषांशैः किमितिफलंगतखंडयोगेयोज्यंक्रांतिः स्यात् परंसास्थूलाखंडभागोनाधिककलापरित्यागादित्युपपन्नं ॥ १२॥ अथानंतरानीतक्रांतिभागेभ्योवैपरीत्ये

ततोदलानिशोधयेत्तिथिघ्नशेषमैष्यहृत् तिथिघ्नशुद्धसंख्ययायुतंभवंतिदोर्लवाः ॥ १३ ॥

नभुजभागानयनमाह ततस्तस्मादपमात् दलानि षडित्यादीनि यावंति शुध्यंति तावंतिशोधयेत् तिथिभिः पंचदशाभिः हन्यते गुण्यते यच्छेषंतेदेष्येणभोग्यखंडेनहृद्भक्तं त्रिष्ठंलब्धंतिथिघ्नयापंचदशगुणयाशुद्धखंडसंख्ययायुतं सत् दोर्लवाः भुजभागाः भवंतीत्यर्थः अत्रविलोमविधिरेववासना प्रत्यक्षसिद्धास्ति यद्यनेनप्रकारेण प्रागानीतसूक्ष्मक्रांतितोदोर्लवाः साध्यंते तदा किंचित्सांतराभवति अपमखंडानांस्थूलत्वात् अतस्तत्रत्यखंडैर्दोर्लवार्थंव्यस्तविधिनाप्रकारांतरंचिंत्यं तद्यथा दशाहतामपात्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

जेद्दलानिशेषमैष्यहृत् विशुद्धसंख्ययायुतंदशायुतंभुजांशकाइति ॥ १३ ॥ अथरवेरज्ञाने दिनमानादेवक्रांतिसाधनंस्थूलंस्वयु क्तिदर्शनार्थमाह द्युदलं दिनार्द्धं तिथयः पंचदशयोर्वियोगः षष्टिगुणः पलानिस्युः तच्चरंनिजेनस्वीयेनगजभागेन अष्टांशेनउ पेतंयुक्तंततः अक्षप्रभयाआप्तंभक्तंतेदिनकृतः सूर्यस्य अपमस्यक्रांतेः भागाः स्युः तेतत्त्वकलाभिः पंचविंशतिकलाभिः युक्ताः कार्याः द्युदलस्यपंचदशघटिकाभ्योन्यूनाधिकत्वेक्रमात् याम्यसौम्याः कृशत्वेयाम्याः अधिकत्वेसौम्याइत्यर्थः अत्रोपपत्तिः

> द्युदलतिथिवियोगस्तद्विनाडयश्चरं स्यादथनिजगजभागोपेतमक्षप्रभाप्तम् दि
> नकृदपमभागास्तत्त्वलिप्तायुताः स्युर्द्युदलकृशपृथुत्वेतक्रमाद्याम्यसौम्याः॥ १४ ॥

दिनार्द्धपंचदशांतरंपलीकृतं चरपलानिस्युः एवंचरपलानिपंचभक्तानिचरज्येतियुक्तिः पूर्वंप्रतिपादितास्ति ततस्त्रिज्यावृत्तेइयंच रज्यातदाद्युज्यावृत्तेकालब्धंकुज्या अत्रद्युज्यास्थूलत्वात् सार्द्धद्वादशाधिकशतमिताधृता एवंपलभाभुजेद्वादशकोटिस्तदा कुज्या भुजेकाकोटिरितिजाताक्रांतिज्यातद्धनुः करणार्थंद्वौहरः स्थूलत्वादंगीकृतः एवंचरपलानांजातोगुणघातोगुणः १३५० हरघा ताहरः १२०० पलभाहरस्तुवर्ततएवगुणहरौखतिथिभि १५० रपवर्तितौगुणस्थानेजातः ९ हरस्थानेष्टौ ८ योराशिर्नवभि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गुण्यतेअष्टभिर्भज्यतेसःस्वाष्टांशयुक्तएवभवति अतउक्तंचरंनिजगजभागोपेतमक्षप्रभाप्तमिति सास्थूलाक्रांतिरतःपंचविंशतिकलायुक्तासतीसूक्ष्मासन्नादृष्टादक्षिणोत्तरोपपत्तिर्यथा दिनदलंदक्षिणगोले पंचदशघटिकाभ्योन्यूनमस्ति अतःकृशेयाम्याः उत्तरगोलेदिनदलंपंचदशाऽधिकं अतः पृथुत्वेसौम्याइत्युपपन्नं ॥ १४ ॥ अथदिनार्द्धनतांशोन्नतांशसाधनमाह ग्रहस्यक्रांतिःअक्षांशःस्वदेशीयाः एतदुत्पन्ना यासंस्कृतिः सानतांशाः स्युः अत्रैक दिशोर्योगः भिन्नदिशोरंतरमिति संस्कृतिः तैर्नतां

क्रांत्यक्षजसंस्कृतिर्नतांशास्तद्धीनानवतिः स्युरुन्नतांशाः
दिनमध्यभवास्ततोपियेस्युः क्रांत्यंशालघुखंडकैः पराख्यः ॥ १५ ॥

शैर्हीनानवतिः उन्नतांशाः स्युः परंतेदिनमध्यभवाः नहीष्टकालेक्रांत्यक्षसंस्कारोनतांशाः ततोपितेभ्यः उन्नतभागेभ्यः लघुखंडकैः षडित्यादिभिः येक्रांत्यंशाः स्युः तेषांपरइतिसंज्ञाः अत्रपराख्यार्थंयाक्रांतिः यत्रभागानांचक्रांतिः साअयनांशान्दत्त्वैवकार्या अस्योपपत्तिः प्रत्यक्षसिद्धास्तितथाप्युच्यते विषुवद्वृत्ताद्दक्षिणोत्तरःपरमक्रांत्यंशैःक्रातिवृत्तंभवति रवौक्रांति ॥ ४४ ॥
वृत्तेभ्रमति सातिद्युरात्रवृत्तंदक्षिणोत्तर वृत्तेदिनार्द्धे यत्रलग्नं तस्मात्प्रदेशात् खस्वस्तिकपर्यंतं नतांशाः खस्वस्तिकात्तैर्भा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गोर्दिनार्द्धे सूर्यो वर्तते एवेत्यर्थः दक्षिणोत्तरवृत्तक्षितिजसंयोगाद्दिनार्द्धे यैर्भागैरुन्नतस्तेउन्नतांशाः स्वद्युरात्रवृत्तविषुवन्मंडल मध्ये क्रांत्यंशाः खस्वस्तिकाद्युरात्रवृत्तपर्यंतं नतांशाः दक्षिणगोले क्रांत्यक्षांशयोगे कृते सतिखस्वस्तिकात् द्युरात्रवृत्तपर्यंतं दक्षिणानतांशाः उत्तरगोले क्रांत्यक्षयोरंतरे कृते सति उत्तरदक्षिणावानतांशाः यदोत्तरक्रांतिरक्षांशेभ्यो न्यूना तदाक्षांशेभ्यः क्रांतौ शोधितयां दक्षिणतो द्युरात्रवृत्तं नतं स्यात् तदा दक्षिणा नतांशाः यदाधिकास्तदाक्रांत्यंशेभ्योक्षांशेषुशोधितेषु खस्व

॥ नवतिगुणितमिममुन्नतंद्युदलहृतंफलभागतोपमः कथितपर ॥
॥ गुणस्तदुद्धृतारविनवषट्श्रवणोथवाभवेत् ॥ १६ ॥ ॥

स्तिकादुत्तरतो द्युरात्रवृत्तं नतं स्यात् तदोत्तरा नतांशाः स्युः अत उक्तं क्रांत्यक्षजसंस्कृतिरिति अत्रोन्नतांश जीवायाः उपयोगोस्ति इष्टकर्णसाधनार्थं अतोत्राचार्येण त्रिज्या चतुर्विंशतिमिता ततः पंचदशभागानां खंडान्युत्पादितानि तानि तुक्रांतेर्लघुखंडान्येव अत उन्नतांशानां क्रांतिः कार्येत्युक्तं तस्याः परसंज्ञा कृता ॥ १५ ॥ अथान्यथा लाघवेनेष्टकर्णं साधयति इष्टं उन्नतं घटिकाद्यं नवतिद्युदलेन हृतं फलं यद्भागाद्यं ततः अपमः क्रांतिः सोपमः कथितेन पराख्येनगुण्यः ततः तेनरविनवषट्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उद्धृताः भक्ताः अथवा प्रकारांतरेण श्रवणः इष्टकर्णो भवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः उन्नतघटिकानां भागकरणार्थमनुपातः यदिद्यु
दलघटीभिर्नवत्यंशाः तदेष्टोन्नतघटीभिःकिमिति जाताःभागाःतेषांज्याकार्या अतोपमःकार्यइति अत्रज्याक्रांतितुल्यैवधृतास्ति
ततोन्योनुपातः यदिपरमसंज्ञोन्नतांशज्याकोटौत्रिज्या २४ कर्णः तदाद्वादशकोटौ कःकर्णःएवंद्वादशसिद्धघातोभाज्यः २८८ प
रास्योहारः एवंजातोदिनार्द्धकर्णः अन्योप्यनुपातः यदित्रिज्यातुल्ययाउन्नतघाटिज्यया २४ अयंदिनार्द्धकर्णस्तदेष्टोन्नतघटि

तरणिनवरसाः श्रवोद्धृताः परविहृताअपमोभवेत्ततः ॥
दिनदलगुणिताभुजांशकानवतिहृताअथवेष्टमुन्नतं ॥ १७ ॥

ज्ययाकिमिति एवंलब्धमिष्टकर्णः अत्रव्यस्तत्रैराशिकंयतः सर्वदादिनार्द्धकर्णादिष्टकर्णेनाधिकेनैवभावितव्यं अतश्चतुर्विंशतिगु
णः एवंभाज्यांकेचतुर्विंशतिगुणेजातः सिद्धोभाज्यांकः ६९१२ अस्यपराख्यः उन्नतघटिजातोपमश्च ३ अतोपमः परगुणः तदु
द्धृतारविनवषडित्युपपन्नं ॥ १६ ॥ अथव्यस्तविधिनाइष्टकर्णादुन्नतघटिकाज्ञानमाह तरणिनवरसाः श्रवसाइष्टकर्णेनहृताः त ॥ ४९ ॥
तस्तेपरेणापिहृताः लब्धं अपमः क्रांतिर्भवेत् ततः ततोदलानिशोधयेदित्यादिनायेभुजांशाः तेदिनदलेनगुणिताः नवतिहृताः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथवाइष्टमुन्नतं इष्टोन्नतघटिकाः स्युरित्यर्थः अत्रविलोमविधिरेववासना ॥ १७ ॥ अथयंत्रवेधितोन्नतभागेभ्यः कालज्ञानंकथयति अभिमताइष्टायेयंत्रभागाः स्युः ततोयोपमोसौचतुर्विंशतिगुणः ततः परेणहृत् यल्लब्धं फलंतस्माद्येभुजभागाः तेद्युदलगुणाः खनवभिः नवत्याउद्धृताः भक्ताः फलंप्राक्कपालेगताः पश्चिमेएष्याः दिनशेषाघटिकाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिर्यथा अत्र यत्रांशानामपमः परारव्यतव्यासार्द्धांतः स्थितोस्तिधनुःकरणार्थंत्रिज्याव्यासार्द्धस्थानीयः कार्यःअतोनुपातः यदिपराख्येव्या

अभिमतयंत्रलवास्ततोपमो सौजिनानिघ्नःपरहृत्ततोभुजांशाः
द्युदलघ्नाः खनवोद्धृताः कपालेप्राक्पश्चाद्घटिकाः क्रमाद्गतैष्याः ॥ १८ ॥

सार्द्धे अयंयत्रांशापमस्तदाचतुर्विंशतिमितत्रिज्याव्यासार्द्धेकःअतोजिनानिघ्नःपरहृदितिततोधनुःकरणार्थंभुजांशाइतिघटीज्ञानार्थमनुपातः यदिनवतिभागैर्लघुदलतुल्याःघटिकाः तदैभिर्भागैः किमिति अतोद्युदलघ्नाः खनवोद्धृताइति यद्वापरपर्यायदिनार्द्धशंकुनाजिनतुल्योन्नतघटीज्यालभ्यते तदेष्टयंत्रापमसमेष्टशंकुनाकिमिति इष्टोन्नतनाडीजन्यभागज्याभवति तच्चापमिष्टोन्नतनाडीजन्यभागाः ततोघटीज्ञानंतुद्युदलानुपातेनेतिसर्वमवदातं ॥ १८॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथोन्नतघटीभ्योविलोमेनयंत्रभागान् कथयति खांकैर्नवत्याहन्यंतेगुण्यंते एवंभूताः याः उन्नतघटिकाः ताः दिनार्द्धेनभक्ताः सं
त्योभागाः स्युः तेभ्योभागेभ्योयेअपमजांशंकाः क्रांत्यंशाः स्युस्तेपरेणगुण्याः ततः सिद्धैश्चतुर्विंशत्या आप्ताः भक्ताः लब्धंयत्त
तः निगदितवत् येभुजांशाः स्युस्तेतस्मिन्काले यंत्रजाः उन्नताः अंशाः भागाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः पूर्वोक्तवैपरीत्येनसुग

खांकघ्नो न्नतघटिकादिनार्द्धभक्ता भागाःस्युस्तदपमजांशकाःपरघ्नाः ॥
सिद्धाप्तानिगदितवत्ततोभुजांशास्तत्कालेस्युरितिचयंत्रजोन्नतांशाः ॥
॥ १९ ॥ यंत्रलवोत्थक्रांतिलवाप्तावस्विभदस्राः २८८ स्यादिहकर्णःकर्ण
हृतास्तेस्यादपमोतोबाहुलवाः स्युर्यंत्रलवावा ॥ २० ॥ ॥ ॥

मा ॥ १९ ॥ अथयंत्रांशेभ्यः इष्टकर्णसाधनमिष्टकर्णाद्यंत्रांशसाधनमेकवृत्तेनाह यंत्रलवेभ्यः उत्थाः उत्पन्नाः येक्रांतिभागास्तैः
आप्ताः भक्ताः वस्विभदस्राइहेष्टकर्णः स्यात् अत्रोपपत्तिः परमक्रांतिभागाः २४ परमाल्पेनद्वादशतुल्येनेष्टकर्णेनगुणिताः जा ॥ ४६ ॥
तोभाज्यः २८८ सभाज्यः परमक्रांत्यायावत् भज्यते तावत् परमाल्पेष्टकर्णो भवति एवमिष्टयंत्रभागक्रांत्या भाज्यमानेइष्टक

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र्णोभवत्येवेति अथकर्णेनहतावास्विभदस्त्राअपमः क्रांतिः स्यात् अतोस्याः क्रांतिर्बहुभागाः तेवाप्रकारांतरेणयंत्रभागाः स्युरित्यर्थः अत्रव्यस्तविधिरेववासना ॥ २० ॥ अथसर्वत्रतलिकाबंधादिकुंडमंडपादिविधौचदिक्साधनोपयोगोस्त्यतोदिक्साधनं कथयति जलवत्समीकृतायांभूमौवृत्तेभीष्टेकर्कटेनकृतेसतिकेंद्रस्थितस्यवृत्तमध्यस्थस्यशंकोर्द्वादशांगुलस्यछायाग्रंक्रमशोविशति इहापरापश्चिमदिक्स्यात् यत्रापैति दिनशेषकालेवृत्ताद्यत्रबहिर्गच्छति तत्रचिन्हेपूर्वदिक्ताभ्यां पश्चिमपूर्वदिग्भ्यां सिद्धोयः

वृत्तेसमभूगतेतुकेंद्रस्थितशंकोः क्रमशोविशत्यपैतिछायाग्रमिहापराचपूर्वा
ताभ्यांसिध्यातिमेरुदिक्चयाम्या ॥ २१ ॥

तिमिर्मत्स्यः तस्मान्मत्स्यमुखपुच्छसूत्रात् उतरायाम्यादक्षिणास्यात् एवंयद्दिनेत्रिंशन्मितमेवादिनमानंतद्दिवसएवामुनाप्रकारेण दिक्साधनमन्यथातुभुजंविना दिक्साधनंनभवति अत्रोपपत्तिः अत्रदिशस्तुप्रतिदेशभिन्नानतुप्रतिकालंतासांभिन्नत्वेहेतुरुच्यते यस्मिंस्थाने सूर्योस्ति तदृजुमार्गोहिपूर्वापरा तत्साधनोपायोयथा मध्यसूत्रोदयास्तसूत्रयोर्यदंतरं ज्यारूपं सा अग्रांततः अग्रात् शंकुमूलपर्यंतंयदंतरं तत्शंकुतलं एवमग्राशंकुतलयोर्योगांतरंभुजः सभुजोमध्यसूत्राद्यथादिशिदेयः सावैयाम्योत्तरादिक् तस्मात्स्यात्पू

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र्वापरेति अत्रनाडिकामंडलस्थोग्रहो यहीयद्दिनेभवति तद्दिवसएवदिक्साधनंयुक्तमस्ति अतोत्रनाडिकामंडलस्थेग्रहे चरज्या
क्रांतिज्याग्राणामभावःअग्राभावात् शंकुतलतुल्यएवभुजःसमध्यसूत्राद्देयइत्यत्रयत्र छायाप्रवेशनिर्गमस्थानं तत्रैवभवतियतोहि
लघुक्षेत्रेशंकुतलपलभातुल्यं तद्यथाद्वादशकोटौपलभाभुजस्तदाशंकुकोटौकइति जातंशंकुतलंतन्महाशंकुस्थानीयं लघुनिछाया
क्षेत्रेद्वादशतुल्यैवकोटिः तत्रत्यकरणायानुपातः महाशंकुकोटाविदंशंकुतलंतदाद्वादशकोटौकिमिति एवंशंकुतुल्ययोर्द्वादशतुल्य

वार्कक्रांतिलवाक्षकर्णनिहतिर्भाकर्णनिघ्नीनभोक्षाग्न्याप्तारविदिक् भुजोयमदिशाद्विघ्नाक्षभासंस्कृतः
केंद्रेभोत्थवृतौसपूर्णगुणवद्भाग्रात्प्रदेयोभवेद्याम्योदक्सभुजार्धकेंद्रनिहितारज्जुस्तुपूर्वापरा ॥ २२ ॥

योर्गुणहरयोर्नाशेजातापलभैव अतोहिछायाप्रवेशनिर्गमस्थाने पूर्वापरेतन्मत्स्याद्दक्षिणोत्तरे इतिशोभनमुक्तं॥ २१ ॥ अथना
डिकामंडलादन्यत्रयस्मिन्कस्मिंश्चिद्दिवसेदिक्साधनार्थं भुजमानयति वाशब्दः प्रकारांतरसूची अर्कस्ययेक्रांतिलवास्तेषामक्ष
कर्णस्यचयानिहतिःपरस्परगुणनंसाभाकर्णेनछायाकर्णेनकर्णःस्यात्पदमर्कभाकृतियुत्तेरिति साधितेननिघ्नीगुणिता ततोनभोक्षा
ग्निभिः३५० पंचाशदधिकशतत्रयेण आप्ताभक्तासती रविदिक्सूर्योयस्मिनगोलेवर्ततेतद्दिक्भुजःस्यात् सभुजोमध्यमःयमदिशया

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दाक्षिणदिशयाद्विघ्नायाद्विगुणयाक्षभयासंस्कृतः सन्स्फुटोभवतिसभुजःकेंद्रेसोत्थवृत्तौछायोत्पादितवृत्तेभाग्रात् छायाग्रात् प्रवेश कालीनात् वानिर्गमकालीनात् पूर्णगुणवत् यथासंपूर्णज्यादीयते तद्वद्वेयःभाग्राद्दीयमानभुजमितशलाकया अग्रंयथावृत्तपरिधौ लगति तथादेयमित्यर्थःसायाम्योत्तराभवतिभुजार्द्धंभुजमध्यःकेंद्रंवृत्तमध्यं अनयोर्मध्येमिलितायारज्जुःसापूर्वापरा अत्रोपपत्तिः अत्रभुजलक्षणंतुपूर्वमेवप्रतिपादितं तत्साधनंयथा तत्रादावग्रासाध्यते कुज्याभुजः क्रांतिज्याकोटिः अग्राकर्णइति त्र्यस्त्रंक्षेत्रं तथाचपलभाभुजः द्वादशकोटिः पलकर्णः कर्णइति अस्मात्साध्यते तत्रानुपातः यदिद्वादशकोटौपलकर्णः कर्णः तदाक्रांतिज्या कोटौकर्णइति अग्रास्यात्क्रांतिः किंचिदधिकेनद्वयेनगुणिताक्रांतिज्यासालपकर्णगुणाद्वादशभक्ता अग्रासात्रिज्याव्यासार्द्धे ततोन्योनुपातः यदित्रिज्यावृत्तेइयं अग्रातदाछायाकर्णवृत्तेकाअंतः छायाकर्णोगुणः त्रिज्याहरः नतइयमग्राद्विगुणाकार्यायतः संपूर्णजीवावत् वृत्तमध्येभुजोदयोस्ति एवंक्रांतिः पलकर्णगुणाकार्या ततः सिद्धोगुणद्वयघातोगुणः ४।४ हरघातोहरः १४४० गुणहरौगुणेनापवर्तितौलब्धाःहरस्थाने ३५० अतउक्तमर्कक्रांतिलवाक्षकर्णानिहतिरिति साग्राशंकुतलेनसंस्कार्या तत्रलघुक्षेत्रेशंकुतलं पलभातुल्यं तदग्रायांसंस्कार्यं अग्रायाद्विगुणितत्वात् इदमपिद्विगुणंकार्यं अतउक्तंयमदिशद्विघ्नाक्षभासंस्कृतइति सभुजः भाग्राद्दत्तोयाम्योदक्स्यात् भुजस्यद्विगुणत्वात् भुजमध्यकेंद्रोपरिनीयमानारज्जुः पूर्वापरेत्यर्थतएवसिद्धं ॥ २२ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथतुरीययंत्रात्दिक्साधनार्थंदिगंशान्साधयति द्युमानंप्रसिद्धंखगुणाःत्रिंशत् अनयोर्यदंरंतत् शिवगुणमेकादशगुणितं तद्दिने अल्पाधिके अपाक्उदक्स्यात् त्रिंशदल्पेदिनमानेदक्षिणं अधिकेसतिउत्तरंफलंस्यात् अथशब्दोनंतरवाचीयंत्रभागानांअपमः क्रांतिःसदाअनुदक्दक्षिणेति उभयोर्द्वयोःसंस्कृतिःवसुघ्नीअष्टगुणासतीततोनवति यंत्रभागांनाचयदंतरंतदुद्भवः तस्मादुत्पन्नः यःअपमः तेनसाहतातततःफलात् येभुजलवाः तेदिशांअंशाः दिक्साधनार्थमेतेंशाःस्युरित्यर्थः एतेदिगंशाः यंत्रोत्पन्नाएवेति अ

॥ द्युमानखगुणांतरंशिवगुणंदिनेल्पाधिकेत्वपागुदग्थानुदग्भवतियंत्रभागापमः वसुघ्नयुभयसं
॥ स्कृतिर्नवतियंत्रभागांतरोद्भवापमहताततोभुजलवादिगंशाः स्मृताः ॥ २३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

त्रोपपत्तिः अत्रस्वक्षितिजेचक्रांशाः अंक्याः ततः पूर्वस्वस्तिकेष्टदिक्विवरेयेभागाः तेदिगंशास्तज्यादिग्ज्याएवंपश्चिमस्वस्ति केपितत्सांधनंयथा अग्राकर्णवृत्तीयाकार्यासापलभयासंस्कार्यासभुजःस्यात् ततः सत्रिज्यावृत्तीयः कार्यःसादिग्ज्याभवति त त्रादावग्रासाध्यतेद्युमानखगुणांतरंदालितं चरघटिकाः ततःषष्टिगुणाः पलानिततस्तच्चरंनवगुणंपलभाभक्तं अष्टभक्तं क्रांत्यंशा इतियुक्तिः पूर्वमुक्तास्ति एवंद्युमानखगुणांतरस्यसिद्धोगुणघातोगुणः २७० अष्टौपलभाचहरः साक्रांतिश्छायाकर्णगुणापलक ॥४८॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र्णगुणाखखाद्रिभक्ताभुजोभवतिइत्यग्रेवक्ष्यति सभुजःत्रिज्यया गुण्यःछाययाभक्तःदिग्ज्याभवति एवमत्र छायाकर्णपलकर्णाव पिगुणौखखाद्रीनामष्टानांचघातोहरः ५६०० चतुर्विंशतिमितत्रिज्यागुणघातगुणाज्जातोगुणः ६४८० अत्रछायाकर्णछायेसा ध्ये यदिशंकुकोटौत्रिज्याकर्णः तदाद्वादशकोटौकइतिजाताछाया एवमत्रछाययाभज्यमानेछायाकर्णेन गुण्यमानेछेदांशविपर्या सेशंकुतुल्ययोस्तथाद्वादशतुल्ययोर्गुणहरयोर्नाशेकृतेपूर्वंत्रिज्यागुणोनतांशज्याहरः अत्रपलकर्णोगुणः पलभाहरोस्ति अत्रप लभाचतुर्मिताकल्पितास्वल्पांतरत्वात् त्रिपंचपलभायामपिस्यात् अन्यत्रग्रंथसंचारासंभवः लाघवेनयुक्तिदर्शनार्थंस्थूलमंगीकृ तमतोनदोषाय एवंचतुर्मितायांपलभायांपलकर्णः १२।३९ अयंपलभयासषडंशत्रय ३।१० गुणितयातुल्योभवति ततः पल कर्णपलभयोर्गुणहरयोर्नाशितस्यषडंशत्रयंगुणः ३।१० एवंसषडंशत्रयचतुर्विंशतिमितत्रिज्याघातेन ७६ गुणितः पूर्वगुणघा तोगुणः ४९२४८० अयंहरः ५६०० गुणहरौहरेणापवर्त्यजातोगुणः ८८अतोत्रद्युमानखगुणांतरंगुणेनानेनगुण्यंनतांशापमेन भाज्यं एवमत्रद्युमानखगुणांतरंशिवगुणितं अष्टगुणस्यत्यागः यतोग्रिमफलस्य शंकुतलाख्यस्यच अष्टौगुणोस्ति नतांशापम एवहरः अतःफलसंस्कारएवाष्टगुणोनतांशापमभक्तइतिवादिष्यति तद्यथा अत्रास्यामग्रायांशंकुतलमपित्रिज्यागुणितं छायया भक्तंसंस्कार्यंदिग्जास्यात् तत्रशंकुतलंपलभा ४ छायया भाज्यमित्यत्रापिछायासाध्याशंकुकोटौद्दग्ज्याभुजः द्वादशकोटौकः इ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तिजाताछाया अनयाभज्यमानेछेदांशविपर्यासेदृग्ज्याद्वादशचहरः शंकोः पलभाचतुर्विंशतिमितत्रिज्याचगुणः अतोगुणघातो गुणः ९६ गुणहरयोर्गुणेनापवर्तितयोर्जातोगुणः ८ नतांशापमोहरः इदंफलंसदादक्षिणंपलभायाः दक्षिणत्वात् अतोत्रयंत्रा शापमएवद्युमानखगुणांतरेणसंस्कृतः यतस्तस्यापितौगुणहरौवर्तेते अतःफलसंस्कृतिरेवाष्टभिर्गुण्यानतांशापमेनभाज्येत्युपप न्नं यंत्रांशहीननवत्यंशापमएवनतांशापमइतिप्रत्यक्षंसिद्धं अत्रपूर्वफलस्याग्रासंज्ञस्योत्तरदक्षिणोपपत्तिर्यथा दक्षिणगोलेऽग्राद

समभुविनिहितेतुरीययंत्रेस्पृशतियथाचदिगंशकाग्रकेंद्रे अवलं
बविभोत्थकेंद्रसंस्थेषीकाभाथदिशोत्रयंत्रगाःस्युः ॥ २४ ॥ ॥

क्षिणातद्दिनंत्रिंशदल्पं तथोत्तरगोलेउत्तराग्रातत्रदिनंत्रिंशदधिकं अतोदिनेल्पाधिकेइति अपागुदगित्युपपन्नं एवमत्रोत्पन्नादि ग्ज्यातस्याः धनुःदिगंशाः स्युरतोहिततोभुजलवादिगंशाइत्युक्तं ॥ २३ ॥ अथतैर्दिगंशैः यंत्रात्कथंदिक्साधनंभवतितदाह ज लवत्समीकृतायांभूमौतुरीययंत्रेनिहितेसतिस्थापितेसति दिगंशायावंतः स्युस्तदग्रचिन्हमेवकेंद्रंतस्मिन्नवलंबकस्यविभाछाया तदुत्थकेंद्रसंस्थायाः इषिकायाः छायायथास्पृशति तथायंत्रेसाधितेसतितुरीययंत्रदिगंशकाग्रकेंद्रोपरियारज्जुः सापूर्वापरा त ॥ ४९ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

न्मत्स्याद्याम्योत्तरेभवतः अतउक्तं यंत्रगादिशः स्युरिति ॥ २४ ॥ अथनलिकाबंधनार्थंभुजसाधनमाह यस्यग्रहस्यनलिकाबंधः क्रियतेतस्यक्रांतिः स्वशरेणसंस्कृतासतीस्पष्टाकार्यासाक्रांतिः इष्टकर्णेनगुण्याराात्रौयासुघटीषुनलिकाबंधः क्रियते तद्घटीभ्योछायेष्टकर्णयंत्रभागग्रहद्युगतादिसाध्यं तत्साधनं आचार्येणाग्रेप्रोक्तमस्ति ततः सेष्टकर्णगुणाक्रांतिः अक्षकर्णगुणासतीख

क्रांतिस्फुटाभिमतकर्णगुणाक्षकर्णनिघ्नीखखाद्रि७००हृदपक्रमदिग्भुजः स्यात्संस्कारितोयमदिशाक्षभया
स्फुटोसौतद्वर्गभाकृतिवियोगपदंचकोटिः ॥ २५॥ज्ञात्वाशाःपरखेचरेपरमुखींप्राक्खेचरेप्राङ्मुखींबिंदोःको
टिमतोभुजंस्वदिशितन्मध्येप्रभांविन्यसेत् ॥ बिंदोर्भाग्रगशंकुमस्तकगतेसूत्रेनलेखेखगंकेविंदुस्थनराग्रभा
ग्रकगतेसूत्रेनलेलोकयेत्॥२६॥खाद्रिहृत् अपक्रमदिक् स्पष्टक्रांतेर्यादिक् तद्दिग्भुजोभवति समध्यमःयमदिशादक्षिणादिशा

अक्षभया असौसंस्कृतः स्फुटः स्यात् तस्यभुजस्ययः वर्गः भायाश्छायायाःयःवर्गःतयोर्वियोगःअंतरंतस्यपदंमूलंकोटिः स्यात् अत्रभुजस्योपपत्तिःपूर्वमेवप्रतिपादितास्ति तत्रद्विगुणःकृतोस्तिअत्रैकगुण्योनःहरोद्विगुणः पठितः एकगुणयापलभयासंस्कार्यः अथकोटेरुपपत्तिःदक्षिणोत्तरोभुजःछायैवकर्णःयतोहिभुजःछायावृत्तस्थःअतोदोः कर्णवर्गयोर्विवरान्मूलंकोटिरिति॥२५॥ अथभु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

जकोटिकर्णनालिकासंस्थानमाहआशाः दिशः ज्ञात्वा पूर्वोक्तवज्जलसमीकृतभूमौदिक्साधनंकृत्वातत्रेष्टकालीन छायाव्यासा र्द्धेनवृत्तंकृत्वा तत्रादिक्चिन्हानिकार्याणिततोबिंदोः वृत्तमध्यात् परखेचरेखमध्यात् पश्चिमकपालस्थेग्रहे परमुखींपश्चिमाभि मुखींकोटिंयथागतांदद्यात् प्राक्खेचरे पूर्वकपालस्थेग्रहेप्राङ्मुखीं कोटिंबिंदोरेवदद्यात् अतःकोट्यतात्स्वादिशिभुजंदद्यात् छायांविन्यसेत् केंद्रादारभ्यभुजांताग्रपर्यंतं छायाप्रसार्या सैवकर्णः एवंजातं त्र्यस्त्रंक्षेत्रं अथ नालिकानिवेशमाह बिंदोरि ति बिंदोर्वृत्तंमध्याद्भाग्रेगच्छातेसतथा एवंभूतोयः शंकुः भुजांतछायांतसंयोगे द्वादशांगुलः शंकुः स्थाप्यः तथाकेंद्रेकीलकं कटकादिबद्धंसूत्रं भूलग्नं कृत्वा तत्सूत्रं तच्छंकोर्मस्तकोपरि नीत्वातेनैव ऋजुमार्गेणाग्राद्दूर्ध्वंनयेत् तत्र सूत्रेनलो निवेश्यः तस्यद्वा वंशौआधारभूतौ कार्यौ नलोनामातः ससुषिरंवंशनालं तस्मिन्नलेयत्कालीनंभुजादिकृतंतद्दटीषुमूलमध्यस्थदृष्ट्या खेआकाशेखगंग्रहंविलोकयेत् एवंविलोक्यमानेतस्मिन्नलमध्येसचेत्ग्रहोनावलोक्यते तदासग्रहोनघटते तत्रांतरमपिलक्ष्यं ए वमनयैवयुक्त्या आचार्येणसर्वग्रहाणांनलिकाबंधंविधाय अंतराणिज्ञात्वाग्रहसाधनंकृतं अथजलेग्रहदर्शनार्थंनलिकानिवेशमा ह कइति उदके ग्रहंविलोकयेत् तद्यथा अत्रशंकुः केंद्रेस्थाप्यःतच्छंकग्रात्सूत्रंभाग्रपर्यंतमधोनयेत् ततसूत्रेनलःस्थाप्यः ततश्छा ॥ ५० ॥ याग्रस्थाने जलपूर्णपात्रंस्थाप्यं तत्रमध्येधोदृष्ट्याजलेग्रहोविलोक्यः अत्रेदंसर्वदिक्साधननालिकानिवेशादिकृत्वाततस्तास्मि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

न्नेवकालेविलोक्यमिति उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ दर्शयेद्दिविवरंदिविकेवानेहसिध्युचरदर्शनयोग्येपूर्वमेव विरचय्ययथोक्तंरंजना
यसुजनस्यनृपस्य १ अस्योपपत्तिः प्रत्यक्षसिद्धार्थतएवज्ञायते इदंदिक्साधननलिकादिनान्यकरणेष्वस्तिआचार्येण राज्ञांचम
त्कारदर्शनार्थं स्वकृतग्रहघटनार्थंकृतमिति दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसूतेनमल्लारिसमाऽह्वयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवेत्रिप्रश्नाधि
कारःपरिपूर्तिमगात्॥इतिश्रीमद्गणेशदैवज्ञकृतग्रहलाघवस्यटीकायां मल्लारिदैवज्ञविरचितायांलग्नादिछायायंत्रभागादिक्साधन
नलिकाबंधाधिकारश्चतुर्थः ४ ॥ अथचंद्रग्रहणाधिकारोऽव्याख्यायते तत्रेदंचिंत्यते ननुकिंनामग्रहणंगृह्यतेनेनेतिग्रहणं
यःयंग्रहीतुमिच्छति सतंप्रातियदागच्छेत्तदैवग्रहणं अतोग्राह्यग्राहकयोर्योगोग्रहणंयोगोनामांतराभावःअतोग्राह्यग्राहकयोरंतरा
भावोग्रहणमिति अस्तिग्रहाणांगतिः षोढापूर्वापरायाम्योत्तरोर्ध्वाधराचेतितत्रकिंपूर्वापरायाम्योत्तरोर्ध्वाधरांतराणामभावोग्रह
णं किंवापूर्वापरयाम्योत्तरांतराभावोग्रहणं किंवापूर्वापरांतराभावोग्रहणं उत्तरयाम्योत्तरांतराभावोग्रहणं किमुतऊर्ध्वाधराभा
वोग्रहणं अत्रोच्यते ग्रहकक्षयोर्महदंतरस्यविद्यमानत्वात् ग्राह्यग्राहकयोरूर्ध्वाधरांतराभावः कल्पांतेपिनस्यात् अतः प्रथमतृ
तीयषष्ठाः पक्षानसुंदराः अथवक्तव्यं पूर्वापरयाम्योत्तरांतराभावोग्रहणमिति तदपिसंज्ञानघटते यतोहिविद्यमानेशरतुल्येदक्षि
णोत्तरांतरेग्रहणंभवत्येव अनेनहेतुनाद्वितीयपंचमपक्षौनशोभनौ अथवक्तव्यंपूर्वापरांतराभावोग्रहणं तत्रप्रातिपर्वणिग्राह्यग्रा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

हकयोः पूर्वापरांतराभावोस्त्येवनप्रतिपर्वणिग्रहणंभवति अथनापिचतुर्थः पक्षः शोभनः तत्रकिंनामग्रहणमिति मंदमतयोत्रमुह्यंति अत्रोच्यते पूर्वापरांतराभावे मानैक्यखंडादूने शरे ग्रहणं मानैक्यखंडतुल्ये शरे बिंबप्रांतयोः संयोगमात्रं भवति यथायथा मानैक्यखंडाच्छरो न्यूनो भवति तथातथाग्राह्यबिंबंग्राहकबिंबेप्रविशति तावानेवग्रासः एवं सत्यपि ऊर्ध्वाधरांतरे ग्रहणंतत्र हेतुः अस्मदादिदृष्टेरावरणीभूतत्वं तावत्ग्रहणकर्तृत्वं न तुः ग्राह्यग्राहकयो बिंबसंयोगः अहो आस्तांतावदनेनविचारेणयतः प्रथमंसूर्यचंद्रयोः ग्राह्यग्राहकयोः कोवाग्राहकइतिनज्ञायते अत्रोच्यते अत्र सूर्यचंद्रग्रहणे राहुरेवकारणीभूतः यतोराहुर्नामपातः पातवशाच्छरः शरवशादेवग्रहणं अतोवश्यंग्रहेणराहुर्हेतुभूतः अत्र ग्रहणे कमलासनानुभावात् राहुग्रस्ते दिवाकरे निशाकरे चेति स्मृतिवाक्यपर्यालोचने न च राहुरेवसूर्यचंद्रग्रहेग्राहकइति पूर्वः पक्षः अत्रवयंतुब्रूमः ननुराहोर्ग्रहणकर्तृत्वे प्रोच्यमाने राहुणासूर्यचंद्रतुल्येनभवितव्यं यतः पूर्वापरांतराभावंविनाग्रहणंवक्तुंन शक्यते नात्रग्रहणेराहुणासह पूर्वापरांतराभावो दृश्यते नातोग्रहणे राहोर्ग्राहकत्वमिति सिद्धांतः ननुपूर्वपक्षीत्याशंकते अहोभवद्भिः ग्रहणेग्राह्यग्राहकयोः पूर्वापरांतराभावएवोच्यतेतदयुक्तंयतः यथाग्रहाणामस्तेभवंतः कालांशांतरितेसूर्यात्ग्रहेसतिग्रहास्तादिरितिमन्यंते तथैवास्माभिः सप्तभिर्द्वादशभिः कलांशैः सूर्यचंद्राभ्यां यथाक्रममंतरिते राहौग्रहणादिबिं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बसंयोगमात्रंमन्यतेकालांशांतराभावेपरमंग्रहणं यथासूर्यग्रहांतराभावेपरमास्तमयउच्यते एतेकालांशाः राहुवशेनैवमानैक्य खंडतुल्यशरादुत्पन्नाः युक्तियुक्ताएवसंति अतोराहुगणाग्राहकेणकालांशांतरितेनसूर्यचंद्रौग्रस्येतेइतियुक्तिः कथंभवेच्चेतोनसहते एवंचेत्तदाअस्तेपिसूर्यग्रहयोः पूर्वापरांतराभावमेववदंतु भवंतु नकालांशांत्तरेचेत्तत्रकालांशांतरमंगीक्रियतेतर्हिकिमनेनापराद्ध मितिग्रहेप्रतिबंधराहुरेवग्रहणेकारणमितियुक्तंसत्यं अहोभवतुराहुः ग्रहणेकारणंपरंतस्यराहोर्ग्राहकस्यबिंबसिद्धिः कर्तव्या तद्बिंबंगगनेनावलोक्यते अत्रतुऋजुत्रिज्यामितशलाकाभ्यांबिंबप्रांतौवेध्यौतन्मध्येयाः कलाः ताः बिंबकलाः अनयैवयुक्त्यासर्वेषांबिंबानिसाधितानि अनेनविधिनान्यप्रकारेणराहोर्बिंबंज्ञातुंनैवशक्यते अदर्शनादेव अतः सतिकुड्येचित्रमितिन्यायात् राहोर्ग्राहकत्वंनैवसंभवतीतिसिद्धांतः अत्रोच्यते अहोभवद्भिः राहुबिंबसाधनोपायादर्शनात् नतस्यग्राहकत्वमुच्यते तत्राबिंबंसाध्यते तद्यथा!राहुश्चंद्रकक्षायांक्रांतिमंडलविमंडलसंपातेस्ति तत्रसूर्यग्रहणेसूर्यचंद्रौसमकलौ सूर्यात्सप्ताल्पेष्टकालांशांतरएवराहुः सपुच्छादियुतः पक्षाकारोवर्तते तस्यमुखंतुक्रांतिमंडलविमंडलसंपातेनास्त्येव अमृतास्वादवेलायांछिन्नश्चक्रेणविष्णुनेति स्मृतिवाक्यबलेनराहुमुखंसंपातात्कालांशांतरितमस्तीतिकल्पनीयमेव यतोयदाकाशेदृश्यतेतदेवगणितेनासिध्यतीति राहुमुखाभावात् राहुमुखस्थानाज्ञानात् तस्यमुखहीनशरीरस्यसंपातसंज्ञंस्थानमंगीकृतं ततस्तत्संपातात्कालांशांतरेराहुशीर्षसंपातात्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कालांशांतरेचंद्रश्चसूर्यश्चंद्रतुल्यः अतः सूर्यस्यग्राह्यस्यराहुणाग्राहकेणसहपूर्वापरांतराभावोप्यस्तिराहुशीर्षंतुचंद्रबिंबोपरितत्स
मानमेव एककक्षत्वात्ततुल्यत्वाच्चयच्चंद्रबिंबंश्यामंतदेवसूर्यग्रहणेसूर्यस्यावरणीभूतंतथाचंद्रचंहणेचंद्रः षड्भांतरेसूर्यात् भूछायापि
षड्भांतरेणचंद्रभूछायेसमानेचंद्रात्वृत्तसंपातः इष्टकालांशांतरेसंपाताद्राहुशीर्षमपिकालांशातरे अतएवचंद्रकक्षायांयावतीभूछा
याविस्तृतिःतावदेवराहुबिंबं अतश्चंद्रग्रहणेपिराहुबिंबंभूभातुल्यं चंद्रस्यावरणीभूतं तयोः पूर्वापरांतराभावोप्यस्ति अतोबिंब
सिद्धिरपिवर्ततइतियुक्तिबलात् आगमप्रामाण्याच्च राहुरेवावश्यंग्रहणद्वये ऽपिकारणीभूतोवक्तव्यइति सिद्धं ननुसूर्यग्रह
णेचंद्रबिंबतुल्यंराहुबिंबंभवद्भिरुच्यते चंद्रग्रहणेभूछायातुल्यंराहुबिंबंइदंनघटते यतः एककक्षास्थितस्यराहोर्बिंबंइदंनघटते
यतः एककक्षास्थितस्य राहोर्बिंबंकथंमहांतरितंचंद्रबिंबात् भूछायात्रिगुणितासन्नादूरस्थे ग्रहेबिंबलघुगतिश्चलघ्वीसमपि
स्थेग्रहेबिंबंपृथुगतिश्चपृथ्वी तत्रराहोर्गतिः सदासमैव अतोबिंबलघुमहत्वंनस्यादेव अथवक्तव्यं चंद्रकक्षायां राहुः य
था चंद्रस्योर्ध्वाधरगमनेन बिंबलघुमहत्वं तथैवराहोरिति तदप्ययुक्तं यतः चंद्रबिंबोर्ध्वाधरगमनवशेनैवयदास्य बिंबो
नाधिक्यंस्यात्तदासर्वदा सूर्यचंद्रग्रहणेपि चंद्रतुल्यमेवराहुबिंबंनोनाधिकंस्यात् कथंचंद्रग्रहणेभूछायातुल्यं राहुबिंबमुच्यते अ ॥ ५२ ॥
तस्तदसत् यदिग्रहणद्वयेपि चंद्रबिंबतुल्यमेव राहुबिंबंवक्तव्यं तदाचंद्रग्रहणे स्थितिर्महती सूर्यग्रहणेस्थितिर्लघ्वी एवं कथंस्या

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त् स्थितिलघुमहत्वं तुप्रत्यक्षंग्रहणे दृश्यते अतः चंद्रबिंबतुल्यं राहुबिंबं सर्वदाकल्प्यामित्येतदप्यसत् अन्यच्च सूर्यग्रहणेर्ध ग्रासेसूर्यबिंबशृंगेतीक्ष्णे चंद्रग्रहणेशृंगयोः कुंडलतादृश्यते अतोहिछादकः ग्रहणद्वयेभिन्नएवकल्प्यः अतोपिराहुर्नछादकः पूर्वं भवद्भिः कालांशांतरे अस्तप्रतिबंधाग्रहणमिति यदुक्तंतदप्यसत् यतः सूर्येणस्वतेजसाकालांशांतरेपि ग्रहोनिःप्रभः क्रियते अतस्तत्रैवतस्यास्तइतियुक्तं अत्रराहुःअंधकाररूपःअंधकारोनामतेजोहानिःतेजोहान्याकालांशांतरेण सूर्यचंद्रावाच्छाद्येते इदं

गतगम्यदिनाहतद्युभुक्तेः खरसाप्तांशवियुग्युतोग्रहःस्यात् तत्कालभवस्तथाघटी
घ्नाःखरसैर्लब्धकलोनसंयुतःस्यात्॥१॥

सर्वथाल्पसंबंधं एवंसति गणितयुक्तिबलेन प्रत्यक्षदर्शनतयाच राहोर्ग्रहणेग्राहकत्वं न संभवत्येवेतिसिद्धांतः नन्वेवंचेत्तर्हि वेदाप्रामाण्यप्रसंगः स्यात् अत्रोच्यते सूर्यग्रहणेचंद्रश्छादकः चंद्रग्रहणे भूछायाछादिनी तत्रामायांचंद्रबिंबंश्यामं राहुबिंबमपिश्यामं यद्यपि तत्रनकालां शांतरेवृत्तसंपातेस्ति तथापि ब्रह्मवरदानात् ग्रहणकाले तत्रगच्छतीतिकल्प्यते एवंचंद्रग्रहणेपिभूछायाश्यामलाराहुबिंबमपि त था यद्यपितत्त्रनास्तिकालांशांतरे कृतसंपातेस्ति तथापिवरवशात् ग्रहणेभूछायांतर्वर्तीराहुर्भवतीतिकल्प्यते आगमभयात्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उक्तंचभास्कराचार्यैः सिद्धांतशिरोमणौ दिग्देशकालावरणादिभेदैर्नछादको राहुरितिब्रुवंति यन्मानिनः केवलगोलविदस्तत्सं
हितावेदपुराणवाह्यं १ राहुः कुभामंडलगः शशांकंशशांकगश्छादयतीनबिंबं तमोमयःशंभुवरप्रदानात्सर्वागमानामविरुद्धमेत
त् २ एवमत्रमुख्यतयासूर्यस्यचंद्रः छादकः चंद्रस्यभूछायाछादिनीति सिद्धं अहोभवद्भिः राहोर्ग्रहणकर्तृत्वंकृतंचेत्तदा सूर्यग्रह
णेसूर्यबिंबस्यपश्चिमेस्पर्शः चंद्रग्रहणेचंद्रबिंबस्यपूर्वस्पर्शः भूमेः छायांप्रविशति इतिकः अथप्रकृतंग्रहणसाधनं तदर्थंपर्वांतका
लीनौ चंद्रसूर्यौकार्याविव राहुरपिकार्यः यतोराहुंविनाशरासिद्धिर्न अतः पंचांगीयावधिस्थितग्रहणांताद्दिनजकरणार्थंस्थूलामेव
तदवधिस्थितांगातिंतद्दिनांतरे समानमेवांगीकृत्यग्रहाणांचालनंवदतितत्स्वल्पांतरंस्यात् अतोनदोषायभवतिइति अथवासूर्य
चंद्रयोः सूर्यौदयिकयोः पर्वांतकालीनकरणार्थंचालनमाह व्याख्या यद्दिनजोग्रहस्तद्दिनात् पूर्वकालीनग्रहसाधनार्थं यावंति
दिनानितावंतिगम्यानितैर्गतैरथवागम्यादिवसैर्ग्रहस्यद्युभुक्तेः दिनगतेः गुणितायाः येखरसैः षष्ठ्याआप्तांशाः लब्धभागाः तैः
वियुग्युतोग्रहः चेत्पूर्वंक्रियतेतदाहीनः अग्रिमश्चेत्तदायुक्तःसतद्दिनजोग्रहःस्यात् तथाइष्टघटीघ्न्याःगतेः खरसैर्यालब्धकलाः ता
भिर्यथाक्रमंऊनसंयुतः सन् तत्काछभवः ग्रहोभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः यदिसावनाभिः षष्टिघटीभिःगतिकलाः ग्रहःपूर्वगत्य
क्रामति तदाइष्टघटीभिः कतिकला एवंदिनगुणितायांगतौ कलाः स्युः षष्टपाभाज्याः भागार्थं अतउक्तं गतगम्येत्यादि अ ॥ ५३ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तोनुपातः धनर्णोपपत्तिः प्रत्यक्षतोतिसुगमा ॥ १ ॥ अथग्रहणसंभवासंभवज्ञानार्थंपूर्वंसंभूतिंकथयति एवंकृतेसति सूर्यचंद्रौतुप र्वांते समकलौभवतः उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ पूर्णांतकालेषुसमौलवाद्यैर्दर्शांतकालेवयवैर्ग्रहाद्यैः इति ततः पर्वांतकालीनराहू नितस्यसूर्यस्ययोबाहुः भुजः तस्यइंद्राल्पांशाः भुजभागाश्चेत् चतुर्दशाल्पाः तदैवग्रहस्यग्रहणस्यसंभवःस्यादधिकेषु नैवततस्तें शाः भुजभागाः शंकरैः एकादशभिः निघ्ना गुणिताः शैलैः सप्तभिर्भक्ताः संतः उद्दिष्टंफलंसः अंगुलादिः अंगुलपूर्वकः पृषत्कः

एवंपर्वांतेविराह्वर्के बाहोरिंद्राल्पांशाः संभवश्चेद्ग्रहस्य तेंशानिघ्नाः
शंकरैः शैलभक्त व्यग्वर्कांशः स्यात्पृषत्कोंगुलादिः ॥ २ ॥ ७ ॥

शरः व्यग्वर्कांशोभवति राहूनितसूर्योयास्मिन्गोलेतद्दिक्भवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अपवृत्ते यद्राशौभागेकलायांचंद्रपातोवर्तते तंतुविलोमंदत्वातत्रविमंडलापमंडलयोः संपातोद्वितीयः षड्भांतरणद्वयोःसंपातयोः त्रिभेंतरेपरमविक्षेपतुल्यैर्भागैरपवृत्ताद्यंविमं डलाद्यर्द्धं उदक्विदध्यात् तथाद्वितीयंदक्षिणेन एवंस्थितेचंद्रपातावपिद्वौमेषादितः पूर्वगतौप्रवृत्तः चंद्रः शीघ्रत्वादग्रतोयातितत्र यदापातसमश्चंद्रो भवति तत्रविक्षेपाभावःअतोविगतराहुश्चंद्रःचंद्रशरार्धकेंद्रंअत्रतुसूर्यग्रहणेचंद्रसूर्ययोःसमत्वात् राहुणासूर्यए

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

वहीनःकृतःचंद्रग्रहणेपिसूर्यचंद्रयोःषड्भांतरात् विराहुचंद्रविराहुसूर्ययोर्भुजसाम्यमेवपरमत्रगोलान्यत्वात् शरोन्यदिक्सएवप
रिलेखेप्रयोजकः अतएवाचार्येणचंद्रग्रहेऽयस्तदिक्शरइतिप्रोक्तं तत्रात्रिभेपरमःशरः अतोऽनुपातः यदित्रिज्यातुल्यया १२० वि
राव्हर्कभुजज्ययापरमोनवत्यंगुलतुल्यःशर.९०तदेष्टदोर्ज्ययाकिमिति अत्रभुजभागाःसप्तमिताः प्रकल्पिताःतेभ्यःसाधितशरः
११ततोनुपातःयदिसप्तभिर्भुजभागैर्भवतुल्यःशरः तदेष्टैःकिमिति अतउक्तंतेंशानिघ्नाः शंकरैःशैलभक्ताइति गोलवशाद्दिग्भवती

व्यसुशरगतीष्वंशोदिग्युग्भवेद्दपुरुष्णगोरथसितरुचोबिंबंभुक्तिर्युगाचलभाजितां तदपिंहिमगो
बिंबंत्रिघ्नं ३ निजेशलवान्वितंविवसुभवतिक्ष्माभाबिंबंकिलांगुलपूर्वकम् ॥ ३ ॥ छ ॥ छ ॥ त्यर्थतएव

सिद्धं अथपूर्वार्द्धोपपत्तिः मानैक्यखंडाधिकेशरेग्रहणाभावः अतश्चंद्रभूभाबिंबेपरमगतिप्रमाणेनकृत्वातयोर्योगार्द्धमानैक्यखंडं
कृतं २० । ३७ एतावान्शरस्तुचतुर्दशतुल्यभुजभागेभ्यएवभवति अतइंद्राल्पांशाः यदातदाग्रहणमित्युपपन्नं ॥ २ ॥ अथसूर्य
चंद्रभूछायाबिंबानां साधनंकथयति विगताः असुशराः पंचपंचाशत् ५५ यस्याः सातथा एवंभूतायागतिः तस्याः इष्वंशः पंच
मांशः सदिग्भिः दशभिर्युक्युक्तः कार्यः ततउष्णगोः सूर्यस्यवपुः बिंबंस्यात् अंगुलपूर्वकमिति सर्वबिंबेषुसंयुज्यते अथसितरु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चः चंद्रस्यभुक्तिर्गतिः युगाचलैःचतुः सप्तत्या ७४ भाजितासतीचंद्रबिंबंस्यात् अथभूछायांसाधयति तदपिहिमगोः चंद्रस्यबिं
बंत्रिघ्नंत्रिगुणितं ततः निजेनईशभागेन एकादशांशेनयुक्विवसुअष्टोनंतत्क्ष्मायाः भुवः याभाच्छायातस्याः बिंबंभूच्छायाबिंबं
भवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः उच्चस्थितग्रहस्यबिंबंलघुगतिश्चलघ्वी तथानीचसमस्थग्रहस्यबिंबंपृथुगतिर्महती यथायथागतिर्वर्द्ध
ते तथाबिंबमपिवर्द्धते यथाहीयते तथापचीयते अतोगतेर्बिंबानयनंकर्तुंयुज्यते तद्यथायदिदिनगतियोजनैः गतिकलाः तदाबिंब
योजनैः किमितिकलादीनिबिंबानिस्युः तानित्रिभक्तान्यंगुलानियतोत्रांगुलंत्रिकलमेवकल्पितमस्ति अत्राचार्येणलाघवार्थं सूर्यग
तिं पंचपंचांशन्मिताप्रकल्प्यसूर्यबिंबमंगुलाद्यंसाधितं तद्यथा दिनगतियोजनानिपादोनगोक्षधृतिभूमितानि ११८०१४५९ ए
भिः पंचपंचाशन्मितायांगतौभाजितायांएभिः सूर्यबिंबयोजनैः ६५२२ गुणितायांजातंकलाद्यमर्कबिंबं ३० इदंत्रिभक्तंजातमं
गलाद्यं १० अथपंचपंचाशदधिकस्थगतेः खंडस्यबिंबंसाध्यंतदत्रयोज्यंबिंबंस्यात् अत्रगतिखंडसार्द्धपंचभागः भवति गतिखं
डस्याल्पत्वात् पंचमांशएवांगीकृतःअतोव्यसूशरगतीध्वंशोदिग्युगित्युपपन्नंएवमेवचंद्रस्यमध्यगतिप्रमाणेनांगुलाद्यंचंद्रबिंबंसा
धितं १०।४० चंद्रबिंबयोजनानि ४८० अतोनुपातः यदिमध्यगत्या ७९० इदंचंद्रबिंबंतदास्पष्टगत्यामितिस्पष्टगतेः बिंब
गुणः मध्यगतिर्हरः गुणहरौगुणेनापवर्तितौहरस्थानेजाताः ७४ अतः सितरुचोबिंबं भुक्तिर्युगाचलभाजितेत्युपपन्नं अथभूछा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

योपपत्तिःअत्रार्कबिंबंभूव्यासांतरयोजनानारविकक्षायांकलाकरणार्थमनुपातः यदिदिनगतियोजनैः ११८५९ गतिकलाःलभ्यं
ते ५९ । ८तदार्कबिंबयोजनभूव्यासांतरयोजनैः४९४१किमितिअतोलाघवार्थमध्यगतेरेवानीताः कलाः२४एतास्त्रिभक्ताः ८जा
तानिरविगतिसंबंधीनिअंगुलानि ८ अथभूव्यासस्यचंद्रकक्षायांकलाकरणायानुपातः यदिगतियोजनैः ११८५० चंद्रगतिक
लाः लभ्यंते तदाभूव्यासयोजनैः १५८१ किमिति अंगुलार्थंत्रीणिहरः ३ चंद्रगतेर्गुणः १५८१ हरघातोहरोजातः ३५५७७
गुणहरौसार्द्धत्रिवेदैरपवर्तितौ ४३ । ३० जातंगुणस्थाने ३६ हरस्थाने ८१७ अत्रखंडगुणनंविहितं प्रथमस्थानेएकादशभि

छादयत्यर्कमिंदुर्विधुंभूमिभाछादकछाद्यमानैक्यखंडंकुरु

गुणहरावपवर्तितौ ३ । ७४ अत्रवेदाद्रिभक्ताचंद्रगतिः चंद्रबिंबंभवति अतश्चंद्रबिंबंत्रिगुणंपृथक्स्थाप्यं द्वितीयस्थानीयोहर
चतुः सप्तत्याभक्तः चंद्रबिंबस्यगृहीतत्वात् अतोजातोद्वितीयहरः११गुणकः त्रिभिःएवंभयत्रअतएवहिमगोर्बिंबांत्रिनिघ्नंनिजेश
लवान्वितमिति तत्सूर्यगतिसंबंधिभिरंगुलैः स्वल्पांतरैः ८ हीनंकार्यंयताभूव्यासात् यावद्रविबिंबमधिकं तावत्प्रमाणेनोपर्युप
रिगच्छत्याभूभायाः विस्तृतिरपचयिनीस्यात् यथापृथुदीपेल्पवस्तुनः छायाअग्रे अपचीयमानासूच्यग्राभवति अल्पेदीपेपृथुव ॥ ५५ ॥
स्तुनोग्रेउपचीयमानास्थूलाभवति अतोभूव्यासाद्यावताधिकंतेनभूव्यासोहीनः कृतइति ॥ ३ ॥ अथमानैक्यखंडग्रासप्रमाणे

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

साधयति इंदुः चंद्रः अर्कंछादयति अस्मदादिदृष्टेरावरणीभूतो भवति भूमिभाविधुंचंद्रमसंछादयति छादकछाद्ययोः सूर्यग्रहणे सूर्यचंद्रयोः चंद्रग्रहणेचंद्रभूछाययोः येमानेबिंबेतयोर्यदैक्यंतस्ययत्खंडंअर्धंतत्कुरु तन्मानैक्यखंडमितिशरेणपूर्वसाधितेनऊनंरहितंसत् यदवशिष्टंतत्छन्नं अंगुलाद्योग्रासः स्यात् चेमानैक्यखंडाच्छरोनानिर्गच्छति तदाग्रहणमपिनास्तीतिज्ञेयंततः छन्नं यदाग्राह्येणछाद्यबिंबेनहीनंसत् अवशिष्टंतदातु शेषतुल्यखग्रासोभवति खछन्नमिति यथार्थनामयतः सर्वबिंबंग्रासयित्वा आकाशमपितावद्ग्रासितं इदंतसर्वग्रहणएवभवति अस्योपपत्तिः खेर्भार्द्धांतरेचंद्रश्च अतः पौर्णमास्यंतेभूभाचंद्रौसमौभवतः अत

तच्छरोनंभवेच्छन्नमेतद्यदाग्राह्यहीनावशिष्टंतुखछन्नकं ॥ ४ ॥

श्चंद्रस्यभूछायाछादिनीस्यात् दर्शांतेचंद्राद्ूर्ध्वैरविः समः अतः खेश्चंद्रमाः छादकोभवति अथग्रासोपपत्तिः चंद्रविमंडलापवृत्तयोः संपातश्चंद्रपातः तथातस्मात् षड्भांतरेपि एवंस्थानद्वयेशराभावः ततस्त्रिभेंतरेपरमः शरः एवंकृतेचंद्रबिंबमध्यकेंद्रंविमंडले सदैववर्तते सूर्यस्यमंडलकेंद्रंक्रांतिमंडलेतस्मात् षड्भांतरेभूछायायाः केंद्रमपिक्रांतिमंडल एवयदाचंद्रस्यशराभावः तदाचंद्रः क्रांतिवृत्तमाश्रयति एवमुभयोरेकमार्गाश्रितत्वात् मंडलभेदः स्यात् तदाचंद्रमंडलंभूछायां प्रविश्यपूर्वतोनिसृत्यगच्छातितदास

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

वंग्रहणंभवति स्वल्पेशरेग्रासादिकस्यसंभवः उभयमंडलयोर्योगार्धाधिकेशरेग्रहणाभावः एवमत्रराहोरकारणंपरिदृश्यते उक्तंच दिग्देशकालावर्णादि भेदैर्नछादकइति किंतुसंहितादिषुराहुकृतं ग्रहणमिति प्रसिद्धिः तत्कारणंलल्लेनोक्तंग्रहणेक मलासनानुभावादित्यादिछाद्यछादकयोः मंडलमध्यकेंद्रयोः विमंडलापमंडलस्थयोर्नेमिस्पर्शउभयोर्मंडलार्द्धएवयोगांतरंभव ति तावनिःशरेमंडलस्पर्शएव तदूने यावानुभयोः संयोगस्तावान्ग्रासइति अधिकेमंडलयोः संपर्कोनभवत्येव तस्माद् ग्रहणाभावः छाद्यतुल्येछन्नेपूर्णग्रहणंतस्माच्छाद्योनेछन्नेचाकाशग्रासः खछन्नसंज्ञेति ॥ ४ ॥

मानैक्यखंडमिषुणा सहितंदशघ्नंछन्नाहतंपदमतः स्वरसांशहीनं

अथग्रहणस्यास्थितिसाधनमाह मानैक्यखंडंइषुणाशरेण सहितं ततोदशभिर्हन्यते तत्तथा ततः छन्नेन ग्रासेन आहतं गुणि तं पदं मूलं तत् स्वषडंशहीनं चंद्रबिंबभक्तंघटिकादिका स्थितिःस्यात् तथातनुदलांतरं खग्रहाभ्यांमर्दस्यात् तद्यथा बिंबार्द्धां तरं शरयुक्तंदशघ्नंखग्रासगुणं अतोमूलंस्वषडंशहीनं चंद्रबिंबभक्तंघटिकादिकं मर्दस्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः समायांभुवि अभी ष्ट व्यासार्द्धेनवृत्तमालिख्यदिगंकं कृत्वायापूर्वापरावृत्तरेखा ततः स्वदिशिमध्यग्रहणिकं शरंप्रसार्यतदग्रेबिंदुः कार्यः ततस्तद ॥ ५६ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ग्रसूत्रस्पृक्पूर्वा॰ रायतारेखाकार्या साविमंडलरेखा ततोपवृत्तरेखामध्येमध्यंकृत्वा भूभाठ्यासार्द्धेन यद्वृत्तमुत्पद्यते तद्भूभावृत्तंत तोविक्षेपाग्रेबिंदुमध्येकृत्वाग्राह्याबिंबार्द्धेन यद्वृत्तमुत्पद्यते तच्चंद्रवृत्तंतच्चंद्रभूभावृत्तांतयोःपरस्परमनुप्रवेशोग्रासः अत्रस्पर्शान्मध्य ग्रहणंयावद्येनमार्गेणछादकोगच्छति तस्यछादकमार्गस्य प्रमाणंज्ञातुंत्रिभुजकल्पनाकृता सायथाग्राह्यग्राहकयोः अवश्यंमानै क्यार्द्धतुल्यं अंतरंसएवकर्णः मध्यग्रहणकालिकः शरकोटिः कोटिकृतिं कर्णकृतेर्विशोध्यमूलंपूर्वापरोभुजोभवति अत्रवर्गांतरं योगांतरघातसममतोमानैक्यखंडशरयोर्योगः मानैक्यखंडशरांतरेणगुण्योवर्गांतरंभवति मानैक्यखंडशरांतरंग्रासएव अतो

ग्लौबिंबहृत्स्थितिरियंघटिकादिकास्यान्मर्दंतथातनुदलांतरखग्रहाभ्यां ॥ ५ ॥

मानैक्यखंडमिषुणासहितं छन्नाहतमितिसिद्धं ततस्तदंगुलात्मकं जातं कलीकरणार्थं गुणः ३ ततोघटीकरणार्थमनु पातःयदिगत्यंतरकलाभिः षष्टिघटिकाःतदा आभिभुर्जकलाभिः किमिति फलंस्थित्यर्द्धघटिकाएवं मानैक्यखंडशरयोगस्य ग्रा सगुणस्यपूर्वंगुणः ३ इदानींषष्ठिःगुणः एवंजातोगुणघातोगुणः १८० गत्यंतरंहरः गुणहरौअष्टषष्ट्या ६८ अपवर्तितौजातंगु णस्थानेसावयवं २।३८।२० हरोगत्यंतरंयावत् अष्टषष्ट्याभाज्यते तावच्चंद्रबिंबमेवभवति अतश्चंद्रबिंबमेवहरः अत्रखंडगु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

णनार्थंसषडंशत्रयमितोगुणोधृतः अत्रमूलंगृहीत्वा अनेनगुण्यं अचार्येणागुणास्यगुणस्य ३।१० वर्गं १० कृत्वा अनेनवर्गेए वप्रथमंगुणितस्ततोमूलं गृहीतंतुल्यमेवभविष्यति यतोवर्गेणवर्गंगुणयेदित्यादिउक्तमिति अतोदशघ्नंततोमूलमित्युक्तं पूर्वगुण खंडस्थानेएतावदधिकंगृहीतं ०।३१।४० इदंषड्भिः सवर्णितंजातं ३ । १० इदंपूर्वगुणतुल्यंजातं अतःस्वरसांशहीनमिति चंद्राबिंबंहरास्ति अतोग्लौबिंबहृदिति एवंस्थितिघटिकाःस्युरित्युपपन्नं अथमर्दानयनेयुक्तिः तत्रसंमीलनकालेबिंबांतरार्द्धतुल्यं

युग्माहतैर्व्यगुभुजांशसमैःपलैः साद्विष्ठास्थितिर्विरहितासहितार्कषड्भात्
ऊनेव्यगावितरथाभ्यधिकेस्थितीस्तः स्पर्शांतिमेक्रमगतेचतथैवमर्दे॥ ६॥

मध्येग्रहकेंद्रयोरंतरंभवति सचकर्णः मध्यशरःकोटिः अनयोर्वर्गांतरात् स्थितिवन्मर्दसिद्धिर्भवतीति अनुपातसादृश्यात् अतउक्तं तनुदलांतरखग्रहाभ्यांमर्दमिति एतेकृतेस्थितिमर्दयोः खंडेनसकलेयतः स्पर्शान्मध्यपर्यंतंएकंस्थितिखंडंमध्यान्मोक्षपर्यंतमेकंस्थितिखंडं तथैवमर्दखंडमपिमर्दखंडंतु खग्राससंभवेनान्यथेत्यर्थतएवसिद्धं ॥ ५ ॥ अथस्पर्शमोक्षस्थितिसाधनमाह युग्माह ॥ ५७॥
ताद्विगुणिताः येव्यगोः भुजांशास्तन्मितैः पलैःसाद्विष्ठास्थितिर्विरहिता सतीस्पर्शस्थितिः सहितासतीमोक्षः स्थितिःस्यात् इ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दंकदातदाह अर्कषड्भात्द्वादशराशिभ्यः षड्राशिभ्यश्चऽयगौऊनेसति अधिकेसातिइतस्थाविपरीतंयत्रविरहि तासामोक्षस्थि
तिः सहितासास्पर्शास्थितिः मर्देअपितथैवकार्ये अत्रोपपत्तिः अत्रतुअसकृत्प्रकारेणस्थितिखंडेसाध्येत यथास्थितिखंडेनगति
गुण्या षष्ट्याभाज्याफलंस्पर्शार्थंग्रहेषुहीनं मोक्षार्थंयुक्तंतेभ्यः पुनः शरादिकंविधाय पृथक्स्थितिखंडेसाध्येततः पुनस्ताभ्यां
स्थितिखंडाभ्यांरविराहूचालयित्वाशरावानयित्वास्थितिकार्ये एवंअसकृत्समेभवतः इदंजडकर्मदृष्ट्वा आचार्येणेत्थमनुकल्पोंगी
कृतः द्विगुणितऽयगुभुजभागतुल्यानि पलानि मध्यस्पर्शः स्थित्यंतरालेमध्यमोक्षस्थित्यंतरालेचस्वल्पांतरत्वात् तुल्यानेवदृष्टा

तिथिविरतिरयंग्रहस्यमध्यः सचरहितः सहितोनिजास्थितिभ्यां

नि अतोद्विगुणितोगुभुजभागतुल्यैः पलैःसास्थितिर्द्वियुतोनामोक्षस्पर्शस्थितिखंडेभवतः इत्युपपन्नं युतोनितस्योपपत्तिर्यथा ष
ड्भार्कभोनेऽयगौसतिस्पर्शकालार्थमृणचालनं दत्वामध्यकालीनात् न्यूनेसतिभुजवृद्धिरतःशरवृद्धिः शरवृद्धौ स्थितेरल्पत्वं अ
तःविरहितेसतिमोक्षार्थं धनचालनेदत्तेऽयगोराधिक्यं तत्रभुजशराल्पत्वात् स्थितेराधिक्यं अतः सहितेति अर्कषड्भात् अधि
के ऽयगौ अग्रेभुजवृद्धिः पूर्वंभुजन्हासः अतोविपरीतामिति एकक्षेत्रमूलत्वात् स्थित्यर्द्धवन्मदार्द्धे अपिकार्येइत्युपपन्नं॥६॥ अथस्प

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

र्शकालादिसाधनंकथयतितीथेर्गणितागतायाःविरतिःअतःअयंग्रहस्यग्रहणस्यमध्यःसमध्यकालाःनिजेयेस्थितीताभ्यांविरहितः
सहितःसन्ग्रहणमुखंस्पर्शःविरामोमोक्षःतयोःकालौभवतःइत्यनेनैवप्रकारेण स्वमर्दकाभ्यांपिहितापिहितेसंमीलनोन्मीलनेभव
तःएतदुक्तंभवतितिथ्यंतकालोग्रहस्यमध्यःसचतुर्षुस्थाप्यःस्पर्शस्थित्यान्यूनः स्पर्शकालंस्यात्अन्यत्रमोक्षस्थित्यायुक्तोमोक्षका
लःस्यात्तथाप्रथममर्द्देनोनोमध्यःसंमीलनकालोभवति द्वितीयमर्देनान्यत्रयुक्तोमध्यःउन्मीलनकालः मध्यकालात्पूर्वीस्थित्यर्द्धका

ग्रहणमुखविरामयोस्तु कालाविति पिहितापिहिते स्वमर्दकाभ्यां ॥ ७ ॥
पिहितंहतेष्टंस्थितिविहृतं तत्सच्चरणंभू १५युग्ग्रसनमभीष्टं ॥ ८ ॥

लेनस्प
र्शोभवत्येवातोमध्यकालेस्पर्शस्थितिः न्यूनाकृतामोक्षकाल स्तुमध्यात् अग्रतोमोक्षस्थित्यर्द्धेन भवत्यतोमोक्षस्थितियुक्तोमध्यो
मोक्षोभवतीत्युपपन्नं तथैवमध्यात् मर्दार्धतुल्यकालाभ्यांसंमीलनोन्मीलनयोः कालौपूर्वापरौभवतएव ॥ ७ ॥ अथेष्टकालेग्रास
मानयतिपिहितेनग्रासेनहतं गुणितंयत् इष्टंघटिकाद्यं स्थित्याविहृतंकार्यंचेत्स्पर्शकालीनमिष्टं तदास्पर्शस्थित्याभाज्यं मोक्षे ॥ ५८ ॥
ष्टंचेत्तदामोक्षस्थित्याभाज्यमिति तत्फलं द्विष्टं सचरणभुवासपादैकेनयुक् अभिष्टंग्रसनं अंगुलाद्यंस्यादिनिठ्याख्या अत्रोपप

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्तिः अत्रेष्टंकर्णंप्रसाध्यंत दूनंमानैक्यखंडंकृत्वायत्शेषंततइष्टकाले छन्नंस्यात् इष्टकर्णानयने प्रयासोस्ति अतोलाघवार्थमनुपा तः कल्प्यः यदि स्थितिघटीभिः यथागतोग्रासस्तदेष्टघटीभिः किमिति अतःपिहितहतेष्टंस्थितिविल्हतामिति अत्रानुपातस्या संभवः वृत्तक्षेत्रपरिध्याश्रितत्वात् अप्राप्तावपि प्राप्तिकृता अतोमहदंतरंस्यात् तत्रानुकल्पेनेत्थमंगीकृतं सचरणभूयुक्सूक्ष्मा सन्नभवति ॥ ८ ॥ अथमध्यस्पर्शमोक्षादिदिग्ज्ञानार्थंतदुपयोगीवलनद्वयंसाधयिषुस्तावदायनं साधयति स्वविधुग्रहेत्रिभुयु

त्रिभयुतोनरविः स्वविधुग्रहेयनलवाढ्य इतश्चरवद्दलैः नगशरेंदु ७५१ मितैर्व
लनं भवेत्स्वरविदिक्त्वथमध्यनताच्चयत् ॥ ९ ॥

तोनरविः कार्यः सूर्य ग्रहणेरविस्त्रिभयुतः कार्यः चंद्रग्रहणेरविरेवत्रिभोनः कार्यः ततः सः अयनलवैः अयनांशैः आढ्योयुक्तः कार्यः इतः सायनसू र्यात् नगशरेंदुमितैःदलैः खंडैः चरवत्यथा चिरंक्रियतेतथाकार्यं तथायनवलनंभवति तस्यादिशमाहस्वरवित्रिभयुतोनः यस्मि न्गोलेस्तितद्दिगित्यर्थः अत्रोपपत्तिः वलनसाध्यं अहोकिंनामवलनं कस्मात्किंवलतीत्युच्यते सममंडलप्राच्याः सकाशात् नाडिकामंडलप्राचीयावतांतरेणवलति तदाक्षवलनं अन्वर्थंनामयतोनाडिकामंडलयोरंतरमक्षांशाएव तथैवनाडीमंडलप्राच्याः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

क्रांतिमंडलप्राचीयावतांतरेणवलति तत् आयनंवलनं अयनसंबंधित्वादायनंतदादौसाध्यते गोलसंधौतु यद्यपिन।डिक्रामंड
लक्रांतिमंडलक्रांतिमंडलयोगोस्ति तथापि प्राचीऋजुमार्गेण परममंतरंपरमक्रांतिवृत्तनाडीवृत्तयोर्यद्यपि परगमंतरं तथापि
ऋजुमार्गात् प्राच्यंतराभावः अतोयनसंधौवलनाभावः गोलसंधौपरमंगोलसंधौ ग्रहस्य दोर्ज्याभावात् कोटिज्यापरमा अयन
संधौदोर्ज्यापरमत्वात् कोटिज्याभावः यत्रकोटिज्यापरमत्वंतत्रायनवलनस्यपरमत्वं यत्रकोटिज्याभावस्तत्रायनवलनाभावः
अतः कोटिज्यातोवलनंसाध्यं तत्रग्रहः सत्रिभः तस्यभुजज्याकोटिज्यैवप्रत्यक्षंभवति एवंसूर्यग्रहणेसूर्यः त्रिभयुक्तइति एवंचंद्र
ग्रहणेचंद्रस्यापि त्रिभंयोज्यं तत्रसूर्यचंद्रयोः षड्भांतरत्वाद्भुजतुल्यत्वं अतोखावेवत्रिभंदेयं परमत्रिभंहीनंकार्यंगोलान्यत्वसद्भा
वात् ततः सायनः कार्यएव अयनसंबंधित्वात् अतःत्रिभयुतो नसायनरविदोर्ज्यातोवलनसाधनेनृपातोयथा यदित्रिज्या १२०
तुल्ययादोर्ज्यया परमक्रांतिज्यातुल्यमायनं वलनं ४८। ४५ तदेष्टयाकिमिति अन्योनुपातः यदिद्युज्यावृते इदं तदा
त्रिज्यावृत्तेकिं एवंजातायनवलनज्या अस्याधनुःआयनं वलनंस्यात् तत्रेदं गुरुकर्मदृष्ट्वाआचार्येणराशित्रयमध्ये प्रतिराशि
वलनानिप्रसाध्यतान्यधोधोविशोध्य खंडानिकृतानि ७।५।१ एवंतानिवलनानि अन्यत्रसंपूर्णज्यावद्वलनप्रदानार्थं द्विगुणानिकृ ॥५९॥
तानिसंति एवमेभिः खंडैश्च खद्वलनंसाध्यं यतश्चरखंडान्यपिराशित्रयमध्येत्रीण्येवसंति अतोभुजर्क्षसंख्याचरार्द्धयोगइत्यादि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सममेवएवमायनंवलनंप्रसाध्येदानीमाक्षजंवलनंसाधयति मध्यनताद्वयत् ॥ ९ ॥ मध्यनतात् मध्यकालद्युदलांतरं नतंततःवि षयैः पंचभिर्लब्धंयत्गृहादिराइयादिततः उक्तवत् नगशरेंदुमितैरेवखंडैर्वलनंसाध्यं तत्फलवयाहतंगु णितं अक्षैः पंचभिर्हृतंभ क्कंकार्यंतदाक्षंवलनंभवति तत्पूर्वपरेनतेक्रमात् उदगपाक्स्यात् पूर्वनतेउत्तरं पश्चिमनतेदक्षिणं एवमुभयोर्वलनयोर्यासंस्कृतिः सारसैः षड्भिः हृताभक्तासती अंघ्रयोवलनदिक्चरणाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः क्षितिजेयद्यपिनाडीमंडलसमंडलयोः संपा

विषयलब्धगृहादितउक्तवद्वलनमक्ष ५ हृतंपलभाहतंउदग
पागिहपूर्वपरेक्रमाद्रसहृतोभयसंस्कृतिरंघ्रयः ॥ १० ॥ ६७ ॥

तः तथापिप्राचीऋजुमार्गयोस्तत्रपरमसमंतरं अक्षजातुल्यं खमध्येनाडीमंडलसमंडलयोर्यद्यपिपरमंतरमास्ति तथापिऋजुमा र्गारंभात् प्राच्योरंतराभावः उदयेपरममक्षज्यातुल्यं आक्षंवलनं तत्रनतमपिपरमंखमध्ये आक्षवलनाभावः तत्रनतस्यभावः अतोनताद्वलनंसाध्यं अत्रानुपातोयथानतघटीनांपंचमांशोराशयः स्युः यतः पंचदशघटीनांमध्येराशित्रयंएवंनतस्यपंचाशस्य दोर्ज्यातोवलनंसाध्यं तद्यथायदित्रिज्यातु १२० लययानतज्यया अक्षज्यातुल्यं परमंवलनंतदेष्टनतदोर्ज्ययाकिमिति ततोद्यु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ज्यावृत्तेइंदंतदात्रिज्यावृत्तेकिमिति अत्रलाघवार्थंपंचमीतांपलभांप्रकल्प्यसार्द्धद्वाविंशति २२। ३० मितान् अक्षांशान्कृत्वापंच घटीषुत्रीणिवलनानिपृथक् प्रसाध्यतान्यधोधोविशोध्यततोर्द्धानिकृत्वावलनखंडानिक्रियंते तानितुपूर्वायनतुल्यान्येवभवंति अतस्तैरेववलनमिति परमेतद्वलनंपंचपलभाप्रमाणेनजातंस्वदेशीयकरणार्थमनुपातः यदिपंचपलभाप्रमाणेनेदंतदेष्टाक्षभयाकिमिति अतोक्षहतंपलभाहतमितिपूर्वापरेनतेदक्षिणोत्तरमितिअस्योपपत्तिर्गोलोपरिप्रत्यक्षतोदृश्यते अथरसहतेत्यस्योपपत्तिः अत्रेदंवलनंभागाद्यंवृत्तपरिधौदेयं अत्रएकमहादिग्मध्येअष्टौचरणाः कृताः ततोनुपातः यदिचक्रांशैः द्वात्रिंशत् सर्वेषांचरणाः ३२

मानैक्यार्धहृतात्खषड्घ्नपिहितान्मूलंतदाशांघ्रयः खछन्नंसदलैकयुक्चगदिताः खछन्नजाशांघ्रयः

लभ्यंते तदेष्टवलनांशैः किमिति गुणहरयोर्गुणेनापवर्तितयोः लब्धाः हरस्थाने ११। १५ अत्रवलनार्द्धंकृतमस्त्यतोहरार्द्धंकृतं ५। ३७ अतोरसहते युक्तंस्वल्पांतरत्वात् ॥ १० ॥ खछन्नंदिक्चरणसाधनमाह खषड्भिः षष्ट्याहन्यतेतत्तथा एवंभूतंपिहितं छन्नंमानैक्यार्द्धेनमानैक्यखंडेनहृतंभक्तंसदवल्लब्धंतस्मात् यन्मूलंतत्तस्यछन्नस्यआशांघ्रयोदिक्चरणाः स्युः खछन्नंसदलैकेन सार्द्धैकेनयुक्स्वच्छन्नाजायंतेतेतथा एवं भूताः आशांघ्रयोदिक्चरणागदिताः उक्ताः स्युः ग्राह्यबिंबार्द्धेनवृत्तंदिगंकंसमदंतकोष्टां

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

३२ कितंचकृत्वातत्रशराशायाः शरस्यदिशमारभ्यअपाक् उदक्वलनजाशांघ्रीन् सव्यापसव्यंदद्यात् चेद्दक्षिणाः वलनांघ्रयः
तदाशरदिशः सव्यंक्रमेणदेयाः चेदुत्तरास्तदापसव्यंव्युत्क्रमेणतत्रमध्यंग्रहणंस्यात् खग्रसनंखग्रासः अन्यादिशिमध्यग्र
हणस्पर्द्धिन्यामेवदिशिभवेत् खग्रासाभावेबिंबस्य शेषकंमध्यस्पर्द्धिन्यामेवदिशिभवेत् अत्रोपपत्तिः यद्दिमानैक्यखंडतुल्यग्रा
सेनदिगंघ्रि ८ वर्गः स्वल्पांतरः षष्टितुल्योलभ्यते तदेष्टेनकिमिति तन्मूलं ग्रासादिक्चरणा इत्युपपन्नं एवंखच्छन्नांघ्रयोपिसा

सव्यासव्यमपागुदग्वलनजाशांघ्रीन्प्रदद्याच्छराशायाः स्याद्ग्रहमध्यमन्यदिशिखग्रासो
थ वाशेषकं ॥ ११ ॥ मध्याच्छन्नाशांघ्रिभिः प्राक्चपश्चाद्दिंदोर्व्यस्तं तूष्णगोः स्पर्शमोक्षौ

ध्यास्तत्राचार्येणसार्द्धैकयुगित्युपलब्ध्यास्वल्पांतराः साधिताः शेषोपपत्तिः स्पष्टा ॥ ११ ॥ अथस्पर्शमोक्षदिक्ज्ञानमाह मध्य
ग्रहणात् खछन्नस्यखग्रासस्य आशांघ्रिभिर्दिक्चरणैः प्राक्पश्चाद्दत्तैः इंदोश्चंद्रस्य स्पर्शमोक्षौस्तः एतदुक्तंभवति मध्यग्रहण
चिन्हात् छन्नांघ्रयः पूर्वदिशि यथागतागणयित्वादेयाः तत्रस्पर्शः चंद्रस्यमवेत् तथैवमध्यः छन्नांघ्रिद्वयः पश्चिमदिशिदेयाः तत्र
चंद्रस्यमोक्षः उष्णगोः सूर्यस्यव्यस्तंविपरीतंतद्यथा मध्यात् छन्नांघ्रयोहि पश्चिमतोदेयास्तत्रस्पर्शः पूर्वदिशिदेयस्तत्रमोक्षइ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्यर्थः खग्रस्तात् खग्रासचिन्हात् खछन्नांघ्रिभिः पश्चिमायांदत्तैः संमीलनंस्यात् पूर्वदिशिदत्तैः उन्मीलनंस्यात्इति सूर्यस्यविप
रीतं पूर्वदिशिसंमीलनं पश्चिमदिश्युन्मीलनंस्यात् अत्रोपपत्तिः चंद्रग्रहणेतुग्रासस्यपूर्वगतेर्बाहुल्यात् अग्रेसरण्याःपूर्वदिशिग्रा
हकत्वेनवर्तमानायाः भूछायायाः बिंबांतश्चंद्रमाः प्रविशति अतश्चंद्रबिंबस्य पूर्वदिशिप्रथमंग्राहकबिंबेलग्नत्वात् तत्रस्पर्शः एवं
ग्रहणंकृत्वापूर्वगतिबाहुल्यात् चंद्रमाः भूछायांपश्चिमतस्त्यक्त्वागतः अतोनिः सरणेग्राह्यबिंबस्यपश्चिमदिशिसंयोगः अतस्त
त्रमोक्षः उक्तंचसिद्धांतशिरोमणौ पूर्वाभिमुखोगच्छन् भूछायांतः शशीविशतितेनप्राक्ग्रहणं पश्चान्मोक्षोस्यनिः सरतःसूर्यग्रह

खग्रस्तात्खच्छन्नपादैः परेप्राग्दत्तैरिंदोर्मीलजोन्मीलनेस्तः ॥ १२ ॥

णेहिसूर्यस्यग्राह्यस्यपूर्वगतेरपेक्षयाचंद्रस्यग्राहकस्य पूर्वगतिबाहुल्यात् ग्राहकेणपश्चिमस्थेन पूर्वदिग्वर्तमानस्यग्राह्यस्यस्प
र्शः कृतः अतोग्राह्यबिंबस्यपश्चिमदिशिस्पर्शः निःसरणवेलायांग्राह्यबिंबस्य पूर्वदिशिग्राहकबिंबलग्न अतोत्रमोक्षः अनयैवयु
क्त्यासंमीलनोन्मीलनदिशोरुपपत्तिर्ज्ञातव्या ॥ १२ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघ ॥६१॥
वस्यसमाप्तइंदुग्रहणादिकारः १ इतिश्रीगणेशदैवज्ञविरचितायांचंद्रग्रहणाधिकारः पंचमः ५ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथसूर्यग्रहणाधिकारोव्याख्याते तत्रादौलंबनंवृत्तद्वयेनसाधयति अमांतेलग्नंकृत्वातत् त्रिभेणराशित्रयेणऊनंसत् पृथक्अन्य
त्रस्थाप्यं तत्क्रांत्यंशैः संस्कृतः अक्षः अक्षांशाः नतांशास्युः संस्कारस्तु एकदिशोर्योगोभिन्नदेशांतरमिति प्रसिद्धः तेषांनतां
शानांयोद्विघ्नंशोद्वाविंशतिभागः सवर्गितः कृतवर्गः सन्चेद्विकात्द्वयात्ऊर्ध्वः अधिकोभवति तदासौअधः अन्यस्थानेस्थाप्यः
ततोग्रद्वयुनः द्विहीनः सन्खंडितः अर्द्धितः यत्फलंतेनसः पूर्वस्थापितः युतः ततः सार्कोद्वादशयुक्तः सन्हारः स्यात् ततः त्रिभो

लग्नंदशांतेत्रिभोनंपृथक्स्थंतत्तुक्रांत्यंशैः संस्कृतोक्षोनतांशाः तद्विघ्नं
शो १२ वर्गितश्चेद्द्विकोर्ध्वोर्धोसौद्वयुनःखंडितस्तद्युतः सः ॥ १ ॥

नोदयोराशित्रयोनलग्नं अर्कः सूर्यः अनयोर्योविश्लेषः अंतरंयथा राशित्रयाल्पंतथाकार्यं तस्ययेंशाः तेषांयः अंशांशो १० दश
माशः तेनहीनाः संगुणिताश्चयेशक्राः चतुर्दशतेहाराप्ताः संतोनाडिकाद्यंलंबनंस्यात् तत्तिथ्यां अमाघटीषुस्वर्णकार्यंकदेत्याह
वित्रिभेत्रिभोनलग्नेअर्कात् अधिकेधनंऊनेऋणमिति अत्रोपपत्तिः ननुकिंनामलंबनंउच्यते लंबनामित्यन्वर्थंनाम यतोदृक्सूत्रा
च्चंद्रोयावतांतरेणलंबितस्तल्लंबनं अहोलंबनंचंद्रग्रहणेकथंनास्ति सूर्यग्रहणेकथमित्युच्यते चंद्रग्रहणेतुचंद्रोग्राह्यः स्वकक्षायांभ्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

माति भूछायापिग्राहकरूपाचंद्रकक्षायामेव साधितास्ति अतोग्राह्यग्राहकसमकक्षत्वात् लंबननत्योरभावः सूर्यग्रहणेतुग्रा ह्यग्राहकयोः सूर्यचंद्रयोः भिन्नकक्षावल्लंबननतीउत्पन्ने अत्रभंगिविरचय्य सूर्यस्य लंबनेनत्युपपत्तिं शिष्यान्प्रतिदर्शये त् तत्रकिंचिदुच्यते प्रथमंभूवत्तं लघुगातितिथ्यंशतुल्यां शंकार्यं तदुपरिचंद्रकक्षावृत्तं कार्यं तस्मादुपरिसूर्यकक्षावृत्तं अ त्रद्वयोर्वृत्तयोराशयोर्द्वादशांक्याः तत्रयथास्थाने चंद्रकक्षायांचंद्रोदेयः सूर्यकक्षायांसूर्यलग्नेअपि यथास्थानेदेये एवं भूगर्भा

सार्कोहारःस्यात्त्रिभोनोदयार्कविश्लेषांशाः १०शांशहीनघ्नशक्राः
हाराप्ताः स्याल्लंबनंनाडिकाद्यंतिथ्याः स्वर्णंवित्रिभेर्काधिकोने ॥ २ ॥

न्नीयमानं चंद्रस्यो परियत्सूत्रं तद्गर्भसूत्रमित्युच्यते एवं भूपृष्ठात् नीयमानं सूत्रं दृक्सूत्रमुच्यते तत्तुसूर्यो पारिनीमानं चंद्रंसांतरंत्यक्त्वायाति अतश्चंद्रकक्षायांदृक्सूत्राग्रं द्रोयावतांतरेणलं बितस्तल्लंबनं उक्तंचदृक्सूत्राल्लं बितश्चंद्रस्तेनतल्लंबनं स्मृतंअतोहिभूगर्भस्थलोकानांसूर्यग्रहणेपिलंबनाभावः दृग्गर्भसूत्रयोरेकीभूतत्वात् एवमत्रलंबनेकेवलंभिन्नकक्षात्वमेवकारणं नोवाच्यं भूगर्भेलंबनाभावदर्शनात् अतोभिन्नकक्षात्वंद्रष्टृणांभूपृष्ठस्थितित्वंचेति द्वेलंबनकारणेलंबनंतुपूर्वापरंयतोगर्भसूत्रीयेचं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द्रेदृक्सूत्रीकरणंपूर्वंगत्यैव एवंग्रहेपूर्वापरांतरोप्ततौदक्षिणोत्तरांतरमप्युपपन्नंतन्नातिसंज्ञं अत्रलंबनसाधनोपायोयथाक्षितिजेदृ
ग्गर्भसूत्रयोः परममंतरंचंद्रगतितिथ्यंशतुल्यकलानांसूर्यगतितिथ्यंशकलानामंतरतुल्यं ४८। ४५ खमध्येतुदृग्गर्भसूत्रेएकीभू
ते अतोलंबनाभावःउक्तंच दृग्गर्भसूत्रयोरैक्यात्खमध्येनास्तिलंबनमितिक्षितिजेरवितुल्यंलग्नंतस्यात्रिभेहीनेकृतेतत्सूर्यांतरंत्रिभ
मेवातोस्माल्लंबनंसाध्यंयतः खमध्येत्रिभोनलग्नंरवितुल्यं अतस्तदंतराभावेलंबनाभावश्च अत्रानुपातः यदित्रिज्यातुल्ययासूर्य
त्रिभोनलग्नांतरदोर्ज्ययेदंपरमंलंबनंतदेष्टदोर्ज्ययाकिमिति अत्रलंबनकालानांघटीकरणार्थमनुपातः यदिगत्यंतरकलाभिः षष्टि
घटिकास्तदालंबनकलाभिः किमितिजातंघटिकाद्यंपरमंलंबनं अनेनदोर्ज्यागुण्यात्रिज्ययाभाज्येष्टलंबनंस्यादित्यत्राचार्येणभा
गेभ्यएवसाधितं तद्यथात्रिभोनोदयार्कविश्लेषांशाशांशहीनघ्नशक्राइति परमिदंलंबनंमध्यमं यतः खमध्यक्षितिजयोरंतरंसर्वत्र
त्रिभमेवलक्षितं तन्नयतः याम्योत्तरक्षितिजयोरंतरं सर्वत्रत्रिभंनास्ति अतः खमध्यएवेदंलंबनं इष्टयाम्योत्तरवृत्तिकरणार्थमनु
पातः खमध्येतु त्रिभोनलग्नस्यनतांशाभावादुन्नतांशाः परमाः अतोनुपातः यदिद्वादशतुल्येत्रिभोनलग्नस्यछायाकर्णेइदंलंबनंत
देष्टछायाकर्णेकिमिति अत्रव्यस्तत्रैराशिकं एवमत्रेष्टत्रिभोनलग्नार्कांतरदोर्ज्यायाः परमलंबनामिदं घटिकाद्यमसकृत्प्रकारत्या
गात् घटीचतुष्टयादूनंगृहीतं ३। ४५ अयंगुणः द्वादशच १२ गुणः त्रिज्याहरः १२० अत्रत्रिज्यातुल्येष्टदोर्ज्या १२० गुणघा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

तगुणात्रिज्याभक्तागुणघाततुल्याजाता एतावतीत्रिज्याकृता ४५ इयंत्रिभोनोदयार्कविश्लेषांशाशांशहीनघ्नशक्रतुल्याभवति अ
तः सादोर्ज्याछायाकर्णभक्तास्पष्टंलंबनंस्यात् तदर्थंत्रिभोनलग्नस्यनतोन्नतलवाः साध्याः ततोनुपातः यदिउन्नतांशज्याकोटौत्रि
ज्याकर्णः द्वादशकोटौकइति एवमत्रछायाकर्णः द्वादशभ्यः नतांशद्वाविंशत्यंशवर्गेणाधिकोभवति अतोद्वादश १२ नतांशद्वावि
शत्यंशवर्गयुक्ताःछायाकर्णः स्यात् तस्यहारसंज्ञाकृतायतः सदोर्ज्यायाः हरः इदंनतांशद्वाविंशत्यंशवर्गेऽयुनेभवति अधिकेसांत
रं तद्यथा द्व्यधिकात्द्वयमपास्ययच्छेषंतदर्धमापितेननतांशद्वाविंशत्यंशवर्गेणयुक्तं तावत्द्वादशछायाकर्णांतरं अनेनद्वादशयुक्ताः

त्रिकुनिघ्नविलंबनंकलास्तत्सहितोनास्तिथिवद्व्यगुः शरोतः

त्रिभोनलग्नछायाकर्णोभवति अनेनेष्टदोर्ज्याभक्तालंबनंस्यादित्युपपन्नं एतल्लंबनंचंद्रगत्यागुणयित्वाषष्ट्यालब्धंचंद्रेदेयं तथारवा
वपिदेयं ताभ्यांतिथिः साध्या अतोहितल्लंबनंमिथ्याएवदेयमित्युक्तं धनर्णोपपत्तिर्यथा पूर्वकपालेदृक्सूत्रात् गर्भसूत्रंपूर्वस्याम
धोलंबितं अतोग्रहेपूर्वकपाले धनंदेयं अत्रत्रिभोनलग्नमर्काल्पकमस्ति ग्रहेयद्धनंक्रियतेतत्तिथौऋणमेमभवति भोग्यत्वात्तथा
पश्चिमकपालेदृक्सूत्रात्गर्भसूत्रंपश्चिमतोवर्तते अतोग्रहेऋणंत्रिभोनलग्नमत्रार्काधिकंयत्ग्रहेऋणंतत्तिथौ धनं उक्तं स्वर्णंवित्रि ॥६३॥
भेर्काधिकोनेइति एवंसूर्यग्रहेलंबनसंस्कृतोदर्शांतएव मध्यकालोभवतीयंयुक्तिर्गोलोपरिसविस्तरा ॥ १ ॥ २ ॥ अथलंबनकालेऽ्य

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

गोश्चालनमाहत्रयोदशगुणितंलंबनंकलाःस्युःतिथिवद्दयगुस्तादिभिःकलाभिः साहितोनः तिथौचेल्लंबनंधनंतदाव्यगावपिधनंऋणं चेदत्रापिऋणमिति अतोमुष्माद्यगोः शरःपूर्ववत्साध्यःअथशब्दोनंतरवाचीषड्गुणलंबनंलवाःस्युः तैर्लवैर्युग्वियुक् वित्रिभतः नतांशाःसाध्याः ततः क्रांत्यक्षांशसंस्कारेणनंतांशाः साध्याः एतदुक्तंभवति षड्गुणलंबनंभागास्तेत्रिभोनलग्नेलंबनेधनेसतिध नंकार्यं ऋणेलंबनेसतिऋणंकार्यंततः क्रांत्यक्षांशसंस्कारेणनतांशाः साध्याः इत्यर्थः अत्रोपपत्तिः यदिषष्टिघटिकाभिः विषात

अथषड्गुणलंबनलवास्तैर्युगयुग्वित्रिभतः पुनर्नतांशाः ३ दशह
ततनभागोनाहताष्टेंदवस्तद्वहितसधृतिलिप्तैः षड्भिदरामास्तएव

चंद्रगतिकलाः एता ७८७ स्तदालंबनकलाभिः किमितिगुणहरयोर्हरेणापवर्तितयोः जाताः गुणस्थानेत्रयोदश १३ अतस्त्रि कुनिघ्नविलंबनमिति अथमध्यकालीनंत्रिभोनंकार्यंलग्नंतत्रलाघवार्थं लंबनेनदर्शांतकालीनंत्रिभोनलग्नमेवचालयति तत्रघटिकाः षड्गुणाः भागाभवंति यतः षष्टिघटिकानांचक्रभागाः अतोहिषट्गुणलंबनंदर्शांतकालीनत्रिभोनलग्नेधनमृणंकार्यं तन्मध्यका लीनात्रिभोनलग्ने धनमृणंकार्यं तन्मध्यकालीनत्रिभोनलग्नंभवति अतोनतांशाः कार्यानतिसाधनार्थमेव ॥ ३ ॥ अथनतिसाधन

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

माह दशभक्तायेनतांशास्तैः ऊनाःसंतस्तएवगुणिताः येअष्टेंदवः तेकलाद्याः पृथक्स्थाप्याः तैःरहिताहीनाः येसधृतिलिप्ताः षट्भागाः अष्टादशकलान्विताः षड्भागाः ताभिःकलाभिः हीनाः कार्याइत्यर्थः ततोयच्छेषंतेनतेपृथक्स्थाभाज्याः यल्लब्धसा स्वदिक्नतांशादिक्नतिःस्यात् एतयानत्यासंस्कृतः सः अंगुलादिशरःस्फुटःस्यात् अमुतोहिस्पष्टशरादेवास्थितिछन्नपूर्वं वसाध्यं अत्रोपपत्तिः नतिकरणंतुलंबनानयनेउक्तमेव तत्साधनार्थमनुपातः यदित्रिज्यातुल्यया १२० नतांशज्यापरमानतिकलाः ४८ । ४५ तदेष्टनतांशज्ययाकिमितिताः नतिकलाः त्रिभक्ताः अंगुलानिस्युः १६ । १५ तथात्रत्रिज्या ८१ धृताइयंदशहृत् नतभा

स्वदिगितिनतिरेतत्संस्कृतःसोंगुलादिःस्फुटइषुरमुतोत्रस्यात् स्थितिछन्नपूर्वं ॥ ४ ॥

गोनाहताष्टेंदु १८ तुल्याभवति इयंत्रिज्या ८१ केनभक्तापरमनतिःस्यादतः परमनत्यंगुलभक्ताजातोहरः ४ । ५७ अयंहरः त्रिज्यातुल्यकालोनसाष्टादशकलाषट्भागतुल्यएव अतस्तद्रहितसधृतिलिप्तैः षड्भिःतएवभक्ताः अंगुलाद्यानतिः स्यादित्युप पन्नं खमध्याद्दक्षिणतः उत्तरतोवात्रिभोनलग्नंयावद्भिर्नतांशैर्नतंस्यात् तद्वशेनैवदृक्सूत्राच्चंद्रोपिदक्षिणतः उत्तरतोवानतिसंज्ञेनां तरेणनतोभवति अतोहिनतांशादिगेवनतिर्भवतीत्युपपन्नं इयंनतिः स्थूलास्वल्पांतराभवति अत्रनतिर्याम्योत्तरमंतरं शरोपिया ॥६४॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

म्योत्तरः अतोनतिसंस्कृतिएवशरः स्पष्टशरोभवति अस्मादेवछन्नस्थित्यादिकंसाध्यं यतोहिमानैक्यखंडंकर्णः ग्राह्यग्राहकयो
र्याम्योत्तरमंतरंकोटिः सातुनतिसंस्कृतशरतुल्यैवभवति चंद्रग्रहणेतुनतेरभावात् केवलशरतुल्यैवभवति ॥ ४ ॥ अथस्पर्शकाल
मोक्षकालौसाधयतिषड्गुणस्थितिरंशास्युः तैरंशैः मध्यदर्शांतकालीनं पृथक् स्थापितंत्रिभोनलग्नं स्पर्शार्थंरहितंमोक्षार्थंसहितं
कार्यं आभ्यांत्रिभोनलग्नाभ्यांपृथक्लंबनेसाध्ये ताभ्यांलंबनाभ्यांस्थित्याविरहितयुक्तोमध्येगणितागतोदर्शः संस्कृतःकार्यः त

स्थितिरसै हतिरंशाविात्रिभंतैःपृथक्स्थंरहितसहितमाभ्यांलंबनैयतुताभ्यां स्थितिवि
रहितंयुक्तः संस्कृतोमध्यदर्शः क्रमशइतिभवेतांस्पर्शमुक्त्योस्तुकालौ ॥ ५ ॥ छ ॥ छ ॥

द्यशरस्पर्शार्थंतिथौ स्थितिर्हीनाकार्या तस्यांतल्लंबनंधनमृणंलक्षणागतंकुर्यात् सःस्पर्शकालोभवति तथैवमोक्षार्थंदर्शांतेस्थिति
र्योज्यातस्यांस्वीयंलंबनंसंस्कार्यं समोक्षकालोभवतिइत्यर्थः अत्रोपपत्तिः स्थितिहीनयुक्ततिथेः पृथक्त्रिभोनलग्नेसाध्येताभ्यां
लंबनेअपिसाध्येते स्थितिहीनयुक्ततिथौ देयेतौस्पर्शमोक्षौभवत इत्यत्रलाघवार्थं त्रिभोनलग्नेस्थितिघटिभिश्चालितेतत्रस्थिति
घटिकाः यावत्षड्गुणाः क्रियंतेतावत् भागाःभवंतितेभागाःदर्शांतकालीने त्रिभोनलग्नेस्पर्शकालीनकरणार्थं ऋणंदेयाः प्राक्क

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पालत्वात् मोक्षार्थंधनंदेयाः अग्रेसरत्वादित्युपपन्नं अत्रार्कोपि स्थितिचालितोगृह्यतेचेत् सूक्ष्मतास्यादितिद्रष्टव्यं ॥ ५ ॥ अथ
संमीलनोन्मीलनकालौसाधयति एवमनयैवरीत्यामर्दात् मीलनोन्मीलनेस्तः एतदुक्तंभवति षड्गुणंभागाः स्युःतेदर्शांतका
लीनत्रिभोनलग्नेसंमीलनार्थहीनाः उन्मीलनार्थयुक्ताः ताभ्यांपृथक्लंबनेसाध्ये ततश्चसमीलनार्थातिथौमर्दन्यूनंकार्यं तत्रतल्लं
बनंकार्यं संमीलनकालोभवति तथैवमर्दतिथौज्यं तत्रलंबनंद्वितीयंदेयं उन्मीलनकालोभवति अस्योपपत्तिः स्पर्शमोक्षवत् सुग

मर्दादेवंमीलनोन्मीलनेस्तोग्रासोनादेश्योंगुलाल्पोरवींद्वोः धूम्रः कृष्णः पिंगलोल्पार्द्धसर्व ग्रस्तश्चंद्रोर्क
स्तुकृष्णः सदैव॥६॥इष्टंद्विघ्नंछिन्नक्षुण्णंस्पर्शांत्यांतर्नाडीभक्तं रूपोर्द्धेनोपेतंविद्यादिष्टकालेर्कस्यग्रासं॥७॥

मारवींद्वोः सूर्यचंद्रयोः अंगुलादल्पोग्रासः अनादेश्यः यतोहिकिरणबलवशात् अल्पग्रासोनदृश्यतइति प्रत्यक्षदेतोः चंद्रोहि
अल्पार्द्धसर्वग्रस्तः धूम्रादिः स्यात् तद्यथा अल्पग्रहे धूम्रवर्णः अर्धग्रहेकृष्णः सर्वग्रहेपिंगलः स्यात् अर्कः सदा अल्पादि ग्रा
सेषुकृष्णः एकवर्णः अत्रदृग्गोचरतयैवोपपत्तिः ॥ ६ ॥ अथेष्टग्रासानयनमाह इष्टंघटीपूर्वंद्विघ्नंद्विगुणं ततोहिछिन्नेनग्रासेनक्षुण्णं
गुणितंसत् स्पर्शांत्ययोः स्पर्शमोक्षयोः याअंतर्मध्येनाडिकाः पर्वकालाख्याः ताभिर्भक्तं ततोलब्धंरूपार्द्धेनउपेतंयुक्तंसत् अर्क

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्येष्टकालेग्रासंविद्यात्जानीयात् अत्रोपपत्तिः यदिस्थितिघटिकाभिः अयंग्रासस्तदेष्टघटीभिः किमति ग्रासोभीष्टघटीगुणः
स्थित्याभाज्यः अत्रस्पर्शमोक्षस्थिती इष्टेपृथक्नकृते अतोहिपर्वकालएवहरोगृहीतः एवंहरस्याद्विगुणत्वात् इष्टंद्विगुणंकार्यमि
त्युपपन्नं॥७॥दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्यजातोदिनेशग्रहणाधिकारः इतिश्रीसक
लागमाचार्यवर्यश्रीकेशवसांवत्सरसुतगणेशदैवज्ञकृतग्रहलाघवस्यटीकायांमल्लारिदैवज्ञाविरचितायांसूर्यग्रहणाधिकारः षष्ठः ६

अथमासगुणात्सुलघुक्रिययाग्रहणद्वयासिद्धिकृतेभिदधे स्फुटसूर्यविपाततिथीं
श्चवपुर्ग्रसनादिविशेषचमत्कृतये ॥ १ ॥ क्षेपोभाद्यः खंकृताभूद्दशोर्केरुद्राः शैला
नागचंद्राविपाते वृत्तेशून्यंवज्रिणश्चंद्रबाणावाराद्ये द्वौऽर्ध्यंघ्रिनंदाऽब्धयः स्यात्॥२॥

अथमासगणादेवग्रहणद्वयसाधनाधिकारोऽव्याख्यायते मासगणात्सुतरांलघुक्रिययाग्रहणद्वयसिद्ध्यर्थं स्फुटान् सूर्यविपात
तिथीन् तथावपूंषिबिंबानिग्रसनंग्रासः इत्यादिविशेषचमत्कारदर्शनार्थंअभिदधेअभिधास्ये ॥ १ ॥ तत्रादौक्षेपकानाह अर्केभा
द्योराइयाद्यः अयंक्षेप स्यात् खंकृताभूद्दइयइति विपातेऽव्यगौरुद्राः शैलाः नागचंद्राः क्षेपः स्यात् वृत्तंशून्यंवज्रिणश्चतुर्दशचंद्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

बाणाएकपंचाशत्वाराद्ये द्वौध्यंध्रिनंदाब्धयः विचरणैकोनपंचाशत् वारस्थानेद्वौघटीष्वष्टचत्वारिंशत् ४८ पलेषु पंचचत्वारिं
शत् ४५ विपलेषु अत्रोपपत्तिः ग्रंथशकादौरविचंद्रराहूणांक्षेपाःप्रथममुक्ताःसंति एवं राहुक्षेपंचंद्रक्षेपेत्यक्त्वाविपातःकृतःसूर्यक्षेपस्तु
सिद्धएववृत्तं चंद्रस्यमंदकेंद्रंचंद्रोच्चक्षेपयोरंतरंजातस्तस्यापिक्षेपःएवंतच्छकादौ यन्मध्यमंतिथेर्वाराद्यं सवारादिकस्यक्षेपःअत्र
मासगुणोत्पन्नाग्रहामासादिप्रतिपदिस्युः अतः पौर्णमास्यांत्करणार्थंपक्षचालनानिग्रहेषुपक्षेप्यानि ततोलाघवार्थंक्षेपेष्ववप्र

भानोःखंभूः खाब्धयायंध्रुवः स्यात्शैलाःकर्काराशिपूर्वोव्यगोःस्यात्वृत्तस्यांकाभूरसाश्चति
थ्यावाराद्यस्याक्षाःखगास्तर्करामाः ॥ ३ ॥मासौघतोद्विगुणितान्नगषड्भिराप्तराश्यादिनार
हितमासगणोरविः स्यात्

क्षिप्यक्षेपाःपाठपठिताः ॥२॥अथध्रुवानाहभानोःसूर्यस्यखं
भूःखाब्धयःअयंराशिपूर्वोध्रुवःस्यात् व्यगोःशैलाःसप्तकुरेकःअर्काःद्वादशध्रुवःस्यात्वृत्तस्य अंकाः नवभूरेकःरसाःषट्अथतिथिवा
राद्यस्यअक्षाः पंचखगानवतर्करामाः षट्त्रिंशत् अस्योपपत्तिः एकादशवर्षमितंचक्रं अतोहिएकादशवर्षाहर्गणात् स्यादयः ॥ ६६ ॥
पूर्वोक्तवत् साधितास्तेधवसंज्ञाइति ॥ ३ ॥ अथमासगणात्सूर्यविपातावेकवृत्तेनसाधयति द्विगुणितान्मासगणात् नगषड्भिः स

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्तषष्ट्या आप्तंलब्धं यद्राश्यादिफलंतेनरहितोमासगणः मध्यमरविस्यात् अथयावंतोमासगणेमासाः तावंत्येवग्रहाणिराशयः स्युः विगतोनिजः स्वकीयः त्रिलवायेभ्यस्तेतथा एवंभूतामासाः अंशाः भागाः स्युः मासानांयः अंघ्रिःचरणः तत्तुल्याएवकालिकाः अयंविपातास्यात् अत्रोपपत्तिः यदिकल्पचंद्रमासैः कल्पग्रहभगणानांराशयोलभ्यंते तदेकमासेनकिमितिलब्धाः पृथक्पृथक्सूर्यविपातवृत्तवारादिकानांमासगुणाः ततोन्योनुपातः यद्येकमासेनैतेततदेष्टमासगणेनकेअत्ररूपहरस्य अविकृतत्वात् नाशेकृतेमासगणेनैवतेगुणागुण्याः तेग्रहास्युरित्यत्रगुणानांचतुः स्थितत्वात् मासगणांकबाहुल्यात् गुणनेजडकर्मदृष्ट्वा आचार्येण

मासागृहाणिविनिजात्रिलवाश्चतेंशामासांघ्रितुल्यकलिकाः स्युरयंविपातः ॥ ४ ॥

खंडगुणनानिसर्वत्रविहितानि तत्रादौरवेरयंराश्यादिर्मासगुणः ०।२९।६।१६ अत्रखंडगुणनार्थंएकोराशिरेवधृतः अतोमासगणतुल्योरविःस्यात् ततस्तदेकस्माच्छुद्धंशेषं ०।५३।४४ इदंसप्तषष्ट्यासवर्णितं जातावुपरिद्वौ २ अतोद्विगुणमासगणात् सप्तषष्टिलब्धंमासगणेन्यूनीकृतंसतरविर्भवतीति उपपन्नं तथैवायंविपातमासगुणः १।०।४०।१५ अत्रैकराशिरतोमासाएवराशयः शेषस्यापिखंडद्वयंकृतंतत्रैकखंडं ०। ४० इदंत्रिभिः सवर्णितंजातौभागस्थानेद्वौ अतोमासाः द्विगुणास्त्रिभक्ताइत्यवापि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

योराशिर्द्वाभ्यांगुण्यते त्रिभिर्भज्यते सतावत् स्वत्रिभागोनएवभवति अतोविनिजत्रिलवाइति मासाभागाःस्युरिति अन्यत्खंडं ० । १५ इदंचतुर्भिः सवर्णितंजातंकलास्थानेरूपं अतोमासांघ्रितुल्यकलिकाइत्युपपन्नं ॥ ४ ॥ अथैकवृत्तेनवृत्तवारादिकेसाधयति मनुभिः चतुर्दशभिः तष्टाभक्ताविशिष्टायेमासास्तेस्वस्य अद्यंशकेनसप्तभागेनरहिताः संतोगृहादिराश्यादिवृत्तंस्यात् परमेतत् गणस्यमासगणस्य अभ्रकुभिः दशभिः लवाः तेनाढ्याः युक्ताः भागायस्यतत् एवंभूतंकार्यं तथैवमनुतष्टाः मांसाःस्वस्य

स्वाद्र्यंशकेनरहितामनुतष्टमासावृत्तंगणाभ्रकुलवाढ्यलवंगृहादि ॥ स्वार्द्धान्वि
तादिनमुखंमनुतष्टमासामासौघतोदशगुणाद्गगुणाप्तियुक्तं ॥ ५ ॥ छ ॥ ॥

अर्द्धेन अन्विताः युक्ताः संतोदिनमुखंवारादिकंस्यात् दशगुणात् मासगणाद्गगणैः सप्तविंशत्यधिकशतत्रयेणयाआप्तिः लब्धिः तयायुक्तंकार्यमित्यर्थः अत्रोपपत्तिः वृत्तगुणोराश्यादिः ० । २५ । ४८ । ५२ अत्रचतुर्दशभिर्मासैरेकं चक्रंभवति अतोभगणप्रयोजनाभावात् मनुतष्टमासाइत्युक्तं अत्रास्यैकोराशि धृतःएकशुद्धध्रुवः ० । ४ । ११ । ८ अस्यापिखंडद्वयंकृत्वा अत्रेदंखंडंअधिकंगृहीतं ० । ४ । १७ । ८ सप्तभिः सवर्णितंजातंरूपं १ राशिस्थाने अतोहिस्वाद्र्यंशकेनरहिताइति अधिकंखंडं ० । ६ दश

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भिःसवर्णितंजातंभागस्थानेरूपं १ अतोगणाभ्रकुलवाढयमित्युपपन्नं अत्रतिथिवारादिकस्यायंमासगुणः १ । ३१ । ५० अत्र खंडद्वयं १ । ३० इदंद्वाभ्यांसवर्णितंजातंगुणस्थानेत्रयं ३ योराशिस्त्रिगुणःद्वाभ्यांभज्यतेसः स्वार्धान्वितएवभवति अन्यत्खंडं ० । १ । ५० इदंभगुणैः सवर्णितं जातोगुणस्थानेदश १० अतो दशगुणात् भगुणाप्तियुक्तमित्युपपन्नं ॥ ५ ॥ छ ॥ छ ॥

ध्रुवकक्षेपकः अत्रयोज्याइत्याह मासगणात्जनितः उत्पादितोरविः निजेनस्वेनचक्रहतेनध्रुवकेणऊनः कार्यः इतरेविपातादयः

मासगणाज्जानितोरविरूनश्चक्रहतध्रुवकेणनिजेनसंकलिताइतरेथचतेस्युःक्षेपयुता
निजमासिसितांते ॥ ६ ॥ रवौपाक्षिकंचालनंखेंद्रदेवाविपातेनभोबाणचंद्रानखाश्च

तेनसंकलिताः संयोज्याः ततस्तेसूर्यादयः रवीयेनक्षेपकेणयुताः संतोनिजे भीष्टेमासिसितांतेपौर्णमास्यंतेस्युरिति अत्रोपपत्तिः चक्रहतास्तु ध्रुवकाः ग्रहेषु प्रक्षेप्याएवंवर्षाणामेकादशतष्टत्वात् तत्ररवेर्ध्रुवकोद्वादशशुद्धोस्ति अतस्तदूनोरविः कार्यः अन्येयोज्याएव यतः ग्रंथशकादिमारभ्याग्रेसरकालादेवग्रहाः साधिताः अतः सृष्ट्यादेः सकाशात् साधितायेग्रहास्तद्युक्ताएवेत्युपपन्नं ॥ ६ ॥ पाक्षिकंचालनंकथयतिसूर्येपाक्षिकं पंचदशादिनएवंतत् एतत्चालनंखंशून्यंराशयः इंद्राश्चतुर्दशभागाः देवास्त्रयस्त्रिंशत्क

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लाः विपातनभेः शून्यंराशयः बाणचंद्राः पंचदशभागाः नखाः विंशतिकलाःवृत्तेषट्राशयः अर्काद्वादशभागाः युगाक्षाः चतुः पं
चाशत्कलाः दिनाद्येवाराद्येनभः शून्यंवारः अक्षाब्धयः पंचचत्वारिंशत्घटिकाः बाणबाणाः पंचपंचाशत्कलाः अत्रोपपत्तिः पूर्व
मनुपातात् रव्यादीनांमासगुणाः साधिताः संति तेषामर्धचालनंकृतं अमांतकालिकग्रहसाधनार्थमिति एतदेवद्वादशगुणंषण्मा

षडर्कायुगाक्षागृहाद्यंचवृत्तेदिनाद्येनभोक्षाब्धयोबाणबाणाः ॥ ७ ॥
शरावेदपक्षाभुजंगाग्नयोर्केव्यगौषट्कृताःकुश्चषाण्मासिकंस्यात् श
रार्वाद्धयस्त्रीषवोभाद्विवृत्तेदिनाद्येतिथेर्द्वौभवाभूर्दिनाद्यं ॥ ८॥ अभिमत
तिथिसिध्यैप्राक्परेयास्तुतिथ्यः स्वयुगरसलवानाश्चालनंस्याद्दिनाद्ये

स चालनं चतुर्विंशतिगुणंवर्षचालनंभवतीतिसुगमं ॥ ७ ॥ अथषाण्मासिकंचालनमाह शराः पंचवेदपक्षाः चतुर्विंशतिः भुजंगा
ग्नयोष्टत्रिंशत् इदमर्केषाण्मासिकं चालनंस्यात् व्यंगौषट्कृताः कुः वृत्तेशराः पंचवार्द्धयश्चत्वारः ४ त्रीषवः त्रिपंचाशत् तिथेर्दि
नाद्येद्वौभवाः एकादशभूरेकः इदंदिनाद्यंचालनंस्यात् ॥ ८ ॥ अथेष्टतिथिसाधनेनमाह अभिमतायाः इष्टायाः तिथेः सिध्यैप्राक्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

पौर्णमास्याः पूर्वंपरेपश्चात् यावत्यः इष्टतिथ्यः ताः स्वस्ययुगरसलवेनचतुः षष्टिभागेनऊनाः सत्यः दिनाद्ये चालनंस्यात् स्वस्ययुगगणलवेनचतुस्त्रिंशदंशेनऊनास्ताएवतिथयः दिनेशेसूर्येलवाद्यंचालनंस्यात् ततस्ताएवतिथयः विश्वैस्त्रयोदशभिः हन्यंते गुण्यंते तास्तथा ततः स्वस्यगुणगणलवेनात्रिनवतिभागेनऊनाः वृत्तेचालनंस्यात् अत्रोपपत्तिः अत्रैकचांद्रदितमानं ०। ५९। ३। ४५ यद्येकतिथावेतत् तंदेष्टतिथिभिः किमिति इदमिष्टतिथिगुणं रूपहरस्याविकृतत्वान्नाशः अत्रखंडगुणनार्थमस्यैकएवगृहीतः अतइदमेकशुद्धंकृत्वाजातं ०। ०। ५६। १५ चतुः षष्ट्यासवर्णितमूर्ध्वस्थानेरूपं अतः स्वरसयुगलवोनास्तिथयोवारा

स्वयुगगुणलवोनाः स्याल्लवाद्यंदिनेशेस्वगुणनवलवोनाविश्वनिघ्नाश्चवृत्ते ॥ ९ ॥

द्येदेयाः पूर्वेऋणं अग्रे धनमितिचालनेप्युक्तमास्ति अथरविचालनोपपत्तिः तत्ररवेः चांद्रदिनांतर्वर्तिनीमध्यगतिरियंभागाद्या ०। ५८। १४ अस्याअप्येकोगृहीतः अतइदंरूपशुद्धंजातं ०। १। ४६ इदंतुचतुस्त्रिंशत् सवर्णितंजातमूर्ध्वेरूपं १ अतोयुगगुणं ३४ लवोनाः तिथयोरविचालनमिति अथवृत्तचालनं वृत्तस्यचंद्रमंदकेंद्रस्य। ०। चांद्रदिनांतर्वर्त्तिनीमध्यगतिर्भागाद्या १२। ५१। ३७ अस्याः त्रयोदशगृहीताः अतइदंत्रयोदशशुद्धं ०। ८। २३ इदंत्रिनवतिसवर्णितंजाताः ऊर्ध्वेत्रयोदशैव अतोवि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

श्वनिघ्नाः स्वत्रिनवतिभागोनास्तिथयोवृत्तंचालनमिति ॥ ९ ॥ अथरविस्पष्टार्थंतिथेरपिस्पष्टार्थंसूर्यचंद्रयोर्मंदफलेसाधयति ए
तानि खंडानिस्युः अत्यष्टिः १७ सप्तदशअष्टिः १६ षोडशवृषाश्चतुर्दश १४ अर्कद्वादशगावः नवशराः पंचदशौद्वौतैः खंडकैः
कृत्वावृत्तस्यदोर्भुजः तस्ययेभागाः तेषांयः त्रींदुभिः त्रयोदशभिः लवभागः यन्मितः स्यात् तन्मिताना खंडानांऐक्यंतत् आ
गतेनखंडकेनहन्यते तथाएवंभूतस्यउच्छिष्टस्यशेषस्ययस्त्रींदुलवस्त्रयोदशभागः तेनयुक्तंसत् प्राग्वदितिवृत्तेमेषादिषट्केधनंतु

अत्यष्ट्यष्टिवृषार्कगोशरदृशः खंडानितैर्वृत्तदोभागत्रींदुलवप्रमैक्यमगतघ्नोच्छिष्टविश्वांशयुक् प्राग्व
त्स्यात्स्वमृणंफलंत्वितिरवेःकेंद्राद्यदन्यच्चतद्वद्यातंस्वांगलवोनितंकुरुतयोकार्यापुनःसंस्कृतिः ॥ १० ॥

लादिषट्केऋणंचंद्रफलंस्यात् इत्यनेनैवप्रकारेणरवेःमंदकेंद्राद्भुजादिविधिनाएभिःखंडैःसूर्यमंदफलंसाध्यंतद्वद्याप्तं ततःस्वस्यांग
लवेनऊनितंकार्यं तयोःसूर्यचंद्रफलयोःसंस्कृतिर्कार्यासंस्कृतिर्यथा धनयोर्योगऋणयोरपियोगःधनर्णयोरंतरमिति अत्रोपपत्तिः
अत्रवृत्तं त्रयोदशंभागांतरंप्रकल्प्य पूर्वोक्तवन्मंदफलंखंडानिचंद्रस्यसाधितानि राशित्रयमध्येसप्तैव एतानिमंदफलखंडानि ॥६९॥
सावयवान्यतो द्विपंचदशगुणानिनिःशेषाणिभवंति अतः पंचदशगुणानिकृत्वापठितानि अत्रेष्टफलार्थमनुपातः यदित्रयोदश

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भागैरेकंखंडंतदेष्टवृत्तदोर्भागैः किमितिलब्धमितिखंडानामैक्यंकार्यं ततः शेषादनुपातः यदित्रयोदशभागैर्भोग्य खंडंतदाशेषा शैःकिमितिलब्धं गतखंडयोगेयोज्यंतत्फलंस्यात् धनर्णोपपत्तिःस्पष्टीकरणाधिकारेउक्तैवास्ति एवंकेंद्रादपिमंदफलंसाध्यंतत्रला घवार्थंएभिरेवखंडैः रविकेंद्रादपिफलंसाध्यमित्युपपन्नं अत्रचंद्रफलंकेनभक्तंरविफलंस्यादितिज्ञानार्थंसूर्यफलेनपरमेण २।१० चंद्रपरमफले ५।२ भक्तेलब्धंद्वौ २ अतश्चंद्रफलंद्व्याप्तं एवंद्विभक्तं चंद्रफलं २/१० सूर्यफलात् १/५ यदधिकंशेषं २-/१० तद्द्विभक्तस्य

वृत्तैष्यदलाद्रसाप्तियुक्तारहिताः कर्किमृगादिकेचवृत्ते सगुणां
शखवन्हयोहरः स्यादथसूर्याच्चरमुक्तपूर्ववत्स्यात् ॥ ११ ॥ ॥

षडंशाः अतउक्तं स्वषडंशविवर्जितमिति एवमुभयोः फलयोः संस्कृतिः कार्यातिथौदेयत्वात् ॥ १० ॥ अथहरंसाधयति वृत्तस्य यदेष्यंदलंभोग्यखंडं तस्माद्यारसाप्तिः षडंशः तेनसगुणांशाः सत्र्यंशाः खवन्हयः त्रिंशत् कर्किमृगादिकेवृत्ते युक्ताः रहिताः कार्याः कर्क्यादिषड्भेयुक्ताः मकरादिषड्भेरहिताः संतोहरः स्यात् अथसूर्याच्चरदिनमानंत्व पूर्ववत्साध्यं अस्योपपत्तिः इयंफ लसंस्कृतिस्तिथौदेयातोघटीकरणार्थमनुपातः यदिगत्यंतरकलाभिः षष्टिघटिकास्तदाएभिःफलकलाभिः कतिघटिकाः एवम

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्रफलभागानांपूर्वंकलिकरणार्थंषष्टिर्गुणः एतत्फलं पंचदशगुणितमस्ति सावयवत्वात् अतःपंचदशहरःगुणहरयोर्हरेणापवर्ति
तयोर्जातोगुणः ४ इदानींषष्टिर्गुणः६०अतोगुणघातोजातोगुणः २४० हरस्तुगत्यंतरकलाः तास्तुमध्यमाएवगृहीतः७३०गुणह
रयोश्चतुर्विंशत्याअपवर्तितयोःजातोगुणः १० हरः३०।२० फलसंस्कृतिर्दशहतेत्यग्रेउक्तमस्ति अयंहरोमध्यःअतः स्पष्टत्वं
यथावृत्तभोग्यखंडंपरमं१७इदंकेनगुणंपरमंगतिफलंभवति अत्रेदंभोग्यखंडं वेदैर्गुण्यंततः चतुर्विंशत्या अपवर्तितंगुणहरयोर्गु

नाड्यः स्युः फलसंस्कृतिर्दशहताहारोद्धृताथोचरंसायंलक्षणकंत्वथोविघटिकाः
पश्चाद्दृणंप्राक् धनं स्वां ध्रुवनां तरयोजनान्यथतिथिःस्पष्टात्रिभिःसंस्कृतातत्सं
स्कारघटीसमाश्चकलिकादेयाव्ययौत्वोष्णगौ ॥ १२ ॥

णेनापवर्तितयोर्जा
तोहरःषट्इदंफलंसगुणांशखवन्हिमिते हरेसंस्कार्यं तत्रकर्क्यादिषट्केकेंद्रेगतिफलंधनं अतोयुक्ताइति मकरादिषट्केऋणमंतो
रहिताइति एवंजातःस्पष्टोहरःअतोहिफलसंस्कृतिर्दशहताहारोद्धृतानाड्यःस्युरित्युपपन्नंतदेवाह ॥ ११॥ फलयोःसंस्कृतिर्गुणा ॥ ७० ॥
स्पष्टहरभक्तासतीनाड्यःस्युःअथोचरंसायंलक्षणकंविपरीतलक्षणं धनंचेत्तदाऋणमृणंचेत्तदा धनमिति स्वांघ्रिणारचरणेनऊ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नानिरेखास्वदेशांतरयोजनानिरेखातः पश्चात्स्वपुरेऋणंपूर्वस्यांधनंएवंत्रिभिः फलैरेभिः संस्कृतातिथिः स्पष्टास्यात् तत्सं
स्कारः तेषांफलानांयः संस्कारः तत्समाः कलिकाः व्यगौउष्णगौचदेयाः अत्रोपपत्तिः फलनाडीकरणोपपत्तिः पूर्वमेवोक्ता चर
व्यस्तत्वेहेतुर्यथा यद्ग्रहेऋणंतात्तिथौधनं यद्धनं तदृणंभोग्यत्वात् अतःचरंविपरीतंरेखास्वदेशांतरोपपत्तिः पूर्वंप्रतिपादितास्ति
तिथिः रविचंद्रांतराद्भवति अतोगत्यंतरादनु पातः यदिभूपरिधियोजनैः ४८०० गत्यंतरकलाः लभ्यंते तदारेखास्वदेशांतरयोज
नैः किमिति पुनर्घटीकरणायानुपातः यदिगत्यंतरकलाभिः षष्टिघटिकाः ६० तदाभिः किमिति गत्यंतरतुल्ययोर्गुणहरयोर्ना

सस्वार्हल्लवमिनजंफलंयुगघ्नंलिप्तास्ताः कुरुचतयोः स्फुटौचतौस्तः

शः पुनरस्यफलस्यपलीकरणार्थंषष्टिर्गुणः ६० एवंगुणघातोगुणः ३६०० हरः ४८०० गुणहरौद्वादशशतापव १२०० र्तितो
गुणः ३ हरः ४ अतः स्वांघ्र्युनानियोजनानिफलानिस्युरित्युपपन्नं एतत्फलत्रयसंस्कृतातिथिः स्पष्टाभवतीत्युपपन्नं रविव्य
गूमध्यमतिथ्यंतकालीनौ तयोः स्पष्टतिथिकालीनकरणार्थंफलसंस्कारघटीभिश्चालनंदेयं अतोलाघवार्थंस्वल्पांतरत्वात्संस्का
रघटीसमाः कलाः सूर्यव्यगौदेयास्तौतात्कालिकौमध्यमौभवतइति अतः तयोः स्पष्टत्वार्थंफलंसाधयति ॥ १२ ॥ इनात्सूर्या

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ज्जायतेतत्तया एवं भूतंफलंस्वस्य अर्हल्लवेनचतुर्विंशत्यंशेनयुक्तंयुगघ्नंचतुर्गुणितंसत् ताः लिप्ताः कलाः स्युः तास्तयोःसूर्यविपातयोः कुरुतौस्फुटौस्तः विञ्यंशौयौद्वौताभ्यांयुतोहरः कृशानुभिःत्रिभिः भक्तः सन् फलं अंगुलाद्यंचंद्रस्यबिंबंप्रभवति अत्रोपपत्तिः अत्ररविफलंपंचदशाभिर्भाज्यं पूर्वेपंचदशगुणितत्वात् ततः कलार्थंषष्टिर्गुणः गुणहरयोर्हरेणापवर्तितयोर्जातोगुणः ४ अतोयुगघ्नमिति अत्रप्रथमंरविफलं परमंएतावत् २ । ५ । ३१ । धृतं एतन्मितं धार्यं २ । १० । ३१ अतः अनयोरंतरमिदं ० । ५ इदंस

विञ्यंशद्वियुतहरः कृशानुभक्तश्चंद्रस्यप्रभवतिबिंबमंगुलाद्यं ॥ १३ ॥ खाब्ध्याप्ताकांगतदलयुतोनाः स्वकेंद्रकुलीरनक्राद्येस्याद्व्यारिलवभयाअंगुलाद्यर्कबिंबं

वर्णितंचतुर्विंशत्याजातंद्वयंफलंतुल्यमेव अतःसस्वार्हल्लवमितिताःफलकलाःरविव्यगोर्देया तौस्फुटौभवतः अथचंद्रबिंबस्योपपत्तिः अत्रगतेर्बिंबानयनंकार्यमित्यत्रहरोपिगतिखंडमतोहरादनुपातः यद्यस्मिन्मध्यमे हरे ३० । २० इदंचंद्रबिंबं १० । ४० तदेष्टस्पष्टहरेकिमिति अत्रगुणाद्धरोहित्रिगुणासन्नोतः अत्रविञ्यंशौद्वौक्षेप्यौ ततस्त्रिगुणचंद्रबिंबंभवति अतउक्तंविञ्यंशद्वियुतहरः कृशानुभक्तश्चंद्रबिंबमिति ॥ १३ ॥ अथसूर्यबिंबभूभाबिंबेसाधयति खाब्धिभिश्चत्वारिंशद्भिः ४० आप्तंभक्तंचतत् अर्कस्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अगतदलंभोग्यखंडेतेनव्यरिलवभवाः विषट्लवाः एकादशयुतोनाः कार्याः कदेत्याह स्वकेंद्रेसूर्यस्यमंदकेंद्रेकुलीरनक्राद्येस तिकर्काद्येयुताः मकराद्येऊनाः मंतः अंगुलादिसूर्यबिंबंस्यात् विगताइषवः पंचयस्मात् सतथा एवं भूतोहरः स्वस्यति थिलवेनपंचदशांशेनयुक् कुभास्यात् अस्यां कुभायांखाक्षैः पंचाशद्भिः आप्तंभक्तं यदर्कस्य अगतं दलंभोग्यखंडं तत् नक्र कर्कादिकेंद्रे धनर्णंकार्यं मकरादौ धनं कर्कादौ ऋणं तत् भूछायाबिंबंभवति अत्रोपपत्तिः मध्यगतिप्रमाणेनखेर्मध्यबिंबमि दं १० । ५० यदिमध्यगत्याइदं तदास्पष्टगत्याकिं अत्रभोग्यखंडपरमत्वेगतिफलपरमत्वामित्यत्रभोग्य खंडात्गतिफलं

हारोविषुः स्वतिथिलवयुक्स्यात्कुभास्यांधनर्णंखाक्षाप्तार्कागतदलमतोनक्रकर्क्यादिकेंद्रे ॥ १४ ॥

प्रसाध्य बिंबंसाध्यंतदत्रपरमंबिंबं ११ । १५ अनयोर्मध्यस्पष्टयोरंतरं ० । २५ इदं परमभोग्यं खंडस्यास्य १७ चत्वा रिंशत्तमोभागः अयमध्यबिंबेदेयः कर्कादौगतिफलधनं अतोयुतोयुक्तः मकरादौगतिफलंऋणं अतोहीनः एवंरविबिंबंभवति अथ भूभाबिंबोपपत्तिः अत्रचंद्रमध्यगतिवशात् जातं भूभाखंडमेकं २७ इदंमध्यहरस्य ३० । २० पंचोनितस्य स्वतिथिलवयुक्त स्यसमंभवति अतोहि स्पष्टहरादेवंसाध्यं तदत्रसूर्यगतिफलोत्थंबिंबंभूछायायामस्यांदेयं तत्र सूर्यभोग्यखंडस्य पंचदशांशो

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 देयः इतिदृश्यते यतोहिपरमभोग्यखंडमिदं १७ त्र्यंशोनाष्ट ७।४० भक्तंरविगतिफलंभवति २।१३ तदपिसप्तभक्तंभूभाखंडं
भवति अतोयंहरघातोहरः ५० भोग्यखंडपंचाशद्भक्तंतत्रभूभाखंडेदेयः मकरादौऋणंफलंगतैः अतः तत्भूभायांयज्यते कर्का
दौधनंफलं तद्भूभायांन्यूनंभवति ॥१४॥ एवंबिंबादिप्रसाध्येदानींग्रहणसंभूतिमाह एवंतिथिपूर्वकंज्ञात्वाशेषं ग्रहणजंशरस्थित्या
दिपूर्ववत् चंद्रग्रहणोक्तवद्भवेत् अर्केंद्वोः सूर्यचंद्रयोः ग्रहणंषण्मासैः ग्रहणादन्यत्ग्रहणं अथवापक्षवर्जितयुतैः षण्मासैः सार्द्धष

ज्ञात्वैवंतिथिपूर्वकंग्रहणजंशेषंभवेत्पूर्ववत्षण्मासैरुतपक्षवर्जितयुतैः पक्षेथवालोकयेत् अर्कें
दुग्रहणंव्यगोर्भुजलवैस्तिथ्यल्पकैरुष्णगोर्याम्यैर्वस्वधरैर्द्युरात्रिगतिथौचाहर्निशामाश्रिते ॥ १५ ॥

ण्मासैः सार्द्धपंचमासैर्वाअलोकयेत् ग्रहणसंभूतिंपश्येत् तत्संभवमाह व्यगोः भुजभागैः तिथ्यल्पकैः सद्भिग्रहणंतुविशेषेउष्ण
गोः सूर्यग्रहणे व्यगुभुजभागैर्याम्यैर्दक्षिणगोलजैः वस्वधरैः सद्भिर्ग्रणंतद्यथा सूर्यग्रहणेयदाव्यगुरुत्तरगोलेतदातद्भुजांशैः ति
थ्यल्पकैरेवग्रहणंयदियाम्याः भुजभागाः तदाष्टाधिकत्वेग्रहणसंभवोनास्तीत्यर्थः द्युरात्रिगततिथौसत्यांसूर्यग्रहणंतु दिवाति
थौसत्यांभवति चंद्रग्रहणंतुरात्रौतिथौसत्यांभवति अथवाअहर्निशंतिथौआश्रितेकिंचिद्दिनसत्रिस्पर्शे तिथौसतिसूर्यचंद्रग्रहणेभ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

वतइतिव्याख्याअस्योपपत्तिः प्रतिपादितप्रमेयातिसुगमाच ॥ १५ ॥ अथग्रासंसाधयति अयंहरः सप्त्यंशैर्गुणैस्त्रिभिः ऊनित स्ततः वेदैश्चतुर्भिर्हन्यतेसतथा ततः अंकैः नवभिः हतोभक्तः व्यगुभुजांशैर्हीनः कार्यः चेद्धीनोनस्यात्तदा ग्रहणमेवनास्ति ततः सहभवैरेकादशभिः ताडितोगुणितः अद्रिहृत्सप्तभक्तः द्विष्टंफलंशीतरुचः चंद्रस्यअंगुलादिछिन्नंवाप्रकारांतरेणस्यात् अत्रोपप त्तिः शरोनंमानैक्यखंडंग्रासइति मुख्ययुक्तिः तदत्रमध्यमानैक्यखंडमिदं १८।५२ अतएवभागाः साधिताः विलोमविधिना

सप्त्यंशगुणोनितोहरोयं वेदघ्नोंकहतोव्यगोर्भुजांशैः हीनोभ
वताडितोद्रिहृत्स्यात् छन्नंशीतरुचोंगुलादिकंवा ॥ १६ ॥

शरवत् व्यगुभुजभागाः भवघ्नाः सप्तभक्ताः शरोभवति अतोव्यस्तविधिनामानैक्यखंडंसप्तगुणंएकादशभक्तंजाता भागाः एतेम ध्यहराद्यथागच्छंति तथाकार्यंअतः मध्यहरेसप्त्यंशगुणोनितेसतिसप्तविंशतिःसप्तविंशतिर्यावत् चतुर्गुणानवभिर्भुज्यते तावद्द्वा दशभागाएवभवंति अतः सप्त्यंशगुणोनितचतुर्गुणोनवभक्तो भागाः स्युः तेभ्यः व्यगुभुजभागाः ऊनाः कार्याः शरस्यन्यूनीक र्तव्यत्वात् ततोभागाभवगुणाः सप्तभक्ताः छन्नमंगुलाद्यंचंद्रस्यभवतीत्युपपन्नं ॥ १६ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथरविग्रहणेग्रासानयनंस्थूलमाह दर्शांतकालीनंयन्नतंतस्यनाडिकाः घटिकाः यास्तासांअंघ्रिः चतुर्थांशोराश्यादिः तेनप्राक्पूर्वनतेरहितात् ग्रहादिकात् रवेःसूर्यात् परेपश्चिमनतेयुतात् येनतांशकाः स्युः तस्यक्रांतिऋक्षांशैः संस्कृतानतांशाः भवंति तेषांनतभागानांयोरसांशकः षडंशः तेनव्यगोः भुजलवाः संस्कारिताः एकदिशोर्योगोभिन्नदिशोरंतरमिति तेस्युटाः स्युःनतस्तेसप्तभ्यः शुद्धाः कार्याः यदिनशुध्यंतितदाग्रहणमेवनास्तितेनिजेनअर्द्धेनसहिताः संतोरवेः अंगुलादिकंस्फुटंस्थगितंग्रासः

अमांतनतनाडिकांघ्रिरहिताद्युतात्प्राक्परेगृहादिकरवेर्नतांशकरसांशसंस्कारिताः ॥ व्यगोर्भुजलवाः स्फुटाः स्युरथसप्तशुद्धाश्चतेनिजार्द्धसहितारवेः स्थगितमंगुलाद्यंस्फुटं ॥ १७ ॥ छ ॥ छ ॥

स्यात् इतिव्याख्याअत्रोपपत्तिः अत्ररविग्रहणेलंबननंतिसाधनंविनाग्रहणसंभवोपिनज्ञायते अतः स्थूलेलंबननतीसाध्येतेनतघटीनांचतुर्थांशोलंबनंतद्दर्शांतेदेयं पुनस्तत्कालीननतात् यः पंचमांशः सरवौपूर्वकपालेयावत् न्यूनीक्रियते पश्चिमकपालेयुक्तः क्रियते तात्रिभोनलग्नंभवति अत्रचतुर्थांशसंस्कृतस्यपंचमांशः केवलचतुर्थांशतुल्योभवति अतोनतघटीनांचतुर्थांशः पूर्वापरेनते ॥७३॥
रवौहीनाधिकः कार्यः तत्त्रिभोनलग्नंस्यात् तस्यनतांशाःकार्याः तेभ्योनतिः साध्या साशरेणसंस्कार्यासः स्पष्टशरोमानैक्यखं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

डान्निष्कासनीयोग्रासः स्यादित्पत्रलाघवार्थं नतभागोत्थनतिभागैर्व्यगुभुजभागा येविहीनाः कृताः तद्यथा नतभागानांचतु
र्थांशः स्थूला नतिर्भवति नतिस्तु स्पष्टशरखंडं अतोस्याः भागकरणार्थंसप्तगुणः एकादशहरः ११ एवंचत्वारोहरः ४ एवंजा
तोहरघातोहरः ४४ गुणहरयोर्गुणेनावर्तितयोर्लब्धाः हरस्थानेषट्नतांशरसांशसंस्कारिताः व्यगुभुजभागाः स्युरिति अत्ररवे
र्मानैक्यखंडमिदं ११ मध्यंकियद्भ्यः भुजभागेभ्यः स्यादितिज्ञानार्थंसप्तगुणं एकादशभक्तंजाताभागाः सप्त७ अतःएतेषुभागे

व्यगुमध्यपर्ययगणोद्विगुणोवणिगादिगेव्यगुगृहेकुयुतः
स्मृतचक्रसंज्ञकयुतोविधितोगतपर्वपोमुनिहृतोर्वरितः ॥ १८ ॥

षु सप्तभ्योन्यूनेष्वेवग्रहणं अतः सप्तशुद्धाः शरार्थंस्थूलत्वात् निजार्द्धसहिताइति तत् अंगुलादिकंसूर्यग्रहणे छन्नंभवतीत्युपपन्नं
॥ १७ ॥ अथपर्वेशानयनमाहक्षेपचक्रग्रध्रुवयुक्तस्यव्यगोः मध्यः यः पर्ययगणः मध्यग्रहानयने राशयोद्वादशभिर्भज्यंते फलंप
र्यायाः सपर्ययगणः द्विगुणः कार्यः वणिगादिगेतुलादिषड्भस्तेव्यगुगृहेसातिकुयुतःएकयुतस्ततोसौस्मृतं यच्चक्रसंजंतेनयुतःततो
मुनिव्हृतोर्वरितः सप्ततष्टावाशिष्टः सन्विधितोब्रह्मणः सकाशात् शेषतुल्योगतः पर्वग्रहणंपातितथापर्वेशः स्यात् पर्वेशाः सप्त ७

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उक्तंचवराहसंहितायां षाण्मासोत्तरवृध्यापूर्वेशाः सप्तदेवताः क्रमशः ब्रह्मशशींद्रकुबेरावरुणाग्नियमाश्चविज्ञेयाः अत्रोपपत्तिः
मासषट्केन एकः पर्वेशः वर्षमध्येद्वौ वर्षमध्येतुव्यगुपर्ययोप्येकः अतः सद्विगुणः पर्वेशः स्यादित्युपपन्नं सराशिषट्कस्यएव
यतोराशिषट्कानंतरंएकवृद्धिः अतस्तुलादिगेव्यगौकुयुतइति अत्रैकादशवर्षात्मकंचक्रंचक्रमध्येद्वाविंशतिः पर्वेशाः तेसप्ततष्टाः
एकः चक्रतुल्यएवभवति अतश्चक्रयुतइति पर्वेशाः सप्तअतः सप्ततष्टइत्युपपन्नं नन्वत्रचक्रकोत्पन्नपर्वेशस्ययोजितत्वात् पूर्वंच
कघ्नंध्रुवयोगोनोपपद्यतइतिचेत् भ्रांतोसिनह्येकचक्रेनिरवयवैकादशभगणायेनचक्रोत्थपर्वेशयोगेचक्रघ्नध्रुवयोगोनर्थकः स्यात्
कित्वेतावान् भगणादिर्व्यगुः ११।७।१।१२ तत्रराश्यादिश्यंध्रुवः ७।१।१२ चक्रघ्नः पूर्वयोजितः इदानींचक्रघ्नैकादश
योज्याः आचार्येणत्वेकादशोत्थ पर्वेशएकचक्रघ्नः पर्वेशेयोजितस्तदपि युक्तमेवनन्वेवंग्रंथादिजव्यगुभगणानांतदुत्पन्नंपर्वेशस्य
वायोजनैः प्रसज्येतबाढं तदुत्थपर्वेशइति वराहोक्तेर्मासशब्दस्यचांद्रेमुख्यत्वात् चांद्रवर्षेद्वौपर्वेशावितिगम्यते नपुनरेकास्मिन्भ
गणइति नचैकवर्षेव्यगुभगणोप्येकइतिवाच्यं गणेनाधिक्यदर्शनात् अतएकभगणःपर्वेशद्वयेनयुक्तामितिचेत् अत्रब्रूमः ब्रह्मेंदु
शक्रवित्तेशवरुणाग्नियमाः क्रमात् फणीनभगणैक्यघ्नद्विमितग्रहणाधिपाइति ब्रह्मसिद्धांतोक्तिश्रवणादेकभगणेद्वौपर्वेशावित्येव
युक्तं वाराहोक्तिर्यथा कथंचिन्नेयेति विस्तरभयाद्विरराम ॥ १८ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथसूर्याच्चंद्रंसाधयति द्वादशगुण्यातिथिसंख्याभागाः स्युः तैर्भागैः युतः अर्कः विधुश्चंद्रः स्यात् अथजिनैश्चतुर्विंशत्यागुण्यते
सतथा एवंभूतोहारः द्व्यंगैः द्विषष्ट्यायुक् तस्यचंद्रस्यगतिः स्यात्खचरशराः एकोनषष्टिकलाः सूर्यस्यभुक्तिर्गतिः स्यात् सूर्यचं
द्राभ्यांभयुतिजाः नक्षत्रयोगजाः गतगम्याः घटिकास्तिथेरपायात् अंतात्स्युः नसूर्योदयात् यतोरविचंद्रौतिथ्यंतकालीनौता
स्तिथिघटिसंस्कृताःसूर्योदयान्नक्षत्रयोगघटिकाः स्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिःसूर्यचंद्रांतरेद्वादशभागतुल्येएकातिथिर्भवति अतोद्वाद

तिथिरविहतिरंशास्तद्युतोर्कोविधुः स्याद्थजिन २४ गुणहारोद्व्यंगयुक्तद्गतिः स्यात्
खचरशरकलाःस्यात्सूर्यभुक्तिस्ततःस्युर्भयुतिजगतगम्यानाडिकास्तिथ्ययात् ॥ १९ ॥
अथवायंतिथिपत्रतोवगम्यः पर्वांतश्चरविस्तमस्तिथेर्वा ॥ ॥

शगुणातिथिः सूर्यचंद्रांतरभागाः तेरवौयावत् क्षिप्यंते तावच्चंद्रोभवति अत्रगत्यंतरंचतुर्विंशतिभक्तंहारः कृतोस्तिअतोजिनगु
णोहारः गत्यंतरंतत्रसूर्यगतिर्योज्याचंद्रगतिः स्यादित्यत्रद्व्यंगमितासूर्यगतिः प्रकल्पिताअतोद्व्यंगयुगित्युपपन्नं ॥ १९ ॥ दैव
ज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेनवृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्यमासौधतः पर्वयुगंसमाप्तं १ इतिश्रीगणेशदैवज्ञकृत ग्रह
लाघवस्यटीकायांमल्लारिदैवज्ञविरचितायांमासगणादेवग्रहणद्वयसाधनाधिकारः सप्तमः७अथकेवलंपंचांगादेवलघुकर्मणाग्रह

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

णद्वयंसाधयति अथवायंपर्वांतोदर्शांतः पौर्णमास्यंतश्चरविः सूर्यस्तमोराहुस्तिथेर्वाभस्येतैष्यघटीयुतिः गतैष्यघटीयोगश्चज्ञेयः
तिथिपत्रस्थद्युमानमपिज्ञेयंतेभ्योज्ञानेभ्यः ग्रहणद्वयंप्रवच्मीत्यर्थः ॥ १ ॥ अथछन्नसाधनमाह सप्तविंशत्यधिकषट्शतमिताः वि
गताः अगाः सप्तयस्मात्सतथा एवंभूतोयास्तिथेर्यातगम्यनाडीयोगस्तेनआप्ताः भक्ताः लब्धंत्रिष्ठंग्राह्यं ततस्तेलब्धांशाः व्यगु
रवेः विराव्हर्कस्य येदोर्लवाः भुजभागास्तैः ऊनितास्तेनिजेनस्वीयेनदलेनअर्द्धेनतथास्वस्यभूपभागेनषोडशांशेनचलब्धद्वयेन

भस्येतैष्यघटीयुतिर्द्युमानंतेभ्योथग्रहणद्वयंप्रवच्मि ॥ १ ॥ ताराषट्
व्यगतिथियातगम्यनाडीयोगाप्ताव्यगुरविदोर्लवोनितास्ते सयुक्तानि
जदलभूपभागकोभ्यांछन्नंवांगुलवद्नंभवेत्सुधांशोः ॥२ ॥ ॥ ॥

युक्ताः संतो अंगुलपूर्वकंविधोश्चंद्रस्यछन्नंग्रासोभवेदित्यर्थः अत्रोपपत्तिः चंद्रस्यमध्यमंमानैक्यखंडामिदं १८ । ५६ तिथिघटि
का ५९ । ४ श्चमध्यमाः मध्यमरविचंद्रगत्यंतरोत्पन्नाः तत्रगतेराधिक्येमानैक्यखंडाधिक्यं तत्रातिथिघटीनामल्पत्वं तत्रानुपातः
यदिमध्यमतिथिघटीभिर्मध्यमंमानैक्यखंडंतदेष्टस्पष्टतिथिघटीभिः किंअत्रव्यस्तत्रैराशिके स्पष्टतिथिघटिकाहरः मध्यमति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

थिघटीमध्यममानैक्यखंडघातोभाज्यः १११९ । ८ अत्रास्मिन्भाज्यंभागकरणार्थंसप्तगुणेभवभक्तेजाताभागा ७१२ । ११ एतेतिथिगतैष्यघटीयोगेनभाज्याइत्यत्रतेषांसावयवत्वार्थंसंचारगुणनं यद्यासुघटीषु ५९ । ४ अयंभाज्यः ७१२ । ११ तदासप्तोनितास्वासुघटीषु ५२ कोभाज्यइतिजाताः ६२७ अतएतेऽयगतितिथिगतैष्यघटीयोगेनभाज्याः ऽयगुभुजांशोनाः ततःशरार्थंस्वदलयुक्ताभागाःस्थूलःशरइत्यतोभूपभागान्विताःकृताःतच्छन्नंभवतीत्युपपन्नं ॥ २ ॥ अथचंद्रबिंबभूभाबिंबेकथयति षड्युक्ततिथिगतै

अंगयुक्तिथिघटीहृतबाणांकर्तवोंगुलमुखंविधुबिंबं दिग्वियुक्तिथिघटीहृतदृग्दृक्त्रीं दृवोंगुलमुखाक्षितिभास्यात् ॥ ३ ॥

ष्यघटीयोगेनभक्ताः पंचोनसप्तशतमिताः संतः अंगुलमुखंविधोश्चंद्रस्यबिंबंस्यात्दिग्भिर्वियुजोहीनाः यास्तिथिघटिकास्ताभिर्हृताः दृक्दृक्त्रींदवः द्वाविंशत्यधिकत्रयोदशशतमिताः अंगुलमुखाक्षितिभाभूछायास्यादितिऽयाख्या अत्रोपपत्तिः अत्रमध्यतिथ्यानया ५९ । ४ मध्यमेचंद्रबिंबेस्मिन् १० । ४१ गुणितेभाज्यः ६३१ । २ अयंसावयवोतः संचारः यद्यासु घटीषु ५९ । ४ अयं ६३१ । २ तदाषड्युक्तघटीषुकइतिजातोभाज्यः ६९५ अयंतिथिघटीभिः षड्युक्ताभिः भाज्यचंद्रबिंबं भवतीत्युपपन्नं अथमध्यमं भूभाबिंबमिदं २६ । ५५ अस्मिन्मध्यतिथिगुणितेजा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तोभाज्यः सावयवः अत्रसंचारः यद्याभिर्घटीभिः ५९ । ४ अयंभाज्यः १५ । ९२ । ४९ तदादशहीनघटीनां ४९ । ४ कोभाज्यइतिजातः १३२२ अतोदशहीनतिथिघटीभक्तोभाज्यः भूभास्यादित्युपपन्नं ॥ ३ ॥ अथनक्षत्रघटीभ्यांग्रासानयनमाह विगताः दशयाभ्यः एवंविधाउडुघटयोनक्षत्रगतैष्यघटीयोगः ताभिर्हताः खभूषट् दशाधिकषट्शतमितास्तेऽथगोः विराहोर्भास्वतः सूर्यस्ययेभुजभागास्तैरूनिताः कार्याः ततः शितिकंठैरेकादशभिर्हतागुणितास्तुरगैः सप्तभिर्भक्ताः अंगुलपूर्वकंविधोः स्थगि

विदशोडुघटीहताः खभूषड्भ्यगुभास्वद्भुजभागवर्जितास्ते शिति
कंठहतास्तुरंगभक्ताः स्थगितंचांगुलपूर्वकंविधोः स्यात् ॥ ४ ॥
भेगतागतनाडिकैक्यभक्तानववेदर्तवइंदुबिंबमुक्तं ॥ ॥

तंछन्नंप्रकारांतरेणस्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः मध्यमनक्षत्रघटीभिराभिः ६० । ४२ भाज्यादिकृत्वातिथिवदंकाउत्पादनीयाः सुगममिदं ॥ ४ ॥ अथनक्षत्रघटीभ्यश्चंद्रबिंबभूभाबिंबेकथयति भस्यनक्षत्रस्ययःगतागतनाडीयोगःगतैष्णघटीयोगःतेनभक्ताःनववेदर्तवः एकोनपंचाशदधिकषट्शतमिताः यल्लब्धंतदंगुलाद्यंचंद्रबिंबमुक्तंतथैवाविगताः मनवश्चतुर्दशयाभ्यस्तास्तथाएवंविधाः याः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उडुनाड्यः नक्षत्रघटिकाः ताभिर्हृता शराक्षद्विभुवः पंचपंचाशदधिकद्वादशशतमिताः अंगुलमुखाक्षितिभाभूछायास्यादिति अत्रोपपत्तिस्थितिवत्सुगमा ॥ ९ ॥ अथसूर्यग्रहणेग्रासंसाधयति सप्तत्यधिकशतमिताः तिथिद्दटीहृताः ततस्ते सवेदाश्चतुर्भिर्युताः तेऽव्यगुस्फुटलवैरमांतनतनाडिकांघ्रिरहिताद्युतादित्यादिनाकृतैः हीनास्ततोभवगुणाएकादशगुणाः शैलैः सप्तभिः हृताः खररुचः सूर्यस्यस्थगितांगुलानिग्रासांगुलानिस्युः अथवाउडुनाडीभिः नक्षत्रघटीभिः हृताः देवयमास्त्रयस्त्रिंशदधिकशतद्वय

विमनूडुघटीह्रताः शराक्षाद्विभुवः स्यात्क्षितिभांगुलादिकावा ॥ ५ ॥ खात्यष्टयस्ति
थिघटीविह्रताः सवेदावाथोडुनाडिह्रतदेवयमाः सरामाः हीनाव्यगुस्फुटलवैर्भवसं
गुणास्ते शैलोद्धृताः खररुचः स्थगितांगुलानि ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥

मितास्ते सरामाः त्रियुक्ताः ततोऽव्यगुस्फुटभुजभागहीनास्तेएकादशगुणाः सप्तभक्ताः ग्रासः स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्र सूर्यस्येदंमध्यमंमानैक्यखंडं १० । ४७ इदंसप्तगुणंएकादशभक्तंजाताः भागाः ६ । ५२ एभ्यः सुखार्थंचत्वारस्त्यक्ताः शेषं २ । ५२ इदंमध्यतिथिघटिगुणितं जातोभाज्यः १७० अतः खात्यष्टयस्तिथिघटीविह्रता सवेदा इत्युपपन्नं तथैवैभ्यः भागेभ्यःत्री

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

न्त्यक्त्वा शेषंमध्यनक्षत्रघटीभि ६०।४२ गुणितंजातोभाज्यः २३३ अतोनक्षत्रघटीभक्तदेवयमाः सरामाइति एवंजातामानैक्यखंडोत्थभागाऽ्यगुभुजांशैर्हीनाः शेषेअंगुलीकरणार्थंभवगुणेशैलभक्तेग्रासः स्यादितिसुगमं ॥ ६ ॥ अथसूर्यबिंबसाधनमेकवृत्तेनाह रविलवयुतभानोरिति रविलवैर्द्वादशभागैर्युतोयो भानुस्तस्ययेदोर्लवाः भुजभागाः तेषांयः त्र्यंशः तत्तुल्यानियानिऽ्यंगुलानितैः विरसलवा विगतषडंशाः महेशाः १० । ५० हीनयुक्ताः कार्याःकदेत्याह अर्केसूर्ये अजघटरसभे सतिमेषादिषड्भे

रविलवयुतभानोर्दोर्लवत्र्यंशतुल्यैर्विरसलवमहेशाव्यंगुलैर्हीनयुक्ताः अज
घटरसभर्केबिंबमस्यांगुलाद्यंस्थितिमुखमवशिष्टं पूर्ववच्छेषमत्र ॥ ७ ॥

हीनाः तुलादिषड्भेयुक्तास्तदस्यसूर्यस्यअंगुलाद्यंबिंबंप्रभवति अत्रस्थितिमर्दस्पर्शकालादिकंयदवशिष्टं उक्तात्उर्वरितं तदत्रपूर्ववद्ग्रहणोक्तवत्ज्ञेयमित्यर्थः अत्रोपपत्तिः रविबिंबंमध्यममिदं १० । ५० इदंमध्यमगतिवशात् स्पष्टगतेः साध्यं मध्यमस्पष्टगत्योरंतरंगतिफलं तत्सूर्यमंदकेंद्रकोटिवशात् अतोमंदकेंद्रं कार्यं तद्यथा रवेर्मंदूच्चंराशिद्वयमष्टादशभागाधिकं २ । १८ । ० । ० ॥ ७७॥
तत्रवेः शोध्यकेंद्रंस्यात् अस्माद्रविः शोध्यः तस्यभुजास्त्रिभाच्छोध्यः कोटिः स्यादित्यत्रद्वादशभागयुक्तसूर्यस्यभुजोहिमंदकेंद्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कोटिर्भवतीतिसिद्धं तस्यसात्रिभस्यभुजएककोटिः अतस्त्रिभस्य ३ सूर्योच्चस्यांतरं द्वादशभागास्तेरवौयोज्यास्ततो भुजः कार्य इतिसिद्धं अत्रमध्यमस्पष्टसूर्यबिंबांतरमिदं परमं ०। ३० अंगुलाद्यं इदंपरमाणांनवत्यंशानां अंशतुल्यं अतोद्वादशभागयुक्त सूर्यभुजभाग३ंशतुल्यं अतोद्वादशभागयुक्तसूर्यभुजभागत्र्यंतुल्य०र्यंगुलहीनयुक्तंमध्यबिंबस्पष्टंभवतीति मेषादौरवौसातिकेंद्रंम करादौभवति तत्रगतिफलंऋणमतो मेषादौहीनाः:तुलादौरवौकेंद्रंकर्कादौ तत्रगतिफलंधनमतस्तुलादौयुक्ताः कार्याइत्युपपन्नं

सार्कांशाविहकुरुपक्षतिक्षयेर्कव्यग्वकौचरमथकेवलाद्व्यगोर्यत् षट्
बाणैर्विहृतमिदंक्रमाद्धवाद्यं स्वर्णंस्याद्विगुरविगोलयोःपृथक्तत् ॥ १ ॥

॥ ७ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तीकृतायांग्रहलाघवस्य पंचांगतः १ पर्वयुगंसमाप्तं इतिश्रीगणेशदैवज्ञविरचितस्यग्रहलाघवस्यटीकायांमल्लारिदैवज्ञविरचितायांतिथिपत्रादेवग्रहणद्वयंसाधनाधिकारोष्टमः ८ ॥

अथोदयास्ताधिकारोव्याख्यायते तत्रादौशुक्लप्रतिपदिचंद्रदर्शनंभविष्यतिनवेत्युच्यते वृत्तत्रयेणइहपक्षतेः प्रतिपदः क्षये अंते अर्कव्यग्वकौसूर्यविराव्हकौसार्कांशौद्वादशभागयुक्तौकुरु अथकेवलात् अदत्तायनांशात् व्यगोश्चरंसाध्यं तत् षड्बाणैः षट्पं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

चाशाङ्कैः विह्वतंभक्तंसलवाद्यं फलंग्राह्यं तत्स्वर्णंधनर्णंस्यात् कदेत्याह व्यगुरवेर्विराव्हर्कस्ययौगोलौतद्वशात् उत्तरगोलेधनंद
क्षिणगोलेऋणमिति तत्फलंपृथक् एकांतेस्थापयेत् ॥ १ ॥ त्रिभेणराशित्रयेण अयनलवैरयनांशैः अन्वितः युक्तः यः अरुणः
सूर्यः तस्ययश्चरंतेनपृथक्स्थं फलंआहतं गुणितं ततोद्यक्षभाहतेः द्विगुणितपलभायाः कृत्यावर्गेणव्हतंतत् द्वितीयफलं एकांते
स्थाप्यं तद्व्यगोः असमैकगोले धनर्णंस्यात् रविव्यगूयदिभिन्नगोले तदाधनं एकगोलेतदाऋणमिति अथसरसभायनार्कोद

त्रिभायनलवान्विततारुणचराहतद्व्यक्षभाहतेः कृतिह्वतधनर्णमसमैकगोलेव्यगोःखखानल
विशेषितः सरसभायनार्कोदयः शराङ्किकह्वतोधनाधनमनल्पकाल्पोदये ॥ २ ॥ द्युमितिप्रति
पद्गमांतरंयच्छरभक्तंस्वमृणंदिनेधिकोने ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

यः षट्रङ्ग्यनांश युक्तार्कोदयः खखानलविशोधितः शतत्रयांतरितः सन्शराङ्किकैः पंचविंशत्याव्हतः फलं अनल्पकाल्पेऽर्कोदये
सति धनाधनंस्यात् शतत्रयात् उदयेअधिकेधनंऊनेऋणं इदं तृतीयमप्येकांतेस्थाप्यं ॥ २ ॥ अथचतुर्थफलंसाधयति द्युमिति ॥७८॥
दिनमानं प्रतिपदंतः अनयोर्यदंतरं तत् शरभक्तं फलं दिने अधिकोनेस्वमृणं स्यात् दिनमाने तिथेरधिकेधनं ऊनेऋण

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

मिति चतुर्थंफलंभवति अत्रचतुष्कसंस्कृतिः फलचतुष्टयसंस्कारश्चेद्धनं तदातपनस्य सूर्यस्यास्ते विधुश्चंद्र ईक्ष्य तेदृश्यते अन्यथाफलसंस्कारेऋणेसतिनदृश्यतेइतिभावः संस्कास्तु धनयोर्योगः ऋणयोरपियोगः धनर्णयोरंतरमितिप्रसिद्धः अत्रोपपत्तिः चंद्रस्यकालांशा द्वादशयदास्युस्तदाचंद्रोदयः चेदल्पास्तदानेति अतश्चंद्रेदृक्कर्मादिदत्वाकालांशाः साध्याः तत्राचार्येणलाघवार्थंशिष्यक्लेशभयार्थेफलानिसाधितानितेषांयोगोयदाधनंतदाकलांशाः द्वादशाधिकाः अतउदयोभविष्यत्येव यदाऋणंतदाकालांशाः द्वादशाधिकाल्पाः अतोनदर्शनं सूर्यचंद्रांतरंप्रातिपदं तेद्वादशभागास्तेतुक्षेत्रांशाः नित्यांशाः नित्याएव

धनमत्रचतुष्कसंस्कृतिश्चेत्तपनास्तेविधुरीक्ष्यतेन्यथान ॥ ३ ॥

कालांशाः देशविशेषेणकालवशेनशराद्यंतरवशेनचांतारिताभवंति तत्रप्रातिपदंतेचंद्रः कार्यः अतोरविः सार्कांशश्चंद्रोजातः तथा शरार्थंव्यगुचंद्रः कार्यः अतोव्यगुरविरेव सार्कांशोव्यगुचंद्रः स्यात् अतः सार्कांशावित्युपपन्नं अथाक्षदृक्कर्मसाध्यं तत्रादौव्यगोः शरःसाध्यः ततः द्वादशकोटौपलभाभुजः तदाशरकोटौकइतिजातंदृक्कर्मतत्रलवार्थं प्रतिराशिराशित्रयमध्येशराःसाधिताः तेयथा १३५। २३४। २७० एतेद्वादशभक्ताजाताः ११। १९। २२। ३० एषांपलभागुणोस्ति एतेएकांगुलपलभोत्थचरखं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

डैरेभिः आसन्नाः संति १०।१८।२१।२० एतानिचरखंडानियावत् पलभयागुण्यंते तावत्स्वदेशीयान्येवभवंति तैश्चरखडं
कैः ऽयगोः साधितंयच्चरंतत्पलभागुणितशरासन्नंस्यादेवद्वादशाभिस्तुपूर्वमेवभक्तमास्ति अतोऽयगोश्चरंदृक्कर्मकलाः तासांभा
गकरणार्थंषष्टिर्हरः ६० परमिदंसांतरंतदंतरंसाध्यते यद्यनेनपरमचरखंडकेन २१।२० एताः परमदृक्कर्मखंडकलाः २२।
३० तदेष्टेनचरेणकाइति एवंहरघातोहरः १२८० गुणहरौगुणेनापवर्त्यजातोहरः ५६ अतोऽयगोश्चरंषट् बाणैर्हतं भागाद्यमा
क्षंदृक्कर्मभवतीत्युपपन्नं धनर्णोपपत्तिः उत्तरगोलेग्रहः क्षितिजादुन्नाम्यते अतस्तदुदयः पूर्वंभेवअतस्तत्रधनं दक्षिणेनाम्यते त
दुदयः पश्चात् अतस्तत्रऋणमेकंफलम् अथायनदृक्कर्मसाधयति त्रिज्याकर्णे आयनवलनज्याभुजस्तदाशरकर्णेकइति द्युज्या
वृत्ते इदंतदात्रिज्यावृत्तेकिंत्रिज्ययोस्तुल्यत्वान्नाशेकृतेद्युज्याहरः शरोगुणः तत्रसायनसन्निभग्रहक्रांतिरेवायनवलनं तत्प्रातिरा
शिसाधितं ११/४३ । २०/८ : २४/० एतदप्येकांगुलपलभोत्थचरार्द्धासन्नं भागार्थंषष्ट्याभाज्यं ६० यदास्यचरार्द्धस्य १० इदंवलनं ११।
४३ तदेष्टस्यकिमितिहरघातोहरः ६०० मध्यस्थद्युज्या ११२।३० इयमपिहरः अतोहरघातोजातोहरः ६७५०० जीवा
र्थं द्वौ २ गुणः पूर्वगुणश्च ११।४३ एवंसत्रिभायनार्कस्यैकांगुलपलभोत्थचरंग्राह्यं तदिष्टपलभावशेनगृहीतं अतस्तस्याक्षा ॥ ७९ ॥
भापिहरः शरोगुणोस्ति तदर्थंशरः साध्यः तदाक्षदृक्कर्मतोविलोमेनशरः तत्षष्टिद्वादशघातः ७२० गुणंपलभाभक्तंशरः स्यात्

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

उभयोर्घातेपलभावर्गोहरः अयंचहरः ६७५०० सत्रिभायनार्कचराक्षदृक्कर्मघातस्यगुणघातोगुणः १६८७२ गुणहरौ गुणे
नापवर्त्यजातोहरः ४ । ० चतुर्भिः पलभावर्गोपिहरः एवंहरघातेद्व्यक्षभाहतेः कृतिर्हरः रूपगुणस्याविकृतान्नाशः धनर्णोपप
त्तिः प्रत्यक्षगोले दृश्यते इदंद्वितियफलं अथक्षेत्रांशकालांतरंसाध्यं तत्रराशिकलोदयास्वंतरंकार्यं अत्रोदयपलान्यतः राशिक
लाः षड्भक्ताः ६०० एतदंतरंतत्रसूर्यास्तेचंद्रोदयोतः सूर्यः सषड्भायनः कार्यः तदुदयः खखानलविशेषितः कलास्वंतरस्य
विंशदंशैरिदमंतरंतदाद्वादशभिः क्षेत्रांशैः किमिति हरः ३० गुणः १२ षष्टिभक्तं घटिकाः ताः षट्घ्नाः भागाः एवंहरघातोहरः
१८०० गुणघातोगुणः ७२ गुगहरौगुणेनापवर्त्यहरः २५ अतः शरद्विकहृतइति धनर्णोपपत्तिः शतत्रयादधिकेउदयेकलाभ्यः
ऽसवोऽधिकाः ततस्तत्रधनंऊनेऋणामिति इदंतृतीयंफलं प्रतिपदंतेसूर्यास्तेचंद्रोदयः अतोद्युमानतुल्येप्रतिपदंते चंद्रोदयः
ऊनाधिकात्फलंसाध्यते षष्टिघटिकाभिर्द्वादशभागास्तदेष्टदिनमानप्रातिपदंतरघटीभिः किमिति गुणहरौगुणेनापवर्त्यहरः
५ अतः शरभक्तमिति धनर्णोपपत्तिः प्रतिपदधिके दिने चंद्रोदयः स्यादेव अतस्तत्र धनं ऊने ऋणामित्यर्थत एव सिद्धं ए
वंचतुर्णांफलानांसंस्कारेधनभूतेकालांशाः द्वादशाधिकाःस्युः तदातत्रचंद्रोदयः स्यादित्युपपन्नं अन्यथानैवेति अथझटितिसभा
यांगुरुशुक्रोदयास्तज्ज्ञानंयथाभवति तथोच्यते तत्रादौ गुरोरुदयास्तौसार्द्धश्लोकेनकथयति ॥ ३ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तिथिदिनरहिताढ्योसौ द्विधातैश्चमासैः क्रमशइहभवेतांमत्रिणोस्तोदये चमधुवक्रेचैत्रादौयः मासगणोभवति सतद्वर्षीय
चक्रेण आढ्योयुक्तः कार्यः सएवविश्वाप्तेनत्रयोदशभक्तेन चक्रेणऊनितः ततोसौद्वाभ्यांहन्यते गुण्यतेसतथा ततः दशभिर्मासै
र्धूर्जटिभिरेकादशदिनैर्युक्युक्तःसन् ऊर्ध्वस्थानेभैः सप्तविंशत्याशेषितः भक्तोर्वरितः ततोभच्युतः सप्तविंशतेःशोध्यः सन्नक्षत्रात्म
कोह्याप्तःसन् भमुखोराश्यादिःस्यात् राश्यादिःपृथक् अन्यस्थलेस्थाप्यः तत्रतिथिलवैः पंचदशभागैःऊनःअस्यपंचदशोभागो

चक्राढ्योमधुवक्रमासनिचयोविश्वाप्तचक्रोनितोद्विघ्नोयुक्दशमासधूर्जटिदिनैर्भैःशेषितोभच्युतःद्व्याप्तः
स्याद्भमुखः पृथक्तिथिलवैरूनोस्यबाह्वंशकार्काप्तांशोनयुतोघटाजरसभेमासाधिकः स्यान्मधोः ॥ ४ ॥

वास्ययोबाहुर्भुजस्तस्ययेंशकाः भागाः तेभ्यः अर्कैर्द्वादशभिः आप्तांशाः लब्धाः भागास्तैर्भागैःपृथक्स्थोराश्यादिकःऊनयुतःका
र्यः कदेत्यतआह घटाजरसभेसति तुलादिषड्भस्थेराश्यादिकेसति फलंतत्रैवऋणंकार्यं मेषादिषड्भस्थेधनंकार्यं सराश्यादि
रेवमधोश्चैत्रमारभ्यमासादिकःस्यात् यावंतोराशयस्तावंतोमासाः भागाः दिनादिकलाः घटिकाः विकलाः पलानीति तिथिदिन ॥ ८० ॥
रहिताढ्यइति अयंमासादिकोद्विधास्थानद्वयेस्थाप्यः ततः एकस्थानेप्रथमंतिथिदिनैः पंचदशदिवसैः रहितःकार्यः तत्रतैःसाव

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यवैर्मासैश्चैत्राद्गुरोरस्तः स्यात् तथाद्वितीयस्थानेपंचदशयुक्तैस्तैर्मासैश्चैत्रादेवगुरोरुदयः स्यात् अत्रोपपत्तिः वर्षादौगुरुः सा
ध्यः सस्पष्टः कार्यः तथारविस्तत्रवर्षादौशून्यं अतोगुरुरेवशीघ्रकेंद्रंयोहिगुरुः राश्यादिः समासादिकः कृतः सयथा चैत्रादौमा
सगणस्ततोगुरुःस ार्धविश्वमासैर्गुरूदयास्तकालःशुद्धोभवति अतोमासगणसार्द्धविश्वैर्भाज्यः अतएवाद्विघ्नोमासगणोभैः शोषितइ
ति अत्रचक्रोत्थमासगणेसार्द्धविश्वभक्ते यच्छेषंतदप्यत्रयोज्यं एवमेकचक्रेमासगणः १२८ अयंसार्द्धविश्वभक्तेः शेषंसार्द्धाः षट्
६ । ३० एकचक्रंइदंतदेष्टचक्रैः किमितिचक्रस्यगुणः ६ । ३० गणगुणितचक्रं सार्द्धविश्वभक्तेमासगणे योज्यमित्यत्राद्विगुणाः कृ
त्वाप्रथममेवयोजिताः तेतुचक्रतुल्याएव अतश्चक्राढ्यइति इदंसांतरंयतः सार्द्धविश्वेसंपूर्णानभवंति अतोविश्वाप्तचक्रोनितइति
ग्रंथारंभेगुरोर्मासादिक्षेपः १० । ११ अतउक्तंदशमासधूर्जटि दिनैर्युगिति अग्रेकदोदयास्तः स्यात् अतोभोग्यार्थमच्युतः द्विगु
णत्वाद्व्याप्तइति अस्यकालांशांतरे सूर्यौतः पंचदशभागोनः कृतस्तस्मात्फलंसाध्यं अतस्तद्भुजभागार्कलवोनयुक्तः कार्यइति य
तः परमभुजांशानां ९० द्वादशांशः ७ । ३० सूर्यमंदफलगुरुमंदफलयोः परमयोर्योगासन्नोभवति समासादिकः यावत्
पंचदशदिनैरूनाधिकः क्रियतेतावत् गुरूदयास्तयोरंतरंत्रिंशद्दिनात्मकमेवभवति अतस्तैर्मासैश्चैत्राद्गुरोरस्तोदयौभवतइति
शोभनमुक्तं ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथशुक्रोदयास्तौकथयतिसार्द्धवृत्तद्वयेन अथगुरूदयास्तकथनानंतरंशुक्रास्तोदयौकथयति मधुमुखमासाश्चैत्रादौयोमासगणः
तेमासाः सप्तभूभिर्निघ्नानिगुणितानियानिचक्राणि ततस्तानिस्वशरयुगलवेनपंचचत्वारिंशदंशेन आढ्यानियुक्तानितैः संयुता
स्ततोमार्गणघ्नाःपंचगुणाः ततः उदधिरसैः चतुः षष्ठ्यासमेताः ततः छिद्राणि नवखेगामिनोग्रहाः नवएवंनवनवतितष्टाः शेषाःन

अथमधुमुखमासाः सप्तभूनिघ्नचक्रैः स्वशरयुग ४५ लवाढ्यैः संयुतामार्गणघ्नाः उदधिरससमे
ताश्छिद्रखेगाभितष्टानवनवपरिशुद्धाः पंचभक्ताः पृथक्स्थाः रसगुणदिनहीनाढ्याद्विधाचैत्रत
स्तैर्भृगुजह्नरिदिगस्तांबूदयौस्तः क्रमेण ॥ ५ ॥ नवमासभघस्रतोल्प ः. पुष्टाः पृथगास्थाः क्रमश
स्तुतैर्युतोनाः द्विधायुगवासरोनयुक्तास्तोयास्तैं द्युदयौक्रमाद्भृगोस्तः ॥ ६ ॥ ॥ ॥

वनवभ्यःपरिशुद्धाःतच्छेषाःपंचभक्ताःपृथक्स्थाःकार्याःयेपृथक्स्थास्तेपिस्थानद्वयेस्थाप्याःएकत्ररसगुणदिनैःषट्त्रिंशद्दिनैर्हीनाः
अन्यत्रयुक्ताःचैत्रतःतैर्मासैर्यथाक्रमंभृगुजस्यशुक्रस्यहरिदिशि पूर्वस्यामस्तःअंबुनिपाश्चिमायामुदयःभवेत् ततःयेपृथक्स्थाःतेनव
मासभघस्त्रतः सप्तविंशतिदिनाधिकनवमासेभ्यश्चेत् अल्पाः पुष्टावास्युस्तदाक्रमशः तैर्नवमासभघस्त्रैः युतोनाः कार्याः ततस्ते

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

द्वेधायुगवासरैश्चतुर्भिर्दिनैः ऊनयुक्ताः क्रमात् भृगोः शुक्रस्यतोयास्तः पश्चिमास्तः ऐंद्र्युदयः पूर्वोदयः एतौचैत्रांतैर्मासैः स्तइ त्यर्थः अत्रोपपत्तिः गुरूदयास्तवत्सुगमा ॥ ५ ॥ ६ ॥ अथगुरुशुक्रयोरुदयास्तकालपरिवर्तमाह शुक्रस्यउदयास्तकालः पूर्वा स्तकालः पूर्वापूर्वोदयपश्चिमास्तपश्चिमोदयपरिवर्तः व्यरिदिनैः षट्दिनरहितैः नखैर्विंशतिमासैः शुध्यतिसंपूर्णोभवति गुरोः सार्द्धविश्वैर्मासैः शुध्यति मधुमुखाच्चैत्रादेः तैर्युतश्चेत्तदान्यः स्यात् विलोमशुध्यापुरतोपिपूर्वमेव तैः स्वमासै रुदयास्तः स्यात्ए

मासैर्नखैर्व्यारिदिनैनरुदयास्तकालः शुक्रस्यशुद्ध्यतिगुरोर्यदिसार्द्धविश्वैः सोन्यो
भवेन्मधुमुखादथतैर्युतश्चेत्स्यात्तत्परोथपुरतोपिविलोमशुद्ध्या ॥ ७ ॥प्रथमेत्यगुचंद्र
दोर्गृहेशाः स्वदलाढ्यास्त्वपरेनगाब्धियुक्ताः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तदुक्तंभवति यस्योदयास्तयोः मासादिकश्चैत्रादितः कालः सएभिः परिवर्तमासैर्युक्तः तैरेवमासैश्चैत्रादिः सएवोदयास्तःस्या त् चेन्न्यूनीकृतस्तदातैर्मासैश्चैत्रादेः पूर्ववदुदयास्तःस्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः प्रत्यक्षसिद्धासुगमा ॥ ७ ॥ अथचंद्रशरंसाधयति व्यगुचंद्रस्यविराहुचंद्रस्यदोर्गृहेभुजराशौप्रथमेसातिअंशाः भागाः स्वदलेनसार्द्धेनआढ्याः युक्ताः कार्याः सांगुलादिकः शरः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यात् अपरेद्वितियराशौयेभागास्तेनगाब्धिभिः सप्तचत्वारिंशतायुक्ताः कार्याः सशरः स्यात् चरमेतृतीयराशौभागास्तेदालिताः ततोनगाद्रिभिः सप्तसप्तत्यायुक्ताव्यगुविधुदिक्विराहुचंद्रोयस्मिन्गोलेतद्दिक्शरोभवतीत्यर्थः अत्रशरानयनेराशीनामंशाः न कार्याः अधस्तना यथावास्थिता एव भागाः ग्राह्याः अत्रोपपत्तिः प्रथमराशौ भागाः स्वार्द्धयुक्ताः शरो भवतीति पूर्वमेवग्रहणेयुक्तिः प्रतिपादितास्ति द्वितीयराश्यंतेशरः ७७ अत्रप्रथमराश्यंतेशरः ४७ अतोद्वितीयराश्यादितोयेभागाः तैर्युक्ताः

चरमेदलितानगाद्रियुक्ताव्यगुविधुदिक् विशिखांगुलादिकःस्यात् ॥ ८॥ नृपतिथिमनुविश्वरुद्रगोद्रिश्रुतिवसुधाः १६ । १५ । १४ । १३ । ११ । ९ । ७ । ४ । १ शरखंडकानितैर्यत् व्यगुविधुभुजतोपमोक्तिबद्धाव्यगुविधुदिक्विशिखांगुलादिकःस्यात् ॥ ९ ॥

४७ एतेशराभवंत्येव तथैवतृतीयराश्यादेर्भागाः दलिताः द्वितीयराश्यंतशरेणानेन ७७ युक्ताः शरः स्यादेवेति युक्तमुक्तं पूर्वग्रहणेचंद्रशरयुक्तः स्वत्रिंशदल्पभुजभागमध्यस्थएव अन्यत्रबहुषु भुजभागेषु बह्वंतरितः स्यात् अतः उदयास्तशृंगोन्नतिग्रहयोगादिविधानेन प्रकारेणशरः कार्यः नपूर्वेणेति ॥ ८ ॥ इदानींखंडकैः सूक्ष्ममप्याह व्यगुचंद्रभुजांशदशांशामितखंडैक्यंशेषंभोग्यखंडाहतिदशांशयुक्तंसदंगुलादिकः शरः स्यादित्यर्थः उपपत्तिरत्रातिस्फुटा ॥ ९ ॥ ॥ ८२ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथग्रहाणांपूर्वपाश्चिमादिशोरुदयास्तकारणमाह योग्रहः इनात्सूर्यात्लघुगः अल्पगतिः अल्पश्चभागैरपिन्यूनः सपूर्वस्यांउदयंप्राप्नोतिय: ग्रहः भूयान् सूर्यापेक्षयाभागैरधिकः भूरिगतिःसूर्याधिकगतिश्चसः प्रतीच्यांपश्चिमायांउदेति उदयंप्राप्नोतिय: भूयान्सूर्यादधिकभागोलघुगः सूर्यादल्पगतिः सपरत्रपश्चिमादिशिअस्तंगच्छातियः भूरिजवः सूर्याधिकगतिःलघुः सूर्यात्भागैरल्पः सप्राच्यांपूर्वदिशि अस्तंयाति इदंसूर्यकृतोदयास्तलक्षणंदैनंदिनोदयास्तौ ग्रहाणांप्रवहानिलवशेनपूर्वपश्चिमयोर्वर्तेतेएवे

लघुगोल्पइनादुदेतिपूर्वेभूयान्भूरिगतिग्रहः प्रतीच्यां भूयान्लघुगः
परत्रचास्तंप्राच्यांभूरिजवोलघुः प्रयाति ॥ १० ॥ ॥ ॥
भास्करानगभुवोगणचंद्राभूभुवोदिविसदास्तिथयोब्जात् प्राक्तनैर्नि

ति अत्रोपपत्तिः सूर्यादल्पोल्पगतिश्चग्रहः सूर्यात्पूर्वराश्यंशेस्थितोतः सूर्योदयात्पूर्वमेवतस्योदयः अतः कालांशतुल्यांतरेण तस्यपूर्वोदयः स्यात् यः सूर्यादधिकः अधिकगतिश्चग्रहः सः पश्चिमायामुदेतिविलोमत्वात् यः सूर्यादधिकः अल्पगतिस्तंग्रहंत्यक्त्वासूर्याग्रतोयाति अतः पश्चिमायामस्तः यः भागैरल्पः गत्याधिकः ससूर्यंप्रतिगच्छति अतोल्पत्वात्पूर्वस्यामस्तोभवतीत्युपपन्नं ॥ १० ॥ अथोदयास्तनिमित्तंकालांशानाह अब्जात् चंद्रमारभ्यग्रहाणांएतेकालांशाः स्युः भास्कराः द्वादशभागाश्चंद्र

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्य नगभुवः सप्तदशभौमस्यगुणचंद्राः त्रयोदशबुधस्य भूभुवः एकादशगुरोः दिविसदः नवशुक्रस्य तिथयः पंचदशमंदस्य प्राक्तनैः पूर्वाचार्यैरेतेकालांशाः निगदिताः भृगुविदोःशुक्रबुधयोः वक्रिणोः सतोस्तेकालांशाः क्षित्याएकेनहीनाः अत्रोपपत्तिः अत्रोदयोस्तोवा तुल्यैरेवकालांशैर्भवतिकालांशलक्षणोपायोयथा यद्दिनेग्रहस्योदयोस्तोवा आकाशेज्ञातस्तद्दिनेसूर्यग्रहयोरं तरेलग्नसूर्यांतरवत्लंकोदयैःकालः साध्यः ताः घटिकाः षड्गुणाः भागाः स्युः तेकालस्यअंशाः अतः कालांशाइत्यन्वर्थं नाम

गदितासमयांशा वक्रिणोर्भृगुविदोः क्षितिहीनाः ॥ ११ ॥ ॥

खांबुधयः खयमाः खभुजंगाः खांगमिताः खदशक्रमशः स्युः

अत्रबुधशुक्रयोः वक्रिणोः सतोः निरेकैस्तैः कालांशैस्तयोरुदयास्तौभवतइत्युपपन्नं ॥ ११ ॥ अथभौमादीनांपातानाहकुतु ताद्भौममारभ्यग्रहाणांएतेपातस्यलवाः भागाः स्युः खांबुधयश्चत्वारिंशद्भागाः भौमस्यखमयाः विंशतिर्भागाः बुधस्यखभुजंगा अशीतिभागाः गुरोः खांगमिताः षष्टिभागाः शुक्रस्य खदशशतमिताः भागाः शनेः बुधभृग्वोः पातांशामध्यमेनाहर्गणोत्पन्नेन चंचलकेंद्रेणशीघ्रकेंद्रेणविहीनाः कार्याः अत्रोपपत्तिः मंदस्फुटोग्रहः शीघ्रप्रतिमंडलेभ्रमतिविमंडलाश्रितः सन्नितितस्मान्मंद

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्फुटादेवशरः साध्यतेइत्युपपत्तौग्रहः सपातः कार्यः अत्रविमंडलक्रांतिमंडलयोः संपातः पातः तत्रग्रहस्यशराभावः एवम त्रसंपातेक्रांतिपातेक्रांतिमंडलेयोराश्याद्यवयवः सएवपातः एवंग्रहाणांपातलवाः सिद्धाः पाठपठिताः एवंपातात्षड्भांतरेपिश राभावः एवंबुधशुक्रयोः पातलवाःशीघ्रप्रतिमंडलस्थाएवपठिताःसंतिस्वशीघ्रकेंद्रभागैरधिकाः कृत्वापठिताः अतः शीघ्रकेंद्रवि हीनाः एतेपाताः मंदस्फुटग्रहयुक्तपातात्शरः साध्यइत्यग्रेपिवक्ष्यतीत्युपपन्नं ॥ १२ ॥ अथग्रहाणांशीघ्रकर्णानयनमेकवृत्तेनाह

पातलवाः कुसुताद्बुधभृग्वोर्मध्यमचंचलकेंद्रविहीनाः ॥ १२ ॥
कुद्वित्र्यब्धियुगाश्विनोदलचय १।२।३।४।४।२ श्चेत्षड्भ
पृष्टंचलकेंद्रंचक्रविशुद्धमस्यभामिताद्धैक्यंलवघ्नागतात्

अयंदलानांखंडानांचयः स्यात् कुरेकः द्वौत्रयःअब्धयश्चत्वारःयुगानिचत्वारि अश्विनीद्वौएतानिषट्खंडानिस्युः चलकेंद्रंचेत्षड् भपुष्टंषड्भाश्यधिकंतदाचक्रात्द्वादशराशिभ्यः शुद्धं अस्यचलकेंद्रस्ययानिभानिराशयः तन्मितार्द्धनामैक्यंलवघ्नागतात्भागगु णितभोग्यखंडात्त्रिशतायल्लब्धंतेनतदैक्ययुतंकार्यं ततः कुजात् मंगलमारभ्यकुयमलाब्धींद्वद्रिभक्तंभौमस्यैकभक्तंबुधस्याद्रिभ क्तं गुरोश्चतुर्भक्तं शुक्रस्यैकभक्तंक्रमात् तत्फलेनएनेकाःऊनाःकर्याःधृतिः अष्टादशभौमस्यफलेनहीनाभौमस्यशीघ्रकर्णःइष्वि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लाः पंचदशबुधस्यगुणभुवस्त्रयोदशगुरोः गोब्जाः एकोनविंशतिः शुक्रस्यइनाःद्वादशशनेः एतेंकाःफलेनहीनाःसंतोयच्छेषंसाग्र हाणांद्राक्श्रुतिः शीघ्रकर्णः स्यात् अत्रोपपत्तिः अत्रकोटिज्यांत्यफलज्ययोः मृगकर्कादिशीघ्रकेंद्रेयोगांतरंकोटिः शीघ्रकेंद्रदो र्ज्याभुजः अनयोवर्गैक्यपदंकर्णः शीघ्रप्रतिमंडलेव्यासार्द्धं अत्रतुदोर्ज्याकोटिज्यादिविधिर्नास्ति अतः प्रातिराशिशीघ्रकर्णः सा धितः शीघ्रफलयुतंराशित्रयंप्रथमंपदं शीघ्रफलोनंराशित्रयं द्वितियंअतः षड्राशिमध्येपदद्वयमस्त्येव अतः रषट्खंडान्येव कर्णा

त्रिंशल्लब्धयुतंकुजात्कुयमलाब्धींद्वद्रिभक्तंक्रमात्तद्धीनाधृति १८
रिष्विला १५गुण १३भवोगौब्जा १९इना १२द्राक्श्रुतिः ॥ १३ ॥

र्थंशीघ्रकेंद्रात् साधितानितानिभवमितात्रिज्यापरिकल्प्यभौमशीघ्रफलांत्यज्यातः साधितानि ग्रहाणांपरमशीघ्रफलज्याभिन्ना भिन्नाअतोहिभौमशीघ्रपरमज्या ८१ यामस्यांयद्येतानिखंडानितदेष्टग्रहपरमशीघ्रफलज्यासुकान्यतोबुधादीनांयमलाब्ध्यादि भक्तमुक्तं भौमस्ययथास्थितत्वात् कुभक्तामिति अनेनफलेनपरमशीघ्रकर्णः यावदूनीक्रियंतेतावदिष्टशीघ्रकर्णाभवंति परमशीघ्र कर्णास्तुत्रिज्यांत्यफलज्यायोगतुल्याः यथाभौमस्यांत्यफलज्या ८१ इयंत्रिज्यायुता २०१ यदित्रिज्यायामस्यां १२० परम

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भौमशीघ्रकर्णोयं २०१ तदेष्टायां भवतुल्यायांकिमितिजाताः १८ अत्रभवमितत्रिज्यायांसप्तमितांत्यफलज्या ७ अतस्त्रिज्यां फलज्यायोगेपरमशीघ्रकर्णोयं १८ युक्तः एवंत्रिज्यांत्यफलज्यांतरे परमाल्पशीघ्रकर्णः अत्रभौमस्यकुभक्तमिति यदुक्तंतेनसर्व खंडयोगे १६ धृतिशुद्धेद्वयंपरमाल्पः शीघ्रकर्णः सचायुक्तः तत्साधितोग्रेयः शरः सचत्रिज्याल्पे ११ शीघ्रकर्णे पुनर्द्विभक्तः का यइतियुक्तं अन्यत्रमहदंतरंस्यात् त्रिज्याधिकेशीघ्रकर्णेनांतरं तत्रस्वांघ्र्यूनइंत्येव अथवातत्रापिचेत् द्विभक्तस्तदाकिंचिदंतरःश रः सः स्वल्पांतरत्वात् अंगीकर्तव्यः अतोनदोषायेति एवमन्येषामपीति अतएवतद्धीनाधृतिरित्युपपन्नं ॥ १३ ॥ एवंशीघ्रकर्णं

मंदस्पष्टखगात्स्वपातरहितात्क्रांत्यंशकाः केवलात्कर्णाप्तास्त्रियमाहताअथगुरोश्चेल्लोचनाप्ताः पुनः ॥

प्रसाध्येदानींग्रहाणांशरंसाधयति स्वपातराहितात् मंदस्पष्टग्रहात् केवलादित्यदत्तायनांशात्क्रांतिभागाः साध्याः तेत्रियमैस्त्र योविंशत्याआहताः ततः कर्णेनआप्ताः भक्ताः अथगुरोर्बृहस्पतेस्तर्हिलोचनाभ्यांद्वाभ्यांभक्ताः कार्याः असृजोभौमस्यचेत्त र्हिद्व्याप्ताः पुनः स्वांघ्रिणाऊनाः संतः पातोनग्रहोयस्मिन्गोलेतद्दिक् अंगुलादिकशरः स्यात् असौत्रिगुणः कलादिकःस्यात् तेनकलादिनाबाणेन अपमः ग्रहक्रांतिः संस्कृता एकान्यदिशोर्युक्तोनास्फुटतरा भवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रग्रहाणांपठिताः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शरकलाः शीघ्रकर्णाग्रस्थानीयाः शीघ्रप्रतिमंडलेहिशीघ्रकर्णोव्यासार्द्धं एवंशीघ्रप्रतिमंडलेमंदस्पष्टएवग्रहोभ्रमति तत्रैवास्य पातः अतोमंदस्पष्टात् पातयुतात् शरः साध्यइति युक्तमुक्तंउक्तंचासिद्धांताशिरोमणौ मंदस्फुटोद्राक्प्रतिमंडलेहिग्रहोभ्रमत्यत्र चतस्यपातः पातेनयुक्ताद्गणितागतैनमंदस्फुटात् खेचरतः शरोस्मादिति १ अत्राचार्यैणपाताः चक्रशुद्धाः कृताः अतःपातरहितादित्युक्तं अत्रानुपातः यदिचतुर्विंशति २४ मितायांक्रांतौएताः पठितशरकलाःतदेष्टायांग्रहक्रांतौकाइति अत्रलाघवार्थं स्वल्पांतरत्वात् अंगुलादिकशरस्योपयोगित्वात् सर्वेषांशरः पंचाशदंगुलोगृहीतः एवमिष्टग्रहक्रांत्यंशानांपंचाशद्गुणः चतुर्विंशति

स्वांद्युनाअसृजोंगुलादिकशरःपातोनादिक्स्यादसौत्रिघ्नःस्यात्कलिकादिकःस्फुटतरस्तत्संस्कृतश्चापमः १४

र्हरः यदिकर्णाग्रे अयंतदाचतुर्विंशतित्रिज्याग्रेकःएवंचतुर्विंशतितुल्ययो र्गुणहरयोर्नाशेकृतेक्रांतेपंचाशद्गुणःकर्णोहरः अत्रकर्णोहिभवमितत्रिज्यां प्रकल्प्यकृतोस्ति अतोन्योनुपातःयदिचतुर्विंशतिव्यासार्द्धे अयंतदाभवमितेकइति एवंभवपंचाशत्घातोगुणः ५५० चतुर्विंशतिर्हरः कर्णोपिहरः अत्रसिद्धौगुणहरौ हरेणापवर्तितौजातोगुणस्त्रयोविंशतिः अतः क्रांत्यंशकाः त्रियमाहताः कर्णाप्ताइति अत्रबुधशुक्रशनीनांस्वल्पांतरत्वात् समएवगृहीतः गुरोः पठितशरः पंचविंशतिः पंचाशन्मितः कृतोस्त्यतो लोच ॥८५॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

नाप्ताइति एवंभौमस्यसप्तत्रिंशत् अतस्तेस्त्वां द्व्यूनाइति परमाल्पशीघ्रकर्णोर्द्धितः द्व्याप्तः अपिकलात्रयेणैकमंगुलमतास्त्रिघ्नः कलाद्यः स्यात् एवमंत्रनाडीमंडलात् क्रांतिमंडलपर्यंतंदक्षिणोत्तरमंतरंक्रांतिः क्रांतिमंडलात् ग्रहपर्यंतंशरः एवमुभयोः संस्कारःस्पष्टाक्रांतिनाडिकामंडलग्रहयोरंतरेभवतीत्युपपन्नं ॥१४॥अथपंचांगीयस्फुटग्रहज्ञानेवक्रादिदिनज्ञानेचेष्टादिनस्थमंदस्पष्टग्रहसाधनंकरोतितिथिपटगतेपंचांगगतेवर्तमानंयद्वक्रास्ताद्यंतद्दिनेयद्ग्रहस्यउक्तंकेंद्रं त्रिनृपैरित्यादिकंस्यात् अभिमतेइष्टेदिने

वक्रास्ताद्यंतिथिपटगतंतद्दिनेस्योक्तकेंद्रंस्यात्तच्चाल्यंत्वभिमतदिनेस्वाशुकेंद्रोक्तगत्यात
स्मात्प्राग्वच्चलफलमिदंचालितस्पष्टखेटेव्यस्तंदेयंमृदुजफलभाक्स्यात्ततोवाशराद्यं ॥
॥ १५ ॥ प्राक्त्रिभेणवर्जितात्संयुतात्तुपाश्चिमेखेटतोपमाक्षयोः संस्कृतिर्नतालवाः॥१६॥

स्वशीघ्रकेंद्रोक्तगत्यागतगम्यदिनाहतद्युभुक्तेरित्यादिविधिनाचालनीयं तस्मात्शीघ्रकेंद्रात् पूर्वोक्तरित्याशीघ्रफलंसाध्यं इदंचालितस्पष्टग्रहेव्यस्तं धनंचेत्तदाऋणंचेत्तदाधनंदेयंसंग्रहोमंदस्पष्टोभवति तस्माद्वाशराद्यंसाध्यंइति अत्रोपपत्तिः प्रत्यक्षविलोमविधिनैवसुगमा ॥ १५ ॥ अथनतांशान्साधयति प्राक्पूर्वोदयास्तसाधनेराशित्रययुक्तात् स्पष्टात् ग्रहात् क्रांतिःसाध्यासाक्षांशैः संस्कृतानतांशाः स्युरित्यर्थः ॥ १६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथदृक्कर्मसाधयति षट्शैलार्कनवार्कधृत्यदितिजाः एतानिखंडानि नतांशानांयोदशमांशस्तुल्यखंडानामैक्यंकार्यंततस्तत् अगतखंडेशेषभागाद्याद्दशमांशेनयुतं शरांगुलगुणितंद्वादशभक्तंलिप्ताः दृक्कर्मकलाः भवंति ताःकलाः स्पष्टेग्रहेधनंवाऋणंदेयाः शरनतांशयोः एकदिक्त्वेधनंभिन्नदिक्त्वेऋणं पश्चिमोदयास्तसाधनेव्यस्तमिदं दृग्ग्रहः दृक्कर्मदत्तोग्रहः आकाशेदृग्गोचरोभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः ग्रहः यस्मिन्राश्याद्यवयवेवर्ततेसंक्रांतिमंडलस्थोराश्याद्यवयवः यदाक्षितिजेउदेतितदैवग्रहस्य

षट्शैलाष्टनवार्कधृत्यदितिजाःखंडानिकार्यंनतांशाशांशप्रमखंडैक्यमगतो
च्छिष्टांशघाताद्युतंआशाप्त्यारविहच्छरांगुलहतंलिप्ताग्रहेतानतांशेष्वोःस्व
र्णमभिन्नभिन्नदिशिसव्यस्तंपरेदृग्ग्रहः ॥ १७॥ नोदयः ग्रहस्यविमंडलेवस्थितत्वात् शरतुल्येनांतरेणग्रहः

क्षितिजादुन्नमितोनमितोवाभवति तदंतरस्यदृक्कर्मसंज्ञा यतोन्वर्थंनामदृशः कर्मदृक्कर्मतावतांतरेण ग्रहोदृग्गोचरो भवतितदपि दृक्कर्मद्विविधं आयनमाक्षजं चेति यतः शरक्षितिजएवनास्ति कदंबाभिमुखत्वात् उक्तंच सिद्धांतशिरोमणौ क्रांतिवृत्तग्रहस्थानचिन्हंयदास्यात्कुजेनोतदाखेचरोयंयतः खेषुणोत्क्षिप्यतेनाम्यतेवाकुजांतेनदृक्कर्मखेटोदयास्तेकृतं १ नैवबाणः कुजेसौक

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दंबोन्मुखस्तत्समुत्क्षेपणंनामनंचाद्विधा आयनंचाक्षयंतेकर्मद्वयंतत्प्रपंचः पुनः संविविच्योच्यते २ एवमत्रचग्रहादग्रतः त्रिभेंत रेद्दक्कर्मणः परमत्वात्पूर्वस्यांत्रिभहीनः पश्चिमायांत्रिभयुक्तइतितद्ग्रहस्यनतांशज्यातोनुपातः यदिउन्नतज्याकोटौनतज्याभुजः तदाशरकोटौकइतिदशभागोत्तरान् नतांशान्प्रकल्प्यतज्जीवाः स्वस्वोन्नतांशज्याभक्ताः सावयवा अतोद्वादशाभिः सवर्णिताः अनुपातेशरः कलात्मकःअत्रांगुलाद्योगृहीतोतः पुनस्त्रिसवर्णिताःकृत्वाखंडानिपठितानि तत्रप्रथमंखंडंप्रतीत्यर्थंसाध्यते दशतु

कल्प्योत्स्योरविरर्कदृक्खचरयोरन्यश्चलग्नंतयोर्मध्येस्युर्घटिकाश्चपूर्ववदिमाः पश्चात्सचक्रार्द्धयोः षड्घ्नः
काललवाअमीभिरधिकैर्गम्योस्तऊनैर्गतः प्रोक्तेभ्योभ्याधिकैर्गतः समुदयोन्यूनैस्तुगम्योभवेत् ॥ १८ ॥

ल्यनतांशानांज्या २१ इयमेवषट्त्रिंशतासवर्णिता ७५६ उन्नतांशज्ययानया ११८ भक्ताजातमाद्यखंडं ६ एवमन्यानपिम ध्येनुपातः यदिदशभागैरेकं खंडंतदेष्टभागैः किमिति फलयुक्तंगतखंडैक्यंकार्यं तस्यशरोगुणः वर्ततेखंडानिद्वादशगुणान्यतोद्वा दशहारः अतोरविहृत्शरांगुलहतमिति धनर्णोपपत्तिर्यथा उन्नमितेऋणंनामितेधनं यतः खस्वास्तिकात्क्रांतिवृत्तस्ययत्रोन्नमनंत द्दिग्ग्रहस्यापिक्षितिजान्नमनंभवति तस्माद्धनं अन्यदिक्त्वेऋणमित्युपपन्नं ॥ १७ ॥ अथोदयास्तयोः कालज्ञानमाह व्याख्या

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अर्कः सूर्यः दृक्खचरोदृक्कर्मदत्तोग्रहः अनयोर्द्वयोर्मध्येयोल्पः सरविः कल्प्यः अधिकोलग्नंतयोर्लग्नार्कयोर्मध्येभुक्तः भोग्यादि विधिनाघटिकाःसाध्याःपश्चिमोदयास्तसाधनेसचक्रार्द्धयोःषड्राशियुक्तयोर्लग्नार्कयोःघटिकास्ताःषड्गुणाः इष्टकालभागाःस्युः तैरिष्टकालांशैःप्रोक्तकालांशेभ्यःचंद्रशुक्रयोस्तुवक्ष्यमाणसंस्कारसंस्कृतेभ्यःअभ्यधिकैरस्तोगम्यःन्यूनैर्गतः उदयस्तुअधिकैर्गतःन्यूनैर्गम्यःअत्रोपपत्तिःप्रत्यक्षसुगमा॥१८॥अथदिवसानयनं कथिताः पूर्वोक्ताः इदानीमानीताःयेकालांशास्तेषांयदंतरंतस्य

खाभ्राग्निभि ३०० र्विनिहताः कथितेष्टकालभागांतरस्यकलिकारविभोदयाप्ताः
तत्सप्तमेनपरतोथजवांतराप्तायोगेनवक्रिणिदिनान्युदयास्तयोः स्युः ॥ १९ ॥ ॥

कलाःखाभ्राग्निभि३००र्विनिहताःशतत्रयगुणाःततोरविभोदयेनसूर्याधिष्ठितराशेःस्वदेशोदयेनभक्ताः पयाःपंचमोदयास्तसाधने तत्सप्तमोदयेनभक्ताः कार्याः ततोजवांतरेणरविग्रहगत्यंतरेणभक्ताः वक्रिणिग्रहेगतियोगभक्ताः संतोउदयास्तयोर्दिनानिस्यु रित्यर्थः अत्रोपपत्तिः यदिउदयासुभिः राशिकलाः १८०० लभ्यंते तदाकालांशांतरकलातुल्यासुभिः किंएवंकालांशांतरकला ॥८७॥
नांअष्टादशशतंगुणः उदयासवोहरः अत्रोदयफलानिसंत्यतोन्यः षट्हरः एवंगुणेषट् भक्तेजातास्त्रिंशत्तोगुणः अतउक्तंखाभ्राग्नि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भिर्विनिहताइति पश्चिमायांसप्तमोदयादेवानुपातः यदिगत्यंतरकलाभिरेकंदिनंतदाभिः किमित्यतोजवातराप्ताइति वाक्रिणि
गतियोगंविनांतरंनसिध्यति अतोगतियोगाप्ताइति एवमुदयास्तदिनानिस्युरित्युपपन्नं ॥ १९ ॥ अथचंद्रशुक्रयोरुदयास्त
योरंतरमाह शतत्रयस्योदयस्यच यदंतरंतत्भैः सप्तविंशत्याविहतंभक्तंसत्यत्फलंस्यात्तत्फलंशतत्रयात् अधिकेउदयेधनंऊ
ने ऋणं अनेन भागादिफलेन संस्कृतदृक्कर्मभागेभ्यः यः प्राणांशः पंचमभागस्तेन पूर्वोक्ता नव द्वादशमिताः शुक्रचंद्र

स्यात्खाभ्राद्र्युदयांतरंभविहृतंस्वर्णंपृथुमोदयेयत्तत्संस्कृतदृष्टिकर्मलवतः प्राणांशसंस्कारिताः पूर्वोक्ता
भृगुचंद्रयोः क्षणलवाःस्पष्टाभृगोश्चोनिताद्वाभ्यांतैरुदयास्तदृष्टिसमतास्याल्लक्षितैषामया ॥२०॥पलभा
ष्टघ्नोनसंयुतागजशैलावसुखेचरालवाः इहतावतिभास्करेक्रमाद्घटजोस्तंह्युदयंचगच्छति ॥ २१ ॥ ॥

योः कालांशाः संस्कृताः धनर्णत्वेनस्पष्टाः स्युः भृगोः शुक्रस्यद्वाभ्यांचहीनाः कर्याः तैः कालांशैःशुक्रचंद्रयोरुदयास्तदृष्टिसम
तास्यात् एषामयालक्षितावर्तमान घटनामवलोक्यज्ञाता ऽत्रातोमूलमुपलब्धिरेववासनेतिसिद्धं ॥२०॥ अथागस्त्योदयास्त
ज्ञानमाह अक्षभाअष्टगुणाभागाः स्युस्तैर्भागैर्गजशैलाअष्टसप्ततिः ऊनाः वसुखेचराः अष्टनवतिः युक्ताः कार्याः तत्समेसूर्येस
ति क्रमाद्घटजोगस्त्यः अस्तमुदयंचगच्छतिइत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अगस्त्यध्रुवं सप्ताशीतिभागा आयनदृक्कर्मसंस्कृताः तथास्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कालांशाद्द्वादश १२ एतेक्षेत्रांशाः एकादशसप्ताशीत्यंशेषुयुक्ताः ९८ एतन्मितेसूर्येंउदयः अस्तेव्यस्तायनदृक्कर्मसंस्कृतेध्रुवभा
गाः ८९ क्षेत्रांशै ११ रूनाजाताः ७८ एतन्मितेसूर्येस्तः इदंनिरक्षे साक्षेतु अक्षदृक्कर्मकर्तुंयुज्यते शरस्यमहत्वात् मुख्यकल्पेन
स्फुटास्फुटक्रांतिज्ययोश्चरार्द्धयोरित्यादिविधिना एकांगुलाक्षभायां अष्टौभागाउत्पद्यंतेततोनुपातःयद्येकांगुलपलभयाअष्टौभा
गास्तदेष्टपलभयाकिमिति अक्षभायाः अष्टौगुणः रूपंहरः अतः पलभाष्टवघोनसंयुताइत्याद्युपपन्नं अत्रानुपातस्याप्राप्तौप्रा

खेचरोर्कास्तकालेसषड्भार्कतोयोधिकोल्पोर्कतोनिश्युदेतीहसः अस्तमे
त्यन्यथायोविधेयः क्रमात्पूर्वपश्चात्स्थदृक्कर्मभाक्सग्रहः ॥ २२ ॥ ॥

प्तिः कृतातेनषट्पलभापर्यंतंस्वल्पांतरं अग्रेबव्हंतरं ॥ २१ ॥ अथग्रहस्यनित्योदयास्तज्ञानमाह सूर्यास्तकालेयोग्रहः सषड्भ
सूर्यात् अधिकः अथवाकेवलात्सूर्यादूनः सनिश्युदेतीति अन्यथास्तमेति अथोसग्रहः क्रमेण पूर्वपश्चात्स्थदृक्कर्मभाक्विधे
यइति अत्रोपपत्तिः ग्रहोदयेग्रहतुल्यंलग्नं सूर्यास्तेसषड्भार्कतुल्यमुदयलग्नं केवलार्कतुल्यमस्तलग्नं अतः सषड्भार्कात्ग्रहेअ
धिकेरात्रौग्रहस्योदयः केवलार्कात्ऊनेअस्तइतिप्रत्यक्षं उदयास्तयोः कालज्ञानार्थंदृक्कर्मदत्तोग्रहः कार्यः ॥ २२ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथोदयास्तकालेरात्रिगतघटिकाज्ञानमाह उदयेसतिग्रहात् भुक्तकालःसाध्यः अस्तेचषड्भयुक्तात् ग्रहात् यातएवकालः साध्यः सषड्भसूर्यास्तकालेनयुक्तः ततोमध्योदययुक्तः कार्यः एतावान्कालः ग्रहस्योदयेअस्तेचरात्रेर्गतोभवति तात्कालिकात् ग्रहा दृकर्मादिविधायसकालःपुनः साध्यः स्पष्टः स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः पूर्वप्रतिपादितैव ॥ २३ ॥ चंद्रस्यासकृत्प्रकारार्थंविशेषंवदति चंद्रस्यसकालश्चेद्गोपलैर्नवपलैः उदयेस्तेक्रमेण आढ्यः ऊनः कार्यः प्रतिघटिकंपलद्वयेनयुक्तः द्विगुणघटीतुल्यैः पलै

उद्गमेयातकालः खगात्त्वस्तकेषड्भयुक्तात्सषड्भार्कभोग्यान्वितः युक्तमध्योदयो
द्गमास्तेभवेद्रात्रियातोथतत्कालखेटात्स्फुटः ॥ २३ ॥ इंदोस्तुगोपलाढ्योनःकार्यो
थप्रतिनाडिकं युतोद्विद्विपलैःस्पष्टःकिंस्यात्तात्कालिकेंदुना ॥ २४ ॥

र्युक्तः स्पष्टः कालः स्यात् तात्कालिक चंद्रात्पुनः कालः साध्यइति प्रयासेनकिंप्रयोजनमिति अत्रोपलब्धिरेववासना ॥ २४ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्य खगोदयास्तानयनंसमाप्तं १ इतिश्रीगणेशदैवज्ञविरचितस्यग्रहलाघवस्यटीकायांमल्लारिदैवज्ञविरचितायां उदयास्ताधिकारः नवमः ९ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथग्रहछायाधिकारोऽव्याख्यायते दत्तपूर्वदृक्कर्माग्रहः इष्टकालीनलग्नात् यदाल्पः अस्तात्सप्तलग्नात् यदाधिकःस्यात्तदा
तत्समयेग्रहोदृश्यः इहेष्टकालोग्रहस्यभोग्यकालः तनुभुक्तयुक्मध्योदययुक्कार्यः ग्रहस्योदयातद्युगतत्कालः स्यात् चंद्रस्य
चेत्तर्हिनवपलोनः कार्यः अत्रोपपतिरातिसुगमा ॥ १ ॥ अथग्रहछायासाधनमाह अंगुलादिकः शरः पलभागुणः चतुर्विंश

प्राग्दृष्टिकर्मखचरस्तनुतोल्पकोस्तात्पुष्टश्चदृश्यइहखेचरभोग्यकालः लग्नेनयुक्चविव
रोदययुक्द्युयातः स्यात्खेचरस्यासितगोर्यदिगोपलोनः ॥ १ ॥ जिनाप्तोक्षाभाघ्नोंगुलम
यशरोनेनतुचरंस्फुटंसंस्कृत्यातोदिनेमथखगस्यद्युविगतात् प्रभाद्यंसंसिध्येदथखचर
भादेर्निशिगतंब्रुवथारादीनांद्युतिपरिगमंयंत्रवशतः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥

तिभक्तः कार्यः अनेनपलात्मकफलेनग्रहात्सूर्यवत्साधितं चरंशरचरैकान्यगोलेयुक्तोनंस्फुटंस्यात् अतः चराद्दिनमानंसाध्यं अ
थग्रहस्यद्युगतकालात् सूर्यवच्छायाद्यंसाध्यं एवंतावद्दिज्ञातेरात्रिगतेग्रहस्यद्युगतमानीयछायाद्यंसाधितं इदानींदृष्टछायाद्युगत ॥८९॥
द्वारेणवक्ष्यमाणरीत्यारात्रिगतं साध्यमित्याह अथेति खचरभादेः ग्रहस्यछायायंत्रभागेभ्यः निशिगतंरात्रिगत घटिकादिकं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यात् कथंपुनः प्रभादिज्ञानंस्यादित्यतमाह ब्रुवइति आरादीनांभौमादना द्युतिगमंछायाज्ञानं यंत्रवशतः ब्रुवे वक्ष्यमाणरी त्यास्यात् अत्रोपपत्तिः अत्रचरंशरसंस्कृतस्पष्टक्रांतितः साध्यंतत्केवलक्रांतितः एवखंडकैः साधितंअतोहि मध्यमस्पष्टक्रांत्योरं तरंशरएवतस्माच्चरंसाध्यं तत्पूर्वचरेसंस्कार्थं स्पष्टक्रांतितः कृतंचरंभविष्यति अतोनुपातः यदिद्वादशकोटौपलभाभुजःतदाशर तुल्यक्रांतिकोटौपलभाभुजः तदाशरतुल्यक्रांतिकोटौपलभाभुजः तदाशरतुल्यक्रांतिकोटौकइति अथशरोंगुलाद्योतः कलार्थ

पश्येज्जलादौप्रतिबिंबितंवाखेटंदृगौच्च्यंगणयेच्चलंबं तलंब
पातप्रतिबिंबितमध्यंदृगौच्यत्दृस्सूर्यहृतंप्रभास्यात् ॥ ३ ॥ त्र्यंगुण एवंजाताः कलाः तावंतएवास

वः तेषड्भक्ताः पलानिएवंशरस्य द्वादशषट्घातोहरः ७२ त्र्यंगुणः ३ गुणहरौगुणेनापर्वतितौजातोहरश्चतुर्विंशति पलभागु णोस्त्येव अतोजिनाप्तइत्याद्युपपन्नं ॥ २ ॥ प्रतिज्ञातांछायां धीयंत्रेणाह जलादर्शादौग्रहंप्रतिबिंबितंपश्येत् दृग्गौच्यंइतिभूत लात् दृकपर्यंतंलंबंगणयेत् एवंलंबपातप्रतिबिंबांतरमप्यंगुलादिगणनीयं तत्सूर्यहृतंद्वादशगुणंदृग्गौच्येनांगुलादिकेन भक्तं ग्रहस्यछायास्यात् प्रतिबिंबितंवेतिवाशब्देनतुरीयादियंत्रविद्धग्रहोन्नांशेभ्यो यंत्रलवोत्थक्रांतिलवाप्ताइत्येनकर्णप्रतिसाध्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ततः कर्णार्कवर्गविवरात्पदमिष्टभेति छायासाधयेदिति विघ्नांतरंसूचयति अत्रोपपत्तिरेकानुपातेन यदिदृगौच्यतुल्यायाकोटौलं
बपातप्रतिबिंबांतरभूर्भुजः तदाद्वादशकोटौकेति छायास्यादेवेतिसुगमा ॥३ ॥ अथग्रहस्यद्युगतकाल साधनंवदति अनुमानात्
स्थूलत्वेनरात्रौगतघटीः ज्ञात्वातात्कालिक ग्रहात् कथितस्पष्टचरादेर्दृष्टछायादितश्चग्रहस्यसूर्यवत्द्युगतः कालः साध्यः चं

ज्ञात्वानुमानान्निशियातनाडी स्तकालखेटात्कथितैश्चराद्यैः दृष्टप्रभा
देर्द्युगतोग्रहस्यसाध्यास्त्विहेंदोर्यदिगोपलाढ्यः ॥ ४ ॥ प्राग्दृक्खच
रांगभाढ्य भान्वोरल्पोर्कस्त्वपरस्तनुस्तदंतः कालः सखगोदयेद्युशे
षोरात्रीतः क्रमशोग्रहेल्पपुष्टे ॥ ५ ॥ ॥ ॥

द्रस्यचेत्तर्हि नवपलान्वितः कार्यः ॥ ४ ॥ अथग्रहोदयेदिनशेषरात्रिगतकालंसाधयति पूर्वदृक्कर्मदत्तग्रहसषड्भसूर्ययोर्मध्ये
अल्पोरविः अन्यत्लग्नं एतदंतरेयः कालः सग्रहोदयेसमयेद्युशेषोथवारात्रीतः स्यात् क्रमशइति ग्रहेसषड्भसूर्यादल्पेद्यु
शेषः अधिकेरात्रीतः स्यादित्यर्थः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथास्मात्कालाद्रात्रिगतमाह तेनद्युशेषेणग्रहद्युयातः ऊनः रात्रिगतेनसहितः सन्सूर्यास्ताद्रात्रिगतघटीषुआनीतरात्रिगत तो यावदल्पमधिकंस्यात्तावदेवद्विगुणंपलात्मकंस्यात्तैःपलैःसः कालःअल्पश्चेदूनःपूर्वाधिकश्चेदन्वितःकृतःस्फुटः कालोभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिःप्रत्यक्षसुगमा ॥ ९ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्यखेटप्रभाद्यानयना धिकारः१इतिश्रीगणेशदैवज्ञविरचितस्यग्रहलाघवस्यटीका यांमल्लारिदैवज्ञविरचितायांग्रहछायाधिकारोदशमः १० अथनक्षत्र

तेनोनोथचसहितोग्रहद्युयातः स्यादर्कास्तमयकतोनिशिप्रयातः चेद्ग्लावोनुमितघटी
ष्वतोल्पपुष्टंद्विघ्नंतत्समपलयुग्वियुक्स्फुटः सः ॥ ९ ॥ दास्रादष्टंचमूर्छनागजगुणानं
दा८धयोद्दग्रसाः षट्तर्कायुगरवेचरारसद्दशोद्याशानवार्काः क्रमात् छायाधिकारोव्याख्यायते

तत्रादौनक्षत्रध्रुवानाह अश्विनीमारभ्यसर्वेषांनक्षत्राणांक्रमात् दत्तायनदृक्कर्माणोभागाद्याएतेध्रुवाः स्युरिति तेत्रिंशद्भक्तारा इयादयोभवंतीत्यर्थः क्षेपोनक्षत्राणांवक्ष्यमाणः शरः पलभागुणः द्वादशभक्तः भागादिफलंग्राह्यं तत्पूर्वध्रुवे धनंपश्चिमध्रुवेऋणं इदमपिदक्षिणशरेउत्तरशरेविपरीतंतेस्वदेशेनक्षत्रध्रुवाः स्युरिति अत्रोपपत्तिः तत्रभवेधार्थं गोलबंधोक्तविधानेनविपुलंगोयंत्रं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कार्यं तत्रखगोलस्यांतर्भगोलेआधारवृत्तद्वयस्योपरिविषुवद्वृत्तंतत्रचयथोक्तंक्रांतिवृत्तं भगणांशांकितंकार्यंततस्तद्गोलयंत्रंसम्यक् ध्रुवाभिमुखयष्टिकं जलसमक्षितिजवलयंचयथाभवतितथास्थिरंकृत्वारात्रौगोलाचिन्हमध्यगतयादृष्ट्यारेवतीतारांविलोक्यक्रां तिवृत्तेमीनांतेचिन्हंकार्यंततोमध्यगतयैवदृष्ट्याअश्विन्यायोगतारांविलोक्यतस्योपरितद्वेधवलयंनिवेश्यएवंकृतेवेधवृत्तक्रांतिवृत्त योर्यः संपातः तन्मीनांतचिन्हयोरंतरेयेंशाः तेतस्यभध्रुवांशाः वेधवलयेतस्यतस्यसंपातस्ययोगतारायाश्चांतरेयेंशाः तेतस्यभ

भाग्यादृष्टयुगेंदवोक्षतिथयः खात्याष्टयोंशाध्रुवास्तष्टाब्जागजगोभुवोंरविद्दशःसिद्धाश्विनः खात्रिदृक्॥१॥
मूलात्स्युर्द्विजिनाः शराशुगदृशः क्रंगाश्विनोष्टेषुदृक्बाणक्षाणिसाष्टघकृनखगुणास्तत्वाग्नयोश्वामराः
खंदृत्तायनदृक्क्रियाः स्युरिहचक्षेपोक्षभाघ्नोर्क १२हृत्स्वर्णंप्राक्परतोन्यथोत्तरशरेतेस्युःस्वदेशेध्रुवाः॥२॥

स्यदक्षिणाउत्तरावाध्रुवसक्तवृत्ते स्पष्टशरांशाज्ञेयाः अत्रये ध्रुवाः तेदत्तायनदृक्कर्माणएवआक्षदृक्कर्मदेयं तत्रानुपातः यदिद्वादश कोटौपलभाभुजस्तदाशरकोटौकइतिअतएवक्षेपोक्षभाघ्नोर्कहृदित्युपपन्नं याम्येशरेप्राच्यांनामनं सौम्यशरेत्वन्यथा अतः स्वर्णं ॥९१॥
प्राक्परतोन्यथोत्तरशरइतियुक्तं यत्तुनसिंहदैवज्ञकृताटिप्पणेरेखातः प्राग्देशेधनं प्रत्यक्देशेऋणमितिदृश्यते तल्लेखकदोषेणेति

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

प्रतीमः ॥ १ ॥ २ ॥ अथनक्षत्राणांशरभागान्वदतिस्पष्टार्थं अस्योपपत्तिः पूर्वमेवप्रतिपादितास्ति ॥ ३ ॥ अथलुब्धकादीनांध्रुवा न्शरांश्चकथयति प्रजापतिब्रम्हहृदग्यरुत्यापांवत्सलुब्धकानामेतेध्रुवांशकाः तेषांएतेभागाः स्युरितिसुगमार्थं अत्रोपपत्तिः नक्ष

दिक्सूर्यैष्विषुदिक्शिवांगखनगाभ्राकार्क विश्वेभवास्त्वाष्ट्रादौ नगवन्हयः कुयमलाग्नीभाक्ष
बाणाद्विषट्कर्णात्रिंशदारित्रयः खजिनभाभ्रंत्वाष्ट्रहस्ताहिभेद्वीशातूषदखुकभात्रयैशरलवाया
म्याउदक्शेषभे ॥ ३ ॥ प्रजापतिब्रह्महृदग्यनस्त्यपांवत्सलुब्धध्रुवकांशकाः स्युः कुषट्षडक्षास्त्रिश
रानभोष्टौत्र्यष्टैंदवोभूफणिनः क्रमेण ॥ ४ ॥ तेषांक्रमाद्द्रोशिखिनः खरामाः अष्टौरसाश्वाः शि
खिनः खेवदाः शरोंशकाः स्युर्मुनिलब्धयोस्तुयाम्यास्तुसौम्याः परिशेषकाणां ॥ ५ ॥ निजदेश
भवाद्ध्रुवाच्चबाणाछायायंत्रलवादिखेटवत्स्यात् छायादेरपिचेहरात्रियातंनक्षत्रग्रहयोगउक्तवच्च॥६॥

त्रोक्तरीत्यैवसुगमा ॥ ४ ॥ ५ ॥ अथनक्षत्रध्रुवात् छायाद्यंसाध्यमितिवदति स्वदेशीयोनाभदत्ताक्षपूर्वदृक्कर्मकः नक्षत्रध्रुवोयःस्या त् तस्मात्प्राग्दृष्टिकर्मखचरइत्यादिनाछायायंत्रांशादिकंग्रहवत्स्यात् तथापश्येज्जलादावित्यादिनाज्ञानात् छायादेः रात्रिगतंत

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

इदेवस्यात् नक्षत्रग्रहयोगः ग्रहयुतिवत् अतएवकेचित्पठंति द्युचरभध्रुवकांतरलिप्तिकाद्युगतिभुक्तिहृताहिगतागतैः फलदि नैर्द्युचरेधिकहीनकेयुतिरिहे तथाखलुवक्रिणीतिद्युगतिर्ग्रहः स्पष्टमन्यत् अत्रोपपत्तिः सुगमा ॥ ६ ॥ अथ ग्रहस्य रोहिणीशकटभेदं तत्फलंचाह योग्रहः वृषभेसप्तदशभागमितः स्यात् तस्य शरोपियदिदक्षिणः पंचाशदंगुलाधिकःस्यात्तदासौ ग्रहः रोहिणीशकटंभिनत्तीतिज्ञेयं यदाएवं असृक् भौमः शनिश्चंद्रोवारोहिणीशकटंभेदयाति तदाजनक्षयोलोकानांमहतीपी

गविनगकुलवे १७ खगोस्यचेद्यमदिगिषुः खशरांगुलाधिकः कभशकटमसौभिनत्यसृक्श
निरुडपोयदिचेज्जनक्षयः ॥ ७ ॥ स्वर्भानावदितिभतोष्टऋक्षसंस्थेशीतांशुःकभशकटंसदा
भिनत्ति भौमार्क्योःशकटाभिदायुगांतरेस्यात्सेदानींनहिभवतीहशिस्वपाते ॥ ८ ॥ छ ॥ ॥

डास्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः रोहिणीध्रुवः वृषेएकोनविंशतिभागाः आक्षदृक्कर्मसंस्कारार्थंभागद्वयंहीनमेव स्वल्पांतरत्वात्कृतं ततसमएवग्रहेतद्भेदः अतउक्तं गविनग १७ कुलवेइति एवंरोहिणीशकटं पंचतारात्मकंपंचाशदंगुलंयदस्ति तन्मध्येग्रहस्यप्रवेशः दक्षिणशरेपंचाशदधिकएवभवति यतोरोहिणीशरः शतांगुलोयाम्यः अत्रयोगतारायाम्यास्ति ॥ ७ ॥ अथचंद्रस्य

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शकटभेदसमयमाह राहौपुनर्वसुमारभ्याष्टनक्षत्रमध्येवर्तमानेसतिचंद्रोरोहिण्याः शकटंसदाभिनत्त्येव मंगलशन्योः शकटभेदः यु
गांतरेस्यात् इदानींअस्मिन्पातेखांबुधयइत्यादिकेनैवस्यात् अत्रोपपत्तिःचंद्रोवृषभेसप्तदशभागमितःतस्यशरोदक्षिणः पंचाशदं
गुलाधिकःपुनर्वस्वाद्यष्टनक्षत्रस्थे राहावेवभवतीतिप्रत्यक्षं भौमशन्योरेतादृशेपातेदक्षिणःशरःपंचाशदंगुलाधिकोनभवत्येव॥८॥
अथखमध्यस्थनक्षत्रदर्शनात्तत्काललग्नंरात्रिगतं चकथयति खमध्येयाम्योत्तरवृत्तेवर्तमानंयन्नक्षत्रं तस्ययः उक्तः ध्रुवः अष्टचमू

स्वमध्यगर्क्षध्रुवतोस्फुटंचरंततोदिनार्धान्निजभोदयैस्तनुः भवेत्तदालग्नमथोतदंगभान्विताकम
ध्येघटिकानिशागताः ॥९॥उदयद्भध्रुवकःस्वदेशजोस्तंवाभापूनुवतःसषड्ग्रहः स्यात् तत्कालविल
ग्नकंततःप्राग्वत्स्युर्घटिकानिशागताः ॥१०॥ ॥ ॥ ॥ ॥

छंनेत्यादि तस्मात्साधितं अस्फुटंसूर्यवत् चरंतेनचरेणयत् कृतंदिनार्धंसः इष्टकालः नक्षत्रध्रुवएवरविः ताभ्यांस्वदेशीयोदयैर्य
त्साधितंलग्नंतात्कालिकलग्नंस्यात् ततस्तल्लग्नसषड्भार्कयोर्मध्येरात्रिगतघटिकाःस्युरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः नक्षत्रस्ययत्कृतंदिना
र्धंसएवेष्टकालः नक्षत्रस्यखमध्यस्थितत्वात् तस्मात्साधितंलग्नंतात्कालिकंलग्नंभवतीत्याद्यतिसुगमं ॥ ९ ॥ अथनक्षत्रोदयास्त

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

लग्नेताभ्यांनिशिगतंचवदति उदयेवर्तमानंयन्नक्षत्रंतस्ययः स्वदेशीयोध्रुवः सःस्वषड्भःसन्नस्तंलग्नंभवति ततस्तल्लग्नसषड्भार्कयोर्मध्येप्राग्वत्रात्रिगताघटिकाः स्युरित्यर्थः ध्रुवउद्यदुडोः स्वदेशइतिपाठः साधुः अत्रोपपत्तिरितिसुगमा ॥ १० ॥ अथस्वदेशीयानिनक्षत्राणांउदयादिनिस्थिरलग्नानिकार्याणीत्याह निजदेशपलभावशतः उदयंखमध्यंअस्तंवागच्छतोनक्षत्रस्योक्तरीत्या सुधीः स्थिरलग्नकानिकुर्वीतेत्यर्थः चतुर्मितांपलभांप्रकल्प्यआचार्येणास्थिरा णिमध्यलग्नानिशिष्यकृपयाकृतानिसंतिप्राग्लग्न

इतिनैजदेशपलभावशतोत्युदयंखमध्यमथवास्तमयं व्रजदश्विभादिषुसुखार्थमिह
स्थिरलग्नकानिविदधीतसुधीः ॥ ११ ॥ मासस्यप्रथमेंतिमेथवांघ्रौविधुश्शृंगोन्नति
रीक्ष्यतेयदन्हि तपनास्तमयोदयेवगम्यास्तिथयः सावयवाः क्रमाद्गतैष्याः ॥ १ ॥

स्यलवाः खमध्यकगतेदास्त्रेद्विदिग्भिर्मिताइत्यादिभिः॥११॥दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्हयेन वृत्तीकृतायांग्रहला घवस्याभूद्दृक्षदीक्षयानयनाधिकारः ॥१॥ इतिश्रीग्रहलाघवस्यटीकायांनक्षत्रछायाधिकारएकादशः॥११॥ अथचंद्रशृं गोन्नत्याधिकारोव्याख्यायते मासस्य प्रथमेचरणे अथवा अंतिमेचरणे अथवा अंतिमेचरणे यस्मिन्नभोष्टदिने शृंगोन्नतिरवलो

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

क्यते तद्दिवसेतपनास्तमयोदयेक्रमादितिशुक्लपक्षेसूर्यास्तकालेगतातिथयः कृष्णपक्षे सूर्योदये एष्यतिथयःसावयवाज्ञेयः अत्रो
पपत्तिः एषचंद्रः जलमयः तस्य यथासूर्यकिरणसंयोगस्तथाशृंगौच्यं एवममायांसूर्यचंद्रयोः साम्यात्तत्रसिताभावः एवंप्र
तिपदिद्वादशभागांतरेकिंचित्सितं एवमष्टम्यांबिंबंसितं नसमौच्यं कक्षाभेदात् सूर्यचंद्रयोः दक्षिणोत्तरांतरस्यविद्यमानत्वात् अ
र्द्धबिंबाधिकेसिते शृंगौच्यदर्शनाभावः अतएवशुक्लाष्टमीपर्यंतं कृष्णाष्टमीतोग्रेवाशृंगोन्नतिरवलोक्यतेत्युपपन्नं एवंशुक्लपक्षशृं

रविहततिथयौं शास्तद्वियुक्युक्क्रमेणद्युमणिरपरपूर्वेमासपादेविधुः स्यात् नृपगु
णतिथिरूनास्वघ्नतिथ्याक्षभाघ्नीशरकुहृदुदगाशासंस्कृताकापमांशैः ॥ २ ॥ ॥

गोन्नतिः सूर्यास्तासन्नाकृष्णपक्षेसूर्योदयासन्नाभवति अतएवतपनास्तसमयेत्याद्युक्तं ॥ १ ॥ अथगतैष्यसावयवतिथिभ्योरवि
तश्चंद्रं साधयति द्वादशगुणास्तिथयोभागाः तैर्भागैः सूर्यः मासांत्यपादे हीनः मासप्रथमांघ्रौयुक्तः चंद्रः स्यात् षोडशगुणाति
थिः तिथिवर्गोनापलभागुणापंचदश रक्ताफलं भागादिकमुत्तरंस्यात् तत्सूर्यक्रांत्यासंस्कृतंकार्यं अत्रसर्वत्रसंस्कारस्तुएकदि
शोर्योगः अन्यदिशोरंतरमितिप्रसिद्धः चंद्रस्यशरस्तद्दिशाशरेणयस्तदिक् क्रांत्याचतत्संस्कार्यं ततस्तत्द्विगुणाभिस्तिथिभिः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

भाज्यंसंस्कारः यद्दिक्तद्दिक् अंगुलाद्यं वलनंस्फुटं स्वीयोयः पंचमांशस्तेनहीनास्तिथयः अंगुलाद्यंसितंस्यादित्यर्थः अत्रोपप
त्तिः रविचंद्रांतरेद्वादशभागतुल्येएकातिथिर्भवति अतस्तिथयोद्वादशगुणाः रविचंद्रांतर्भागाजाताः तेरवौयोज्याश्चंद्रोभवत्येव अ
तएवात्रशुक्लेयुक्ताइत्युक्तंकृष्णेवियोज्याःपरमत्रकृष्णेएष्येतिथयोगृहीताःसंत्यतोहीनाइत्युक्तं अथवलनोपपत्तिः तत्र चंद्रसूर्ययोः
दक्षिणोत्तरमंतरंभुजः तस्यवलनसंज्ञायतोन्वर्थनाम तावतांतरेणचंद्रशृंगंवलति ऊर्ध्वाधरमंतरंकोटिः तयोर्मध्येतिर्यक्कर्णः तद्दक्षि

चंद्रस्यचव्यस्तशरोपमांशैर्द्विनिघ्नतिथ्याविहतांगुलाद्यंसंस्कार
दिक्कंवलनंस्फुटंस्यात्स्वेष्वंशहीनास्तिथयः सितंस्यात् ॥ ३ ॥

णोत्तरमंतरंसाध्यते सूर्यक्रांतिः चंद्रस्यशरेणक्रांत्याचसंस्कार्या तत्रव्यस्तदिक्त्वेअयंहेतुः यतउभयोर्दक्षिणोत्तरांतरेसाध्यमाने
समदिशोरंतरंभिन्नदिशोर्योगःकर्तव्यःसंस्कारलक्षणंतुसमदिशोर्योगोभिन्नदशोरंतरमित्यतोव्यस्तशरोपमांशैरित्युक्तंएवमत्रदक्षि
णोत्तरमंतरंनिरक्षदेशीयंजातं तत्स्वदेशीयकरणार्थंफलं नृपगुणंतिथिरित्याद्युत्पादितं तद्यथा रवेरुदयेस्तेशृंगोन्नतौचंद्रोयदाख ॥ १४ ॥
स्वस्तिक तदातयोर्दक्षिणोत्तरांतरमक्षांशाएव अथेष्टस्थानस्थेचंद्रेनुपातः यदित्रिज्यातुल्यया १२० व्यर्केंदुदोर्ज्यया अक्षांशतु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ल्यमंतरंतदेष्टदोर्ज्ययाकिमिति अत्रातिथिर्द्वादशगुणा व्यर्केंदुदोर्भागाःतेद्विगुणादोर्ज्यासाक्षांश गुणात्रिज्याभक्ताकृता तत्राक्षांश
स्थानेपलभागृहीता तेनपलभापंचगुणा पलभावर्गदशांशोनाक्षांशाः स्युरिति प्रथमंपंचगुणः किंचिन्न्यूनोग्राह्यइत्यत्रा.धिक एक
गृहीतः सद्र्यंशाः पंच ५।२० एवतिथेर्गुणाः १२।२ अत्रयोगुणानां घातोजातोगुणः १२८ त्रिज्याहरः १२० गुणहरावष्टभि
रपवर्तितौ जातेगुणः १६ हरः १५ पलभागुणाशरकुहृदितिजातं अत्रस्थानेद्वयेंतरंजातं यतोद्विगुणभागाः सर्वभुजभागेषुद्दोर्ज्या
नभवति सत्र्यंशपंचगुणपलभातुल्या अक्षांशानभवंति यत. पंचगुणपलभायान्नरपलभागदशांशोन्यूनोस्ति तेनप्रातितिथिकिय
दंतरमितिज्ञानार्थमुपायः अत्रस्थानद्वयेंतरं एकमक्षांशेषुपलभागदशांशतुल्यं द्वितीयस्थानेद्विगुणभागादोर्ज्येतिस्थानद्वयेंतरम
धिकमस्तित्रवर्गात्मकं तदंतरंतिथिवर्गपंचदशांशतुल्यमधिकमस्तितेनप्रथमंनृपगुणतिथिष्वेवहीनस्तिथिवर्गः कृतः यतोग्रेपंचद
शहरोस्त्येव अतः नृपगुणातिथिः स्वघ्नतिथ्योनाक्षमाघ्नीशरकुत्द्दद्दलनंभवतीत्युपपन्नं व्यस्यदिक्कार्थमुदगाशा एवंसंस्कारिग्वल
नंजातं अत्रक्रांतिशराक्षांशानांसंस्काराज्जातंवलनमंशाद्यं तस्यांगुलीकरणार्थमुपायः प्रतिपदतेरविचंद्रांतरंद्वादशभागाः तत्रष
डंगुलतुल्यंबिंबार्धंयदिद्वादशभागैःषडंगुलानितदेष्टवलनंभागैःकिमिति अत्रगुणहरौगुणेनापवर्त्यजातोहरः२पुनरन्योनुपातद्वाद
शभागप्रमाणेनयद्ययंहरः२तदेष्टव्यर्केंदुदोर्भागैःकिमिति व्यर्केंदुदोर्भगषडंशोवलनस्यहरः द्वादशतुल्येरविचंद्रांतरेएकातिथित

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

 त्रद्व्यंहरःएकतिथ्याद्वयंहरःतदेष्टतिथ्याकिमितेअतोद्विनिघ्नतिथ्याविहतेत्युपपन्नं अथसितोपपत्तिः अत्ररविचंद्रयोःपादोनषट्का
ष्टलवांतरेअर्ध.बिंबंसितंभवति अतः सार्द्धसप्ततिथिषु बिंबार्द्धसितंषडंगुलतुल्यंतेनानुपातःयदिसार्द्धसप्ततिथिभिः षडंगुलतुल्यंसि
तंलभ्यते तदेष्टतिथिभिःकिमिति तिथयोयावत्षड्गुणाः सार्धसप्तभक्ताःक्रियते तावत्स्वपंचमांशहीनाएवभवंतीत्युपपन्नं॥२॥३॥
अथकस्यांदिशिशृंगौच्यमितिवदतिवलनस्ययादिक्तस्यांशृंगोन्नतत्वं अनयस्यांदिशिचंद्रस्यशृंगंनतंस्यात् वलनस्यांगुलैः शृं
गौच्यपरिमाणंज्ञेयं अत्रपरिलेखतः किंसाध्यं किमर्थंजडकर्मकर्तव्यमितिभावःअत्रोपपत्तिः सूर्यान्यदिशिवलनं अतोवलनान्य

उन्नतंबलनाशायमन्यांस्यान्नतंविधोःवलनस्यांगुलैः शृंगंकिमत्रपरिलेखतः ॥ ४ ॥ दिश्येव

शृंगान्नयनं अत्रवलनं व्यस्तादिक्कमस्त्यतोवलनादिश्येवशृंगौच्यंवलनांगुलतुल्यमेवशृंगौच्यं वलनाभावेशृंगेसमानेभवतः अत्र
परिलेखः शृंगोन्नतिदिक्ज्ञानार्थं कर्तव्यः तत्शृंगोन्नतिदिक्ज्ञानं शृंगौच्यपरिमाणं चवलनतएवजातं अतःकिमर्थंपरिलेखःक
र्तव्यइत्युक्तं ॥ ४ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाह्वयेन वृतौकृतायां ग्रहलाघवस्या भूचंद्रशृंगोन्नमनाधिकारः ११
इतिश्रीग्रहलाघवस्यटीकायांचंद्रशृंगोन्नत्याधिकारोद्वादशः १२

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

अथग्रहयुत्यधिकारोंऽव्याख्यायते पंचप्रसिद्धाः ऋतवःषट्सप्त अंकाःनवविशिखाः पंचएतेंकाः पृथक् ईशानामेकादशानां कर्णस्य चयः अयोगोनामांतरंतेनाहताःततःक्रमात् प्रकृत्याद्यंकभक्ताःप्रकृतिरेकविंशतिःभानवोद्वादश अरयःषट्सिद्धाश्चतुर्विंशतिः राम स्त्रयः एभिर्भक्ताः यदंगुलाद्यंफलं तेनपृथक्नेंकाः ऊनसहिताःकार्याः कर्णेएकादशाधिकेऊनाः ऊनेसहिताः ततस्तेत्रिभक्ताः भानुजः सकाशात् भौमादीनां अंगुलात्मकानिबिंबानिभवंतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रांतींद्रियदृग्भिराद्यैराचार्यैस्त्रिज्या

पंचर्तुसप्तांकविशिखाः ५। ६। ७। ९। ५ पृथगीशकर्णा ११ योगाहताः प्रकृतिभान्वरिसिद्धरामैः
२१। २२। ६। २४। ३ भक्ताः फलोनसहिताःश्रवणोधिकोनेते त्र्युद्धृताः स्युरसृजोवपुरंगुलानि ॥१॥

तुल्येशीघ्रकर्णे भौमादीनां बिंबांगुलानि लक्षितानि तान्येवाचार्येणपंचादीन्युक्तानि तेषांस्पष्टीकरणंयथा अंत्यफलज्या तुल्येनत्रिज्याशीघ्रकर्णांतरेणयदिबिंबत्रिभागतुल्याऱ्हासर्द्धिर्लभ्यते तदेष्टेनत्रिज्याशीघ्रकर्णांतरेण किमिति अत्रबिंबानां अं त्यफलत्याहारः अवत्रिज्याभवमिता अतः भवशीघ्रकर्णांतरंगुणः अत्रयथाभौमस्यांत्यफलज्या ७७ इयंत्रिगुणाजातोहरः २३१ यदिखार्कमितेव्यासार्द्धे अयंहरः तदैकादशतुल्येव्यासार्द्धे कइत्यतोयंहरः २३१ एकादशगुणः २५४१ खार्कभक्तोजाता

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

एकविंशतिः भौमस्यहरः एवसर्वेषामेवफलेनतएवोनसहिताइति दूरस्थेग्रहेबिंबंलघुत्रिज्याधिकेकर्णेग्रहहरंस्थितं अतस्तत्रोनं सप्ती

ग्र.ला. एकविंशतिः ... समीपेबिंबाधिक्यं तत्रत्रिज्यातः कर्णोनता अतस्तत्रयुक्तमित्युक्तं तद्बिंबंकलाद्यं अंगुलादिकरणायत्रिभिर्भक्तं यतः कलात्रयेणै

॥ ९६ ॥ समीपेबिंबाधिक्यं ... क मंगुलंभवति ॥ १ ॥ अथग्रहयुतेर्गतैष्यताज्ञानमाह ययोर्ग्रहयोर्युतिः साध्यते तयोर्मध्येयः अधिकगतिर्ग्रहः सचेत्अ

अधिकजवेखगेधिकेल्पभुक्तेरथकुटिलेल्पतरेनुलोमतोवा अनृ
जुगखगयोस्तुशीघ्रगेल्पेयातिरनयोः प्रगतान्यथातुगम्या ॥ २ ॥
ऋजुगतिखगयोस्तुवक्रयोर्वाविवरकलागतिजांतरेणभक्ताः ग
तिजयुतिहृतायदैकवक्रीयुतिरगताप्रगताप्तवासरैः स्यात् ॥ ३ ॥

ल्पगतेर्ग्रहात् अंशाद्यवयवेनाधिकः तदातयोर्युतिर्गतेतिवाच्यं अथवाकुटिलेवक्रिणिग्रहे अनुलोमतोमार्गिग्रहात् अल्पतरेसति
युतिर्गतावाच्या अनृजुखगयोर्द्वयोर्वक्रिणोर्ग्रहयोर्मध्येशीघ्रगतौग्रहेभागादिना अल्पेयुतिर्गतैववाच्या अन्यथोक्तलक्षणवैपरी ॥ ९६ ॥
त्येग्रहयुतिर्गम्येत्यर्थः अत्रोपपत्तिः प्रत्यक्षसुगमा ॥ २ ॥ अथग्रहयुतिदिवसज्ञानमाह मार्गिणोः द्वयोर्ग्रहयोः सतोः अथवाव

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

क्रयोर्द्वयोर्ग्रहयोः सतोः तदंतरंकलाः कार्याः ताः गत्यंतरेणभक्ताः यदैकोवक्रीपरोमार्गीतदाप्यंतरकलागतियोगभक्ताः कार्याः आप्तैर्दिनैः ग्रहयुतिर्गम्यागता पूर्वोक्तलक्षणेनस्यात् अत्रोपपत्तिः यदिगत्यंतरकलाभिः एकंदिनंतदाग्रहांतरकलाभिः किमिति वक्रिणिगतियोगएवांतरमिति अतस्तत्रतेनैवासः लब्धदिनैः एष्यगतैः ग्रहयुतिसमयः स्यादित्युपपन्नं ॥ ३ ॥ अथग्रहयोर्दक्षिणोत्तरदिकसंस्थानंतदंतरंचसाधयति ग्रहयुतेर्येदिवसाः समागतास्तैर्दिवसैः स्वगत्याग्रहौचाल्यौतौराश्याद्यवयवेनसमौस्तः

चाल्यौखेटोसमोस्तोग्रहयुतिदिवसैश्चंद्रबाणः स्वनत्यासंस्कार्योत्रग्रहौस्वेषुदिशिसमदिशोस्वल्पबाणोपर
स्यांएकान्याशौयदेषूविरहितसहितौखेटमध्येंतरस्याद्भेदोमानैक्यखंडादिहलघुनितदाल्पंहिकिंलबनाद्यं ॥४॥

अत्रचंद्रस्यशरः स्वनत्यासूर्यग्रहणोक्तरीत्याकृत्य तयासंस्कार्यः ग्रहौस्वशर दिशौज्ञेयौयस्यग्रहस्यशरः उत्तरःसग्रहउत्तरस्यां यस्यदक्षिणः शरः सदक्षिणस्यामितिद्वयोः शरयोः समदिशोः सतोः यः अल्पबाणः ग्रहः सः अधिकशरग्रहात् अन्यादिशिज्ञेयः इषूग्रहयोः शरौयदाद्वावपि एकदिशौतदातयोरंतरं कार्यं यदाभिन्नदिशौतदातयोर्योगः ग्रहयोर्मध्ये दक्षिणोत्तरमंतरं अंगुलात्मकंस्यात् चतुर्विंशतिभक्तंचेद्धस्तात्मकमपिस्यात् इहशरांतरेग्रहयोर्मानैक्यखंडात् लघुनिअल्पेसतिग्र[illegible]बिंबयोर्भेदः स्यात

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ग्र. तदासूर्यग्रहणवत् अल्पंलंबनाद्यं अत्रकिंकर्तव्यं अल्पबिंबत्वात् स्पर्शादिनोपलभ्यतएव अतोलंबनादिजडकर्मकिमर्थंकार्यमि सटी.
९७॥ तिभावः अत्रोपपत्तिः ग्रहयुतिदिवसाः ग्रहयोरंतरेगतिवशात्साधिताःतैःदिवसैश्चालितौग्रहौसमौभवतएवेतिप्रत्यक्षं अत्रचंद्रेण
सदान्यग्रहस्ययोगेसाध्येचंद्रशरः स्स्वनत्यासंस्कार्यएव यतोनतिरपिदक्षिणोत्तरमंतरं अत्रापिग्रहकक्षयोर्भिन्नत्वंद्रष्टुर्भूपृष्ठगत
त्वंचेतिहेतुद्वयंवर्ततएव अतश्चंद्रशरोनत्यासंस्कार्यइतियुक्तं ग्रहौस्वशरदिशावेवभवतः शरयोर्दिक्साम्येअल्पबाणः आधिक
बाणात् अन्यदिशिभाविष्यत्येव अथग्रयोर्दक्षिणमंतरंसाध्यं तत्तुशरांतरतुल्यंक्रांत्यंतराभावात् अतः एकदिशोः शरयोरंतरंका
नंदघ्नायनभागतुल्यघटिकोनाः सार्धविश्वे १३/३० तथातारास्तावतिसाग्रयोगविगमेपातोव्यतीपातकः
र्यं अन्यदिशोः सशरयोर्योगंविनांतरंनसिध्यत्यतोयोगः कार्यइतिदक्षिणोत्तरमंतरंस्यात् सएवग्रासस्थित्यादिसाधनार्थंस्पष्टःश
रः मानैक्यखंडात्न्यूनेशरेग्राह्यग्राहकबिंबसंयोगः स्यात् तदाधस्थोग्रहः चंद्रःऊर्ध्वस्थोरविरित्यादिप्रकल्प्य अकाल्पिकादिवल
ग्रादिकृत्वालंबनादिसाध्यंतत्स्पर्शादिकालेदेयंतेस्पष्टाः स्युःइत्यादिबिंबस्वल्पत्वात् स्पर्शादेर्दर्शनाभावात् किमर्थंजडकर्मकार्य ॥
मित्याचार्येणोक्तंतदापियुक्तं ॥ ४ ॥ दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेन मल्लारिसमाह्वयेन वृत्तीकृतायांग्रहलाघवस्यजातः खगानां ॥ ९७॥
मिलनाधिकारः १ इतिश्रीग्रहलाघवस्यटीकायांग्रहयुत्याधिकारस्त्रयोदशः १३ अथपाताधिकारोव्याख्यायते नवभिर्गुणि

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ताये अयनांशाःतत्तुल्याघटिकाःस्युःताघटिकाःषष्टिभक्ताःऊर्ध्वस्थानेयोगाअपिभविष्यंति तदूनाःसार्धविश्वयोगाः१३।३० अथ
सप्तविंशत्याः २७ तदूनाः कार्याः तावान्सावयवोयोगः यस्मिन्कालेप्रतिमासेभविष्यति तस्मिन्कालेक्रमात्व्यतीपातः वैधृत्ति
श्चपातोविज्ञेयः यत्रसार्धास्त्रयोदशोनास्तत्रव्यतीपातः यत्रसप्तविंशतिस्तत्रवैधृतिरिति अत्रयोगस्ययाःयातघटिकाः ताः तद्दि
नजसर्वनक्षत्रनाडीभिर्गण्याशरषड्भिः षंचषष्ट्याभक्ताः संत्याः स्पष्टाः स्युः इहास्मिन्कालेतमोर्कौराहुसूर्यौसायनांशौकुरु अत्र
पातसाधनेऽमुनाचार्येणराहावयनांशाः देयाः रवौचदेयाः ततोविराव्हर्क्षात् शरः खंडानिचसंधिविचारश्चकृतः इदमल्पबुद्धीनाम

ज्ञेयोवैधृतिरत्रयातघटिकाः सर्वर्क्षनाडीहताःस्पष्टाः स्युः शरषड्हृता६५ इहतमोर्कौसायंनांशौकुरु ॥ १ ॥

युक्तमिवप्रतिभाति यतोऽयनांशसंस्कारः क्रांतावेवशरसाधने अतएवकरणकुतूहले विनासपातेंदुमिहायनांशकैर्युतोरविः शीत
करश्चगृह्यतइति तेषांभ्रांतिनिरासार्थमुच्यते अत्रपातः सायनचंद्रसूर्ययोगोद्वादशराशिषट्राशितुल्यएव तदर्थमात्राचार्येणचं
द्रंविनैवसूर्य राहुभ्यांपातसाधनंकृतंतेनसाथनः सूर्यः सायनराहुयुतः शरार्थमंगीकृतः सचादत्तायनांशचंद्रस्यादत्तायनांशराहूनि
तस्य भुजरीत्यासमानएवभवति अत्रोदाहरणंयथाअयनांशः १८ गणितागताः सूर्यचंद्रराहवः सूर्य $^{१}_{१२}$ चंद्र $^{३}_{१२}$ रा० $^{५}_{२५}$ अत्रराहु

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ला. पुनः सूर्यः ७ २५ अस्यभुजः १ २८ व्यगुचंद्रस्य १० ५ भुजेनतुल्योभवति १ २५ अतस्तमौकौसायनांशावितियुक्तमुक्तं पातकालेसिद्धे तत्का सटी.
८॥ लीनसूर्यचंद्रराहवः साध्याः ततः शरसाधनार्थं अदत्तायनांशराहूनितादत्तायनांशचंद्रादेवशरः क्रांतिसंस्कारार्थंसाध्याः अथवा
सायनचंद्रसायनराहुभ्यामेवशरः साध्यः सशरः निरयनांशाभ्यांसाधितेनतुल्यएवभवति यतः तुल्ययोः क्षेपयोक्षिप्तयोः अंतरे
केवलयोरंतरमेवासिद्धं अत्रोपपत्तिः पातोनामरविचंद्रयोः क्रांतिसाम्यं तत्रचंद्रक्रांतिः शरसंस्कृतासूर्यक्रांत्यायदासमास्यात् त
दापातमध्यकालःतत्रादौरविचंद्रयोर्मध्यमक्रांतिसाम्यंसाधयति मध्यमक्रांतिसाम्यंतयोर्भुजसाम्येस्यात् भुजसाम्यंतुरविचंद्र
योषट्राशितुल्येयोगेभवतिनन्वेवंचेत्तदारविचंद्रयोः षट्राशितुल्येद्वादशराशितुल्येअंतरेपिभुजसाम्यात् क्रांतिसाम्यमस्ति तत्रा
पिपातःतर्हिमासमध्येपातचतुष्टयंवक्तव्यंसत्यं तत्रपातकालेस्नानादानादिकफलमाचार्येणोक्तमस्तितत् अस्मिन्नेवपातद्वयेउक्तम
स्ति अतस्तद्द्वयंनोक्तंअतोरविचंद्रयोगादेवपातःसाध्यइतियुक्तमुक्तं पांचांगीयोयोगोपिरवींदुयोगादेव सिद्धोस्ति अतस्तस्मादे
वपातःसाध्यते चक्रार्द्धतुल्येयोगेसार्द्धत्रयोदशयोगाःचक्रतुल्येयोगेसप्तविंशति योगाःअतस्तएवांगीकृता अत्रयोगःनिरयनांशात्
क्रांतिःसायनांशात्अतोत्रयोगेद्विगुणायनांशोत्पन्नयोगःन्यूनीकर्तव्यःनिरनांशयोगयोर्योगस्यकृतत्वात् यदिचक्र.शैः ३६० सप्त ॥ ९८॥
विंशतियोगाः २७लभ्यंतेतदाद्विगुणायनांशैःकिमितिफलंयोगाःतस्यघटीकरणार्थंषष्टिः ६०गुणःएवमयनांशानांद्वयंषष्टिःसप्तविं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

शतिरितिगुणत्रयंतद्वातोजातोगुणः३२४०हरश्चक्रांशाः३६०एवंगुणहरौहरेणापवर्त्यलब्धाःगुणस्थानेनव९तोनवगुणायनांश तुल्यघटीभिःसार्द्धत्रयोदशसप्तविंशतिश्चोनास्ततुल्ययोगेगतेपातः स्यादित्युपपन्नंअत्रयोगाधः स्थलेघटिकाःमध्यमाःतासांस्प ष्टीकरणायानुपातःयदिपराभिः पंचषष्टिमिताभिःसर्वर्क्षघटिकाभिःएताःयोगघटिकाः तदेर्क्षसर्वर्क्षनाडीभिःकिमितिअत्रपातेसाय नांशस्यैवप्रयोजनमतःसायनांशावेवकार्यावित्युपपन्नं॥१॥अथपातस्यसंभवासंभवविचारमाहसाग्वर्कभान्वोःसराहुरविसूर्ययोः

गोलैक्येसाग्वर्कभान्वोः सदास्यात्पातोन्यत्वेचेंद्रवेर्बाहुभागाःपंचेषुभ्यो ५५ल्पास्तदास्त्येवपातः
पृष्ठाश्चेत्तत्संशयस्तंचभिन्नः॥ २ ॥

एकगोलत्वेसतिसदापातःस्यादेवअन्यत्वे भिन्नगोलत्वेसतिरवेर्भुजभागाः यदापंचेषुभ्यः अल्पाः तदापातोस्त्येव चेत्पंचपंचाशदधिकाः तदातस्यपातस्यसंशयःअस्तिनास्तिवेति तमसिसंशयंभिन्नोनाशयामइतिसराहुसूर्ययोरेकपदत्वेखाभ्रेंदुद्विरसाइतिखंडानि स्युः पदभेदेत्र्यंगरुद्रभूपतिनखाःखंडानिस्युः अत्र क्षेपः षट्भागाः प्रथमस्यद्वितीयस्यदशअर्कस्ययेकोटिलवाः सूर्यस्यकोटयंशाः तेषांयःइष्टांशःपंचमांशस्तत्प्रमाणानांखंडानामै क्यंकार्यंतत्खंडैक्यंशेषाणामेषस्यचयोवधस्तस्ययः इषुभागः पंचमांशस्तेनसहितं क्षेपयुक्वक्ततंसत्संधिर्भवति एवंयत्रसाग्वर्क

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्यभुजांशकाः संधिभागेभ्यः अल्पाः तदाक्रांतिसाम्यमस्ति चेत्संधितोधिकाः तदानपातः अत्रभुजांशानांसंधेश्चयदंतरंतत्समानं क्रांत्यंतरंस्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रव्यतीपातेरविचंद्रयोर्गोलैकत्वं वैधृतेर्गोलान्यत्वं उभयत्रापिसाग्वर्कभाग्वोर्गोलैकत्वेविराहुचंद्रोत्पन्नशरसंस्कृतेंदुक्रांतिः रविक्रांत्यग्रेपृष्ठेचासमैषभवति चयापचयहेतुभूतत्वात् साग्वर्कार्कयोर्गोलान्यत्वेचंद्रपरमशरेण। ४ । ३० चंद्रस्यपरमक्रांतिः २४ हीना १९ । ३० अस्याः क्रांतेरूनायांरविक्रांतौक्रांतिसाम्यं भाविष्यत्येव एतावती

खाभ्रेंदुद्विरसाधृतिर्नगशराः ० । ० ।१।२ । ६।१८। ५७ साग्वर्कभान्वोः पदैक्येर्द्धानित्र्यगरुद्रभूपतिनखास्त्र्यक्षीणि ३ । ७ । ११। १६ । २० । २३ भेदेक्रमात् क्षेपः षट्दश ६ । १० चार्ककोटिजलवेष्वंश ५ प्रमार्द्धैक्यकं शेषांशैष्यवधेषुभागसहितंसंधिर्भवेत्क्षेपयुक् ॥ ३ ॥ ॥ ॥

रविक्रांतिः कैर्भुजभागैर्भविष्यतीतिज्ञानार्थंधनुः करणरीत्याज्ञाताभुजभागाः ५५ एभ्योल्परविभुजभागेषुक्रांतिसाम्यमवश्यमस्त्येव पंचपंचाशदधिकभुजभागेषुभावाभावविचारः तत्रपंचपंचाशदधिकभुजभागप्रयोजनात् रवेः कोटिभागाएवकार्याः तेपरमाः पंचात्रिंशत् ३५ तत्रभुजभागपरमत्वेकोटयंशाभावात् शून्यमितान् रविकोटयंशान् प्रकल्प्यपातविचारः कृतः तत्र सराहु सूर्यसूर्ययोः पदैकत्वेसराहुसूर्यभुजभागेषु षडूनेष्वेवपातः अतोरविकोटयं शेषुशून्यतुल्येषुषट्तुल्यसंधिः एवंपंच

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तुल्यरविकोट्यंशेष्वपि षट्तुल्यएवसंधिः एवं पंचोत्तरान् भागान् प्रकल्प्य साधित संध्यंशानधो विशोध्य षडूनात् कृत्वाखंडानि पंचत्रिंशेदंशमध्ये सप्त पठितानि एवंतयोः पदान्यत्वे षष्ठ्याधिकभुजभागेषुत्रिंशान्मितकोट्यंशमध्येषट्संधि खंडानिदशौनानिकृत्वापठितानि मध्येनुपातः पंचभागैर्यद्दिभोग्यखंडं तदाशेषभागैः किमिति षट्दशचोनाः कृताः अतः संक्षेपः योज्यएव एवंजातो भागाद्यः संधिः संधितः सराहुसूर्यभुजभागेष्वल्पेषुपातः नाधिकेष्वित्युपपन्नं भुजांशानांसंध्यंशा

सायर्के भुजांशकायदाल्पाः संधेःक्रांतिममत्वमस्तिचेत् अधिकानतदाभुजांशसंध्यंतरसादृश्य
मिहापमांतरंस्यात् ॥ ४ ॥ पदेयुग्मौजेर्कः समविषमगोलः सतमसस्तदायातः पातस्त्वगतइतर
त्वे निगदितात् विभिन्नेगोलेचेदिहकृतशरांघ्रेर्लघुतराखेदोर्भागाः स्यादिहरविपदान्यत्वमुचितं॥५॥

नां यदंतरंततुल्यमेवक्रांत्योरंतरमित्यर्थतएवसिद्धं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अथपातस्यगतागतलक्षणमाह अर्कः सूर्यः यदियुग्मपदे वर्तते सराहुसूर्यात् समगोले पिचेत्स्यात्तदापातः यतोज्ञेयः अथवारविः ओजपदेसराहुसूर्यात् भिन्नगोलेचेत्तदापि यातः पातः स्यात् निगदितात् उक्तलक्षणात् इतरत्वे अन्यथात्वे अगतः एष्यः पातः स्यात् स राहु सूर्यात्सूर्यश्चेत् भिन्नगोले तदाकृतो ग

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

णितागतोयः शरः तस्ययः अंघ्रिः चतुर्थांशः तस्माद्रवेर्भुजभागाः लघुतराः अल्पाः स्युःतदारविपदस्य अन्यत्वमुचितं अत्रो
पपत्तिः अत्ररविचंद्रयोः भुजसाम्यात् रवेरेवागीकृता : रविः यदा युग्मपदेतदा तस्यक्रांतिरपचीयमानातत्रसराहुसूर्यात् सम
गोलत्वेपिसमादिशाशरेण युक्तापिसाक्रांतिःअग्रेरविक्रांत्यानसमास्यात् अतःतत्रपातोगतोज्ञेयः ओजपदेवर्तमानस्यक्रांतिरुप
चीयमानासास राहुसूर्यभिन्नगोलत्वेपिशसमदिशाशरेणांतरिताप्यग्र सूर्यक्रांत्यानसमास्यात् अतः तत्रापियातः स्यात्तदन्य
थात्वेगम्यः पातइत्युपपन्नं अत्रचंद्रस्यगोलसंधिः साध्यः तत्रचंद्रोनकृतः रविरेवास्तिचंद्रःभुजसाम्यात् शरेणकृत्वागोलान्यत्व

पंचधासागरःपंचधावन्हयोद्वौचतुर्धाकुभूखाभ्रमंकाइषोः ४।४।४।४।४।३।३।३।३।३।२।२।२।२।१।१।०।० ॥

संभवः संधौ तत्रशराद्भुजभागाः साध्यंते परमक्रांत्या २४ त्रिज्यातुल्यादोर्ज्या तदेष्टशरतुल्यक्रांत्याकेति एवमिष्टदोर्ज्यातस्या
धनुः करणार्थंसुखार्थंद्वौहरः शरांकानांदशगुणत्वात् दशहरः एवमत्रहरघातोहरः ४८० त्रिज्यागुणः तेनैवापवर्तनेजातःशरस्य
हरः४एवंचतुर्भक्तशरादल्पभुजभागेषुभिन्नगोलत्वात् पदान्यत्वंभविष्यतीतियुक्तंतेनकृतशरांघ्रेर्लघुतरारवेर्दोर्भागाइत्युपपन्नं॥५॥ ॥१००॥
अथपात साधनेहेतुभूतंशरंखंडकैः सूक्ष्मंसाधयति इषोः शरस्य एतेंकाः स्युः सगराश्चत्वारः पंचधावन्हयः त्रयस्तेपिद्वौचतुर्धा

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ततः कुभू खाभ्रंकुरेकः भूरेकः खंशून्यं अभ्रंशून्यं एतेषांसमाहारः तत्तथा ततः साग्विनात्सराहुसूर्यात्दोर्लवानांभुजभागानांइ ष्वंशः पंचमांशः तत्तुल्याः येगतांकाः तेषामैक्यंकार्यं ततः शेषांशानांभोग्यांकस्यचयाहतिः तस्याः य पंचमांशस्तेन युक्शरः स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः शरस्वरूपंपूर्वमेव प्रतिपादितमस्ति अत्रपंचपंचभागानांशरभागादिक मुत्पाद्य सावयवत्वाद्दशभिःस वर्ण्यसिद्धान् नवति भुजभागानामष्टादशशरांकानाचार्यः प्रोक्तवान् मध्येतत्रानुपातः यदिपंचभिर्भुजभागैरेकः शरांकोलभ्यते

साग्विनाद्दोर्लवेष्वंश ५ तुल्यैक्यकं शेष भोग्याहतीष्वंशयुक्स्यात्शरः ॥ ६ ॥ खैका
दिकेरविभुजांशदशांशकेस्याद्धारोर्कसूर्यमनुधृत्युडवोंगरामाः खाश्वाद्दिशत्युडुगुणा

तदेष्टभुजभागैः कियंतइति अतउक्तं भुजभागपंचांशतुल्यगतांकै क्यंकार्यं शेषाणामनुपातः पंचभिर्भागैः भोग्य खंडंलभ्यते त दाशेषभागैःकियंतइति अतःशेषभोग्यखंडबंधपंचमांशेनयुक्तं तदैक्यंशरःस्यादित्युपपन्नं॥६ ॥अथास्यशरस्य क्रांतिसंस्कारयो ग्यत्वार्थंस्पष्टत्वमाह रवेर्भुजांशाःयेस्युःतेषांयोदशमांशःतस्मिन् खैकादिकेशून्यैकादिसमेसतिक्रमादयेहरः स्यात् अर्काःद्वादशपु नःसूर्याःद्वादशमनवश्चतुर्दश धृतिरष्टादशउडूनिसप्तविंशतिः अंगरामाःषट्त्रिंशत्खाश्वाः सप्ततिःद्विशतिप्रसिद्धाउडुगणाः सप्त

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

विंशत्यधिकशतत्रयं एवमत्रशरात्क्रमप्राप्तहरेणयाल्लब्धिः तयासएवशरः हीनः सन्क्रांतिसंस्कारयोग्यः स्पष्टः शरः स्यादित्य र्थः अत्रोपपत्तिः अत्रक्रांति ध्रुवाभिमुखीअतः साकोटिरूपाशरः कदंबाभिमुखाः सकर्णरूपः अतःक्रांतिसंस्कारार्थंशरस्यकर्ण रूपस्यकोटिरूपत्वंकार्यं तद्यथायदित्रिज्याकर्णेद्युज्याकोटिः तदाशरकर्णेकाकोटिरितिजातः कोटिरूपः शरः एवमत्रद्युज्याका र्या द्युज्यानामद्युरात्रवृत्तव्यासार्धं तत्रक्रांतिज्याभुजः द्युज्याकोटिः त्रिज्याकर्णः एवंक्रांतिज्यावर्गोनस्त्रिज्यावर्गोद्युज्यावर्गस्त

१२ । १२ । १४ । १८ । २७ । ३६ । ७० । २०० । ३२७ स्तुशराद्धरासत्याहीनोत्रसद्य पमसंस्कृतयेस्फुटः
स्यात् ॥ ७ ॥ चतुर्द्धानखागोभुवोद्विर्गजाब्जानृपाष्टींद्रविश्वार्कदिग्वस्वगाक्षाः त्रयक्ष्मापमांकाः

न्मूलंद्युज्येतिकर्तव्यं अत्रेदंजडकर्मदृष्ट्वाआचार्येणदशदशभागानांद्युज्याः साधिताः तत्रप्रथमंदशभागानांक्रांतिज्यायांक्रिय माणायांसत्रिराशिग्रहः कार्यः एवमत्रसत्रिराशीनांदशभागानांद्युज्या ११० शरोनेनगुण्यः खार्कमितत्रिज्यया भाज्यः गुणह रौदशभिरपवर्तितौजातोगुणः एकादश ११ हरोद्वादश १२ योराशिरेकादशभिर्गुण्यतेद्वादशभिर्भज्यतेसस्वद्वादशांशहीनएव ॥१०१॥ भवति एवंसर्वेपिहराउत्पादिताः अतःशरः स्वहरलब्ध्याहीनः क्रांतिसंस्कारयोग्यः स्पष्टोभवतीत्युपपन्नं ॥ ७ ॥ अथक्रांतेः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कर्तव्यता प्रकारं खंडैरेवाह एवं अपमस्य क्रांते रंकाः स्युरित्यन्वयः नखा विंशतिश्चतुर्धाततः गोभुवः एकोनविंशतिः द्विवारं गजाब्जाः अष्टादश नृपाः षोडश अष्टिः षोड शइंद्राश्चतुर्दश विश्वे त्रयोदश अर्काः द्वादश दिशो दशवाष्टौ अगाः सप्त अक्षाः पंच त्रयः प्रसिद्धाः क्ष्मा एकः अर्कस्य यो बाहुर्भुजः तस्य ये लवाः तेषां इष्वंशः पंचमांशः तत्तुल्यः गतः अंकः स्यात् शेषंन्यस्तेति शेषमेकांतिस्थापनीयमेव अत्रोपपत्तिः क्रांतिलक्षणं पूर्वमेव प्रतिपादितं पंच पंच भागानां क्रांतिभागान् प्रसाध्य सावयत्वात् दशभिः संगुण्यांकाः पठिताः तत्रानुपातः यदिपंचभिर्भुजभागभिर्भुजभागैरेकः क्रांते

२०।२०।२०।२०।१९।१८।१८।१६।१६।१४।१३।१२।१०।८।७।५।३।१ क्रमादर्कबाहोर्लवेष्वंश ५तुल्योग

तान्यस्यशेषं ॥ ८ ॥ क्रमोत्क्रमादुक्तशरापमांकान् संख्याहिभोग्यात् क्रमतः षडंकाः ॥ ॥

रंकोलभ्यते तदेष्टभुजभागैः किमिति लब्धतुल्योगतांकः स्यात् शेषस्याग्रेप्रयोजनमस्त्यतः तत्स्थाप्यं॥ ८ ॥ अतः क्रांतिखंडानांशरखंडानांसंस्थानंक्रमं तत्संस्कारंचकथयति उक्तायेशरस्यतथापरमस्यक्रांतेः येंकाः तान्यथागतान् आदौक्रमात् पश्चादुत्क्रमात्संख्याहि गणयभोग्यात् अंकात्क्रमतःयथाक्रमंषट् अंकाःगतेपातेगताःएष्येपातेएष्याःस्थापनीयाःअयंप्रकारस्तु युग्मपदे ओजपदचयदारविः सराहुसूर्योवाभवति तदाइदमन्यथाविपरीतं तद्यथागतेपातेएष्याः एष्येपातेगताः इमेंकाः अ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यनादिशः स्युः रविर्यस्मिन्नयनेतद्दिशः क्रांत्यंकाः विराहुसूर्योयस्मिन्नयनेतद्दिशः शरांकाः स्युरिति यदितेक्रांत्यंकाः अंत्याद्वि
लोमास्तदातेऽन्यदिशोज्ञेयाः भोग्यादंत्यपर्यंतंयेंकास्तेयनादिशः अंत्यादन्येयेउत्क्रमस्थास्ते विपरीतादिशः उत्तरायणे दक्षिणा
दक्षिणायनेउत्तराः स्युरित्यर्थः अथशब्दोनंतरवाची क्रांत्यंकशरांकस्थापनानंतरं क्रांत्यंकाः शरांकैः सुसंस्कृताः कार्याः अत्रसं
स्कारस्तु एकदिशोर्योगोभिन्नादिशोरंतरमिति प्रसिद्धः ततस्तेंकास्त्रींदुहतापमैष्यांकेन त्रयोदशभक्तक्रांतिभोग्यांकेनापिसंस्कृ

स्थाप्यागतैष्यागतमप्यपातेयुग्मेन्यथौजेस्युरिमेयनांशाः ॥ ९ ॥ अंत्याद्विलोमा
यदितेनदिक्काअथापमांकाः क्रमशः शरांकैः ॥ ॥ ॥

ताः स्पष्टतराभवेयुरित्यर्थः अत्रोपपत्तिः युग्मपदेखंडानामग्रेउपचयः तत्रचेद्गतः पातः तत्ज्ञानार्थमपचयभूतांकग्रहणं अतो
गतांकस्थापनमुक्तं एष्येपातेएष्यांकस्थापनमर्थतएव सिद्धं ओजपदेइदंविपरीतं भवति अंकानांचयापचयस्यव्यस्तभूतत्वात्
तेंकाः स्वायनदिशः स्युरितिप्रत्यक्षं अत्रशरसंस्कृतायाः चंद्रक्रांतेः सूर्यक्रांत्या सहयदंतरंतत्ज्ञानार्थं क्रांत्यंकाः शरांकैः संस्का ॥१०२॥
र्याएव शरस्य प्रथमांकः क्रांतेः प्रथमांकेसंस्कार्यः एवंद्वितीयोद्वितीयेइत्यादिषण्णामप्यंकानां संस्कारः कार्यएव अन्यच्चसं

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्कारांतरं यदिचंद्रगतिप्रमाणेनेदं क्रांति भोग्यखंडं तदारविगातिप्रमाणेनाकिमिति भोग्यखंडं रविगत्या गुण्यं चंद्रगत्याभाज्यं अत्ररविगतिस्त्रयोदशगुणाचंद्रगतिर्भवत्यतः स्थूलत्वात् भोग्यांकाः त्रयोदशभिर्भाज्याः फलंसर्वांकेषु संस्कार्यं चंद्रगति संबंधित्वात् अतस्त्रींदुहता १३ पमैष्यांकेनापि संस्कृतास्तेषडंकाः स्पष्टतराणिक्रांत्यंतरंखंडानि चंद्रार्कयोर्भवे युरित्युपपन्नं ॥ ॥ ९ ॥ १० ॥ अथपातकालंवृत्तद्वयेनसाधयति प्राक्पूर्वक्रांतौयेशेषभागाः एकांतेस्थापिताः तेशरैः पंचभिरा सामक्ताः संतोयत्फ

सुसंस्कतास्त्रींदुत्द्धतापमैष्यांकेनापितेस्पष्टतराभवेयुः ॥ १० ॥ प्राक्स्थापि
ताः शेषलवाः शराप्तारूपाद्विशुद्धालघुसंज्ञकःस्यात् ॥ ॥ ॥

लं तस्यरूपशुद्धस्यलघुसंज्ञा षडंकमध्येयः आद्यः अथमः स्पष्टांकः सलघुनाहतो गुणितः कार्यः तेन आढ्योयुक्तोयोत्रस्पष्ट बाणः तस्मात् तानंकान्जह्यात् शोधयेत् ततः शुद्धेष्वंकेषुयच्छेषंतत् अशुद्धेनांकेन भक्तंकार्यं तत्फलंविशुद्धखंडानांसं ख्या यावतीस्यात् तया सहितं युक्तं चकार्यं ततस्तत्लघुनाऊनं त्रिगुणं पुनर्भनाडीभिः नक्षत्रसर्वघटीभिः गुण्यंततस्तत् इभैरष्टभिराप्तं भक्तंसत् आप्ताः लब्धायाः यातैष्यनाड्यः तासुपात मध्यः स्यात् यातैष्यं लक्षणं पूर्वमेवप्रातिपादितम

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

स्ति मध्यमपातकालात् ताभिः घटीभिः गतोगम्योवापातमध्यः स्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रखंडानिपंचपंचभागानांते नानुपातः यदिपंचभिर्भागैर्भोग्यांकोलभ्यतेतदाशेषांशैः किमिति अतः शेषलवाः शराप्ताः कार्याएव रूपादूनाएवसदास्युरि ति तेषांभोग्यत्वकरणार्थं तेरूपाद्विशुद्धाइत्युक्तं तस्यलघुसंज्ञाकृता तस्यभोग्यांकोगुणस्ततः लघुनाहतः आद्यः स्फुटांकः कार्यइतिसिद्धं एवंजातंगतेपातेशेषांशोत्थभोग्यखंडमेष्येशेषांशोनपंचाशोत्थं भोग्यखंडइदमाद्यापरपर्यायान्मध्यक्रांतिसाम्य कालिकशरतुल्यक्रांत्यंतराच्छोद्यं द्वितीयादिखंडान्यपिशोध्यानि अत्राचार्येणप्रथमखंडंसंपूर्णंशोधितं अतोभोग्योत्थभोग्यखंडं

आद्यः स्फुटांकोलघुनाहतोयस्तेनाढ्यबाणाङ्क्रमशोथजत्वात् ॥ ११ ॥

गतेपातेभुक्तांशोत्थभोग्यखंडगम्यपाते शरेयोज्यं अतः शेषलवाः शराप्ताः रूपाद्विशुद्धाः गतेपातलघुः गम्येशेषांशाः शराप्ता एवलघुः स्यादिति युक्तं अतएवाचार्यलिखितस्तज्जीर्णपुस्तकेप्राक्स्थापिताः शेषलवाः शराप्तालघुर्भवेत् भूच्युतएष्यपातइति पाठोदृश्यते अस्यार्थः एष्यपात्रेशरांशशराशोभूच्युतालघुः गतोकिंकर्तव्यामिति मंदाधियांसंशयोभवेदतः प्राक्स्थापिताः शेषल वाः शराप्तागम्येलघुर्भूपतितोगतेऽसाविति पाठोनितांतरमणीयइतिप्रतिभाति रूपाद्विशुद्धालघुसंज्ञकः स्यादितिवासनाविरोध

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

दुपेक्ष्यः एवंयावंतोंकाः शुध्यंति तावंतः शोध्याः शेषणसह अनुपातः यदि अशुद्धांकेनपंचभागाः लभ्यंते तदानेनशेषेणकिमिति
अतः शेषं अशुद्धांकभक्तं कार्यमिति तास्मिन्फलेविशुद्धांकसंख्याज्या तत्रपूर्वंलघुः संयोजितोवर्ततेसः निःकासनीयएव तत्का
लादेवपातज्ञानार्थं अतोलघनमिति यदिचंद्रगतेभागैरेभिः १३। १० सर्वनक्षत्रघटिकाः लभ्यंते तदभिः शेषभागैः किमिति
अत्रशेषस्यसर्वर्क्षनाड्योर्गुणः अतोभनाडीघ्नमिति अत्रहरस्त्रयोदशसावयवाः १३। १० पूर्वानुपातत्रिणः पंचतुल्यः स्थितः अ

तानंककान्शेषमशुद्धभक्तंविशुद्धसंख्यासहितंलघूनं त्रिघ्नंभनाडीघ्नमिभा ८ समाप्तयातैष्यनाडी
ष्विहपातमध्यं ॥ १२ ॥ अविशुद्धहृतायमार्कनाड्यः १२२ प्राक्पश्चात्स्थितिरत्रपातमध्यात् ॥ ॥

त्रसंचारः यदिपंचतुल्येगुणेसावयवास्त्रयोदश १३। १० हरः तदाचार्येणकल्पितोत्रिमितगुणकोवाहरः लब्धा अष्टौ अतास्त्रिघ्न
मितिभाप्तमिति लब्धघटीभिःगतैष्यंपातमध्यंस्यादित्युपपन्नं ॥ ११ ॥ १२॥ अथपातस्थितिकालमाह अविशुद्धेनांकेनत्द्दताः
भक्ताः यमार्कनाड्यः द्वाविंशत्याधिकशतमितघटिकाः यत्फलंताभिर्घटिकाभिः पातमध्यात्पूर्वं अग्रतश्चस्थितिः स्यात् तावत्सम
यंपातस्यकालोस्त्येव अत्रक्वचिद्यदाषडंका अपिवाणात् शुद्धाः तदाअन्येपित्रयः अंकाः पूर्वोक्तरीत्या संस्कार्याः अत्रोपपत्तिः

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

स्थितिर्नाम भागैक्यखंडतुल्यंयावत्क्रात्यंतरंभवति तावत्पर्यंतंपातोस्त्येवअथभाज्यःसाध्यतेतत्रपंचदशभागानांकलाः९००यदि
चंद्रगतिप्रमाणेन७९०एताःतदारविगतिप्रमाणेन५९काइतिजाताःकलाः६७१३०तथामानैक्यखंडस्यमध्यमस्यकलाः ३२।३८
तत्रमानैक्यखंडंएतत्कलागुण्यंजातोभाज्यःअपरपर्यायःयदियमांगराम३६२मितक्रांत्यापंचदशभागकलाःलभ्यंते९००तदामा
नैक्यखंडतुल्यक्रांत्या३२।१५काःचंद्रगतिकलाभिः७९०।३५षष्टिघटिकाः६०तदाभिःकलाभिःकिंयदियमांगराम ३६२ तुल्यभो
ग्य खंडेनैतास्तदा अशुद्धेनखंडेनकाः अयमनुपातोऽव्यस्तः इच्छाऱ्हासेफलवृद्धे रपेक्षितत्वात् तेनाशुद्धखंडंहरः यमांगरामा

शुद्धाः क्वचिदत्रेचखंडकाः संस्कार्याश्चतदग्रतस्त्रयोंकाः ॥ १३ ॥ ॥ गुणः पूर्वं हरश्चतयोर्नाशःएवंजातोगुणत्रय
घातोगुणः १७४१५०० हरः चंद्रगतिः अशुद्धखंडंचचंद्रगत्याऽपवर्ते कृतेजातोभाज्यः २२०३अयंयमांगरामखंडेन पंचदश
भागोत्पन्नेन ततोन्योनुपातः यदियमांगरामानामयंभाज्यः २२०३ तदाचार्योक्तविंशतिमितानांकिमिति जातोभाज्यः १२२
अस्याःशुद्धांकोहरस्ततः अविशुद्धहतायमार्कनाड्यइत्युपपन्नं इयंस्थितिरुभयतःसमानैक्यखंडतुल्यांतरस्यविद्यमानत्वात् अ
त्रमानस्थितिमध्येकृतंस्नानजपहोमादि अनंतफलदंभवति यत्रक्वचित् शरबाहुल्यात् षंडकाअपिशुद्धास्तत्रान्येत्रयःसंस्कार्याइ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तिप्रत्यक्षसिद्धं ॥१३॥ अथात्रसूर्यात्चंद्रज्ञानंवदति व्यतीपातेपातेयातेरविःषड्राशिभ्यःशुद्धःसन् सायनचंद्रोभवतिवैधृतेपातेया
तेरविःद्वादशराशिभ्यःशुद्धःसायनःचंद्रोभवति अथसूर्यघटीसमकलाश्चालनंदेयं अथभघटीभिःनक्षत्रसर्वघटीभिः आप्ताःभक्ताः
खखाहयःअष्टशतानिइंदोःचंद्रस्यभक्त्यंशकागति भागाःस्युःतयागत्याचालितोयश्चंद्रःतस्यापमःशरसंस्कृतःसूर्यापमःकेवलए
वअनयोः समत्वंप्रतीत्यैस्यात् अत्रोपपत्तिःअत्रव्यतीपातपाते सायनरविशशियोगःषड्राशितुल्यःवैधृतेद्वादशराशितुल्यःअतो

षड्भार्कभच्युतरविस्त्विहसावनाब्जोथार्केघटीसमकलाश्चलनंत्वथेंदोः भुक्त्यंशकाभघ
टिकाप्तखखाहयः८००स्युस्तच्चालितापमसमत्वमिहप्रतीत्यै ॥ १४ ॥ ॥ ॥

हिषड्राशिभ्योद्वादशराशिभ्यः शोधितः सायनोरविः सायनः चंद्रः स्यादितिप्रत्यक्षं पातकालीनसूर्यकरणार्थं पातघटीतुल्या
एवकलाः स्वल्पांतरत्वात् रवौदेयाइत्युक्तं भघटीभक्ताः खखाष्टौचंद्रगतिः स्यादितिप्रत्यक्षोपपत्तिः यदिसर्वर्क्षघटीभिः अष्ट
शतकलाः ८०० तदाषष्टिघटीभिः काइतिफलंचंद्रगतिकलाः ताः षष्टिभक्ताः भागाः स्युः तेन षष्टितुल्ययोर्गुणहरयोनाशेभघ
टिकाप्तखखाहयश्चंद्रगत्यंशाइति एवंतत्ररविचंद्रयोः क्रांतिसाम्यंस्यादेवेति॥१४॥दैवज्ञवर्यस्यदिवाकरस्यसुतेनमल्लारिसमाव्ह

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

येन वृत्तौकृतायांग्रहलाघवस्यपाताधिकारः परिपूर्तिमागात् १ इतिश्रीग्रहलाघवस्यटीकायांपाताधिकारश्चतुर्दशः १४ ॥ ॥

अथपंचांगानयन चंद्रग्रहणसाधनाधिकारोव्याख्यायते इष्टमासीयोमासगणोयः तएवमासाः तेस्वार्धयुताः तिथेर्दिनाद्यंस्यात् तावत्यएवंघटीकाः मासगणात् त्र्यंशाढ्याः ततस्तत् द्वयात्रयाभ्यासहितंकार्यंचक्रेणगुणाः अक्षाः पंचनवप्रसिद्धाः अंडवर्गः षट्त्रिंशत् चक्रगुणेनानेध्रुवेणयुक्तं तत्कार्यमित्यर्थः अत्रोपपत्तिः अत्रतिथ्यानयनार्थं मध्यमंतिथिरावाद्यंसाध्यं तत्रचांद्रमासप्रमा

मासाःस्वार्द्धयुतास्तिथेर्दीनाद्यंतावत्योघटिकाश्चमाससंघात् त्र्यंशाढ्याः सहितंद्वयत्रयाभ्यां २।३
चक्रघ्नाक्षनवांगवर्गयुक्तं ॥१॥ खंसप्ताष्टयमा० । ७ ।२८श्चचक्रनिघ्नानागांभोधिघटीयुताभशुद्धाः

णं २९ । ३१ । ५० इदंसप्ततष्टंजातंवाराद्यं १ । ३१ । ५० अत्रानुपातः यद्येकमासेनेदंतदेष्टमासगुणेनकिमिति अतोमासगणोनानेनगुण्यः तत्रखंडगुणनेमासगणतुल्याएषवाराः एकंखंडंद्वितीयंखंडं ० । ३० अतः सार्धयुक्ताः इतिघटिका अपितावत्यः अन्यतखंडं ० । २० अतस्त्र्यंशाढ्यइति अत्रग्रंथांतरंभेतितिथिवारद्वयंघटीत्रयंच अतस्तद्युक्तमिति एकचक्रेतिथिवाराद्यं९ । ९ ।३६ यद्येकचक्रेणेदंतदेष्टचक्रेणाकिमिति अतश्चक्रघ्नाक्षनवांगवर्गयुक्तमित्युपपन्नं ॥ १ ॥ अथनक्षत्रध्रुवकंसाधयतिखंशून्यंस

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

सघटिकाः अ[illegible]ाविंशतिपलानि एतेचक्रानिघ्नाः कार्याः ततः नागांभोधिः ४८ घटीभिर्युक्ताः कार्याः ततस्तेसप्तविंशतेः शोध्या द्वाभ्यां धूर्जटिभिर्विनिघ्नाः गुणिताः येमासाः तैर्युक्ताः भपूर्वोनक्षत्राद्यः नक्षत्रध्रुवकःस्यादित्यर्थःअत्रोपपत्तिः अत्रैकमासेनक्षत्रध्रुवःसप्तविंशतितष्टः २।११अतोमासाःअनेनगुण्याइति तथैकस्मिन्‌चक्रेनक्षत्रध्रुवकः चक्रशुद्धः७।२८अतोयंचक्रगुणइतिक्षेपश्चशुद्धोयं०।४८अतोनागांभोधिघटीयुताइतिस्वचक्रशुद्धत्वात् भशुद्धइत्युपपन्नं॥२॥अथपिंडंसाधयति स्वर्गाःएकविंशतिः शराः पंचन

द्वाभ्यांधूर्जटिभिर्विनिघ्नमासैर्युक्ताभध्रुवकोभपूर्वकः स्यात्‌॥२॥स्वर्गाः शरानवचचक्रहताद्विनिघ्नमासा
न्विताद्वित्हतमासयुताघटीषु पिंडोभवेद्युगकुभिः खचरैः समेतस्तष्टोगजाश्विभिरिदंभवतिहचक्रं ॥३॥

वप्रसिद्धाः एतेचक्रेणगुणनीयाः ततोद्विगुणमासगणेनयुक्ताः कार्याः पुनःघटीशुद्धिभक्तमासगणेनयुक्ताःकार्याःसापिंडोभवेत् युगकुभिःचतुर्दशभिरूर्ध्वस्थानेखचरैर्नवभिर्घटीषुसमेतःयुक्तःकार्यःततोगजाश्विभिःअष्टाविंशत्यातष्टःकार्यःअत्रपिंडेअष्टाविंशतिमितंचक्रं अत्रोपपत्तिः पिंडोनामचंद्रमंदकेंद्रं तस्यचक्रमध्येध्रुवोयं२१।५।९अतोयंचक्रगुणइति ततोमासध्रुवोयं २।०।३ अतोद्विघ्नमासाः घटिषुद्धिहतमास युताइति युगकुभिरित्यादिक्षेपः अतस्तद्युक्तः कार्यः अष्टाविंशतिचक्रत्वात् तत्तष्टः कार्यइ

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्युपपन्नं ॥ ३ ॥ अथसूर्यनक्षत्रात्फलघटिकाआह अध ११ । १० । ८ । ६ । ४ । २ पुक्र ० । ३ । ५ । ७ । ९ । १० । ११ ।
१० । ९ । ८ । ६ । ३ । ० उषाध २ । ४ । ६ । ८ । ९ । १० । ११ अश्विनीनक्षत्रात् एताः सूर्यघटिकाधनंस्युः क्रमात्शिवाद
यः तथा आदितेयात् पुनर्वसुतः एताः खमुख्याः घटिकाऋणंतथावैश्वतः उत्तराषाढातः द्वियुगादयोघटिकाः धनंस्युरिति अ
त्रोपपत्तिः सूर्यस्यप्रतिनक्षत्रंसुखार्थंमंदफलकलानांगत्यंतखशतः घटिकाः कृत्वा।सिद्धाः पठिताः तासांधनर्णोपपत्तिः अश्विनी

शिवदशवसुषट्काब्ध्यश्विनाड्योऽश्विभात्स्वंखगुणशरनगांकाशेशदिग्दिनङ्नवाष्टौरसगुणखामिनर्क्षादादिते
याद्दणंस्युर्द्वियुगरसगजांकाशेखरावैश्वतस्वं ॥ ४ ॥ वेदघ्नेष्टतिथिर्युतार्कभागायोज्याभध्रुवनाडिकासुतत्स्यात्

मारभ्यपुनर्वसुपर्यंतंरविमंदकेंद्रंमेषादावतस्तत्र धनंएवंपुनर्वसुतः उत्तराषाढापर्यंतंकेंद्रं तुलादौभवत्यतऋणं उत्तराषाढामार
भ्याश्विनीपर्यंतंकेंद्रंमेषादावतस्तत्रापिधनमित्युपपन्नं यत्सूर्येधनं तच्चंद्रेऋणंपुनर्भोग्यकरणेतदधिकमेवभवति इतिसूर्येया दृशं
फलं तादृशमेवतिथावपीत्युपपन्नं ॥ ४ ॥ अथसूर्यनक्षत्रज्ञानमाह चतुर्गुणाइष्टावर्तमानतिथिः स्वार्कभागयुतानिथिर्द्वादशांशेनयु
ता ततः सः सानक्षत्र ध्रुवघटीषुयोज्यातद्गतं सूर्यक्षंसावयवंचमध्यमंस्यात् ततस्तत् अर्कजाख्याः इदानीमुदितायाः सूर्यनक्ष

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

त्रघटिकाः ताभ्यांधनर्णत्वेनयतोनसतस्फुटंस्यात् अत्रोपपत्तिः प्रतितिथिनक्षत्रध्रुवसूर्यनक्षत्रयोर्घटिकाचतुष्टयं पंचपलाधिक
तरं अतोनुपातः यद्येकयातिथ्येकदंतदेष्टतिथिभिः किमिति अत्रखंडं ४ अन्यत् ० । ५ अतोवेदेघ्नेष्टतिथिःद्वादशांशयुक्तेत्युपप
इदंभध्रुवेयोज्यं सूर्यनक्षत्रंस्यादेवतन्मध्यमतः सूर्यघटीभिर्मंदफलोत्पन्नाभिः संस्कृतंस्पष्टंस्यादित्युपपन्नं ॥ ५ ॥ अथपिंडफ
माह वर्तमानतिथियुक्तेपिंडोर्ध्वीकेकृतेसतिएताः घटिकाः स्युः विश्वेंद्वोः शराः त्रयोदशतुल्येएकतुल्येवापिंडेशराः पंचघटिका

सूर्यर्क्षेविगतंततोर्कजाख्यनाडीहीनयुतंस्फुटंभवेत्तत् ॥५॥ पिंडे युक्ततिथौतथाद्यमनुषु
संशेषपिंडेष्वृणंविश्वेंद्वोश्चशरादशार्कयमयोः पंचेदशत्रींशयोः गोचंद्रादशवेदयोर्य
मयमाः पंचांकयोस्युर्जिनाः षड्वस्वोश्चनगेतुतत्वघटिकाः शक्रेचखंपिंडजाः ॥ ६ ॥

तथैव अर्कयमयोः पिंडयोः दशत्रींशयोः पंचेंदवः दशवेदयोः गोचंद्राः पंचांकयोर्यमयमाः षड्वस्वोः जिनाः नगेतत्वघटिकाः श
क्रेखंएताः पिंडघटिकाः प्रथमचतुर्दशमध्येधनं अग्रेऋणमित्यर्थः परमापिंडयुक्तातिथिमष्टाविंशतेः प्रोह्यशेषात्फलंग्राह्यं अत्रोपप
त्तिः अत्रपिंडोनामचंद्रमंदकेंद्रं तत्रप्रतिपिंडंचंद्रस्य मंदफलनिप्रसाध्यगत्यंतरकलाप्रमाणेन तेषांघटिकाः कृत्वासिद्धाः पाठप

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

ठिताः पिंडापरपर्यायचंद्रकेंद्रमुच्चोनः ग्रहः केंद्रमितिप्रकारेणभवति अतस्तुलादौस्वमजादौऋणमिति यद्यपितथापिभोग्यकर
णे चंद्रमंदफलंव्यस्तंभवतीति मेषादिषड्केकेंद्रफलंधनं अतश्चतुर्दशपिंडमध्येधनं तुलादावृणं अतोग्रेऋणमित्युपपन्नं॥६॥ अथ
स्पष्टतिथिवारादिकमाह यदानीतंमसगणात् तिथिवाराद्यं तस्यवारेवर्तमानातिथिर्देया ततस्तस्यनाडीषुसैवतिथिर्हेयान्यूनीकर्त
व्यासामध्यास्यात् सारविजाभिर्घटीभिःतथापिंडघटीभिः संस्कृतासतीस्पष्टतांयातिस्पष्टास्यादित्यर्थः अत्रोपपत्तिःअत्रतिथेर्म

वारेषुतिथिर्देयाहेयानाडीषुजायतेमध्या रविजापिंडफलाभ्यांसुसंस्कृतास्पष्टतांयाति ॥ ७ ॥ स्याद्भंके
वलयोस्तिथिध्रुवभयोर्योगेतिथेर्नाडिकायुक्ताव्यंगलवद्विनिघ्नतिथिनाव्यस्तार्कजासंस्कृताः नाडीभि
ध्रुवभस्यचेन्नवियुतास्तद्धीनषष्ठ्य ६० न्विताः सैकंभंघटिकावियत्षडधिकाः षष्ट्यूनितान्येकभं ॥ ८ ॥

ध्यमंवाराद्यं०।५९।४इदंतिथिगुणितंवारेयोज्यं अतोत्रवारेतिथिर्युक्ताघटीषुन्यूनीकृता पलचतुष्टयंस्वल्पांतरत्वात्युक्तं तन्मध्यमं
तिथिवाराद्यं सूर्यचंद्रमंदफलघाटिकाभिः रविजापिंडजासंज्ञाभिः संस्कृतंस्पष्टंस्यादित्युपपन्नं ॥ ७ ॥ अथनक्षत्रानयनंकरोति
केवलयोः तिथिध्रुवभयोः योगे सप्तविंशतितष्टेभंनक्षत्रंस्यात् तिथेर्नाडिकाव्यंगलवः केवलतिथिषडंशहीनोयोद्विनिघ्नातिथिः
नयुक्ताः कार्याः व्यंगलवश्चासौद्विनिघ्नातिथिश्चेतिविग्रहः व्यंगलवद्वाभ्यांनिघ्नः सचासौतितिथिश्चेतितत्पुरुषगर्भकर्मधारयोवा ॥८॥

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

तः व्यस्ताभिः धनर्णविपरीताभिः अर्कजाभिः घटीभिः संस्कृताश्चताः कार्याः ततः ध्रुवभस्यनक्षत्रध्रुवस्यनाडीभिः वियताः
र्याः चेन्नभविष्यंतितदा तद्धीनषष्ट्याताः अन्विताः कार्याः एवंकृतेसतिभंनक्षत्रंसैकं कर्तव्यं घटिकाचेद्वियत् षड्भ्यः षष्ट्या
धिकाः स्युः तदाताः षष्टयूनिताः कार्याः व्येकभंएकहीनंनक्षत्रंकर्तव्यमित्यर्थः अत्रोपपत्तिःनक्षत्रध्रुवः मासांतोयः कृतोस्ति इ
तिथिकालीनत्वकरणार्थंतिथिस्तत्रयोज्या तथातिथिघटिकानांप्रतितिथिइदमंतरं १ । ५० अतोव्यंगलवद्विनिघ्नतिथिनायुक्ता

सूर्यभेंदुभयुतिर्भवेद्युतिस्तद्घटीविवरमत्रनाडिकाः चेद्द्युभेल्प
घटिकास्तदासकुर्योगकोस्यघटिकाः खषट् ६० च्युताः ॥ ९ ॥

ति ततः स्पष्टत्वार्थंसूर्यघटीभिः संस्कार्याः तत्रग्रहापेक्षयातिथिनक्षत्रयोर्व्यस्तमतोव्यस्तार्कजासंस्कृताइति एताः नक्षत्रघटि
काः नक्षत्रध्रुवघटीभ्यःउपरिसमागताःअतःतद्धीनाइति चेन्नानाभविष्यति तदातद्धीनाषष्ट्यायुक्ताइति तदानक्षत्रंसैकंकार्यमेव
यदानक्षत्रघटिकाः षष्ट्यधिकाः तदाषष्ट्यूनाः नक्षत्रंएकहीनंकार्यंभोग्यत्वात् ॥ ८ ॥ अथयोगसाधनमाह सूर्यनक्षत्रचंद्रनक्षत्र
योर्योगोयोगः स्यात् तथातयोर्घटीनांयदंतरंताःयोगघटीकास्युः द्युभेदिवसनक्षत्रेयदिघटिकाः अल्पाः स्युः तदायोगः सकुः ए

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

कयुक्तः कार्यः अस्ययोगस्यघटिकाः तदाखषट्च्युताः कार्याइत्यर्थः अत्रोपपत्तिरतिसुगमा ॥ ९ ॥ अथपूर्णांतकालेराहुंसाधय ति सप्तयमौखबाणाः चक्रेणगुणिताः कार्याः खंक्षिति अब्धिरामाः मासगणेनगुणनीयाः अनयोर्भायाराशिपूर्वायासंयुतिः सा अर्कशुद्धांद्वादशशुद्धाभाशैः सप्तविंशतिभागैर्युक्तमस्ति शुक्लगमेपौर्णमास्यंतेनमः राहुःस्यात् अत्रोपपत्तिः एकचक्रेराहुध्रुवः ७।२।५० अतश्चक्रचतोयमिति तथैकमासेराहुध्रुवः ०।१।३४ अनेनमासगणोगुण्यइति अनयोः संयोगःचक्रशुद्धः कार्यः

चक्राहताः सप्तयमौ खबाणा ७।२।५० मासाहताक्षांक्षितिरब्धिरामाः ०।१।३४ भाद्यानयोः
संयुतिरर्क शुद्धा १२ भांभैयुता २७ शुक्लगमेतमः स्यात् ॥ १०॥ वेदघ्नगोद्धविभुक्तधिष्ण्यांति
थ्यंतजोर्कोगृहपूर्वकः सः राहूनितः पर्वणितद्भुजांशामन्वल्पकाश्चेद्ग्रहसंभवः स्यात् ॥ ११ ॥

ध्रुवाणांचक्र शुद्धत्वात् तत्रक्षेपःसप्तविंशतिभागाःअतस्तद्युक्तःकार्यइत्युपन्नं॥१०॥अथसूर्यंसाधयति खेःसूर्यस्यभुक्तंनक्षत्रंयत्सा यव मानीतमस्ति तद्वेदघ्नगोद्धृत्चतुर्भिः संगुण्यनवभिर्भाज्यंफलं गृहपूर्वकःराश्यादिकः तिथ्यंतजःअर्कःस्यात् पर्वणिसरविः हुणाऊनीतः कार्यः तस्यभुजभागाः चेत् मनुभ्यश्चतुर्दशभ्योल्पाः तदाग्रहणसंभवः स्यात् अत्रोपपत्तिः प्रत्यक्षसुगमा ॥ ११

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

...नानलवंलब्धाप्राप्तइदंकरणंस्पष्टंस्पष्टार्थंवृत्तैर्नाना छ... बहुलंचैतदकरोत्कृतवानित्य सटीः
ग्रहानयनप्रकारोग्रंथालंकारश्चकृतः॥५॥इतिश्रीमद्गणकचूडामणिदिवाकर... ल्लारिकृतायां ग्रहलाघव
...यलंकारव्याख्यासमाप्ता १६ देशेपार्थसमाह्वयेतिरुचिरेतीरेचगोदोत्तरेगोलग्रामपुरे पुरारिचरणार्चास
...त्रादिवाकरोतिचतुरोदैवज्ञसद्ग्रामणीर्विश्वेशेसततंयदीयत्हृदयं यस्तस्यपुत्रोकरोत् ॥ १ ॥ मल्लारिर्गण
...जभक्तौरतोलब्ध्वाबोधलवंततोहिविवृतिंसार्थोपपत्तिस्फुटां वर्षस्थग्रहलाघवस्यगणकश्रीमद्गणेशाभिधप्रो
...सुधियः पश्यंतुतुष्यंत्विमां ॥ २ ॥ बाणोनाच्छकतःकुरामविह्रतान्मूलंहिमासः सयुक्बाणैर्भंचदशोनितंदिन
...त्तिथि स्यात्तिथिः पक्षःसंमितोखिलयुतिः सप्ताब्धितिथ्युन्मिताबालाख्योगणकोलिलेखचतदाटीकांपरार्थं

॥ समाप्तोयंग्रंथः ॥ ॥ श्रीजगदीश्वरार्पणमस्तु ॥ ॥ शुभमस्तु ॥

...स्तक मुं... बापूसदाशिव शेट शेट्ये हेगिष्टेश्रीवर्धनकर यांनीं आर्यसेवकछापखान्यांत
छापवून ... केलें शके १८०१० ...र्थिवनामसंवत्सरे.

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection

Digitized by Sarayu Trust Foundation Delhi and eGangotri.

यलंकार[illegible]ाह पूर्वैर्भास्कराचार्यैः प्रौढतराः किंचिच्छायासाधनं धनुर्ज्यैर्विनाचक्रुः तेतेनैवकर्मणामहान्
र्वतः तस[illegible]च्चशृंगेउच्चशिखरे अधिरोहंति यतः भास्करेणब्रह्मतुल्येछायाधिकारेउक्तं इतिकृतंलघुकार्मु
केनाद्युतिसाधनमिति मयाइहास्मिन्ग्रंथे अखिलंगणितजातंकर्मसिद्धांतोक्तं धनुर्ज्याविधिंहित्वाकृतं तद्गर्वः

ः क्वचित्किमपियच्चक्रुर्धनुर्ज्यैर्विनातेतेनैवमहातिगर्वकुभृदुच्चशृंगेतिरोहंतिहिसिद्धांतो
लंलघुकृतंहित्वाधनुर्ज्यैर्मयातद्गर्वोमयिमास्तुकिंनयदहंतच्छास्त्रतोवृद्धधीः ॥ ४ ॥ नंदि
रांतविषयेशिष्यादिगीतस्तुतिर्योभूत्कौशिकवंशजः सकलसच्छास्त्रार्थवित्केशवः सू
ंघ्रिपद्मभजनाल्लब्धावबोधांशकंस्पष्टं वृत्तविचित्रमल्पकरणंचैतद्गणेशोऽकरोत् ॥५॥

यिकिंमास्तु अपितुनयतोममबुद्धिवृद्धिः तच्छास्त्रतोजातेत्यर्थः ॥ ४ ॥ स्वस्थितिपरस्वनामादिकथयति केश
तांविषये समुद्रतटनिकटपश्चिमदेशेशिष्यादिभिः गीतास्तुतिर्यस्येति स[illegible]गोत्रेजातःसकलानिया
तेषांयेऽर्थाः तान्वेत्तिजानातिसतथाएवंयोभूत[illegible]घ्रिपद्मभजनात् तच्चरणकम

CC0. In Public Domain Kirtikant Sharma Najafgarh Delhi Collection